

Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko

Tina Lengar Verovnik

**Radijski novinarski dvogovorni žanri kot okvir
jezikovnih izbir novinarjev**

Doktorska disertacija

Mentorica: red. prof. dr. Monika Kalin Golob

Somentorica: doc. dr. Vesna Laban

Ljubljana, 2010

ZAHVALE

Te doktorske disertacije ne bi bilo, če me mentorica red. prof. dr. Monika Kalin Golob ne bi že pred leti začela strokovno usmerjati, spodbujati in potrpežljivo verjeti, da zmorem – iskrena hvala!

Hvala tudi somentorici doc. dr. Vesni Laban, ker mi je dala občutek, da smem in zmorem preseči jezikoslovne okvire svojih razmišljanj.

Hvala Igorju, Lini in Brinu, ker so marsikdaj zdržali brez mene.

Največji HVALA pa mojima

mami in atanu,

ki sta mi zadnja leta v mnogih pogledih omogočala, da je raziskovanje in pisanje steklo, teklo in se izteklo.

KAZALO

I. TEORETIČNA IZHODIŠČA	7
1 Uvodne opredelitve	8
1.1 Radio kot vir gradiva	8
1.2 Dvogovornost kot prvina novinarskih žanrov	10
1.2.1 Dialog, dvogovor, večgovor, multilog	10
1.2.2 Novinarska in nenovinarska dvogovorna besedila	12
1.3 Razmerje med besedilom in diskurzom	13
1.3.1 Diskurzivne prakse	15
1.4 Stilni tipi	17
1.5 Spontani govor kot krovna oblika analiziranih besedil	20
1.6 Opredelitev raziskovalnega vprašanja	22
1.7 Oris vsebine poglavij – od gradiva do teoretičnih postavk	24
2 Opredelitev radijskih novinarskih dvogovornih žanrov	27
2.1 Širše pojmovanje žanra	27
2.2 Žanr v novinarstvu	29
2.3 Dvogovor kot vir in kot žanr	32
2.4 Vpliv radia kot medija na oblikovanje dvogovornih žanrov	35
2.5 Klasifikacije radijskih dvogovornih žanrov	38
2.5.1 Klasifikacije radijskih intervjujev	39
2.5.1.1 Glede na enovita merila	39
2.5.1.2 Mešane klasifikacije	40
2.5.1.3 Glede na vlogo novinarja	42
2.5.2 Radijska okrogla miza	42
2.5.3 Radijska anketa	43
2.6 Shematska klasifikacija za žanrsko označevanje gradiva	44
2.6.1 Intervju	45
2.6.2 Pogovor	46
3 Pogledi na javni govorjeni jezik in razvoj oblik radijskega govora po letu 1945	47
3.1 Začetek »dobe razvezanih jezikov«	48
3.2 Pogovorni jezik kot dejstvo ali kot konstrukt?	50
3.2.1 Širjenje kroga nosilcev javnega govora	53
3.3 Pogovorni jezik kot avtonomna ali kot od zbornega jezika odvisna pojavnost?	55
3.4 Implementacija teorije zvrstnosti	59
3.4.1 Ustaljevanje modela socialnih zvrsti	60
3.4.2 Urbančičev modificirani model socialnih plasti	62
3.5 Obrat k medijskemu govoru	63
3.5.1 Sedemdeseta leta	64
3.5.2 Osemdeseta leta	66
3.6 Nove družbene okoliščine	67
3.6.1 Spremenjena medijska situacija	67
3.6.2 Jezikoslovna raziskovanja: model socialne zvrstnosti	68
3.6.3 Jezikoslovna raziskovanja: novejši pristopi	70
4 Teoretična izhodišča za raziskavo in opredelitev raziskovalne metode	74

4.1 Klasifikacije radijskih programov	74
4.2 Radijska pogovornost in vsakdanji govor	77
4.3 Vpliv profila poslušalca	79
4.3.1 Obrobni sociolekti	81
4.3.2 Ekscesni sociolekti	82
4.3.3 Kultivirani sociolekti	82
4.4 Vpliv družbeno določene vloge radijskega programa	84
4.4.1 Simbolna vloga jezika	85
4.5 Dvogovorni žanri: metoda proučevanja	86
4.5.1 Kontekstualni pristop	86
4.5.2 Modifikacija raziskovalne metode	88
II. GRADIVNA ANALIZA	90
5 Priprava gradiva ter izhodišča za transkribiranje in analizo besedil	91
5.1 Izbor in nabor gradiva	91
5.2. Izbor radijskih programov in oddaj	91
5.3 Načela transkribiranja zvočnega gradiva	92
5.3.1 Osnovna enota zapisa in analize	93
5.3.2 Med ortografskim in fonetičnim transkribiranjem	96
5.3.3 Načela prilagojene fonemske transkripcije	97
5.4 Zaznamovanje stavčnofonetičnih prvin	98
5.4.1 Premori	98
5.4.2 Intonacija	99
5.4.3 Hitrost, register in poudarki	100
5.5 Opredelitev in zapis diskurzivnih označevalcev in parajezikovnih prvin	100
5.6 Seznam transkripcijskih prvin	102
5.6.1 Zgled transkribiranega besedila	103
5.6.2 Žanrsko uvrščanje transkribiranih besedil	107
5.7 Izhodišča za analizo besedil	108
5.7.1 Zaznamovalci stilnega tipa	109
5.7.1.1 Glasovna, oblikoslovna in naglasna podoba	109
5.7.1.2 Oris leksike	110
5.7.1.3 Skladenjske značilnosti	111
5.7.1.4 Stavčnofonetična podoba	111
5.7.2 Prilagojenost prenosniku	112
6 Oris izbranih radijskih programov in gradiva	114
6.1 Javni nacionalni radio – Val 202 in Slovenija 1	114
6.1.1 Opredelitve glede jezika na RTV Slovenija v pravnih in drugih aktih	114
6.1.2 Jezikovna (uredniška) politika	116
6.2 Zasebni neprofitni programi	118
6.2.1 <i>Murski val</i>	118
6.2.2 <i>Štajerski val</i>	119
6.2.3 <i>Radio Kranj</i>	120
6.2.4 <i>Radio Ognjišče</i>	120
6.3 Komercialna programa	121
6.3.1 <i>Radio Aktual</i>	121
6.3.2 <i>Radio Hit</i>	121
6.4 Alternativni program <i>Radio Študent</i>	122
6.5 Podatki o gradivu	122
7 Jezikovne značilnosti intervjujev v programih Val 202 in Slovenija 1	126

7.1 Glasovna, oblikoslovna in naglasna podoba	126
7.1.1 Dolgi : kratki nedoločnik	128
7.1.2 Samoglasniški upad	129
7.1.3 Izgovor predlogov v, s/z	132
7.1.4 Kvalitativna premena e, o	133
7.1.5 Naglaševanje	134
7.2 Oris leksike	135
7.2.1 Publicizmi in avtomatizmi	136
7.2.2 Aktualizirana raba leksike	137
7.2.3 Intelektualizmi : prevzeto besedje	140
7.2.4 Neknjižno izrazje	141
7.2.5 Metakomentarji leksikalnih izbir	142
7.2.6 Diskurzni označevalci	144
7.2.6.1 Žanrska primerjava rabe diskurznih označevalcev	145
<i>e, eee, em, m</i>	146
<i>ne, a ne</i>	148
<i>no</i>	150
<i>ja</i>	151
<i>mhm</i>	152
<i>zdaj</i>	153
<i>ne vem</i>	154
Drugi diskurzni označevalci	155
Oporni signali	155
7.3 Skladenjske značilnosti	155
7.3.1 Popravljanja	159
a) Odsotnost popravka	160
b) Napačni začetki	161
<i>b1) Ponavljanja</i>	162
c) Popravljanja v ožjem smislu	163
<i>c1) Sintagmatska os</i>	164
<i>c2) Paradigmatska os</i>	166
<i>c3) Spremembe strategije</i>	168
7.3.2 Prekrivni govor	170
7.3.3 Formalnoskladenjske posebnosti	173
Izpostavek	173
Stava ujemalnega pridevniškega prilastka	174
<i>Inverznost</i>	174
<i>Razdruženost od odnosnice</i>	175
Elipse povedka	176
7.3.4 Besedilni aktualizatorji	176
<i>en</i>	177
<i>(en) tak(šen)</i>	177
<i>tisti</i>	178
<i>ta</i>	178
<i>nek(i)</i>	179
7.4 Stavčnofonetična podoba	180
7.4.1 Poudarjanje	181
7.4.2 Intonacija	185
Ravna intonacija	186
Rastoča in padajoča intonacija	188
7.4.3 Register	191
Začetni visoki register	192
Končni visoki register	192
Končni nizki register	193
Medstava	194
7.4.4 Premori	196
7.4.5 Hitrost govora	198
7.5 Prilagojenost prenosniku	200

7.6 Sklep k poglavju _____	203
8 Primerjalna analiza preostalega gradiva _____	206
8.1 Jezikovne značilnosti pogovorov na programih <i>Val 202 in Slovenija 1</i> _____	206
8.1.1 Dva tipa pogovorov _____	207
a) Široko ciljno občinstvo _____	208
b) Zamejeno ciljno občinstvo _____	209
8.2 Jezikovne značilnosti gradiva z zasebnih neprofitnih radijskih programov _____	214
8.2.1 Regionalni radijski programi: <i>Murski val, Štajerski val, Radio Kranj</i> _____	214
8.2.1.1 Razvidnost regionalnosti v jezikovnih izbirah _____	216
8.2.1.2 Regionalnost in omejevalnost _____	220
8.2.2 Nadregionalni <i>Radio Ognjišče</i> _____	223
8.2.2.1 Oddaje za krog »povprečnih poslušalcev« _____	223
8.2.2.2 Oddaje za starostno oziroma interesno zamejena občinstva _____	225
8.3 Jezikovne značilnosti gradiva s komercialnih radijskih programov: <i>Radio Aktual in Radio Hit</i> _____	228
8.3.1 Pogovori _____	228
8.3.2 Pogovori z intervjujskimi primesmi _____	229
8.3.3 Intervju _____	231
8.4 Jezikovne značilnosti gradiva z alternativnega radijskega programa: <i>Radio Študent</i> _____	232
9 Sklepi h gradivni analizi in zaključek _____	235
9.1 Ključne ugotovitve _____	235
9.2 Ravni analize: razlike in stične točke _____	237
9.2.1 Glasovno-naglasna in oblikoslovna podoba _____	237
9.2.2 Leksikalne izbire _____	238
9.2.3 Skladenjske značilnosti _____	240
9.2.4 Stavčnofonetična podoba _____	242
9.2.5 Prilagojenost prenosniku _____	246
9.3 Zaključek _____	247
POVZETEK _____	251
ABSTRACT _____	253
LITERATURA _____	255
Kazalo tabel in grafov _____	265
PRILOGA 1: Seznam posnetkov in novinarjev _____	266
PRILOGA 2: Transkripcije govora novinarjev _____	270

I. TEORETIČNA IZHODIŠČA

1 Uvodne opredelitve

V večini znanstvenih disciplin velja, da je legitimno raziskovanje vsega, kar vzbudi raziskovalčevo znanstveno radovednost – in da torej predmeta proučevanja ni treba upravičevati, temveč ga le strokovno ustrezno opredeliti. Ker pa je zunanja motivacija pomembno sooblikovala odločitev za v tej disertaciji raziskovano pojavnost, bo vključena v uvodne opredelitve na vsaki od treh ravni, ki določajo predmet proučevanja: radio kot vir gradiva, dvogovornost kot temeljna prvina proučevanih novinarskih žanrov in spontani govor kot krovna jezikovna oblika, v kateri se ti žanri realizirajo. V 1. poglavju opredeljujem temeljne pojme in koncepte, iz katerih je na koncu izpeljano krovno raziskovalno vprašanje. Na kratko je predstavljena tudi metoda dela (podrobneje v 5. poglavju).

1.1 Radio kot vir gradiva

Radiu kot mediju so njegovi proučevalci in analitiki medijskega prostora v različnih obdobjih napovedovali raznoliko usodo. Pomembna mejnika sta bila pojav televizije in interneta, ko je kazalo, da ga bosta nova medija izpodrinila. Vendar se je izkazalo, da kakor radio ni bistveno ogrozil svojega predhodnika, tiska, tudi televizija in internet ne vstopata na področje radia, čeprav sta mu gotovo odvzela del občinstva (a ga hkrati spodbudila k iskanju novih programskih oblik in pristopov). Kot bo natančneje obravnavano v 2. poglavju, so prednosti radia tako specifične (poljubno lahko deluje kot vir informacij, zabave, sprostitve, zgolj kot glasbeno ozadje; lahko je vseprisoten), prihodnost pa v tehnološkem smislu tako rekoč zagotovljena,¹ da gotovo ostaja vznemirljiv in perspektiven vir gradiva tudi za primarno jezikoslovne analize.

---

¹ Satelitskemu in internetnemu oz. spletnemu posredovanju radijskih programov sledi še veliko širša in daljnosežnejša sprememba: digitalizacija celotnega radiodifuznega procesa od mikrofona do radijskega sprejemnika (povzeto po Golčar 2003 in Istenič 2000). Digitalni način oddajanja ima pred analognim (AM, FM) mnoge prednosti: omogoča sprejem zvoka kakovosti glasbene zgoščenke tako na stacionarnih kot mobilnih sprejemnikih – pri tem odpadejo značilne motnje v sprejemu; uporabniku omogoča, da postajo najde že s pomočjo imena radijskega programa (odpade nastavljanje frekvenc). Digitalni prenos pa omogoča še prenos dodatnih informacij, s tem pa nove storitve, ki ga v primerjavi z drugimi mediji spet postavljajo v prednostni položaj (podrobnosti o trenutnem programu, prometne in turistične informacije, elektronski časopis, teletekst, prenos podatkov za digitalni globalni navigacijski sistem). Ker digitalizacija pomeni tudi učinkovitejšo rabo frekvenčnega spektra (omogoča istočasno oddajanje do šestih različnih programov na istem frekvenčnem pasu, kot ga danes zaseda le ena FM-

Prednost, ki jo ima analiza govora na radiu pred denimo analizo govora na televiziji ali analizo govora v drugih (nemedijskih) javnih položajih, je v tem, da lahko raziskovalec zanemari vizualni del komunikacije. Natančneje, ker mu vizualni podatki niso dostopni (lahko so le verbalizirani ali izraženi s stavčnofonetičnimi in parajezikovnimi sredstvi²), se nabor prvin, ki bi lahko sovplivali na analizo gradiva, pomembno zoži. Ker v tem delu uporabljам pristop, ki se ne omejuje le na analizo besedila, temveč govorjeno besedilo oziroma njegove za raziskovalno vprašanje relevantne elemente obravnava v kontekstu vsakokratnega diskurza, je umanjkanje vizualnega dela pravzaprav dobrodošla okoliščina.

Mnogi avtorji (denimo Tolson 2006; Škiljan 1999; Plenković 1986) radiu – zlasti ko gre za javne in njim podobne servise – kot ključno pripisujejo tudi izobraževalno vlogo. Radio tako med drugim lahko ponuja modele govornega vedenja, ki so delno prenosljivi tudi v druge javne ali poljavne položaje, kjer se od udeležencev pričakujejo bolj ali manj vnaprej določene govorne realizacije (govor oziroma jezikovne izbire v govoru so tu in v nadaljevanju mišljene v relativno ozkem in določenem smislu; gl. 1.4 in 4.5.2).

Pomembna zunanja motivacija za nastanek tega dela je bilo delo s študenti novinarstva na ljubljanski Fakulteti za družbene vede, zlasti v okviru predmeta *Kultura govornega izražanja*. Iz podatkov v slovenski literaturi (Golčar 2003; Pirc 2005) je sicer mogoče sklepati, da avtorji novinarskih besedil, ki so predmet raziskave, niso le diplomirani novinarji, in obratno: zaradi narave dela tudi novinarji ne opravljajo nujno le novinarskega dela, temveč so lahko hkrati tudi moderatorji ali bralci informativnih oddaj oziroma njihovih delov. Vendar raziskava, predstavljena v Laban in Poler Kovačič (2008), med drugim prinaša dve za to delo pomembni ugotovitvi: prvič, anketirani uredniki slovenskih medijev menijo, da je formalna novinarska izobrazba vsaj tako pomembna, kot so pomembne izkušnje; in drugič, med ponujenimi 17 vrstami kompetenc in znanj so najvišje oz. kot najpomembnejšo ovrednotili novinarjevo sposobnost pisnega in govornega izražanja.

---

postaja), pa bo to pomenilo tudi večjo konkurenčnost med radijskimi programi, zlasti tam, kjer je bila slišnost omejena le na nekaj programov, s tem pa gotovo tudi nove spremembe v radijskih pristopih (tudi v govoru).

² Več o teh v 5.5; gl. tudi op. 22.

1.2 Dvogovornost kot prvina novinarskih žanrov

V splošnem privzemam definicijo Mance Košir, ki novinarske žanre opredeljuje kot stalne oblike novinarskega sporočanja, v katerih se določene (tipske) vsebine upovedujejo tipsko strukturirane in izražene z zanje značilnimi jezikovnimi sredstvi (Košir 1988; podrobneje v 2.2). Pojem novinarski žanr je podrobneje razdelan v 2. poglavju, kjer so predstavljene tudi različne v slovenski in tuji literaturi uporabljene klasifikacije tistih oblik radijskega novinarskega sporočanja, katerih osnova je dvogovor. Nekatere tipologije temeljijo na razlikovanju med bolj poglobljenimi, tehtnimi dvogovornimi oblikami (sem bi sodile nekatere vrste intervjuja, diskusije oziroma okrogle mize) ter vsebinsko in pogosto tudi organizacijsko manj zahtevnimi oblikami (pogovor, tudi radijska anketa). Za tukajšnjo raziskavo to ni bistvena ločnica, zanimajo – in to z enako znanstveno radovednostjo – me namreč vsi žanri, ki imajo obliko zaporednih nagovorno-odgovornih sekvenc (oziroma sekvenc nagovora novinarja in odgovorov več sogovorcev³). To ne pomeni, da ugotovitve novinarskih teoretikov o možnih pristopih k obravnavi izbranih žanrov za tukaj obravnavano problematiko niso relevantne, temveč le, da sem med njimi iskala tiste, ki hkrati ponujajo tudi najustreznejši model za razvrščanje posnetega gradiva glede na izhodišča, razdelana v teoretičnem delu disertacije.

1.2.1 Dialog, dvogovor, večgovor, multilog

Sodeč po podatkih iz *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, sta **dialog** in **dvogovor** popolni sopomenki; na to kaže tudi podatek, da je latinizmu dialog na koncu razlage prvega pomena pripisan enakovredni sinonim dvogovor (stoji za vejico in ne morebiti za podpičjem, kar bi z vidika normativnosti kazalo na nevtralnost slovenske tvorjenke v primerjavi s prevzeto besedo). Oba izraza imata dva pomena: 1. 'pogovor, navadno med dvema osebama'; 2. 'izmenjava mnenj med zastopniki različnih stališč z

---

³ Kljub argumentom, ki jih navaja Korošec (1987) v prid terminološki dvojici vpraševalec in odgovarjalec v primerjavi z drugimi možnimi in/ali v slovenski strokovni literaturi rabljenimi dvojicami poimenovanj sodelujočih v intervjujskih dvogovorih, v tem delu uporabljam dvojico novinar in sogovorec. Ne gre za dvojico, ki bi imela kakršnekoli implikacije izven okvirov tega dela; s tako izbiro želim zgolj izpostaviti, kaj je za sodelujoče v analiziranem gradivu ključno: eni se pojavljajo v (družbeni, institucionalni) vlogi novinarja, drugi (katerih govor ne bo predmet analize) pa v vlogi sogovorcev, gostov.

namenom doseči soglasje ali sporazum'. Vsebinskim postavkam tukaj obravnavane tematike torej ustreza prvi pomen obeh izrazov, ki se na prvi pogled oba zdita tudi terminološko enakovredni izbiri. Vendar pa podatki iz besedilnega korpusa slovenskega jezika *FidaPLUS* (<www.fidaplus.net>, 2. 4. 2008) kažejo, da ne gre za popolno semantično prekrivnost. Velika razlika je že v pogostosti rabe enega in drugega izraza: dialog se pojavlja v 18.700 primerih, dvogovor v 440; razlike pa se kažejo tudi na pomenski ravni: že bežen pregled konkordanc pokaže, da ima dialog mnogo bolj razvejano pomensko zgradbo. Dvogovor je z vidika teorije tvorjenja strokovnega izrazja (gl. Kalin Golob 2001) torej v prednosti tudi zato, ker je pomensko manj zaseden.

Na mnogoplastnost in mnogopomenskost izraza dialog opozarja tudi N. Zgrabljic (2004), ki proučuje vrste in funkcije dialoga v treh radijskih programih Hrvaškega radia. Ker gre v tukajšnjem primeru za tehnično označitev govorne oblike, ne pa tudi za njene kognitivne, družbene, filozofske ali katere druge razsežnosti, je kot izhodiščni termin bolj smiselno uporabljati izraz dvogovor, kot ga v svojih delih opredeljuje in uporablja Korošec (1998, 1987). Dvogovor opredeljuje kot prvinsko obliko človekove jezikovne dejavnosti med (navadno) dvema osebama, pri kateri prepozna dva osnovna tipa: *enosmerni dvogovor*, kjer samo ena oseba izraža spodbude, in *obojesmerni dvogovor*, kjer je vloga spodbujevalca izmenična (1998: 251–253). Za intervjujski dvogovor je značilna prva situacija.

Število sogovorcev ne vpliva na opredelitev žanra kot dvogovornega: če novinarja v pogovoru shematsko označimo z A, sogovorca pa z B, bi več sogovorcem pripisali oznake B₁, B₂, ... B_n. Zato vse novinarske forme z enim ali več sogovorci opredeljujem kot dvogovorne in ne kot večgovorne. Izraz **večgovor** v slovenščini še ni bil natančneje opredeljen, iz posamičnih rab izraza pa je mogoče sklepati, da se z njim označuje pogovor več (enakovrednih) udeležencev. Izraz večgovornost v nizu s samogovornostjo in dvogovornostjo uporablja denimo Toporišič (2000: 32, 716–17), medtem ko M. Krajnc Ivič navaja: »Iz dvogovora lahko izpeljemo tudi mnogogovore⁴« (2008: 105).

---

⁴ Izraz mnogogovor je z vidika pomena sestavin skladišne podlage tvorjenke manj ustrezen kot večgovor: *več* implicira 'več kot dva', *mного* pa 'veliko', kar je zavajajoče, saj večgovor vključuje tudi že (samo) tri sogovorce.

J. Zemljarič Miklavčič v svoji disertaciji uporablja izraz **multilog**, vendar ga ne opredeljuje natančno. Omenja ga v zvezi z dialogom, ko se sprašuje, ali lahko poimenovanje dialog uporabimo pri vsem, kar ni monolog, torej tudi pri multilogih (2007: 89). V komunikologiji se multilog uporablja za poimenovanje oblik spletnega komuniciranja, ko na neko spodbudo sočasno nastane več odzivov (gl. Ekeblad 1999); širše tudi za označitev govora mnogih z mnogimi, ne glede na način, medij oziroma obliko (gl. <http://en.wiktionary.org/wiki>).

1.2.2 Novinarska in nenovinarska dvogovorna besedila

Dvogovor se pojavlja tudi v nenovinarskih delih radijskih programov; tam celo pogosteje. Temeljna razlika med obema vrstama diskurzov je v tem, da je primarna funkcija novinarskih diskurzov obveščanje javnosti o zanjo relevantnih in družbeno pomembnih zadevah,⁵ medtem ko so primarne funkcije nenovinarskih diskurzov, v katerih se pojavlja dvogovor in katerih nosilec oziroma spodbujevalec je moderator (pogovor med dvema moderatorjema, pogovor med moderatorjem in poslušalci), drugačne. Oziroma kot piše McNair (1998: 4), družbena pomembnost novinarskega sporočanja v veliki meri izhaja iz pričakovanj naslovnikov glede razpoznavnih oblik in vsebine sporočenega, pa tudi iz njihovega strinjanja o tem, da ima sporočanje, kadar so prisotne te razlikovalne značilnosti, poseben status v primerjavi z nenovinarskim. Delitev seveda ni enoznačna, saj tudi novinarski diskurzi lahko prinašajo t. i. lahkotnejše teme (denimo intervjuji z osebami iz sveta zabave), nenovinarski diskurzi pa lahko javnosti omogočijo (vsaj navidezno) participacijo v razpravah o tehtnejših temah (v kontaktnih delih programov, ko so povabljeni k izražanju mnenj o aktualnem dogajanju). Poleg vsebinske ločnice je zato treba uvesti še eno: novinarska dvogovorna besedila se ustvarjajo z vnaprej dogovorjenim pogovorom med novinarjem in drugimi udeleženci,⁶ ki so med pogovorom (razen ko

---

⁵ Preambula h *Kodeksu novinarjev Slovenije*: »Prvo vodilo dela novinarjev je pravica javnosti do čim boljše informiranosti. Obveščena javnost je temelj delovanja sodobnih družb in je pogoj za delovanje demokratičnega sistema. Da bi zagotovili pravico javnosti do obveščenaosti, morajo novinarji vedno braniti načela svobode zbiranja in objavljanja informacij in pravico do izražanja mnenj. Novinarji so dolžni predstavljati celovito sliko dogodkov in svoje delo, ob spoštovanju pravic drugih, opravljati natančno in vestno. Takšno delo je temelj verodostojnosti novinarjev« (<www.novinar.com/dokumenti/kodeks_txt.php>, 14. 4. 2008).

⁶ Od te opredelitve navidezno odstopa radijska anketa, vendar tudi tu sogovorniki sodelujejo po vnaprejšnjem konsenzu (ali pa sodelovanje odklonijo).

gre za telefonski intervju) tudi v neposrednem stiku, nenovinarski pa so v tem smislu manj določeni, tudi bolj nepredvidljivi, in ko gre za pogovor z občinstvom, tudi vedno vezani na komuniciranje po telefonu. Na tej razliki utemeljujem naslednjo predpostavko: zaradi različne stopnje predvidljivosti, tj. vnaprejšnje uokvirjenosti (žanrske, institucionalne), pa tudi zaradi razlike v krajevni umeščenosti oz. bližini sogovorcev gre v obeh množicah besedil tudi za različne jezikovne izbire.

Opozorila sem že, da tvorci besedil oziroma pobudniki dvogovorov v novinarskih diskurzih niso vedno diplomirani novinarji, zato izraza novinar v tem delu ne uporabljam (nujno) v tem pomenu. Ločujem pa med posameznimi diskurzi znotraj radijskih programov, v katerih radijski delavci, katerih delo je vezano na govor, privzemajo različne vloge. Ko torej moderator opravlja intervju z gostom v studiu, privzema vlogo novinarja; predvidevam, da v tej situaciji deluje v skladu s formalno in neformalno pridobljenimi novinarskimi znanji (seveda tudi v skladu z drugimi dejavniki, ki določajo njegove jezikovne izbire, denimo (socio)lingvistično védenje, uredniška politika medija ipd. – več o tem v naslednjih poglavjih). Le ob tej predpostavki je sploh mogoče dosledno ločevati obe vrsti diskurzov in znotraj novinarskih nato natančneje določati še žanre, ki se v njih realizirajo.

1.3 Razmerje med besedilom in diskurzom

Besedilo ima v jezikoslovni literaturi mnogo opredelitev; njihova poglobljenost in predvsem število oz. obseg prvin, ki so v definicijo zajete, je odvisen predvsem od namena opredeljevanja. Tu bo predstavljenih le nekaj splošnejših definicij, ki pa so dovolj natančne, da je mogoče na njihovi osnovi razumeti razmerje med obravnavanima pojmom. J. Toporišič besedilo opredeljuje tako:

Nasledek ali tvorba govornega sporočanja, pri katerem miselna vsebina posameznika v določenem trenutku s pomočjo jezikovnih znamenj dobi posebno (znamenjsko) obliko obstajanja. /.../ Besedilo ima določene strukturne (zgradbene) značilnosti (npr. uvod, jedro, zaključek), njegovi deli so med seboj sovisni, celota pa vsebinsko popolnjena. (Toporišič 1992: 6)

Besedilo je le tisto besedno sporočilo, iz katerega lahko razpoznamo, čemu je nastalo in o čem govori (namen, tema), v katerem se povedi smiselno navezujejo druga na drugo in v katerem ne manjka noben za razumevanje bistven podatek. (Toporišič 1994: 12)

Za razlikovanje med besedilom in diskurzom je pomenljiva tudi naslednja opredelitev iz učbenika *Slovenski jezik II*, kjer besedilo kot tako sicer ni definirano, je pa iz opredelitve razvidno, kaj ga določa in kaj je zgolj njegov spremljevalni pojav:

Svoje odzive na predmetnost, ki nas obdaja ali nam je bila sporočena, oblikujemo v govorna in pisna besedila. Okoliščine in namen sporočanja, ne nazadnje tudi stopnja naše kulture in raven našega znanja, določajo **jezikovni kod sporočanja** (= izbiro socialne ali funkcijske zvrsti), pa tudi njegovo obliko, to je: **način oblikovanja besedil**. Govorno sporočanje navadno spremlja govorica kretenj (sestav kretenj, s katerimi na primer pritrjujemo, zanikamo, preprečujemo ...), pisno pa nejezikovna vidna občila: barva, velikost in oblika črke, črta in podobno. (Dular in dr. 1983: 119)

Uvod v besediloslovje avtorjev R. A. de Beaugranda in W. U. Dresslerja ponuja še kompleksnejšo opredelitev: »Besedilo definiramo kot komunikacijsko pojavitev (angl. 'communicative occurrence'), ki izpolnjuje sedem kriterijev besedilnosti« (De Beaugrande in Dressler 1992: 12). Dva od teh kriterijev sta besedilno usmerjena, njune operacije neposredno zadevajo materialno plat besedila: to sta kohezija in koherenca; preostali kriteriji so usmerjeni k uporabniku (bodisi k tvorcu ali sprejemniku): to so namernost, sprejemljivost, informativnost, situacijskost in medbesedilnost. Glede na upoštevanje oziroma kršenje posameznih načel tako govorimo o večji ali manjši uspešnosti komuniciranja z besedili; besedila, ki v celoti ne zadostijo kateremu od kriterijev, veljajo za nekomunikativna (njihova komunikacijska raba ni več mogoča); avtorja jih obravnavata kot »ne-besedila« (n. d.: 12 in 32). Pojmovanje nejezikovnih, »nematerialnih« določil besedila oz. njegove komunikacijske uspešnosti kot enakovrednih »materialnim« pa koncept besedila že približa konceptu diskurza.

Iz literature so znane mnoge rabe **diskurza**, saj se mu kot terminu natančna vsebina navadno določa glede na predmet in cilje analize ter pristop k raziskovalnemu vprašanju. Avtorji, ki pregledno obravnavajo rabo izraza diskurz (npr. Widdowson 2007; Tolson 2006; Fairclough 1995; Van Leeuwen 2005), pa prepoznavajo dve

glavni pojmovanji. Širše razumevanje diskurza – oziroma v tem primeru diskurzov – je povezano z načini razumevanja sveta in izražanja o njem. Diskurzi so pojmovani kot uveljavljeni načini govora o določenih temah oziroma celo kot načini konstituiranja (in konstruiranja) posameznih tematik. Največkrat gre za iskanje povezav med jezikovno rabo ter (družbeno) močjo in ideologijami. Kot taka lahko analiza diskurza (v tem primeru gre za različne metode t. i. kritične analize diskurza) pomembno prispeva k odkrivanju družbenih razmerij in njihovih sprememb.

Diskurzu, kot ga razumem v tem delu, pa je bližji ožji pomen, kjer gre za diskurz kot jezikoslovni koncept. Izraz v osnovi označuje izsek govora ali pisanja, torej »besedilo«, analiza diskurza pa je analiza takega besedila ali več besedil iste vrste. Vendar se taka (primarno jezikoslovna) analiza ne ustavlja zgolj pri skladenjskih, slovničnih in drugih značilnostih besedila kot realizacijah abstraktnih entitet, temveč raziskuje in v interpretaciji upošteva tudi okoliščine njihove rabe, komunikacijske namene, ki sploh motivirajo nastanek besedila. Besedilo kot zgolj golo besedilo torej ni več relevantno, njegovi naslovniki morajo prepoznati celoten diskurz, da znajo pravilno (ustrezno) interpretirati verbalno sporočilo. Prav tako morajo kot (potencialni) tvorci za uspešno jezikovno rabo ne le imeti ustrezno jezikovno znanje, temveč tudi poznati načela in protokole, ki v družbi urejajo, kako kdaj govorimo (pišemo) – z drugimi besedami, prepoznavati morajo različne diskurzivne prakse.

1.3.1 Diskurzivne prakse

Pojem **diskurzivna praksa** (oziroma diskurzivne prakse; avtor pojma je Fairclough) pomeni celoto govornih dejavnosti posameznikov; diskurzivne prakse sestojijo iz procesov tvorjenja, posredovanja in sprejemanja besedil ter so znotraj posamezne družbene institucije in znotraj širšega socio-kulturnega okolja, v katerem je institucija, vnaprej določene. Znotraj teh dejavnosti se lahko nato omejimo na proučevanje različnih delov in načinov komuniciranja.

Pojem diskurzivne prakse po Faircloughu povzema tudi D. Verdonik in ga za novinarski prispevek v televizijski dnevnoinformativni oddaji definira tako:

Sam tip diskurzivne prakse – novinarski prispevek v osrednji dnevnoinformativni oddaji nacionalne televizije – ima vnaprej natančno določeno obliko in vsebino. Od uredniškega odbora je lahko določen časovno (trajanje) in tematsko, o značilnostih tega tipa diskurzivne prakse so novinarja prej poučili v visokošolskem zavodu ali bolj individualno v okviru te ali kake druge televizijske hiše. To, da novinar upošteva vsa ta navodila in znanja, je pogoj, da mu na televiziji naročijo, naj pripravi prispevek, oz. da je objavljen. Ali drugače, novinar je ujet v pravila diskurzivne prakse in v hierarhična razmerja moči v televizijski hiši in se jim prilagodi. Tudi gledalci so seznanjeni z diskurzivnimi praksami v dnevnoinformativni televizijski oddaji in njihova pričakovanja so skladna s tem vedenjem. (Verdonik 2004: 63)

Tudi v drugih situacijah posameznik znotraj družbene institucije prepozna ustrezen tip diskurzivne prakse glede na svoj položaj in ravna v skladu z njo. Avtorica kot primere raznovrstnih situacij navaja npr. ustni izpit, razgovor za sprejem v službo, policijsko zaslišanje, obisk pri zdravniku, klepet sodelavcev ob kavi, telefonski pogovor zaljubljenec, pogovor odraslega s petletnim otrokom, javno debata o zlorabi drog, poizvedovanje po informacijah o voznem redu vlakov, pogovor s trgovko v trgovini s konfekcijo ... Vsakokrat se udeleženci prilagodijo aktualni diskurzivni praksi; cilji, ki jih lahko dosežejo, so omejeni, prav tako izbira jezikovnih sredstev.

K. Tracy (2002) pa kot zglede ožje zamejenih diskurzivnih praks navaja denimo prakse verbalnega nanašanja nase in na druge (izrazi, ki jih ljudje uporabljamo za naslavljanje drugih ter za govorjenje o sebi in drugih), družbena dejanja, ki jih opravljamo z govorom (kritiziranje, informiranje, hvaljenje, usmerjanje), fonetično realizacijo govora (narečne in sociolektalne prvine govora; glasnost, hitrost, višina govora), izbiro jezika (kadar govorec razpolaga z več jezikovnimi kodi oziroma več jeziki); med kompleksnejšimi diskurzivnimi praksami pa navaja: vzorce verbalne interakcije (denimo pravila, ki v dvogovorih uravnavajo menjave govornih vlog), stopnjo neposrednosti govora (neposrednost oziroma posrednost, s katero se izraža govorec), zgradbo, vsebino in stil daljših narativnih struktur ter kazalnike odnosa (do teme oziroma vsebine ali sogovornika).

Fairclougha in avtorje, ki se ukvarjajo s kritično diskurzivno analizo, zanimajo zlasti ideološke prakse, ki vplivajo na značilnosti diskurzivnih praks. Ugotavljajo, da se diskurzivne prakse, ko prevlada nova, drugačna ideološka praksa, spremenijo. Za novejši čas D. Verdonik (2004) navaja deformalizacijo javnega diskurza (javni

diskurz privzema značilnosti zasebnega, kar je opazno zlasti v medijih, pa tudi na drugih področjih formalnega komuniciranja) in marketizacijo (značilnosti marketinške komunikacije se širijo na nova področja, npr. v šolstvo – univerze skušajo privabiti študente z marketinškimi prijemi).

V empiričnem delu disertacije se z neposrednim vplivom ideoloških praks na analizirana besedila ne ukvarjam. Zanima me le, ali v tistem delu diskurzivnih praks, ki bi ga lahko označili kot proces tvorjenja besedil, res prevladujejo oziroma na jezikovne izbire (torej izbiro stilnega tipa – gl. spodaj) odločilno vplivajo žanrski okviri, kar implicitno predvideva teorija tvorjenja novinarskih besedil. Novinarski sporočanski proces obsega tri faze: zbiranje informacij, izbor dogodkov in dejstev, upovedovanje oziroma oblikovanje novinarskega sporočila (Erjavec in Poler Kovačič 2007). Tretja faza med drugim vključuje izbiro novinarskega žanra ter izbiro jezikovnih (in stilnih) sredstev. V literaturi, ki prinaša spoznanja o značilnostih sodobnega medijskega govora (npr. Tolson 2006; McNair 1998; sicer širše in v drugačnih kontekstih, kot bo raziskovan tu, a je ugotovitev dovolj splošno veljavna) pa se kot druga možna determinirajoča okoliščina jezikovnih izbir, ki me bodo zanimale v raziskavi, pojavlja tudi ciljno občinstvo radijskega programa oziroma njegovega dela (gl. 1.6).

1.4 Stilni tipi

Predmet analize, kot je že bilo nakazano, niso celotni diskurzi, v katerih se pojavljajo novinarska dvogovorna besedila, temveč jezikovne izbire⁷ novinarjev oziroma izbire stilnega tipa v posameznem besedilu. Izraz in koncept stilnih tipov je prevzet iz češke teorije jezikovne stilistike (Čechová in dr. 1997; avtorji se opirajo na dela A. Jedličke iz 70. let 20. stoletja). Tam je opredeljen kot celota trenutno veljavnih⁸ stilnih norm, ki določajo izbor in urejanje jezikovnih sredstev v sporočilih danih zvrsti.

---

⁷ Izraz *jezikovne izbire* na tem mestu in drugod v disertaciji vključuje tudi *jezikovnostilne izbire*.

⁸ V teorijo je vgrajena tudi možnost spreminjanja stilnih norm oziroma spreminjanja stilnih navad, na katerih temeljijo stilne norme in ki so odvisne od objektivnih stilotvornih dejavnikov.

Krovna zvrst, v katero uvrščamo za analizo izbrana besedila, je publicistika, oziroma v terminologiji teorije zvrstnosti, kot je v slovenskem prostoru trenutno prevladujoče sprejeta – publicistična funkcijska zvrst. Zanj Korošec ugotavlja, da je »znotraj nje pestra paleta besedil, vsakega z značilnostmi določenega publicističnega stilnega tipa« (1998: 10). Posamezni stilni tip je mogoče opredeliti kot celoto točno določenih (in ne katerih drugih, prav tako možnih) slovničnih, leksikalnih, skladenjskih in v primeru tukaj obravnavanega gradiva tudi glasovno-naglasnih izbir. Gre torej za kazalnike jezikovne zgradbe in jezikovne rabe v določeni situaciji glede na jezikovne izbire v drugačnih, čeprav do neke mere podobnih ali celo prekrivnih sporazumevalnih okoliščinah.⁹ Takšno razumevanje je prekrivno z opredelitvijo postopkovnega, teleološkega in besedilotvornega vidika stila v Korošec (1998: 8): stil kot kompleks lastnosti jezikovnega sporočila se dosega z izborom iz danih jezikovnih sredstev jezika kot sistema, zato se kaže na vseh ravneh besedila (postopkovni vidik stila); izbor je sestavina jezikovne dejavnosti, katere namen je sporočanje (komuniciranje), zato je odvisen od čisto določenega cilja tvorčevega sporočanja (teleološki vidik stila); v besedilu se stil kaže s svojevrstno organizacijo jezikovnih prvin, tako da je – poleg vsebinskih in jezikovnosistemskih – ena od konstitutivnih prvin besedila (besedilotvorni vidik stila).

Za vse stilne tipe (skupin) besedil publicistične zvrsti je po teoriji (gl. denimo Toporišič 2000, Urbančič 1987) značilno, da so tvorjena v knjižnem jeziku.¹⁰ Poleg nevtralnih (knjižnih) jezikovnih sredstev, ki predstavljajo jedro jezikovnih izbir, pa posamezni stilni tip opredeljujejo še izbire na ravni stilno nasprotnih si sredstev, navadno na eni ali več naslednjih osi: knjižno – neknjižno, strokovno – umetnostno, avtomatizirano – aktualizirano, (čustveno) nevtralnno – ekspresivno.

Jedri (stilno gledano nevtralni) del tu analiziranih besedil predstavlja govorni knjižni jezik. Termina ne uporabljam v smislu Urbančičeve opredelitve (»glasno brana ali na pamet naučena realizacija pisanega knjižnega jezika«, Urbančič 1987:

---

⁹ Podobno je v anglosaksonski literaturi opredeljen jezikovni register (npr. Biber in dr. 1998; tudi Reaser 2003): gre za jezikovne različice, ki jih določajo njihove situacijske značilnosti. Avtorji jih povezujejo z žanri – registri so lahko zelo specifični (denimo vezani na romane Jane Austen ali pa poglavja o metodah dela v bioloških učbenikih) ali pa širši, splošnejši (denimo pogovor ali šolski esej).

¹⁰ Predvidljive izjeme so novinarska besedila/oddaje v narečju, ki nastajajo zaradi njegovega ohranjanja (ali oživljanja).

105), temveč se strinjam s Tivadarjem (2008), da je treba pri opredeljevanju govornega knjižnega jezika težišče premakniti z branega na nebrani govor (Tivadar 2008: 6). Podobno kot pri opredeljevanju pojma spontanega govora (gl. 1.5) pa tudi tu v ospredje postavljam slušni vtis nebranega besedila, ne pa dejansko nebranje govorno posredovanega besedila. Zato za razliko od Tivadarja h govornemu knjižnemu jeziku uvrščam tudi tista govorno brana besedila, ki jih kultivirani (medijski) govorniki interpretirajo, poslušalci (gledalci) pa dojemajo kot prosto govorna knjižna besedila. Da je med resnično nebranim in govorno branim besedilom težko razlikovati, potrjuje tudi Tivadar ob opredeljevanju izbora gradiva za raziskavo o kakovosti in trajanju samoglasnikov v govornem knjižnem jeziku: »Osnovno vodilo nebranosti in s tem resnično govornega jezika smo poskušali v celoti zadovoljiti, kar pa je bilo v sedanjem času različnih pripomočkov, tudi elektronskih, zelo težavno« (Tivadar 2008: 142).

Stilni tip proučevanih besedil se torej po teoretičnih predvidevanjih oblikuje ob nevtralnem jedru jezikovnih sredstev, značilnih za besedila v govornem (tj. nebranem) knjižnem jeziku. To pomeni, da je tudi morebitno branje katerega od delov besedila že potencialna značilnost stilnega tipa. Tudi pri vseh drugih stilnih značilnostih (na vseh zgoraj naštetih jezikovnih ravneh in oseh opazovanja), ki jih ugotavljam v posameznem besedilu oziroma skupini besedil, poskušam primerjalno z drugimi besedili oz. žanri ugotoviti, ali gre za značilnost stilnega tipa ali le za posamično, lahko tudi avtorsko ali kako drugače pogojeno izbiro. Hkrati pa me zanima, ali je mogoče vzpostaviti povezavo med jezikovnimi izbirami in okoliščinami tvorjenja besedila oziroma ali je mogoče enoznačno povezati stilni tip in novinarski žanr. V sklepnem delu analitičnih poglavij disertacije tako vzorce jezikovnih izbir poskušam povezati s ponavljajočimi se okoliščinami oziroma okviri – zlasti žanrskimi – ter z novinarskimi diskurzivnimi praksami (gl. 1.3.1), značilnimi za posamezne tipe radijskih programov oziroma za posamezne oddaje s prepoznavnimi občinstvi.

1.5 Spontani govor kot krovna oblika analiziranih besedil

Brani govor je kategorija govora, ki je bila v slovenskem prostoru doslej deležna največ jezikoslovne obravnave. Ker gre pri branju za približevanje temu, kar Skubic opredeljuje kot standardni jezik¹¹ (Skubic 2005), so okvirne opredelitve zanj podane v temeljnih normativnih priročnikih. Posebej se obravnave izreke in delno stavčne fonetike lotevata denimo Šeruga Prek in Antončič (2004); delne obravnave so tudi v mnogih magistrskih in diplomskih delih, nastalih na Fakulteti za družbene vede na temo jezikovno-govorne realizacije v informativnih programih nacionalnih (javnih), regionalnih, lokalnih in komercialnih radijskih programov.¹²

Teoretiki radia razlikujejo med različnimi načini radijskega branja; novejša težnja kažejo na prevlado že omenjenega govornega branja ne le v povezovalnih delih programa (npr. napovedih naslednjega programskega bloka), temveč tudi v informativnih sklopih. Tu se zlasti pri nekaterih komercialnih medijih kažejo nove posebnosti branja besedil, pri katerih se je tradicionalno zahtevalo najbolj uniformno branje, brez kakršnekoli osebne note,¹³ ki se zdaj dodaja brez zadržkov,¹⁴ zato bi bila tudi govorna realizacija besedil informativnih oddaj različnih radijskih medijev vredna raziskovalne pozornosti.

---

¹¹ Standardni jezik tipično nastane na podlagi kulturnega jezika, ki je obstajal že pred njim (za opredelitev tega izraza gl. op. 18). Avtor ga veže na pojem jezikovne standardizacije: nanaša se deloma na pomen, predvsem pa na standardizacijo jezikovnega izraza. »V postopku standardizacije se predpiše izrazna podoba, optimizirajo slovnična sredstva ter fiksirajo pomeni besed. Glavni kodifikacijski priročniki so torej pravopis/pravorečje, slovnica in pravopisni slovar, ki določajo merila **pravilnosti** v okviru standardiziranih besedil. Produkt standardizacije je urejen jezik, očiščen nedoslednosti v pisavi/izreki, slovničnih dvoumnosti in redundanc ter motečih polisemij. Njegova vsebina je torej *pretežno* znotrajjezikovna in se nanaša na produkt prizadevanj standardizacije, postopka, katerega namen je jezik karseda poenotiti v formi in diverzificirati v funkcijski zmožnosti – predvsem za tvorbo z različnih vidikov zahtevnejših žanrov« (Skubic 2005: 46–47).

¹² Takšna delitev radijskih programov izhaja iz pregleda omenjenih diplomskih in magistrskih del ter ni skladna z delitvijo, kot izhaja iz *Zakona o medijih*. Slovenska medijska zakonodaja namreč predvideva in določa t. i. radijske programe posebnega pomena ter tiste, ki to niso. Med programi posebnega pomena loči javni servis, lokalne, regionalne in študentske radijske programe ter nepridobitne radijske programe. Obstajajo pa še drugačne razvrstitve – več o tem v 4.1.

¹³ P. Pivec navaja primere, ko si je »interpret dovolil kontekstualno svoboščino v obliki pomenljivega vzdihla ali kakšnega nepredvidenega dodatka, ki je poslušalcu razkril govorčevo intimno razmerje do povedanega« (Pivec 2003: 17–18), in bil zato sankcioniran s prepovedjo nastopanja pred mikrofonom.

¹⁴ H. Purdey (2000) za britanske komercialne postaje ugotavlja, da v tekmi za občinstvo stil pogosto zamenjuje vsebino; podobne tendence lahko zaznamo na nekaterih slovenskih komercialnih radijskih programih, denimo glasovno barvanje, ki bi bolj ustrezalo branju esejistike ali celo leposlovja kot branju informativnih besedil.

Ko govorimo o **spontanem govoru** kot *obliki* govora, je za njegovo opredelitev pomembno dvoje. Prvič, spontanost je nasprotje branega, natančno vnaprej pripravljenega oz. v celoti zapisanega in je vezana na izmenjavo glasov (torej dvo- in večgovornost). Pri tem izraz ne vključuje nikakršnih opredelitev tega, za kakšne jezikovne izbire gre – te so šele predmet raziskave. Drugič, pri določanju oziroma dojetanju spontanosti se postavljam v vlogo poslušalca pred radijskim sprejemnikom: to pomeni, da za mojo analizo niso bistveni podatki o tem, ali poteka prispevek v živo ali pa je bil vnaprej posnet in prirejen (skrajšan, zmontiran, so bili novinarjevi nagovori naknadno dodani). Pomemben je torej slušni vtis spontanosti govora, ki pa ne izključuje tega, da lahko določene segmente novinarjevega govora dojamemo tudi kot brane, tj. vnaprej pripravljene (kar predvideva tudi novinarska strokovna literatura; o tem gl. 2. poglavje).

Izbira izraza spontani govor se zdi za izbrano gledišče ustrežnejša od izraza nebrani govor oz. nebranje, kamor Tivadar (2008) uvršča tri načine govora: a) govor na podlagi opornih točk, b) prosti govor brez zapisa, a z miselno pripravo, in c) popolnoma prosti govor. Z vidika poslušalca je včasih namreč težko presoditi, kdaj gre za katerega od teh načinov nebranja, kdaj pa je novinarjev govor v resnici govorno branje¹⁵ (izraz povzemam po Šeruga Prek 1990). Seveda pa je zgoraj omenjena Tivadarjeva delitev relevantna, kadar ima raziskovalec vpogled v proces tvorjenja govora oziroma ko ga raziskuje s te plati.

Spontanost zaradi postavljanja v vlogo poslušalca razumem drugače kot M. Smolej, ki spontani govor v svoji disertaciji opredeljuje kot »govor, ki je vnaprej nepripravljen, kar pomeni, da se govorec pred potekom govornega dejanja nanj ni (na noben možen način) pripravljaj oz. da govorec vnaprej ni tvoril možnih/verjetnih jezikovnih (slovničnih in semantičnih) struktur, ki bi jih (lahko) kasneje pri dejanski uresničitvi oz. pri konkretnem govornem dejanju uporabil« (Smolej 2006: 16). Razlika v pojmovanju pravzaprav izhaja iz gradivne različnosti: v navedenem delu so analizirani zasebni nejavni dvogovori. Spontani govor bi torej lahko bil nadpomenka za tovrstne nadaljnje natančnejše (tudi poimenovalne) členitve; tukaj ostajam le pri krovnem pojmu.

---

¹⁵ V Tivadar (2008) je govorno branje poimenoвано tudi *polbranje*, izraz *govorno branje* pa razen zgoraj omenjene avtorice v svoji knjigi uporablja tudi T. Pirc (2005).

1.6 Opredelitev raziskovalnega vprašanja

Crisell (1994) glasu radijskega govorca pripisuje semiološki status indeksa, kot ga v svojih delih opredeljuje C. S. Peirce: gre za znak, neposredno povezan s predmetom, ki ga reprezentira, in sicer tako, da med njima obstaja vzročna ali katera druga povezava (npr. dim kot indeks za ogenj). Glas radijskega govorca je torej indeks za osebo oziroma »tip« osebe, kot jo prepoznavamo v določeni situaciji. To pa pomeni, da nad identiteto radijskega govorca oziroma njenim vplivom na jezikovne izbire prevladajo drugi dejavniki (kar je gotovo pomembno za analizo).

Stopnja indeksičnosti glasu radijskega govorca ni ves čas enaka: branje informativnih besedil predpostavlja najvišjo stopnjo (čeprav se tudi tu kažejo odstopanja), moderiranje pa najnižjo. Moderator oziroma njegov glas (videz manj ali pa sploh ne – za razliko od televizijskih osebnosti) je namreč lahko tudi simbol radijske postaje (Golčar 2003), pri čemer dobiva tudi določeno identiteto (ki je seveda ne smemo enačiti z zasebno identiteto govorca). Če je identiteta moderatorja enovita, pa za novinarja v dvogovornih žanrih najbrž bolj velja, da *privzema* različne identitete (Tracy 2002), povezane po eni strani z žanrom, ki ga realizira, po drugi strani pa z institucijo, katere predstavnik je v trenutku (po)govora. Privzete identitete pa spet niso vezane na posameznike, temveč na diskurz kot tak.¹⁶

Tolson (2006) ugotavlja, da radijski govor, ki je pravzaprav izrazito institucionalna oblika govora, v celoti postaja vedno bolj konverzacijski. Radio, ki govori odsotnemu občinstvu, to počne, kot da bi bili poslušalci (so)prisotni, na živ in neposreden način, kot da bi v resnici šlo za spontano in interaktivno komuniciranje. Vendar pa dejstvo, da je občinstvo odsotno in nima možnosti neposrednega odzivanja (z izjemo kontaktnih oddaj), to komuniciranje iz dejanske konverzacijske interakcije spreminja v nastop, Tolson ga imenuje kar performans. Ta prevladujoči »pogovorni«¹⁷ ton

---

¹⁶ Podobno ugotavlja Škiljan: »Družbeni status in vloga medijskih pošiljateljev sporočil v bistvu vendarle izhajata iz položaja celega podpodročja v določeni družbi in samo v razmeroma redkih položajih njenim aktivnim udeležencem (npr. posameznim komentatorjem ali poročevalcem) uspe ustvariti jasno individualiziran položaj v strukturi javne komunikacije; sploh pa je tudi ta položaj v veliki meri odvisen od 'kolektivne' avtoritete medija, v katerem deluje« (Škiljan 1999: 101).

¹⁷ Izraz pogovorni tu seveda ni rabljen v smislu, kot je (bil) v okviru slovenske jezikoslovne literature s področja zvrstnosti oz. jezikovne členjenosti – o tem gl. 3. poglavje.

oziroma kar način govora narekujejo pridobitni nameni: poslušalci se dojemajo kot potencialni potrošniki.

Podobno piše Skubic (2005), ko trdi, da pri odpiranju tradicionalno na kulturni jezik¹⁸ vezanih žanrov drugim oblikam govora, zlasti obrobnim in ekscesnim sociolektom,¹⁹ ne gre za t. i. demokratizacijo medijskega prostora, kar trdi denimo Škiljan (1999), temveč vodijo medije pri tem izrazito ekonomski razlogi. McNair (1998) opisuje dvoje vplivov ekonomskih silnic na novinarstvo. Prvič, novinarska produkcija je v zahodnem svetu večinoma v lasti in pod nadzorom zasebnikov in konglomeratov (izjeme so javni servisi), ki lahko novinarstvo znotraj zakonskih okvirov uporabljajo, kakor želijo, novinarji pa so njihovi uslužbenci in so pod njihovim močnim vplivom (v tem smislu so v primerljivem položaju kot vsi drugi zaposleni v zasebnem sektorju). In drugič, novinarstvo je dobrina, ki se jo ponuja v nakup na vedno bolj zasičenem trgu informacij in se mora boriti za svoj tržni delež. Kot vse plačljive dobrine mora imeti za potencialne kupce uporabno in menjalno vrednost. Biti mora tako funkcionalno kot tudi privlačno – kar pa ima precejšen vpliv na vsebino, stil²⁰ in podajanje oz. posredovanje novinarskih besedil v zadnjih desetletjih (McNair 1998: 101).

Izbira nagovora občinstva kaže, tako Tolson, kakšno identiteto mu pripisuje medij. Predmet analize v drugem delu disertacije je sicer govor novinarjev v novinarskih dvogovornih žanrih, natančneje, njihove jezikovne izbire v pričakovani odvisnosti od vrste dvogovornega novinarskega žanra. Vendar pa me poleg očitnih žanrsko

---

¹⁸ »Kulturni jezik je najčistejši izraz dominantne kulture in neke vrste ideal, h kateremu stremijo kultivirani sociolekti; vendar pa slednji domujejo v zasebnosti /.../. Nasprotno pa se kulturni jezik predstavlja kot jezik zahtevnejših govornih položajev za vse pripadnike družbe, kadar je predvidena nekakšna družbena reprezentativnost« (Skubic 2005: 186). Kulturni jezik pojem v opombi 11 opredeljenega standardnega jezika »v nekaterih vidikih presega, saj v domeno kulturnega jezika sodijo tudi nekatere prakse, ki niso in ne morejo biti povsem standardizirane, npr. manj formalna spontana tvorba besedil« (49).

¹⁹ Tudi ta izraza povzemam po Skubic (2005); za natančnejšo opredelitev gl. 4. poglavje.

²⁰ S povečevanjem in fragmentiranjem trga informacij postaja stil vedno pomembnejša prvina novinarske ponudbe. Pri informativnih radijskih in televizijskih programih je postal eno od sredstev, s katerimi ponudniki informacij signalizirajo svojo drugačnost od tekmecev. Britanski komercialni program ITN npr. uporablja »lahkotnejši« in bolj neformalen stil, kljub temu pa se trudijo biti resen in relevanten ponudnik novic, saj lahko le tako tekmujejo z javnim BBC-jem. McNair piše, da zaradi tega njihov stil še ni nujno inferioren – razen seveda če predpostavljamo, da je s konceptom kakovosti lahko prekriven zgolj en sam način podajanja informacij (McNair 1998: 120).

pogojenih izbir zanima tudi morebitna povezava med jezikovnimi značilnostmi govora in tipi radijskih programov oziroma občinstvi posameznih oddaj. Temeljno oziroma krovno vprašanje, na katero želim odgovoriti, je torej, **ali jezikovne izbire v analiziranih besedilih primarno regulira žanr kot institucionalizirana oblika novinarskega sporočanja ali pa se tudi v njih pojavljajo izbire, ki so podrejene drugačni, nežanrski logiki.**

Naivno bi bilo pričakovati, da se bo morebitni nežanrsko pogojeni vzorec oblikoval glede na »komercialnost« in »nekomercialnost« radijskih programov. Da je lastništvo manj pomembno od občinstva, kaže npr. primer *Radia Ognjišče*, ki je po lastniški strukturi popolnoma komercialni medij (gl. razvrstitev programov v 4.1), glede na občinstvo (in tudi glede prevladujočih jezikovnih izbir; gl. 8.2.2) pa se močno oddaljuje od poljudnega pojmovanja tega, kaj je (slovenski) komercialni radio.

Značilnosti ugotovljenih diskurzivnih praks ne vrednotim s kakršnegakoli apriornega normativnega stališča.²¹ Iščem zgolj povezavo med vzorci jezikovnih izbir, tj. stilnimi tipi, in njihovimi okviri oziroma determinantami teh okvirov. Kadar je določena prvina analize primerjana s prvinami iz knjižnega jezika, je to le zato, ker ta zaradi svoje relativno natančne kodifikacije predstavlja eno od možnih izhodišč za analizo in ker tradicionalni model novinarskih žanrov predvideva, da se ti realizirajo v knjižnem jeziku. Vendar v analitičnem delu disertacije knjižni jezik ni edini niti poglobitni koordinatni sistem za primerjavo, ampak so posamezne jezikovne izbire primerjane tudi z izbirami v tistih žanrih in zvrsteh, ki so bili zlasti v zadnjem desetletju za slovenščino vsaj delno že raziskani.

1.7 Oris vsebine poglavij – od gradiva do teoretičnih postavk

Gradivo predstavlja 87 oddaj z dvogovornimi novinarskimi diskurzi s slovenskih radijskih postaj, izbranih glede na klasifikacijo radijskih programov v 4.1 in glede na

---

²¹ Privzemam ugotovitev, da je pomembna spremenljivka pri vrednotenju novinarjevega govora komercialna oziroma javna naravnost medija – zahteve lastnika oziroma medija ter ciljnega občinstva glede njegovega govora so namreč odvisne tudi od tega (Zgrabljić 2001: 13) in zato ne morejo biti podvržene normativnemu ocenjevanju glede na apriorna merila.

postavke, predstavljene v 5. poglavju. Med drugim je bil omejevalni pogoj možnost poslušanja (torej tudi snemanja) prek spleta. Govor novinarja je bil transkribiran po delno prirejenih načelih, kot jih je razvila konverzacijska analiza (podrobneje o tem v 4. poglavju). Metoda v transkripciji predvideva razen zapisa verbalnega dela govora še označevanje stavčnofonetičnih in nekaterih parajezikovnih prvin²² (zaradi specifik slovenskega jezika sta bila dodana naglasno mesto ter kvaliteta samoglasnikov e in o, česar originalna metoda ne predvideva).

Še pred začetkom transkribiranja je bilo treba identificirati tudi tiste dejavnike, ki tvorijo diskurz in so hkrati relevantni za interpretacijo izbor jezikovnih sredstev. Vsi seveda niso sooblikovalci tega, kar je bilo v prejšnjem podpoglavju opredeljeno kot stilni tipi, oziroma gledano širše, kot diskurzivne prakse. Metapodatki te vrste, ki jih mora transkripcija nujno vsebovati, so navedba (in po potrebi splošna jezikovna označitev) govorcev, navedba radijskega programa in oddaje (podrobneje v 4.4.1). V poglavju pred jezikovno analizo (6. poglavje) so predstavljeni še nekateri relevantni dejavniki: ciljno občinstvo posameznih radijskih programov oziroma oddaj, status programov, usmeritev oziroma uredniška politika (predvsem jezikovna, če so bili podatki o tem dostopni). Gre za popis nekaterih (ne pa vseh) objektivnih besedilo- in stilotvornih dejavnikov v smislu, kot jih opredeljujeta Korošec (1998, 2005) in Kalin Golob (2003); ti predstavljajo za raziskavo relevanten širši kontekst govora.²³ Iz razlogov, ki so bili opredeljeni v 1.6, pa niso upoštevani tisti subjektivni besedilo- in stilotvornih dejavniki, ki zadevajo identiteto novinarja (spol, starost, izobrazba); od drugih pa le tisti, ki očitno pomembno vplivajo na jezikovni izbor v posameznem posnetem besedilu.

Poleg objektivnih besedilo- in stilotvornih dejavnikov, ki so zajeti v oziroma ob transkripcijo, obstajata še dva obsežna sklopa tovrstnih dejavnikov. Gre za širši okvir

---

²² L. Kosi (2000) med parajezikovne prvine razen neverbalnih prvin, ki spremljajo ali karakterizirajo govor (smeh, vzdih, splošni govorni vtis ipd.), uvršča tudi stavčnofonetične prvine. Korošec (1998: 341) te – upravičeno – uvršča med jezikovna sredstva, med parajezikovna sredstva pa le vidne (mimika, kretnje) in slušne nejezikovne prvine. Tovrstne delitve se držim tudi v tem delu.

²³ Kot je mogoče razbrati iz zapisanega, kontekst tu razumem širše od Toporišičevega sotvarja, ki avtorju pomeni »okolščine sporočanja, ki jih zaznavajo čutila obeh (vseh) udeležencev sporočanja in soodločajo o izbiri besed, skladenjskih vzorcev in njihovih besednih izrazitev« (Toporišič 1992: 296). Boljša se mi zdi Widdowsonova opredelitev, da kontekst ni to, kar zaznavamo v določeni situaciji, temveč to, kar takrat dojemamo kot pomembno, relevantno – neposredni situacijski dejavniki torej niso nujno tudi relevantni (Widdowson 2007: 21).

ozadnega shematskega védenja,²⁴ ki ga potencialno (ne pa nujno oziroma ne v celoti) ima novinar in ki tvori širši skupni kontekst vsega analiziranega govora. En del tega védenja izhaja iz poznavanja **značilnosti radia kot medija** in s tem povezanimi, a tudi relativno avtonomnimi znanji, ki zadevajo **radijske novinarske žanre**. Drugi del védenja pa je eksplicitno, a tudi implicitno poznavanje tega, kar tradicionalno slovensko jezikoslovje opredeljuje kot **jezikovne zvrsti** (mišljene so zlasti socialne in funkcijske), pa tudi geneze njihovih pojmovanj in poimenovanj; v ta sklop sodi še morebitni posredni in neposredni vpliv jezikovne politike medija, urednikov in lektorjev. Obe področji sta podrobneje razdelani v 2. oziroma 3. poglavju. V 4. poglavju je opredeljeno teoretično zaledje za raziskavo; pri tem izhajam iz pristopov k proučevanju jezika v komunikaciji, torej iz pristopov, ki analizirajo zglede realnega govora (različni pristopi in metode analize diskurza).

V 5. poglavju, ki začinja drugi, empirični del disertacije (*Gradivna analiza*), je natančneje razdelana metoda dela (tako transkribiranja kot analiziranja podatkov); v 6. poglavju so predstavljeni gradivo in viri (radijske postaje oziroma programi). 7. in 8. poglavje sta analitični. Prvo je izhodiščno in v jezikovno analizo intervjujev v programih *Slovenija 1* in *Val 202* (ki so prepoznani kot jedrni) vključuje tudi relevantna teoretična spoznanja in primerjave z novejšimi ugotovitvami za druge žanre in zvrsti. Drugo pa je primerjalno: ugotovitve iz 7. poglavja so primerjane in dopolnjene z rezultati analize preostalega gradiva: pogovorov v programih *Slovenija 1* in *Val 202* ter gradiva z zasebnih neprofitnih (regionalnih) programov, komercialnih programov in alternativnega (študentskega) programa. V 9. poglavju so predstavljene ključne ugotovitve gradivne analize ter zaključne ugotovitve in kritični pogled na opravljeno raziskovalno delo.

---

²⁴ Widdowson *shemo* opredeljuje kot produkt znanega (domačega) védenja (»construct of familiar knowledge«). Sheme so lahko kulturno vezane, lahko so skupne širšim družbenim skupinam ali pa so vezane na ožja okolja – npr. družinsko, poklicno ipd. Pri tvorjenju in interpretaciji besedil sheme predstavljajo okvire, znotraj katerih je neka informacija prepoznana kot bolj/manj znana; višja kot je stopnja neznanosti, težje je informacijo uskladiti s shemo, jo prilagoditi njenim okvirom.

2 Opredelitev radijskih novinarskih dvogovornih žanrov

2.1 Širše pojmovanje žanra²⁵

Bahtin, s katerim začenjam opredelitev pojma žanra, ker je pomembno vplival tudi na razumevanje in definicijo žanra v slovenski teoriji novinarskih vrst (gl. 2.2), trdi, da celotno človekovo komuniciranje poteka v žanrih. Ti so ključni za razumevanje izjav, ki jih Bahtin vzpostavlja kot najmanjše enote, vredne jezikoslovne analize. Besede kot take po njegovem mnenju za raziskovanje govornega komuniciranja niso relevantne, saj tudi pomen dobijo šele kot del točno določene izjave; njihovi pomeni so torej šele družbeno dani. Vendar tudi izjave ne moremo v popolnosti razumeti niti je analizirati brez žanrske oblike oziroma »relativno stabilne tipične oblike gradnje celote« (Bahtin v Košir 1988: 27). Žanrske oblike so lahko bolj ali manj stereotipne in šablonske oziroma prožne in ustvarjalne; skupno jim je, da so relativno stabilne na treh ravneh: vsebinski (tematski), zgradbeni in stilni. Vsak tvorec žanr izbira glede na različne dejavnike neposrednega in posrednega konteksta; pomembno pa je Bahtinovo spoznanje, da je izbira odvisna ne le od namena tvorčevega pisanja oziroma govorjenja, temveč tudi od tega, kakšno stopnjo aktivnosti si želi od naslovnika. Žanri neposredne komunikacije predvidevajo večjo stopnjo aktivnosti od pisnih žanrov, tudi ti pa se medsebojno zelo razlikujejo: naslovnik umetnostnih besedil se denimo lahko pojavi šele desetletja ali stoletja po tem, ko je bilo delo napisano (vseeno pa tudi ta besedila predvidevajo aktivno percepcijo – v smislu sprejemanja, zavračanja, dopolnjevanja zapisanega ipd.).

Tolson žanr opredeljuje kot koncept, ki vključuje klasifikacijo posplošenih tipov, tj. klasifikacijo »izkušenj« v kategorije, kot so pravljica, klepet, radijske vesti, epska pesem ..., hkrati pa kot koncept, ki vpliva na produkcijo in recepcijo teh »tipov«, s tem ko ustvarja norme za pričakovanja glede njih. Na ta način je žanr hkrati analitični koncept, ki zahteva formalno udejanjanje, in operacionalizirani koncept na ravni praktičnega znanja, ki se ga govorci bolj ali manj zavedajo. Pri tem avtor izpostavlja, da ne gre toliko za trdne normative oziroma norme kot za pričakovanja – z izrazom

---

²⁵ Toporišič (2000: 715) uporablja za širši, splošni pomen žanra tudi izraz besedilna vrsta. Ker pa oba izraza postavlja v sopomensko razmerje (»besedilne vrste ali žanri«), ostajam pri rabi, ki je v veljavi v drugi tukaj upoštevani literaturi.

pričakovanja namreč povezujemo manj omejitev kot s konceptom norm, pričakovanja tudi odpirajo možnosti za kreativnost, ki jih koncept norme zapira. Ustreznejše za opredelitev ravni praktičnega védenja, povezanega z žanri, se mu zato zdijo *konvencije* (ne norme ali pravila). Te bi morali razumeti kot družbeno pogojene – pogosto so namreč povezane s posameznimi institucijami in podvržene zgodovinskim spremembam (kot zgled navaja spremembe v informativnem televizijskem intervjuju). (Tolson 1991: 178–79)

Kot ugotavlja V. Laban, ki v povezavi s televizijskim novinarstvom ponuja izčrpen pregled pojmovanj žanrov, je »/k/ljučni poudarek teoretikov pri definiranju žanra nasploh /.../ družbena praksa vzpostavljanja reda med številnimi vrstami besedil, različnimi tako po vsebini in obliki kot funkciji« (2007: 96); razlikujejo pa se njihove definicije glede na namen vzpostavljanja takega reda. Med ugotovljenimi nameni oz. merili klasifikacije medijskih žanrov pri posameznih avtorjih navaja denimo standardizacijo, razlikovanje med medijskimi izdelki, ritualnost oblik izbire, uokvirjanje pričakovanj občinstva, jasnost komuniciranja med novinarjem in bralcem.

G. Branson (2006) meni, da medijske žanre (izraz poleg vseh tiskanih, televizijskih in radijskih zajema še filmske žanre) prepoznavamo brez posebnega zavestnega razmisleka, saj kot člani kulturnih skupnosti prepoznavamo kulturno specifične kode in konvencije, ki so se vzpostavili v daljšem časovnem obdobju. Pomembna vidika vseh medijskih žanrov sta standardizacija in ponovljivost. Mnogi medijski izdelki se občinstvu namreč prezentirajo z naslonitvijo na njegove predhodne izkušnje in védenje, ki vključuje tudi žanrske značilnosti. Vendar je del pričakovanj povezan tudi z žanrskimi odkloni, saj so vse klasifikacije določene kulture, religije ali družbe podvržene ritualnim in rutinskim preseganjem okvirov – v medijskih žanrih je kršitev žanrske konvencije denimo lahko vzvod za dosego ironije, presenečenja ali razmisleka pri občinstvu.

Skubic žanr povezuje z jezikovnim registrom, kot ga razume anglosaksonsko jezikoslovje (gl. op. 9): »Žanr je, na kratko povedano, register, ki je mogoč in predpisan v kontekstu kulture; je tip besedila, za katerega nam je bilo povedano, kako ga je treba govoriti ali pisati« (2005: 84). Natančneje opredeljuje povezavo med obema pojmomoma tako:

Če torej ponazorimo razliko med pojmom registra in žanra: dejavniki področja, tona in načina lahko pomagajo napovedovati, kakšen bi bil v slovenščini videti *register* ustne kupoprodajne pogodbe za stanovanje (domnevno formalen, formulaičen, vsebinsko izčrpen ..., kar so pretežno tehnične zahteve). Toda v slovenski kulturi kupoprodajna pogodba ne more biti tvorjena v ustnem načinu, temveč nujno v pisnem; tak register v slovenski družbi kot *žanr* ne obstaja /.../. Podobno na primer nekatere kulture ne dopuščajo ustnega načina za žanr šolskega izpita /.../, druge neformalne tona v komunikaciji z visoko spoštovanimi starši. Kontekst kulture torej pomembno omejuje možnosti za tvorbo besedila in tudi vzpostavlja žanrski strukturni potencial /.../, torej dejansko v praksi mogoče, ne le teoretsko predstavljuje strukture danega žanrskega besedila. (Skubic 2005: 84–85)

V luči tega citata postane raziskovalno vprašanje, zastavljeno v 1. poglavju, na prvi pogled vprašljivo, saj bi potemtakem morali zgolj raziskati, ali se določen radijski novinarski dvogovorni žanr lahko realizira tako v bolj kot tudi v manj formalnem tonu (če uporabim terminologijo iz navedka). Vendar pa bo v naslednjem podpoglavju nekoliko podrobneje predstavljeno pojmovanje žanrov v novinarstvu, kjer premik od ustaljenosti na eni od definicijskih ravni žanra lahko pomeni že nastanek novega (pod)žanra, saj je v teorijo vgrajena podmena o relativni žanrski stabilnosti.

2.2 Žanr v novinarstvu

V 1.7 je bilo napovedano, da bo v 2. in 3. poglavju predstavljeno tisto shematsko védenje, ki je potencialno skupno vsem, ki v analiziranem gradivu opravljajo vlogo novinarja. S tem ne mislim le na diplomirane novinarje, temveč na vse »tiste osebe, ki so po svoji profesionalni 'novinarski' vlogi vpete v novinarski diskurz kot njegovi formalni nosilci ter pri svojem delu sledijo funkcijam in zahtevam novinarske dejavnosti« (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 107). Ker je tukajšnja raziskava vezana izključno na slovenski prostor, je tudi v opredelitvi novinarskega žanra smiselno izhajati iz njega. Doslej najtehtnejše in najbolj zaokroženo delo te vrste predstavljajo *Nastavki za teorijo novinarskih vrst* M. Košir (1988). Tudi sodobnejša dela, ki obravnavajo žanre različnih medijskih področij (npr. Laban 2007; Milosavljevič 2003; Milosavljevič 2005), kot izhodiščna jemljejo klasifikacijo in pojmovanje žanrov, predstavljena v omenjeni monografiji, vendar ju nadgrajujejo in dopolnjujejo na

podlagi ugotovljenih sprememb in novosti v sočasnih oblikah novinarskega upovedovanja.

Po M. Košir je žanr »ime za **stalno obliko novinarskega sporočanja**, za katero so značilne določene posebnosti« (1988: 26). V skladu z zgoraj predstavljenim Bahtinovim modelom je novinarsko sporočanje tipska situacija, v kateri »določene (tipske) vsebine upovedujemo v določenih fizičnih normah, s tipično kompozicijo in tipičnim izborom jezikovnih sredstev« (1988: 31). Avtoričina definicija novinarskega žanra se tako glasi:

/Novinarski žanr je tip novinarskega diskurza, za katerega je značilna določena tipična forma, v kateri je upovedana določena snov (predmet), ki je tipsko strukturirana in izražena z zanjo tipičnimi jezikovnimi sredstvi. (Košir 1988: 31)

Novinarski žanri so po svoji naravi bolj dinamični, prilagodljivi, se hitreje spreminjajo, izginevajo oziroma nastajajo kot novinarske vrste, ki so v tem smislu stabilnejša kategorija. Vendar si tudi novinarski žanri v primerjavi z umetnostnimi jemljejo veliko manj svobode v spreminjanju oblik in izbor novih izraznih sredstev. Temeljna razlika med obojimi je v tem, da ima novinarstvo praktične, uporabnostne funkcije, ki jih umetnost nima; umetnost pa ima – za razliko od novinarstva – zaradi imanentne funkcije gradnje vedno novih lastnih svetov vgrajeno težnjo po preseganju znanega in po spreminjanju ustaljenih form oziroma ustvarjanju novih. Novinarstvo k temu kvečjemu prisilijo spremenjene okoliščine. (Košir 1988: 30)

Med možnimi komunikacijskimi okoliščinami oziroma spremembami v družbeno-političnem kontekstu določenega prostora in časa, ki lahko pomembno vplivajo na žanrske konvencije, avtorica navaja zgodovinske, kulturne, vrednostne, politične, ekonomske razloge. Kot pomembne navaja tudi medijske razloge: »Zelo pomembna je razvitost, razširjenost in priljubljenost posameznih javnih občil v določenem času in prostoru. Žanri priljubljenejšega medija lahko vplivajo na spremembe žanrov drugih medijev« (1988: 46). V podobnem smislu N. Zgrabljic za radijski intervju ugotavlja, da je radio sprva prevzel formo, podobno tiskanemu intervjuju, kasneje pa jo je

prilagodil posebnostim lastnega medija in povratno vplival na tiskano novinarstvo (Zgrabljic 2004: 106).²⁶

Bolj kot medmedijski vplivi pa me v disertaciji zanimajo spremembe, ki jih v žanrih sprožajo spremembe v širšem družbenem, ekonomskem, političnem in kulturnem kontekstu. Koširjeva piše, da kadar se pojavijo novi žanri, ki prejšnjim niso podobni tako, da bi jih lahko neopazno nadomestili, temveč s svojo pojavnostjo vzbudijo pozornost kot vprašanje nečesa povsem novega, kaže to na zelo spremenjene družbene okoliščine (Košir 1988: 50). Obdobje po slovenski osamosvojitvi je za medijski prostor gotovo obdobje takih korenito spremenjenih družbenih in siceršnjih okoliščin. Spreminjali se niso le žanri, deloma lahko govorimo celo o pojavljanju drugačnega novinarstva. Gre za t. i. tržno naravnano novinarstvo, za novinarsko prakso, »ki jo opredeljuje predvsem podrejenost ekonomski sferi, z njo je pogosto prepletena še politična, in med njima je težko potegniti ločnico« (Erjavec in Poler Kovačič 2007: 109).

Težko je oceniti, koliko drugačna normativna naravnost vpliva na celovito spreminjanje žanrov, lažje je (vsaj teoretično) odgovoriti na neko drugo vprašanje: ali bi korenite spremembe v jezikovnih izbirah pomenile, da gre za drug oziroma nov (pod)žanr, ali pa s tem dobimo le drugačno opredelitev obstoječega žanra. Pri odgovoru si lahko pomagamo z naslednjim navedkom:

Ko ugotovimo, da v skupini mnogih besedil, imenujmo jo A, prevladujejo skupne značilnosti a, b, c, ki so značilne le zanjo, v drugi skupini B pa druge značilnosti d, e, f, ki jih v skupini A ni zaslediti, ali vsaj ne na tak način, ko najdemo to, kar je, kot bi rekli statistiki, **represntativno** za posamezno skupino, se iz obstoječe besedilne realnosti dvignemo na abstraktno raven in na tej ravni oblikujemo tip (žanr) A in tip (žanr) B. Tudi če se značilnosti tipa A in tipa B v konkretnem novinarskem besedilu pomešajo (mešani žanri), /.../ ni nič manj res, da eksistirajo besedila z lastnostmi a, b, c in drugačna z lastnostmi d, e, f. (Košir 1988: 31)

To mešanje žanrskih značilnosti V. Laban (2007) v zvezi s sodobnimi slovenskimi televizijskimi žanri imenuje *hibridizacija žanrov*. Če zgoraj opisani zgled priredimo definiciji žanra, prvine a, b in c ter d, e in f po vrsti predstavljajo snov oziroma

---

²⁶ Tudi V. Zei piše, da se je tisk prilagodil novim prijemom, ki jih je izumil radio s svojo neposrednostjo (Zei 1987: 9).

predmet novinarskega besedila, ki se uresničuje v določenem žanru (prvini a in d), njegovo zgradbo (b in e) ter jezikovne izbire (c in f). Zamenjava c in f bi teoretično torej pomenila nastanek žanrskih hibridov, kjer bi v prvotnem žanru A izbrali prvino f, v prvotnem žanru B pa prvino c. Je bilo torej raziskovalno vprašanje v 1. poglavju res napačno zastavljeno – bi bilo treba torej pozornost usmeriti v morebitno hibridnost žanrov in ne v žanrsko oziroma nežanrsko vezanost izbir stilnih tipov? Trdim, da ne, kajti pri zamenjevanju stilnega tipa, ki je na osi knjižno – neknjižno blizu govornemu knjižnemu jeziku (in je v raziskovanih žanrih po tradiciji pričakovano), s stilnim tipom, ki je bliže sociolektu občinstva, ne gre za zamenjevanje jezikovnih izbir enega novinarskega žanra z izbirami, značilnimi za drug novinarski žanr. Poseganje na področje sociolektov se je v slovenskem medijskem govoru najprej začelo dogajati v nenovinarskih dvogovornih žanrih (v moderiranem delu radijskega programa zlasti zasebnih profitnih radijskih postaj); ob morebitnem približevanju sociolektom v gradivu tudi pri novinarskih žanrih torej na mesto prvine c ne vstopa prvina f, ampak prvina iz nekih drugih, nenovinarskih (vendar predvidoma medijskih) diskurzov. To pa ne pomeni spremembe žanra, temveč nastanek novega (pod)žanra (ali pa implicira potrebnost sprememb v konceptu novinarskih žanrov, vendar tako daleč v disertaciji ne posegam).

2.3 Dvogovor kot vir in kot žanr

Radijski dvogovorni žanri so nastali iz žanrov pogovorne vrste²⁷ v tisku. Čeprav se (načeloma) uresničujejo z neposrednim govornim stikom med udeležencema, za časopisne žanre pogovorne vrste pa je značilno, da so zgolj zapisi o prvotnem govornem dogodku, se po Bahtinu oboji uvrščajo med sekundarne žanre. Tudi v radijskih (po)govorih namreč izjave udeležencev niso sestavni del vsakdanjega govornega komuniciranja, temveč dobivajo pomen kot sestavni del žanra, ki je nastal v okoliščinah medijsko posredovane komunikacije (Zgrabljić 2004: 109). Ne glede na to, ali gre za obliko prvotnega pogovora, ki je kot taka usmerjena k naslovníkom, ali za neke vrste poročilo o (govornem) dogodku, gre torej v prvi vrsti za pogovor med osebama/osebami za javnost (Korošec 1998: 245). To žanr tudi razlikuje od

---

²⁷ Termin je povzet po Košir (1988).

dvogovora (oziroma intervjuja, če uporabim terminologijo novinarske literature) kot metode dela: zastavljanje vprašanj je namreč »eno ključnih novinarskih orodij za pridobivanje informacij in interpretacij« (Milosavljević 2005: 136); je pogovor kot dogodek (prvotni pogovor), pa tudi zapisano besedilo, nastalo z upoštevanjem pravil pretvorb iz govornega prenosnika v pisnega (Korošec 1998: 245).²⁸ Ker me zlasti zanima, kateri koncepti oblikujejo novinarjevo pripravo in pristop k izvedbi žanra (in ne le metode dela), v nadaljevanju namenoma puščam ob strani tisti del metodologije, ki zajema izvedbo e-poštnega ali telefonskega poizvedovanja z namenom zgolj pridobivanja informacij, ki bodo vključene v neki drug novinarski žanr (poročilo, reportažo, komentar, portret itd.).

Za radijske, televizijske in tiskane žanre pogovorne vrste veljajo nekatere skupne značilnosti oziroma zakonitosti v novinarskih postopkih. Strniti jih je mogoče v nekaj navodil praktične narave, ki jih najdemo v večini priročnikov, namenjenih urjenju priprave in izvedbe zlasti intervjuja kot vodilnega radijskega dvogovornega žanra.²⁹ Ker je pri radijskem intervjuju za razliko od intervjuja v tisku naslovniku izkustveno dostopen tudi proces nastajanja (in ne le rezultat predhodnega novinarskega dela),³⁰ predvideva njegova izvedba dobro obvladovanje raznolikih spretnosti in znanj, ki občinstvu niso vidni; viden oziroma slušen je pri dobro izvedenem intervjuju le splošni vtis, da je intervjuvanje preprosto opravilo. To seveda ni res – S. Adams v zvezi s tem piše, da če bi za novinarstvo rekli, da je obrt, potem bi za intervjuvanje veljalo, da je umetnost (Adams 2005: 5).

V izhodišče priprav na intervju avtorji (npr. Von la Roche in Buchholz 2004; Barnard 2000) postavljajo dejstvo, da novinar sprašuje (sogovorec pa odgovarja) za *poslušalca*. Kljub temu, da sta za uspešnost komunikacije odgovorna oba (oziroma vsi, kadar je sogovorcev več), pa zavedanje komunikacijskega trikotnika novinar –

---

²⁸ Avtor izraza *intervju* v citiranem delu sicer ne uporablja za metodo dela, pomeni mu zgolj »besedilo, poročevalski oz. novinarski žanr« (Korošec 1998: 257).

²⁹ Buchholz piše, da intervjuji v tisku prinašajo le malo informacij o akustičnih značilnostih govora intervjuvane osebe (glasu, intonaciji, dikciji ipd.), medtem ko pri televizijskih intervjujih obstaja nevarnost, da se težišče prenese s *kaj* na *kako* sporočanja. S tega zornega kota so pri radijskem intervjuju možnosti medija skorajda idealno izkoriščene, razmerje med *kaj* in *kako* pa uravnoteženo (Buchholz v Von la Roche in Buchholz 1980: 38).

³⁰ Pri tem ponovno zanemarjam možnost, da je novinarski izdelek nastal šele po montaži, saj ga tudi ta ne more bistveno popraviti, če novinar nima dobrega gradiva.

sogovorec – poslušalec pomaga predvsem novinarju, ko se pripravlja na izvedbo intervjuja. Preden se loti priprave, si mora zastaviti vsebinske cilje oziroma opredeliti namen intervjuja, ki je tesno povezan s tipom intervjuja. Buchholz kot krovne navaja *tematski*, *mnenjski* in *osebni* intervju; ta delitev naj bi za določitev ciljev zadostovala (medtem ko znanost, kot pravi avtor, išče nadaljnje značilnosti za podrobnejše klasifikacije; gl. tudi 2.5).

Natančni določitvi vsebinskih ciljev in namena intervjuja sledi priprava, ki nujno zajema:

- *iskanje informacij o temi pogovora in/ali sogovornu* – pri tem novinarju pomagajo lastni in medijski arhiv, pogovori z novinarskimi kolegi in izvedenci (s pomočjo intervjuja kot metode za pridobitev informacij), pri aktualnih temah agencijske novice, pri področno zamejenih temah strokovna in poljudna literatura ipd.;
- *zasnovo intervjuja* – ta ne pomeni le določitve ključnih vprašanj, temveč v predvidenem poteku intervjuja novinar z vrstnim redom vprašanj (spodbud) poskuša vzpostaviti najustreznejšo strategijo za doseg zastavljenih vsebinskih ciljev. To predvideva tudi novinarjevo dobro poznavanje načinov zastavljanja vprašanj oziroma oblikovanj nagovorov (izraz prevzemam po Korošec 1998).³¹

Ker je potek vsakega intervjuja do neke mere nepredvidljiv, mora novinar razmisliti tudi o tem, kakšen odgovor oziroma odgovore lahko dobi na izbrani nagovor; kako nadaljevati pogovor ob vsakem od predvidenih možnih odgovorov; kako ravnati, če se sogovorec izogne odgovoru: naj nagovor ponovi ali nadaljuje z naslednjim. Buchholz ob tem opozarja na pasti takšne predhodne priprave: intervju lahko izgubi preveč spontanosti, ki mu je kot dvogovoru imanentna (res pa je, kot navaja, da ima le malokateri novinar možnost in predvsem čas za tako temeljito pripravo scenarija).

Načrtovanje tudi ne pomeni pisne predloge: branje vprašanj oziroma nagovorov postavlja sogovorca v neenakovreden položaj, saj sam prosto odgovarja, v takem

---

³¹ Korošec v slovenskih časopisnih intervjujih razpoznava deset vrst vprašalnih nagovorov: vprašalni nagovor, vprašalno-pripovedni nagovor, nagovorno trditev, dvodelni in enodelni nagovor, velelni nagovor, nagovorni poseg, nagovorni privzem, nagovorno ponovitev in nagovorni izpust (Korošec 1998: 258–279).

intervjuju tudi ni prostora za sprotne odzive novinarja na sogovorčeve odgovore, kar je bistveno za dober intervju. Seveda pa priporočilo zgolj mentalne, ne tudi pisne predloge za izvedbo intervjuja ne zajema podatkov, ki jih bo novinar morda uporabil med pogovorom: številčne podatke, datume, citate in podobno mora navajati točno, zato so pisne predloge v teh primerih nujne (Buchholz v Von la Roche in Buchholz 1980: 41, 47). Zelo pomembno pa je, da so preklapljanja med spontanim govorom in branjem jasna, da nanje novinar opozori, saj lahko v nasprotnem primeru poslušalci dobijo nejasno sliko o izhodiščih govora.

Še ena pomembna prvina dobrega intervjuja je sposobnost empatije, vživljanja v sogovorca (več o tem v Košir 1988; Laban 2007). Ta vključuje že omenjeno aktivno poslušanje sogovorca in smiselno odzivanje na njegove odgovore. Novinar se mora zavedati in s svojim govornim ravnanjem tudi kazati, da je glavna oseba v intervjuju njegov sogovorec. To pomeni, da se mora v nagovorih nenehno samoomejevati in iz njih izključevati komentarje, mnenja, lastne vrednostne sodbe in podobno. Vse to velja tudi za tiste vrste intervjujev ter druge dvogovorne žanre, pri katerih ni možnosti predhodnega pogovora s sogovorcem, v katerem bi lahko novinar z njim vzpostavil empatičen odnos.

2.4 Vpliv radia kot medija na oblikovanje dvogovornih žanrov

Celotni radijski govor odločilno sooblikujejo značilnosti radijskega medija kot takega. Gre za okoliščine, ki vplivajo na vsebinsko oblikovanost sporočil, pa tudi na okoliščine, ki določajo skladijsko-besedilno zgradbo in leksikalne izbire, zato bi lahko problematiko delno umestili tudi v okvir praktične radijske stilistike. Možna pristopa pri identificiranju sta dva: razlike glede na tisk in razlike glede na neposredno govorno interakcijo; v nadaljevanju jih smiselno povzemam po Von la Roche in Buchholz 2004; Crisell 1994; Boyd 2005; Pirc 2005; Rudin in Ibbotson 2005; Gage 1999.

V primerjavi s **tiskom** se kažejo naslednje značilnosti:³²

- poslušanje radia v primerjavi z branjem zahteva manjšo mero osredotočanja, lahko gre le za spremljevalno dejavnost (ob neki drugi aktivnosti, denimo vožnji avtomobila, gospodinjskih opravilih ipd.). Na ravni praktične stilistike to pomeni zahtevo po izbiri nekompleksnih stavčnih zgradb, ustrezne leksike,³³ razločnejše oziroma izrazitejše artikulacije; na vsebinski ravni pa dajanje prednosti konkretnemu pred abstraktnim (kadar to seveda dopušča tema);³⁴
- poslušalec je pri sprejemanju sporočila omejen na čas oddajanja, slišane ga (načeloma) ne more ponovno poslušati.³⁵ Pred tvorca (novinarja) to postavlja zahtevo po takem oblikovanju besedila, da čim manj obremenjuje poslušalčevo pomnjenje. To pomeni krajše in manj zapletene povedi kot v tisku, izbiro čim nevtralnejše leksike ... Tudi hitrost govora³⁶ mora ustrezati zmožnosti naslovnikovega dekodiranja sporočila;
- za razliko od tiska naslovnik nima pregleda nad jezikovnim sporočilom kot celoto – novinar mora zato besedilo smiselno graditi in členiti v skladu z načeli kohezije in koherence kot konstitutivnih načel oblikovanja besedil, pri tem pa v skladu z načelom situacijskosti³⁷ naslovnika tudi ves čas opozarjati na to, kar je (časovno in

---

³² Za slovenščino je problematika podrobneje obravnavana v Korošec (1998), v poglavju *Pretvorbeni modeli (K teoriji pretvorb pisnost – govornost, govornost – pisnost)*; z vidika radijske praktične stilistike v Čakš (2007). Več o tem tudi v 5. poglavju in ob analizi gradiva.

³³ Na ravni leksike je težko postavljati enovita načela; velja pa, da je treba vsaj pri nestrokovnih temah izbirati besedje, ki je blizu vsakdanjemu govoru ter kot tako ne povzroča šumov v razumevanju in s tem zastojev pri poslušanju.

³⁴ Na RTV Slovenija so zahteve po jasnem, preprostem, jedrnatem in nedvoumnem jeziku formalizirane celo v *Poklicnih merilih in načelih novinarske etike v programih RTV Slovenija*.

³⁵ To vsaj v osnovi ne velja za tiste medije in tiste dele programa, pri katerih je mogoče do vsebin kasneje dostopati prek spletnih arhivov; pri nas denimo do oddaj Radia Slovenija – ne pa tudi do moderiranih delov programa.

³⁶ Čeprav nekatere radijske postaje ugotavljajo število besed na minuto in določajo okvirne norme za govor, pa večina priročniške literature primernost hitrosti definira opisno, npr. za brani govor: »Hitrost branja je različna, biti pa mora taka, da ugaja bralcu, ustreza poslušalcu in slogu radijske postaje« (Pirc 2005: 78).

³⁷ Načela besedilnosti povzemam po De Beaugrande in Dressler (1992); poleg kohezije, koherence in situacijskosti avtorja med konstitutivna načela komuniciranja z besedili uvrščata še namernost, informativnost in medbesedilnost.

vsebinsko gledano) že bilo, ter na to, kar sledi; ne sme ga preobremeniti s podatki, temveč jih mora podati čim bolj postopno in v mediju prilagojeni obliki,³⁸ pri čemer se drži načela linearnosti (za razliko od tiska, ki omogoča tudi drugačno branje in zato drugačno gradnjo besedilnega sveta).

Razlike glede na **neposredno govorno interakcijo**.³⁹

- poslušalčev edini stik z radijskim sporočilom je slušni, kar ima dvojno implikacijo. Tvorec mora verbalizirati tisti del vizualnega konteksta, za katerega presodi, da je pomemben za pravilno razumevanje sporočila, oziroma ki poslušalcu pomaga ustvarjati vizualno predstavo o prvotnem govornem dogodku.⁴⁰ Pozoren pa mora biti tudi na sporočilnost, ki jo oblikuje z izbiro prvin stavčne fonetike (intonacije, poudarkov, hitrosti, relativne višine, tudi barve govora) in z rabo parajezikovnih sredstev – slišnih signalov, ki jim poslušalec pripiše kontekstualni pomen (smeh, vzdih i pd.);
- razumevanje pri neposredni interakciji olajšujejo geste in mimika sodelujočih; pri televizijskih pogovorih so lahko uporabljena dodatna vizualna sredstva (gibljava slika, grafikoni ipd.). Odsotnost vizualnega konteksta zahteva višjo stopnjo redundance – na ravni jezikovnih izbir torej prej ponavljanja kot variiranja. To pomeni tudi večjo predvidljivost in konvencionalnost govora kot pri neposredni interakciji;
- odsotnost naslovnika pomeni tudi umanjkanje takojšnjega odziva, zato govorec ne ve, kako je bilo sprejeto njegovo sporočilo, oziroma v primeru dvogovornih žanrov, kako je bil sprejet govorni dogodek, diskurz; pri tem si lahko pomaga z umišljanjem

---

³⁸ Dva praktična zgleda: kadar natančna količina ni bistvena, se jo zaokroži na najbližje okroglo število; telefonske številke radijski govorec pove razvezano in nato še v obliki stotic.

³⁹ Gledano seveda z zornega kota naslovnika, torej poslušalca.

⁴⁰ Avtorji v zvezi s tem opozarjajo na pomembno vlogo radijskega govorca, ki mora na ustrezen način vzbuditi poslušalčevo domišljijo, njegovo zmožnost vizualiziranja, saj mora ob odsotnosti podob te dodajati oziroma ustvarjati sam. V konkretni situaciji, ko radijski govorec denimo opisuje velikost ali višino nečesa v svoji neposredni bližini, bo primerjava s poslušalcu znano predmetnostjo vzbudila ustrežnejšo predstavo kot številčni podatki o (kvadratnih) metrih.

idealnega poslušalca (idealnega v smislu modela, vendar gre za kompleksno problematiko, ki se ji natančneje posvečam v 4. poglavju).

2.5 Klasifikacije radijskih dvogovornih žanrov

V literaturi (zlasti priročniški) je mogoče najti mnogo klasifikacij radijskih žanrov, med njimi tudi dvogovornih. V nadaljevanju sta predstavljena dva možna pristopa k razvrščanju: 1. po enovitem merilu in 2. glede na prevladujočo (dominantno) razpoznavno značilnost, torej z neenotnimi merili (mešane klasifikacije). Pri obojih so izpostavljene zlasti tiste razvrstitve, ki pomagajo oblikovati vnaprejšnjo shematsko oporo za žanrsko označevanje gradiva v empiričnem delu.

Dominanta, ki jo uporabljajo mnoge klasifikacije, je uvrstitev vseh radijskih dvogovornih žanrov med intervjuje. Te nato nadalje delijo na vrste oziroma tipe, kamor spadajo tako raznovrstni intervjuji v obliki dialoga kot tudi zgolj izjave, radijske ankete in okrogle mize oziroma diskusije. Taka je npr. delitev, ki jo utemeljuje Boyd (Boyd 2005: 98–109):

- novičarski intervju (angl. *hard news*),
- informativni intervju,
- preiskovalni intervju,
- navzkrižno izpraševanje,
- razlagalni intervju,
- osebni intervju,
- emocionalni intervju,
- zabavni intervju,
- aktualna izjava,
- telefonski intervju oziroma intervju na daljavo,
- anketa (angl. *vox pop* iz lat. *vox populi* 'glas ljudstva'),
- izsiljeni intervju.

Že na prvi pogled je klasifikacija izrazito utilitaristična, prirejena priročniškimi namenom osvetlitve praktičnih vidikov radijskega novinarstva. Glede na temeljne razlike med oblikami, opredeljenimi v nadaljevanju, pa je za tukajšnjo raziskavo primerneje izhajati iz delitve na intervju, radijsko okroglo mizo in radijsko anketo.⁴¹

2.5.1 Klasifikacije radijskih intervjujev

2.5.1.1 Glede na enovita merila

Vse klasifikacije kot jedrni del dvogovornih žanrov razpoznavajo intervjuje – ne glede na to, ali obravnavane prispevke v celoti opredeljujejo kot intervjuje ali pa posamezne žanre osamosvajajo – in jih nadalje razvrščajo glede na podrobnejša merila. Tri najpogosteje uporabljena **enovita merila** so:

- dolžina prispevka: ali gre za razširjene (10 do 90 minut) ali kratke (30 sekund do 10 minut) intervjuje (Metzler v Zei 1987);
- stopnja kasnejše obdelave: ali gre za intervju v živo ali za bolj oziroma manj z montažo prirejen izdelek (Burger 1990); T. Pirc navaja vnaprej pripravljene (vsebinsko in tehnično obdelane) ter neposredno vodene intervjuje (Pirc 2005);
- lokacija intervjuja: v studiu ali na terenu (Cohen v Zei 1987).

Nobeno od teh meril ne vpliva bistveno oziroma odločilno na izbor jezikovnih sredstev. Bistvo razlikovanja med posameznimi oblikami intervjuja bolje zadenejo klasifikacije, ki izhajajo iz tistih prvin, ki intervju oziroma tip intervjuja prevladujoče določajo, ki so njegove dominante. Pri tem večinoma izhajajo iz vsebine oziroma namena intervjuja, ne pa nujno; take razvrstitve imenujem **mešane klasifikacije**.

---

⁴¹ Podobno velja za klasifikacije televizijskih novinarskih žanrov; kot samostojen žanr televizijsko anketo opredeljuje V. Laban (2007: 122).

2.5.1.2 Mešane klasifikacije

Boyd navaja tri temeljne vrste intervjuja, kot jih poučujejo na britanskem javnem servisu BBC (2005: 97):

- *preiskovalni intervju*, ki razkriva podrobnosti o neki problematiki;
- *informativni intervju*, ki podaja širšo sliko dogajanja;
- *emotivni (čustveni) intervju*, katerega namen je razkriti mnenja, poglede, čustvovanje intervjuvane osebe.

Podobna je Frostova razdelitev (Frost 2002: 123) na:

- *informativni intervju*, katerega namen je občinstvo informirati o aktualnem dogajanju ali dogodku;
- *emotivni (čustveni) intervju*, katerega cilj je vživetje poslušalca v osebno izkušnjo intervjuvane osebe;
- *interpretativni (razlagalni) intervju* nastane kot odziv na dogodke ali kot njihova analiza, dogajanje postavi v kontekst in nakaže možne implikacije;
- *zasliševalni intervju*, v katerem je intervjuvana oseba nosilec avtoritete na določenem področju in nastopi kot zagovornik določenih načrtovanih ali izvedenih postopkov, dejanj, politik ipd.

Buchholz (v Von la Roche in Buchholz 2004: 151) pa kot temeljne navaja tri vrste intervjujev:

- *tematski intervju* prinaša dejstva o določeni temi, poslušalce obvešča o njih;
- *mnenjski intervju* prinaša mnenje intervjuvane osebe o določenem dogajanju, njegovo vrednotenje situacije;
- *osebnostni intervju* v ospredje postavlja intervjuvano osebo, ki občinstvo informira o sebi.

Mnoge klasifikacije (sicer starejšega datuma, a kot model še vedno uporabne) v svojem preglednem prispevku navaja V. Zei (1987). Navajam dve, ki pomembno dopolnjujeta zgoraj opisane. Morin razvršča intervjuje glede na stopnjo komunikabilnosti (Morin v Zei 1987: 14–15):

- *ritualni intervju* ujame besede, ki nimajo drugega pomena, kot da so izgovorjene tu in zdaj; tak intervju beleži dogodke (denimo športne tekme), ceremoniale (denimo politične) in redko prinese kakšno nepričakovano novo informacijo;
- *anekdotični intervju* je pogovor z znano osebnostjo, v katerem poskuša novinar izbrskati kakšno posebno zgodbico, pikantno podrobnost ipd.;
- *dialoški intervju* je za razliko od prejšnjega, ki ostaja na površinski ravni, bolj angažiran; gre za novinarju in intervjuvani osebi skupno iskanje resnice, pa naj gre za določeno osebo ali določen problem;
- *neokonfesionalni intervju* je tip intervjuja, v katerem se sogovorec s pomočjo novinarja sooči z lastno psihosocialno podobo; gre za pretresljive osebne izpovedi (lahko pa tudi zgolj manipulacijo poslušalstva).

Na osnovi zgornje tipologije je nastala še ena, ki upošteva tako funkcijo intervjuja kot odnos med udeleženci (Dupont in Vaume v Zei 1987: 15–16):

- *izpovedni intervju* vzbuja pozornost poslušalca s svojo spontanostjo, resničnostjo, globino; lahko postane svojevrsten sociološki, psihološki ali antropološki dokument;
- *izobraževalni intervju* je oblika, v kateri intervjuvana oseba sporoča svoje ideje ali jih brani; med novinarjem in gostom se lahko vzpostavi ustvarjalno dejaven odnos (v tem je podoben dialoškemu intervjuju iz prejšnje razvrstitve);
- *intervju, ki etablira prisotnost*, ustreza ritualnemu intervjuju iz prejšnje razvrstitve: glas, ki avtentično ponazarja prisotnost na nekem dogodku, ni pomemben toliko zaradi informacije, ki jo sporoča, kot zaradi dejstva, da je prisoten tam, kjer poslušalec ne more biti.

M. Košir za take časopisne intervjuje ugotavlja, da jim je s pravimi intervjuji skupen le predmet, ne pa tudi druge funkcije novinarskega diskurza. Zato jih imenuje dialogizirana poročila, govorni dogodek, ki je vir takega poročila, pa je **pogovor** (in ne intervju). Kot zgled navaja pogovore tipa “Bojan, povejte, kako se počutite po tej veličastni zmagi v Kranjski Gori?” – “Presrečen sem. To zmago sem si res želel.” itd. (Košir 1988: 66).

2.5.1.3 Glede na vlogo novinarja

Ker odnos med udeleženci intervjuja oziroma razmerje (družbeno, institucionalno), ki se med njimi vzpostavlja, pomembno sooblikuje jezikovne izbire (gl. 4. poglavje), je za nadaljnje razmišljanje o shematizaciji dvogovornih žanrov pomembna tudi opredelitev različnih vlog, v katerih se med intervjujem znajde novinar. Opredeljene so v trikotniku novinar – sogovorec – poslušalec, izhajajo pa iz podmene o predstavi novinarja glede pričakovanj sogovorca in poslušalcev (Friedrichs v Zei 1987: 22–24):

1. novinar je lahko *motivator*, spodbujevalec sogovorca, in sicer takrat, ko upošteva predvsem njegove interese oziroma vsebino in informacije, ki bi jih ta rad sporočil. Večinoma gre za intervjuje z vnaprej pripravljenimi vprašanji ali za tiste intervjuje, ko je novinarjev status nižji od sogovorčevega (mlajši novinar, novinar z malo prakse), za intervjuje s politiki itd. Značilno zanje je, da so vprašanja relativno kratka, odgovori dolgi in brez vmesnih prekinitev, so zgolj potrditev informacij, ki jih je novinar uporabil za zastavljanje vprašanj;
2. novinar nastopa v vlogi *interpreta*, je enako dobro informiran kot sogovorec, med njima se ustvari dialog v pravem pomenu besede; da lahko intervjuju sledi, mora biti zelo dobro informiran tudi poslušalec, sicer intervju ni dosegel svojega cilja;
3. novinar nastopa v vlogi *zastopnika poslušalca*, ima natančno predstavo o ciljni skupini, ki ji je intervju namenjen. Nagovore formulira tako, da se ne razhajajo z že prej sprejetimi informacijami oziroma jih ne rušijo, kljub temu pa še vedno vsebujejo dovoljšnjo mero zanimivosti in s tem potešijo pričakovanja občinstva. Značilno za te intervjuje je, da vsebujejo mnogo dopolnilnih nagovorov.

2.5.2 Radijska okrogla miza

Radijska okrogla miza vsebinsko ustreza diskusiji, v kateri novinar prevzema vlogo moderatorja, torej kompetentnega usmerjevalca pogovora, ni pa sam udeleženec diskusije. To diskusijo razlikuje od debate, v kateri so vsi udeleženci enakovredni diskutanti; ker novinar po definiciji ne vstopa v žanr kot enakovreden sogovornik

(temveč kot predstavnik zainteresiranega poslušalstva) oziroma so take situacije redke in za sodobno medijsko prakso nenavadne, se z debato na tem mestu ne ukvarjam posebej. Novinarjev govor pa ni omejen le na usmerjanje diskusije, torej na nagovorne dele sekvenc, temveč žanr predvideva tudi vmesno povzemanje, kadar novinar ugotovi, da je bil obdelan nek vsebinski sklop (ali ga želi sam zaključiti in preiti k naslednjemu), pa tudi zaključek diskusije, kjer pa lahko novinarjev povzetek zamenjajo tudi sklepne misli sodelujočih (Von la Roche in Buchholz 2004: 251). Enako kot za intervju velja, da mora imeti novinar vnaprej pripravljena okvirna vprašanja in zasnovo poteka pogovora (gl. 2.3).

Za razliko od intervjujev z dvema ali več sogovorci, kjer je njihovo nastopanje uistosmerjeno (so »na istem bregu«), so pri žanru okrogle mize sogovorci izbrani glede na različne poglede in mnenja o izbrani temi. Vsak udeleženec zagovarja oziroma predstavlja enega od vidikov navadno kompleksne problematike; okrogla miza je namenjena predstavitvi različnih mnenj, stališč, njihovemu soočenju in medsebojni kritiki. Cilj razpravljavcev ni prepričati sogovorce, temveč poslušalce. Novinarski cilj tega žanra pa je prispevati k oblikovanju mnenja poslušalcev o temi diskusije (posredno tudi o diskutantih). Nekatere oblike okrogle mize vključujejo tudi vprašanja občinstva, navadno po telefonu (redkeje je občinstvo prisotno v studiu).

2.5.3 Radijska anketa

Vse opredelitve tega žanra (gl. npr. Rudin in Ibbotson 2005; Boyd 2005; Von la Roche in Buchholz 2004; Burger 1990) se ujemajo v tem, da gre za zaporedje kratkih izjav naključno izbranih predstavnikov širše (splošne) javnosti, ki nastanejo na spodbudo novinarja, kot odgovor na njegov vprašalni nagovor. Načeloma zajame ljudi obeh spolov, različnih starosti, poklicev, interesov, družbenih okolij itd., ki jih novinar poišče na različnih javnih mestih in pred odgovarjanjem nimajo možnosti priprave oziroma daljšega premisleka. Tematsko je anketa povezana z aktualnim dogajanjem, smiselna pa je takrat, ko se z njo ob določenem dogodku razširi široka paleta dodatnih in drugačnih pogledov; primerna je na čisto individualni, človeški ravni (Zei 1987: 20), z njo pa ustvarimo naključno mnenjsko sliko, ki še ni reprezentativen odraz javnega mnenja (Von la Roche in Buchholz 2004: 81).

Posnete izjave oziroma njihovi ključni deli so v končnem novinarskem izdelku nanizane ena za drugo, praviloma brez novinarjevega govora – ta je navadno omejen na navedbo vprašalnega nagovora na začetku prispevka. Ker pa lahko vprašanje v okviru drugega žanra (denimo reportaže) ali pa v okviru moderiranega dela radijskega programa prebere tudi kdo drug in ne nujno avtor ankete, bi bila za tukajšnjo raziskavo zanimiva le, če bi vsebovala govor novinarja ali če bi prispevek vseboval tudi nagovorno-odgovorne sekvence, ki se lahko razvijejo med novinarjem in sogovornikom kot odmik od ustaljene forme ankete (oziroma jih posnetek vsebuje, ker zgolj odgovor sodelujočega v anketi brez novinarjeve iztočnice denimo ne bi bil smiseln). V nekaterih programih se pojavlja tudi radijska anketa v živo, vendar je običajno težko opredeliti, kdaj gre dejansko za anketo kot novinarski žanr, v katerem je obravnavano aktualno družbeno vprašanje, kdaj pa moderator obliko ankete zgolj uporabi kot okvir za navezavo stika s poslušalci in je vprašanje povsem arbitrarno.

2.6 Shematska klasifikacija za žanrsko označevanje gradiva

Na podlagi razčlemb v poglavju 2.5 in (pričakovanih) značilnosti posameznih tipov novinarskih besedil je mogoče izdelati naslednjo shemo, ki je na prvi pogled sicer ohlapnejša od nekaterih zgoraj predstavljenih klasifikacij, vendar je vseeno dovolj natančna za potrebe empirične analize v drugem delu disertacije.

1 Intervju
– informativni ⁴² intervju (možni podtip izobraževalni intervju)
– mnenjski intervju
– osebostni intervju (možni podtip izpovedni intervju)
2 Pogovor
3 Radijska okrogla miza
4 Radijska anketa

⁴² Možno in vsebinsko ustrezno poimenovanje tega tipa intervjuja bi bilo tudi *tematski intervju* (po Buchholz 2004). Za *informativni intervju* sem se odločila, ker je to poimenovanje v slovenski literaturi že ustaljeno za televizijski intervju te vrste (Laban 2007).

V nadaljevanju so podrobneje opredeljeni pričakovani **tipi intervjujev** in **pogovor** kot samostojen žanr.

2.6.1 Intervju

Med dvogovornimi žanri je vsekakor smiselna delitev na tiste, ki nastanejo z več priprave (*intervjuji*), in take, ki nastanejo z manj priprave (*pogovori*), kot je bila opredeljena v 2.3. Z novinarskega vidika gre predvsem za razliko v stopnji empatije (vživljanja v sogovorca) in poglobljenosti, kar sta ključni značilnosti dobrega intervjuja. Za televizijski intervju V. Laban navaja, da je empatija »v televizijskem mediju omejena, predvsem zaradi časovnih pritiskov, ki onemogočajo poglobljenost, saj je televizijski intervju v dnevnoinformativni oddaji običajno dolg okrog tri minute« (2007: 125). Novinar ima tako na razpolago »prekratek čas, da bi zares pridobil pomembne podatke ter poglobljena mnenja ali stališča intervjuvanca. Prednost in posebnost televizijskega intervjuja pa je gotovo možnost popolnejšega vizualnega in zvočnega prikaza intervjuvančeve celotne podobe, njegovih občutkov in mnenj, pogosto pa tudi konteksta pogovora« (prav tam). Te možnosti radijski medij nima, zato pa so radijski intervjuji načeloma daljši, namenjene so jim celotne (redne) oddaje, torej imajo radijski novinarji več časa in možnosti za poglobljene, bolj temeljite in empatične prispevke.

V **informativnih intervjujih** novinar opravlja vlogo spodbujevalca, motivatorja sogovorca (gl. 2.5.1.3). Namen te vrste intervjuja je občinstvo informirati o aktualnem dogajanju ali dogodku. Intervjuvanec v njem nastopa kot strokovnjak s področja, o katerem teče pogovor, ali kot aktivni udeleženec/očividec nekega dogodka oziroma dogajanja. Kadar tema ni povezana z aktualnim dogajanjem, je v ospredju navadno izobraževalna prvina; zato tudi odločitev za označevanje podtipa **izobraževalni intervju**. V informativnih intervjujih je lahko sogovorcev več.

Pri **mnenjskih intervjujih** opravlja novinar vlogo zastopnika poslušalca, redkeje tudi interpret (gl. 2.5.1.3), intervjuvanec pa z argumenti zagovarja svoja stališča, mnenja o neki temi. Podobno kot pri dialoškem intervjuju (Morin v Zei 1987: 15) gre pri tej vrsti intervjuja za novinarju in intervjuvani osebi skupno iskanje resnice. Tudi v teh

intervjujih je lahko sogovorcev več, vendar običajno ne več kot dva, ki soočata svoja mnenja in poglede.

Osebnostni intervju v ospredje postavlja (običajno samo eno) intervjuvano osebo, ki ob pomoči empatičnega novinarja občinstvo informira o sebi. Sogovorci se v tej vrsti intervjuja torej kažejo kot osebnosti, vprašanja pa lahko zadevajo tudi zasebno življenje (Laban 2007: 125). Kot možni podtip se kažejo **izpovedni intervjuji**, kjer je stopnja empatije višja; njihov cilj je vživetje poslušalca v osebno izkušnjo intervjuvane osebe.

2.6.2 Pogovor

Izraz **pogovor** povzemam po M. Košir (1988: 44, 65–66). Avtorica ločuje med prvotnimi govornimi dogodki, ki jih imenuje dialogi, in takimi, ki jih imenuje pogovori. Dialog je intenzivnejši, globlji, empatičen dvogovor, ki ga novinar uporabi kot vir za oblikovanje časopisnega intervjuja. Pogovor pa je govorni dogodek, v katerem dobi novinar »informacije iz prve roke«; za tiskani medij jih nato oblikuje v obliki t. i. dialogiziranega poročila. Tako kot je časopisnemu intervjuju in dialogiziranemu poročilu po M. Košir skupen predmet, tj. od novinarja sproducirani dogodek, o katerem nato novinar poroča v časopisnem žanru, tako je radijskima intervjuju in pogovoru skupno ravno to, da gre v obeh primerih za govorni dogodek, ki ga organizira in vodi novinar. To pogovor kot novinarski žanr med drugim tudi ločuje od pogovarjanja v moderiranem delu radijskih programov.

Pogovor je z novinarskega vidika manj poglobljen, manj izčrpen, bolj površinski (torej tudi manj empatičen) kot intervju. Praviloma (ne pa nujno) mu je namenjenega tudi manj časa kot intervjuju: lahko se pojavlja le kot sestavni del radijske oddaje, ki vsebuje različne novinarske prispevke; vnaprej posnet pogovor je lahko tudi dopolnilo studijskega intervjuja. Podobno kot pri intervjujih lahko tudi pri pogovorih prevladujejo bodisi **informativna**, **mnenjska** ali **osebnostna** nota. Glede na to so v zgoraj predstavljenih klasifikacijah pogovori poimenovani kot zabavni intervju (Boyd 2005), anekdotični intervju, ritualni intervju (Morin v Zei 1987) oziroma intervju, ki etablira prisotnost (Dupont in Vaume v Zei 1987).

3 Pogledi na javni govorjeni jezik in razvoj oblik radijskega govora po letu 1945

Odnos do jezika, kakršen se kaže v jezikovni praksi, pa tudi skozi eksplicitna mnenja o jeziku, je vedno plod družbene zgodovine jezika. Med specifičnim zgodovinskim razvojem ter splošnim dojetjem jezikovne raznolikosti na eni in jezikoslovnim dojetjem na drugi strani obstaja povezava, ki je relevantna tudi za tu obravnavano problematiko. Skubic (2005: 44) navaja, da je statusna stiska, katere posledica so bili pogosto vroči poskusi jezikovnega načrtovanja v 19. stoletju, povzročila razmeroma tog odnos do jezika, aktualen še danes. Na napačne predstave v razmerju do norme in knjižnega jezika pri delu sodobnega prebivalstva, ki izhajajo iz poromantičnega pojmovanja nasprotja med »čistim«, tujk prostim, »ljudskim« jezikom in odtujenim knjižnim jezikom mesta, opozarja tudi B. Pogorelec, ki piše, da je »nejasno socialno vrednotenje, ki se je izoblikovalo ob zgodnjem razmerju do knjižne norme, sovpadlo s kasnejšo politično konotacijo nasprotja urbano/ruralno, s posebnim poudarjanjem ruralnega« (Pogorelec 2003: 205).

V okvir shematskega védenja o jezikovni raznolikosti, ustreznosti in možnih izbirah v posameznih novinarskih diskurzih (tudi v radijskih dvogovornih žanrih) torej ne sodi zgolj oris trenutne sociolingvistične situacije in širšejezikoslovnih dognanj (ter njihove morebitne vplivnosti). V tem poglavju bo zato predstavljena geneza razmišljanj o govorjenem jeziku in pojmovanj zlasti tistih njegovih plasti, ki so se pojavljale v javnem govoru. Zanimalo me bo, kako se je vzpostavljalo razumevanje kultiviranega (in manj kultiviranega) govora, katero izrazje se je v zvezi z njim uporabljalo ter kakšne so bile konceptualne podlage za ta poimenovanja. Posebno pozornost bom pri pregledu namenila zvrsti, najpogosteje imenovani pogovorni (tudi občevalni, konverzacijski, razgovorni, pogovarjalni) jezik, ter njenemu razmerju do knjižnega jezika in zborne izreke, saj je ta problematika po mojem mnenju še danes ključna za razumevanje jezikovnih izbir v tu obravnavanem gradivu (ali vsaj delu gradiva). Kolikor je le mogoče, se pregled navezuje na kontekst radia: ugotoviti poskušam, koliko je radio s svojim govorom vplival na jezikoslovna razmišljanja o

govorjeni slovenščini, in obratno, koliko so širše umestitve govora na radiu (lahko) povratno vplivale nanj.

Pregled začnjam po drugi svetovni vojni, in sicer iz več razlogov. Najpomembnejši je ta, da so vse do povojnih let ostala osnovna radijska forma Radia Ljubljana, takrat edine slovenske radijske postaje, radijska predavanja, intervju pa se v začetnih letih radia (v 30. letih 20. stoletja) ni pojavljal. Radijskim ustvarjalcem pred mikrofoni ni uspelo privabiti sogovornikov iz javnega življenja, pojavljali so se le strokovnjaki s posameznih področij, ni pa jim uspelo, da bi »prek sogovornika posredovali javnosti, poslušalcu neko aktualno, novo ali za javnost posebno pomembno dejstvo ali stališče« (Bizilj 2004: 251). Razvoj raznolikih govornih vsebin se je začel šele v povojnih letih. Pomembno je tudi, da je bil konec 50. let 20. stoletja izumljen prenosni radio, t. i. tranzistor, kar je pomenilo, da je radio postal premakljiv in cenovno dostopen (Pirc 2005), s tem pa do pojava televizije gotovo eden najpomembnejših dejavnikov vpliva na oblikovanje zavesti o raznolikosti govora v že tako spremenjenih povojnih družbenih okoliščinah, ki so javno jezikovno rabo širile na nove nosilce.

3.1 Začetek »dobe razvezanih jezikov«

Prvo povojno petletje (do izida *Slovenskega pravopisa 1950*) so v razmišljanju o govornem jeziku, zlasti knjižnem, zaznamovale ravno te nove družbene okoliščine, v katerih je slovenski jezik postajal polnofunkcionalen in ki so hkrati omogočale dostop do javne besede tako rekoč vsakomur. Takšna nova situacija je pri avtorjih prispevkov o govornem jeziku vzbujala mešane občutke: po eni strani skrb za »čistost« zborne izreke in knjižnega jezika sploh, po drugi pa povečevanje ljudskega jezika in zaupanje v ljudi, ki da bodo s pogostejšim javnim govorjenjem kultivirali svoje izražanje. Zagovornik te teze je bil npr. Župančič, ki je malone častil vse, kar je ljudskega, in v isti sapi grajal vsakršno prevzemanje tujega, ki naj bi bilo značilno za slovensko razumništvo in časnikarstvo. Nič kaj problematično se mu tudi ni zdelo da »preprosti« ljudje nastopajo »na širokih shodih in ožjih sestankih z govori, predavanji, vprašanji, pritožbami ali vsaj medklici« (Župančič 1946: 24). To je bilo zanj pomembno znamenje svobode, ki v ljudeh drami željo po oblikovanju čustev in misli

z govorjeno besedo. Prepričan je bil tudi, da se bo v ljudeh s pogostim javnim nastopanjem tem bolj krepila zavest o tem, da se je treba maternega jezika učiti. Njegov zanosni optimizem je glede na zgodovinski čas razumljiv, vendar precej osamljen; drugi avtorji so bili v svojih opažanjih in razmišljanjih zmernejši.

Najpronicijivejši med njimi je bil gotovo Smolej, ki o obdobju, ki se je začelo s koncem druge svetovne vojne, piše kot o »dobi razvezanih jezikov« (1950: 162). Bolj kot dejstvo, da slovenščina postaja jezik sporazumevanja na vseh področjih zasebnega in javnega življenja, se mu zdi pomembno, da se uveljavlja tudi kot govorjeni državni jezik. Opaža pa, da je nesvobodno življenje (in okrnjena raba slovenskega jezika) ustvarilo poseben odnos do materinščine, ki se tudi v drugačnih družbeno-političnih razmerah ni spremenil: v ljudeh je ostalo še mnogo »tiste prenapete miselnosti o jeziku /.../, jezik je naše največje bogastvo, ki ga moramo čuvati pred vsemi zunanjimi posegi, pred vsako spremembo, kot častito relikvijo« (157). V zvezi s tem opaža dve skrajnosti: bodisi premalo samozavesti in pretirano naslanjanje na vse, kar je o jeziku zapisano (in kodificirano), bodisi anarhičen odnos in vsakršno zavračanje normiranosti jezika. Prvo je po njegovem prepričanju posledica nekdanje nesvobodnosti in nesproščenosti, krivo pa je tudi dejstvo, da kultiviran govorjeni jezik nikoli ni bil deležen tolikšne skrbi kot pisna slovenščina. Govorci bi se po njegovem mnenju morali zavedati, da niso jezikoslovci tisti, ki jezik delajo, da vsak soustvarja javno slovenščino, vendar se mora pri tem zavedati tudi svoje odgovornosti. Zato po drugi strani svari pred anarhijo, saj se mu zdi stališče, da lahko vedno in povsod govoriš, kakor hočeš, za jezik enako pogubno kot pretirano naslanjanje na priročnike. Podobno kot Župančič je tudi on optimist, vendar stvarnejši, saj od govorcev slovenščine zahteva disciplino in učenje za izboljšanje govorice (in pisanja) ob pomoči šol, SAZU, jezikovnih pogovorov na radiu ipd. Mišljene so bile jezikovnoizobraževalne oddaje, ki so jih pripravljali na Radiu Ljubljana;⁴³ lokalne radijske postaje so se v tem obdobju pojavljale šele v zametkih: prva slovenska lokalna postaja v Šmarju pri Jelšah (današnji radio Štajerski val) je denimo oddajala le ob nedeljah (Pirc 2005).

---

⁴³ Delo napovedovalcev je bilo na začetku zaupano slavistom, kmalu je bila uvedena tudi redna oddaja *Slovenščina za Slovence*, ki so jo pripravljali vidnejši jezikoslovci, denimo Rudolf Kolarič in Mirko Rupel (Brojan 1999).

Pomanjkljivosti javne govornice pa se mnogim avtorjem v primerjavi s pomanjkljivostmi v pisanju niso zdele tako pereče, saj »v govornici /.../ navsezadnje beseda izpuhti v zrak, tako da za njo ostane le malo sledov« (Smolej 1950: 159). V takratnem kontekstu je trditev razumljiva; pisni jezik je še dolgo obdržal primat. Eno redkih okolij, kjer so za rabo kultiviranega govora nastale ponavljajoče se okoliščine, je bilo gledališče, zato so mnogi pisci – tudi v kasnejših desetletjih – svoja razmišljanja o govorjeni slovenščini povezovali s t. i. odrskim jezikom. V gledališču naj bi pogovorni oz. konverzacijski jezik prihajal v poštev le pri konverzacijskih dramah, pa še tu »cum grano salis: zakaj konverzacijski slog vleče v nižino« (Sovre 1946: 27). Rupel (1946a) omenjeno zvrst (ki jo drugje imenuje tudi razgovorni jezik) definira kot vsakdanji govor izobražencev, kot preprosto, neprisiljeno obliko zborne izreke. Piše, da je šele v nastajanju, dovoljen pa naj bi bil edinole v zasebnih vsakdanjih pogovorih, nikoli pa pri javnih nastopih ali v šoli. In čeprav se v vseh prispevkih o govorjenem jeziku pojavljajo le pojmi knjižni jezik, knjižna oz. zborna izreka na eni in narečje na drugi strani, vmes pa pogovorni, razgovorni oz. konverzacijski jezik, je prisotno tudi zavedanje o obstoju nekakšnih vmesnih plasti, ki se realizirajo glede na okoliščine govora. Rupel npr. piše:

Če preprost kmet mimogrede spregovori s hlapcem o vremenu, si glede izreke ne prizadeva posebno. Skrbnejši je, kadar pripoveduje zbrani družini, kaj je videl in doživel v mestu, še bolj pa, kadar v gostilni razklada načrt nove elektrifikacije, zlasti če prisluhnejo še sosednja omizja. (Rupel 1946b: 54)

3.2 Pogovorni jezik kot dejstvo ali kot konstrukt?

Pogovorni jezik, kakršen se je za gledališče opredeljeval in utemeljeval do začetka 50. let, na odru očitno ni zaživel. To je vsaj razvidno iz polemike med *Poročevalčevim* gledališkim kritikom Jožetom Javorškom in igralcem Vladimirjem Skrbinškom, v katero se je dejavno vključil B. Vodušek in sprožil obširno debato o pogovornem jeziku. V njej se je postopno oblikovalo dvoje razumevanj te kategorije: po eni strani prepričanje, da je pogovorni jezik nekaj, kar je potrebno vsaj poenotenja, če že ne kar »določitve«, pa tudi kanonizacije (zlasti za rabo v gledališču, v filmu, na radiu in v drugih govornih položajih, kjer je pogovorni jezik »dopusten«); po drugi strani opažanje, da »občevalni« jezik nastaja spontano in da ni regionalno, pač pa socialno

enoten. Dvojnost pogledov je v 60. letih privedla celo do trenutnega zatišja in iskanja novih pristopov k raziskovanju in razumevanju nenarečnega govornega jezika. Za lažje razumevanje nastale situacije bom v nadaljevanju predstavila pomembnejša razmišljanja, ki so do nje privedla.

Poglavitni impulz je bilo gotovo Voduškovo razmišljanje o pogovornem jeziku na odru in njegovem naravnem viru, pogovornem jeziku v življenju (1953). Prvič pa je svoje razumevanje »občevalnega jezika« temeljito predstavil že v kritiki *Slovenskega pravopisa 1950* (*SP 50*), v kateri je izpostavil problematiko prevzetih besed, predvsem nerazvidnost kriterijev za uvrstitev v slovar in njihovo predstavitev, sestavljalcem slovarja pa je očital tudi nedosledno normativno obravnavo izposojenk ter prekomerno uvrščanje narečnih, starinskih in umetnih besed brez razlag in ustreznih oznak, s čimer se je brisala meja med »navadnimi in nenavadnimi, normalnimi in nenormalnimi besedami in oblikami« (1950: 1048; podrobneje v Verovnik 2002). Vodušek meni, da bi se moralo to razločevanje objektivno opreti na primerjanje zapisanih besed z živim govorom. S tem izrazom misli na občevalni jezik, ki mu sestavljavci *SP 50* – »že z imenom nepravilno zožujoč njegov obseg« – pravijo pogovorni jezik. Po pravopisu naj bi pogovorni jezik bil »vsakdanji govor in pogovor knjižno izobraženih ljudi«, ki »sprti nastaja in se stalno razvija, zanj še ni povsem določenih pravil« (*SP 50*: 54; opredelitev in zgledi so pravzaprav povzeti po Ruplovem *Slovenskem pravorečju*).

Eden od glavnih avtorjev *SP 50* Anton Bajec je pet let po izidu priročnika ponovno zastavljal vprašanje, ali je pogovorni jezik sploh potreben – in če je, je treba po njegovem prepričanju določiti, kakšen naj bi bil:

Ramovš je mislil, naj bi bil to konverzacijski jezik ljubljanskega razumništva. Mar je to res kakšen enoten, dograjen in utrjen jezik? /.../ Zame je gotovo, da bi si potem mariborsko, celjsko, jeseniško in primorsko gledališče moralo ustvariti svoj pogovorni jezik, če naj bi zvenel naravno. (Bajec 1955/56: 162)

Sprašuje se tudi, kako daleč naj gre pogovorni jezik, iz njegovega pisanja pa je razvidno, da se pri tem osredotoča zgolj na izgovorno plat. Vodušku se sicer približa s predvidevanjem, da se bo ob izginjanju narečij oblikoval neki skupni jezik, ki ne bo

knjižni, pač pa se mu bo le močno približal, vendar se od njega konceptualno oddalji že z izpeljavo misli: ker na ta skupni jezik ne utegnemo čakati, moramo pogovorni jezik v neki obliki že zdaj utrditi, zanj ustvariti pravila. »To je treba narediti tudi za druge pokrajine slovenske zemlje, ne samo za Ljubljano, zlasti za Štajerce, Primorce in Gorenjce« (prav tam). Zgledi, ki podkrepijo to misel, vsebujejo izrazito pokrajinsko pogovorne, celo narečne prvine, ki Bajčevo razumevanje pogovornega jezika močno oddaljujejo od pravopisne formulacije o jeziku knjižno izobraženih ljudi.⁴⁴

Izhodišča za Voduškov pogled na nezborni, a vseeno kultiviran občevalni jezik je treba iskati v njegovem zgodnejšem delu, saj je že dve desetletji prej zapisal, da je »književni jezik drugotna oblika, le govorjeni jezik je prvotna, s čimer ni rečeno, da ne more postati tudi književni jezik do neke mere govorjeni jezik, a kljub temu ohrani svoj bistveno drugotni značaj« (1932/33: 71). Govorjeni knjižni jezik je po Vodušku torej primarno pisni jezik, ki se prilagaja drugačnemu mediju, medtem ko je občevalni jezik primarno govorjeni, v prizadevanju po kultiviranosti (in tudi združevalnosti, značilni za kultivirane zvrsti) pa se približuje primarno pisnemu knjižnemu jeziku. S tem odločno zavrača stališče, da je pogovorni jezik le bolj ohlapno artikuliran zborni jezik, in njegovo avtonomnost utemeljuje na vseh ravneh:

Naš kakor vsak občevalni jezik ni nekak slab posnetek knjižnega jezika, ki ga loči od njega pravzaprav le neskrbna izgovorjava, ampak je samostojen in živ jezikovni organizem, ki v veliki meri nastaja naravnost iz občevanja ljudi različnih narečij, ne pa po ovinku čez pisano besedo. Pa tudi tam, kjer je prenos pisane besede, ni to morda mehaničen prevzem poljubnih knjižnih besed in oblik, ampak organska izbira, tako da je po svoji besedni in slovnični plati vsaj toliko različen od zgolj pisnega jezika kot po svoji glasovni plati. (Vodušek 1950: 1150)

Natančneje kot pravopis opredeljuje tudi njegove govorce, saj občevalni jezik ni le vsakdanji govor knjižno izobraženih ljudi, temveč vseh, ki ne govorijo več pretežno narečja, oz. tistih, ki v ožjem krogu uporabljajo narečje, izven tega kroga pa kot naravno sredstvo za sporazumevanje izberejo občevalni jezik.

---

⁴⁴ Na dejstvo, da govorjeni jezik v obravnavanem desetletju na splošno ni dobil enotne in koherentne pojmovne razčlenbe (zato seveda tudi izrazijske ne), opozarja Bezljaj, ko ugotavlja, da naj bi med splošnim pogovornim in pisanim knjižnim jezikom imeli še vmesno obliko, govorjeni knjižni jezik, »ki naj bi bil fonetično sicer blizu pogovornemu, v izraznem fondu in v gramatični strukturi pa se ne bi smel oddaljiti od knjižne norme. /.../ To je vse preveč zamotano, da bi moglo živeti« (1961: 389).

V svojem osrednjem sestavku o pogovornem jeziku (Vodušek 1953) se Vodušek vrne k vprašanju, ali pogovorni jezik Slovenci sploh imamo, ki ga kot temeljno zastavljajo nekateri avtorji. Čeprav se njemu zdi obstoj te govorjene plasti samoumeven, vseeno išče razloge za to spraševanje: najde jih v dejstvu, da je široko razširjeno (zmotno) prepričanje, da je naš skupni knjižni jezik le pisni jezik in da si bo oznako govorjenega in torej tudi pogovornega jezika lahko lastil »komaj v tisti oddaljeni prihodnosti, ko bodo vsaj izobraženci govorili ta jezik natančno tako, kot ga v naših dneh predpisujeta pravopis in slovnica« (1950: 4). Razhajanje s pogledi vidnejših jezikoslovcev takratnega časa je zaostril še s prostorsko opredelitvijo občevalnega oz. pogovornega jezika, ki se govori

v prvi vrsti v Ljubljani, pa tudi – le z majhnimi razločki – v Mariboru in Celju, kakor sploh v vseh naših mestih, trgih in industrijskih središčih. Nič zato, da ponekod nosi nekoliko bolj jasne sledove obdajajočih ga dialektov, bistveno je to, da obstoji in da v slovenski deželi izobraženci in sploh mestni prebivalci konec koncev vkljub vsemu skeptičnemu spraševanju vendarle v glavnem že govorimo en skupen slovenski jezik, ki po svoji vsebini in obliki nikakor nima samo vrednosti poljubnega izmed naših kmečkih dialektov, ampak ima vkljub temu, da se ne ujema natančno z uradnim pisnim jezikom, vso zedinjevalno vlogo in kulturno poslanstvo skupnega kulturnega jezika (Vodušek 1950: 4).

3.2.1 Širjenje kroga nosilcev javnega govora

Čeprav je v začetku 50. let vprašanje pogovornega jezika res postalo tako zelo aktualno zaradi nastajanja novih slovenskih gledališč in širjenja njihovega repertoarja, pa se je gledališki prostor iz razpravljanj o pogovornem jeziku vedno bolj umikal – tudi zaradi snemanja vse več domačih filmov in vse večje prisotnosti radia. Z večjo prisotnostjo »pravega« govorjenega jezika v javnem življenju je postajalo očitno, da je jezik v gledališču vedno tako ali drugače stiliziran, da se torej tudi pogovornost lahko doseže že z rabo nekaj tipičnih pogovornih prvin, ne pa s popolnim prenosom pogovornosti v umetnostno besedilo (o tem gl. Šumi 1980; Antončič 1988). S tem spozna(va)njem se je začel odrski jezik počasi umikati iz debat o govorjenem jeziku oz. je v njih vsaj izgubil osrednjo vlogo, več pa se je začelo pisati o jezikovni rabi v »pravih« javnih govornih položajih. S tem se je izraz pogovorni jezik (pri nekaterih avtorjih tudi občevalni jezik) pojmovno zelo razširil, tako da ga ne moremo enoumno

razumeti niti v smislu pravopisne opredelitve niti v smislu Voduškovega razumevanja kultiviranega občevalnega jezika, pač pa v smislu širokega diapazona govorjenih plasti med narečjem in zbornim govorom, ki za nove okoliščine rabe ni bil vedno primeren, saj je bil »čezmerno izumetničen in učenjaške narave«⁴⁵ (Vodušek 1950: 1046).

Mahnič vidi težave v tem, da se v šoli poučuje »govorjenje po črki, po slovnici, po tiskanih ločilih, po knjigi, ki je tako daleč od živó pojoče naravne izpovedi in pripovedi« (1959: 65). To lahko privede do zmotnega sklepanja, da je obvladanje pravorečnih pravil dovolj za govorno popolnost; prav tako svari pred nasprotnim: vsi, ki javno govorijo, morajo »zakone našega jezika« poznati in jih upoštevati. Pretnar zato problematizira širjenje možnosti javnega nastopanja »do najskrajnejših ljudskih množic« (1961: 542) z ustanavljanjem vrste organov, pri katerih je sleherni državljani pozvan, da izreče svoje mnenje o problemu, ki se javno obravnava. S tem se je govorništvo, ki se pri nas nikoli ni gojilo v takšnih razsežnostih kot pri narodih z dolgo tradicijo polnofunkcionalnega državnega jezika, odvzelo vsakršno možnost, da bi ga začeli profesionalizirati v novih družbeno-političnih okoliščinah. Namesto širjenja jezikovne kulture opaža obraten proces vulgarizacije jezika celo pri tistih govornikih, ki bi ga bili po svoji poklicni ali družbeni vlogi dolžni gojiti. Pomemben pa je še en vidik: razen večjega števila ljudi, ki so aktivno uporabljali slovenski jezik v javnih položajih, se je v povojnih letih močno povečalo tudi število tistih, ki prihajajo z njim stik v šoli, pri branju knjig in časopisov, pri poslušanju radia in na javnih prireditvah (Urbančič 1960/61). Iskanje kultiviranega govora zgolj pri izobraženem meščanu (in postavljanje zahteve po takšnem izražanju zgolj pri njem) je zato anahronistično – izobraženega človeka je mogoče najti kjerkoli, saj »šola, časopis in radio poleg prometnih in drugih pridobitev civilizacije skupaj z družbenim preobražanjem naše vasi hitro in temeljito izravnavajo tradicionalna nasprotja med mestom in podeželjem« (n. d.: 245)

---

⁴⁵ Kasneje je Vodušek nastopil tudi proti historični izreki knjižnega jezika, ki se postavlja kot abstrakten nadčasovni in nadprostorski ideal, in zahteval njeno približanje pogovornemu oz. »ljudskemu« jeziku. Ker pa je »knjižni jezik tako tesno povezan z narodom, ki si ga je ustvaril, da nam zgodovina knjižnega jezika, če jo znamo prav brati, verno zrcali usodo njegovega naroda« (Urbančič 1960/61: 86), je razumljivo, da se njegova zahteva nikoli ni realizirala. Tudi trenutno stanje namreč dokazuje, da za določene diskurze potrebujemo tudi prestižno, od siceršnjega (celo kultiviranega) govora odmaknjeno govorno zvrst.

3.3 Pogovorni jezik kot avtonomna ali kot od zbornega jezika odvisna pojavnost?

Novi pravopis, *SP 1962*, od katerega se je najbrž pričakovalo, da bo vsaj pojmovno uredil tudi zvrsti govorjenega jezika, je ostal pri razumevanju zbornega govora kot tiste osnove, iz katere se oblikuje t. i. pogovorni jezik: »Pogovornega jezika /.../ ne smemo razvijati v nasprotju z zbornim ali ne glede nanj. Plemenit in vsem razmeram prilagojen pogovorni jezik more zrasti samo iz negovanega in utrjenega zbornega govora« (*SP 1962*: 27). Ne opredeljuje ga geografsko, temveč glede na nosilce: rabi se v manjši družbi in prostoru; tudi v območju istega krajevnega govora se pogovorni jezik lahko loči po posameznih družbah, »o tem odloča stopnja izobrazbe, vzgoja, značaj, okolje, delo, rod, večja ali manjša domačnost« (prav tam). Glede okoliščin rabe je zelo skop; najti je mogoče le podatek o tem, da ga uporabljamo »v vsakdanjem pogovoru«, ko želimo s čim manj truda doseči kar največji učinek, »zato govorimo manj skrbno, prilagajamo glasovje, besedje in stavke okolju, v katerem govorimo. To je pogovorni jezik« (n. d.: 14).

Z vidika kasnejše opredelitve socialnih zvrsti (Toporišič, Urbančič; gl. spodaj) bi morali tako opredeljen pogovorni jezik uvrstiti med neknižne zvrsti, ki se ne pojavljajo v javnih položajih, še posebej zato, ker stran pred to opredelitvijo najdemo navedek, da »p/ri javnih nastopih, v šoli in gledališču, v radiu in filmu smemo in moramo okolju primerno gojiti kar se dá živ jezik, vendar imejmo pri tem zmerom pred očmi merilo zbornega govora!« (n. d.: 13). Da je pojmovna nedefiniranost še večja, se kasneje pojavita dve navedbi, ki tudi pogovorni jezik spravljata v odvisnost od zbornega govora: »Ustrezno obliko mu lahko iščemo šele ob dognani zborni izreki. To nista dva jezika, marveč en sam v dveh stopnjah, kakor jih imajo vsi omikani narodi« (n. d.: 14); pogovorni jezik »ni poseben jezik, temveč le v zasebno rabo prenesen zborni govor« (n. d.: 27). Razumljivo je torej, da *SP 1962* ostaja pri pavšalnih opisih tega, kaj je za pogovorni jezik značilno, ponavlja misel o tem, da se šele oblikuje, in zaradi njegove navezanosti na posamezno kulturno središče ugotavlja, da je nemogoče dati napotke, ki bi bili veljavni za vse slovensko govoreče.

O kompleksnosti izraznih sistemov jezika ter o razmerju med pisnimi in govornimi (pod)sistemi je pisala B. Pogorelec, ki je relativizirala tako prepričanje, da je pisni jezik »navadna projekcija govorjenega jezika na papir«, kot tudi stališče, da je idealen le govorjeni knjižni jezik: »/P/ozabljam, da knjižnega jezika pravzaprav nikjer neposredno ne govorimo v takšni podobi, kot je zapisan, da ga le beremo« (1965: 132). Če o pisnem jeziku še lahko govorimo kot o enotnem sistemu, ki se razlikuje po značilnostih zvrsti in besedil, v katerih se tipično uporablja, pa pri govorjenem jeziku formalizacija (in s tem tudi opis) ne more biti dokončna, saj kadar govorimo, »govori z nami vse okolje in se pridružuje našemu izrazu: ljudje, s katerimi se pogovarjamo ali jim kaj pripovedujemo, prizorišče, kjer govorimo, naš temperament si pomaga s kretnjami, in da ne bi učinkovali prisiljeno, podredimo temu tudi jezik, v katerem govorimo« (n. d.: 134). Zato opisuje »govorno plast« jezika po eni strani kontrastivno s pisnim jezikom (primerja oblikoslovne, leksikalne in skladenjske izbire), po drugi strani pa znotraj govora vzpostavlja hierarhijo tako na ravni pogovornega jezika kot na ravni narečja. Za obe ravni ugotavlja, da nista enotni – tako pri narečjih kot pri pogovornih jezikih⁴⁶ obstajajo t. i. visoka zvrst, namenjena za posebne rabe, in nižje, bolj vsakdanje oblike. Te oblike je nemogoče natančno določiti, saj množica vsakokratnih vplivov povzroča, da jezikovne izbire niso vedno enake, vsakdo pa si oblikuje tudi svoj nabor govornih plasti v skladu »s kulturno stopnjo, z okoljem, v katerem živi, pa tudi v skladu s svojim temperamentom« (n. d.: 138). Zaradi tolikšne subjektivnosti je govorjene plasti veliko težje zamejiti, vendar Pogorelčeva vseeno postavlja načelo, po katerem bi jih lahko opisali s pomočjo negativnega definiranja:⁴⁷ »Če kdo na primer govori z izrazi ali stavki, ki jih poznamo pretežno iz knjig, nas zbode. Kadar pa preberemo v besedilu, ki po snovi ne prenese tega, besedo ali frazo iz govora, nas prav tako zbode. Seveda je to merilo precej osebno, postane pa splošno, če ne velja samo za posameznika, ampak za veliko večino ljudi z določenega jezikovnega območja« (140). Kljub nekaterim nedoslednostim v izpeljavi teoretičnih

---

⁴⁶ Poleg pogovornega jezika, ki se podreja zakonitostim ljubljanskega narečja, in tistega, ki ga veže na Maribor in štajerska narečja, omenja še v vseh drugih prispevkih prezrti govor tržaškega meščanstva. Vsi pogovorni jeziki pa v visoki obliki konvergirajo h knjižnemu: »Čim večji je vpliv knjižnega jezika, tem večje je izravnavanje in tem težje je ugotoviti, od kod je govornik« (Pogorelec 1965: 135).

⁴⁷ V nadaljevanju navaja nekatere poglobljene značilnosti »središčnega« (osrednjeslovenskega) pogovornega jezika, vendar ne navaja ne virov ne metode raziskovanja, razen opredelitve, da bo opozorjeno na tiste značilnosti, »ki jih opazi sleherni pozoren opazovalec, ne da bi moral biti že jezikoslovec« (Pogorelec 1965: 151). Zgledi, ki jih navaja, pa z vidika današnje rabe gotovo ne bi sodili v kultivirane plasti (npr. *uprašajne je blo zastaulen; As biu u Kran?*).

nastavkov (gl. op. 47) se avtoričino razmišljanje uvršča med temeljne prispevke, ki so konec šestdesetih bistveno spremenili pogled na govorjeno slovenščino in njeno obravnavo usmerjali vse do danes.

Zaradi nedorečenosti v teoretskih konceptih ter hkrati vedno večjega razmaha in vpliva govorjenega jezika so se v slovenskem prostoru poleg razmišljanj, ki so poskušala govorjeni jezik definirati neodvisno od branega oz. na pamet naučenega zbornega govora, pojavljali tudi avtorji, ki so izhajali iz postavke, da mora pogovorni jezik slediti zbornemu. Med te sodi J. Čar, ki je v vrsti prispevkov o rabi slovenščine v javnem življenju in v šoli ugotavljal, da je kultura ustnega izražanja slaba, da se govorniki v javnosti ne zavedajo svoje odgovornosti in dejstva, da je ponos vsakega kulturnega naroda lep in negovan knjižni jezik. Kakor tudi drugi avtorji iz tega obdobja postavlja po vplivu na jezik v javnosti daleč v ospredje tisk, televizijo, film in radio – v tem obdobju so nastajale mnoge nove lokalne radijske postaje; njihove ustanoviteljice so bile občine, delovne organizacije, različne ustanove, politične in družbene organizacije; leta 1969 je bila ustanovljena tudi prva študentska radijska postaja Radio Študent (Pirc 2005). Čaru se zdi posebej pomembna izgovorjava, drugim vidikom govorjenega jezika se posveča veliko manj. Na dveh mestih obravnava govorjene žanre, ki nastajajo brez tiskanih predlog, in se sprašuje, »/k/ako je mogoče, da je vprašani dosegel tako podkovanost in morda celo ugled v stroki, materinščino pa zanemari?« (Čar 1965/66: 255). Ob sicer umestni kritiki in opazkah pa očitno ne prepozna novosti in specifičnosti množice govornih položajev, za katere je morala slovenščina šele najti pravi izraz, saj jim za vzor postavlja kar ljudski govor:⁴⁸ »Naši podeželski ljudje, zlasti kmetje, so na splošno mnogo bolj jasni in zgovorni« (1966: 223).

V zvezi z govorom v »improviziranih« (z vidika priprave govora) televizijskih oddajah, torej v intervjujih in t. i. tribunah,⁴⁹ je zanimiv prispevek B. Grabnarja

---

⁴⁸ B. Pogorelec za SP 1962 ugotavlja, da izraz ljudski jezik v njem ne pomeni pogovornega jezika, torej ga je treba razumeti kot »izreko kmeta, točneje dialekt. Menda ni potrebno na tem mestu in danes dokazovati, kako zelo anahronistično je takšno vrednotenje« (1962: 393). Podobno ugotavlja Urbančič, ko utemeljuje, da je zahteva puristov po »ljudskem« jeziku neprepričljiva, saj je bil knjižni jezik »predvsem plod mestne kulture, zato je v njem tipičnih 'ljudskih' elementov vedno manj« (1960/61: 245).

⁴⁹ Slovenska televizija je začela oddajati leta 1958, prvi televizijski dnevnik v slovenščini je bil predvajan desetletje kasneje (1968).

(1968), ki potrjuje Čarova opažanja o okornosti izražanja sodelujočih, vendar ne izzveni v obsojanje, temveč za očitne »hendikepe« govorcev išče globlje vzroke. Strah in trema pred javnim nastopanjem ter aparaturni se mu zdita preveč subjektivna vzroka, da bi ju lahko posploševali. Tudi pomanjkljivost šolskega pouka oz. njegovih vsebin se mu ne zdi zadosten razlog; problem zato razširi izven meja jezikovnega pouka, v naravnost šolskega sistema k »vlivanju znanja«, namesto da bi spodbujal k raziskovanju, argumentiranju, ki povsem naravno vključuje tudi govorno predstavljanje, pogovor, debato (za zgled postavlja ameriške intelektualce, ki jih k samostojnemu raziskovanju, mišljenju in sklepanju ter h kreativnosti pri oblikovanju govorov in nastopov spodbujajo že od začetka formalnega šolanja). Ker kreativnost izražanja pri preverjanju znanja v slovenskem šolskem sistemu ni pomembna, slovenski intelektualci po njegovem mnenju »ni sposoben dovolj hitrega predelovanja znanja in misli v konkretno besedno gradivo, dovolj hitrega in pravičnega komponiranja slovenskih stavkov z udarno močjo logike v neki določeni improvizirani izjavi« (1968: 380). Slovenska politična zgodovina ni dala dovolj priložnosti za razvoj govorniških spretnosti, razvijanje izraznih sposobnosti je še preveč zasidrano »v obdobju, ko je imela tiskana beseda v javnosti popoln monopol. Pri pismenem izražanju je seveda časa za premislek na pretek, pri ustni improvizaciji pa gre za sekunde in desetinke sekunde« (prav tam).⁵⁰ Težava torej ni (samo) v tem, da je bilo pred razmahom elektronskih medijev govorni jezik mogoče slišati samo v »naravnih« kratkih razdaljah, radio, film in televizija pa so mu dali nove prostorske razsežnosti in se tem kvalitativno spremenili njegov položaj in pomen. Bolj se mu zdi problematično to, da slovenščina tega prehoda ni zlahka obvladala, kot ga je večina jezikov velikih narodov, temveč se je na radiu razvila le »lepa šola knjižne izreke«, ki pa je seveda – kot ugotavlja Grabnar – brani jezik.

Televizija je odprla jeziku nove dimenzije, govornika se je tudi videlo, ne le slišalo, s čimer se je (v primerjavi s takratno radijsko prakso) zmanjšal delež branja, »saj se nam zdi nekdo, ki ga vidimo/gledamo in svojo izjavo bere, odtujen svojim lastnim besedam – ne verjamemo mu« (Grabnar 1968: 381). Nova televizijska praksa pa je

---

⁵⁰ Mahnič je nekultivirano govornje interpretiral ravno kot posledico časovne razvjenosti, ki jo omogoča pisanje, in nevajenosti drugačnih časovnih okvirov, ki jih pomeni govor: »Govorimo kar tjavdan in kakor brez glave, kakor nam pač pride na jezik. Ne da se nam, da bi uporabili desetinko, stotinko sekunde za premislek, za urejevanje v naslednjem hipu izrečene izjave. Eksploziramo takoj in posledice so zoprne« (Mahnič 1965: 228).

imela pomemben vpliv tudi na radijski govor. V začetku 70. let so se začeli uveljavljati neposredni prenosi dogodkov in bolj sproščeno poročanje v živo. Pomembna je bila uvedba oddaje Val 202 leta 1972, saj je temeljila na neposrednosti, kar je kasneje vplivalo na spremembe v programski shemi in celo imenu drugega programa Radia Ljubljana, v 90. letih 20. stoletja preimenovanega v Radio Slovenija.

3.4 Implementacija teorije zvrstnosti

Z današnjega vidika najodmevnejša⁵¹ je gotovo opredelitev socialne zvrstnosti, kot jo je v učbenikih *Slovenski knjižni jezik 1–4* in kasneje v *Slovenski slovnici* utemeljil J. Toporišič. Za takratni čas pa je bilo morda še pomembnejše oblikovanje koncepta *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, od katerega je B. Pogorelec pričakovala, da bo kolikor mogoče natančno ugotovil, kateri plasti (tj. pisni ali govornim) primarno pripadajo določene prvine, in da bo pri tem razen geografsko-socialnih dejavnikov upošteval še dejstvo, da »je z menjavo generacij izrazje v nenehnem procesu prevrednotenja« (Pogorelec 1964/65: 240). Ker je *SSKJ* slovar pisnega jezika, z njim seveda nismo dobili obravnave govornih slovensčin, razen kolikor so se prvotno govorne prvine pojavljale v gradivu (Suhadolnik 1968: 220). Tiste, ki jih slovar kot pogosto zapisane prinaša, pa so avtorji umeščali v eno od pogovornih plasti (vsakdanjo govorico ljudi, ki ne govorijo narečno, in nižjo plast pogovornega jezika) ter v narečje in žargon (ki pa je bil opredeljen širše, kot je definiran v Gjurin 1974, in je vseboval tudi slengizme). Ker je besedišče v slovarju vrednoteno glede na korpus prvin, ki so v širši rabi v vseh pogledih nezaznamovane,⁵² so tako kvalificirani govorni izrazi razumljivo izločeni na raven zaznamovanosti. Kasnejše rabe slovarja so to zaznamovanost glede na knjižnost marsikdaj posplošile na zaznamovanost sploh, tako da je *SSKJ* nehote prispeval k stigmatiziranju nezbornih, prosto govornih plasti – kar je označeno kot *pogovorno*, je še danes pogosto razumljeno kot nujno nekultivirano.

---

⁵¹ Odmevna v smislu reproduciranja modela v učnih načrtih in učbenikih na vseh stopnjah šolanja.

⁵² »Izhodišče za kvalificiranje so nevtralna izrazna sredstva slovenskega knjižnega jezika. Ta plast izraznih sredstev je najvažnejši in najboljšežnejši del oblik in sredstev slovnice sistema in besednega zaklada. Uporablja se v vseh stilih in na vseh področjih. Ker je ta skupina jezikovnih sredstev ovrednotena že s tem, da nima kvalifikatorjev vrednotenja, je torej vse gradivo v slovarju ovrednoteno« (Hajnšek Holz in Novak 1970: 140).

3.4.1 Ustaljevanje modela socialnih zvrsti

Gledano z današnjega vidika, k nevtralizaciji izraza *pogovorni jezik oz. zvrst* ni pripomogla niti njegova terminologizacija v Toporišičevih delih od *Slovenskega knjižnega jezika 1* dalje. Ker je pojmovanje (socialnih) zvrsti, kot jih je opredelil Toporišič (v 1965, 1970a, 1970b, 2000 in drugod), zaradi usidranosti v osnovno- in srednješolske učbenike še danes široko poznano in priznано, ga na tem mestu ne bom podrobno predstavljala, temveč bom le problematizirala tisto, kar je bilo na ravni modela sporno že v času njegovega nastanka. V *Slovenskem knjižnem jeziku 1* Toporišič pogovorni jezik še obravnava kot eno zvrst, ki »ni ne knjižni jezik ne zemljepisno narečje, čeprav je po svoje odvisen od obeh« (1965: 18). Kot se je do tedaj v pojmovanju pogovornega jezika že ustalilo, tudi on piše o več pokrajinsko vezanih različicah, posebno mesto pa že daje ljubljanskemu: »Najvažnejši od vseh pogovornih jezikov je seveda ljubljanski, ker je Ljubljana sredi slovenskega ozemlja in ker je politično in kulturno središče Slovenije, zaradi česar se v njej zbira veliko izobraženih ljudi z vseh narečnih področij.«

Da bi pogovorni jezik dosegel svoj smisel, bi se morala po Toporišičevem mnenju knjižni jezik in osrednji pogovorni jezik čim bolj približati, hkrati pa bi moral postati pogovorni jezik enoten za ves slovenski prostor:

Ko bi se knjižni jezik preveč približal pogovornim jezikom posameznih večjih kulturnih in gospodarskih središč Slovenije, bi ogrozil sam svoj obstoj in smisel. Saj je njegova prva naloga prav ta, da ga v medsebojnem občevanju uporabljajo vsi prebivalci slovenskega jezikovnega območja, torej vsi Slovenci, naj bodo rojeni v Ljubljani ali Kopru, v Mariboru ali na Jesenicah ali v Črnomlju, najsi izhajajo iz mesta ali z dežele, najsi imajo visoke šole ali pa samo osnovno. (Toporišič 1965: 19)

S takšno opredelitvijo je želel pogovorni jezik vzpostaviti kot nadnarečno in nadsocialno tvorbo, pri tem pa je prezrl dvoje pomembnih dejstev. Prvo je to, da so se mimo njegovega koncepta, torej v družbeni realnosti, pojavljali jezikovni položaji oz. okoliščine, ki so zahtevale kultiviran govor, njegovi nosilci pa niso bili kar vsi govorniki slovenščine, temveč se je ta heterogena govorna plast oblikovala kot izrazito socialna kategorija, saj so se v javnih, izpostavljenih položajih (zlasti v medijih) pojavljali nosilci večje družbene, politične, gospodarske ali kulturne moči in vpliva.

Ti niso zborne norme prilagajali svojemu vsakdanjemu govoru, ampak so ravno obratno svoj govor kultivirali po svojih najboljših močeh, pri čemer sta pisni knjižni jezik in zborna izreka delovala kot nekakšen logično izbran ideal. Drugo pomembno dejstvo pa je, da je bilo Toporišičevo predvidevanje samodejne ustalitve in poenotenja skupnega govorjenega jezika že v času nastanka popolnoma nerealno. Razmah javne govorjene besede (zlasti z razvojem ter vedno večjo prisotnostjo in diverzifikacijo programov elektronskih medijev) in odsotnost enega samega vrhovnega jezikovnega vzora (ali nadzora) sta kazala na nujno povečanje govorne raznolikosti, ne pa obratno.

Avtor je zgornjo opredelitev kasneje kljub kritikam (gl. spodaj) le malo modificiral. Geografsko razlikovalne značilnosti kultiviranega govora tudi v najnovejši izdaji *Slovenske slovnice* (2000) dopušča le v omejenem obsegu, razen pri t. i. pokrajinskih pogovornih jezikih, ki sodijo v neknjižno plast. Pri knjižnem splošnopogovornem (oz. knjižnopogovornem, Toporišič 2000: 16) jeziku pa še vedno velja opredelitev, da »je nekaka manj popolna uresničitev stroge zborne norme, ker se bolj kakor zborni opira na navadno vsakdanjo občevalno govorico nenarečno govorečih ljudi na celotnem slovenskem ozemlju, posebno pa v njegovem osredju, tj. v Ljubljani in njenem bolj ali manj urbaniziranem širšem okolju« (2000: 16). Zaradi takšne opredelitve se je v javnosti začelo uveljavljati mnenje, da naj se knjižni govor približa vsakdanjemu, da »torej pravorečnih norm ni, če pa so, jih ni mogoče izpolnjevati. Izgovarjanje polglasnika, ločevanje kratkih in dolgih, zlasti pa širokih in ozkih vokalov je marsikateremu pripadniku obrobnih narečij le spakovanje, ki ga vsiljujejo centralna narečja. Nasprotno pa je mnogim pripadnikom teh narečij njihov pogovorni jezik z vsemi vokalnimi redukcijami norma za knjižno izreko« (Varl 1970: 85). Značilnosti, ki jih Toporišič navaja kot »širše sprejete«, v resnici nikoli niso bile širše sprejete: »Naj si še tako želimo, da bi bilo tako, mariborski izobraženec ne govori cerku, člouk, govort itd., ampak so celo zelo redki, ki obvladajo distribucijo polglasnika (dedek/dedeka). Med manj izobraženimi pa ta nereduciranost govora velja v primerjavi z ljubljansčino za celo pravilnejšo, ker je bliže pisnemu jeziku« (Šumi 1980: 438). Ob navedenih domnevnih značilnostih (gl. Toporišič 2000: 18–19) pa se

pojavlja tudi vprašanje njihove relevantnosti: nikjer namreč ni podatka o gradivu, na katerem so bile ugotovljene.⁵³

3.4.2 Urbančičev modificirani model socialnih plasti

Kmalu po dokončni opredelitvi socialnih zvrsti v *Slovenski slovnici* (1976) je svoj model (ki je v veliki meri nastal kot kritika Toporišičevega) predstavil Urbančič (1976, objavljeno tudi v Urbančič 1987). Med obema je nekaj temeljnih razlik, najpomembnejši sta primarna delitev jezika glede na prenosnik oz. kanal sporočanja in znotraj tega na knjižne in neknjižne plasti (t. i. *vsakdanja govorica*) ter drugačno pojmovanje (in poimenovanje) kultiviranega javnega jezika, ki se pojavlja v pogojih (bolj ali manj spontane) govornosti. V govorni plasti knjižnega jezika sta po Urbančiču dve pojavnosti: eno je govorjeni knjižni jezik (ki ga Toporišič ne razmejuje jasno od pisnega knjižnega jezika), ki je primarno bran ali naučen na pamet, drugo pa t. i. knjižna govorica. Zanj Urbančič piše, da ji je še najbližje to, kar Toporišič imenuje splošni pogovorni jezik, vendar oba pojma jasno razmeji: zaradi osrednjeslovenskih značilnosti splošnega pogovornega jezika bi se z njegovo vključitvijo v knjižni jezik zbrisala meja med knjižni in neknjižnim, s čimer bi se zamajal občutek za knjižno normo. Ta zabrisanost meje se kaže tudi terminološko, saj se obe govorjeni plasti po Toporišiču imenujeta *pogovorni jezik*; za poenotenje splošnega pogovornega jezika bi bili potrebni umetni posegi, kar ne bi prineslo pričakovanih rezultatov (pri govorjenem jeziku niso mogoči enaki postopki, kot so omogočili poenotenje pisnega knjižnega jezika) – bolje bi zato bilo raziskati in kodificirati knjižno govorico, ki po Urbančičevem prepričanju že obstaja: »Zahteva se v prosto govorjenih nastopih pred širšim zborom ljudi (javni govori, predavanja, šole ipd.), tudi nevidnim (RTV), in če jo narekuje predmet sam (strokovna razprava) ali situacija (resnost trenutka)« (Urbančič 1987: 105).

Za razmerje med knjižnimi in pogovornimi prvinami v kultiviranem govoru Urbančič ugotavlja, da je odvisno od vsakokratne situacije in širših okoliščin (npr.

---

⁵³ Iz istega razloga je vprašljivo tudi avtorjevo zatrjevanje, da lahko značilnosti splošnoslovenskega pogovornega jezika najlažje spoznamo ob konkretnem primeru. Besedilo *Pomenek v gostilni*, zapisano v različnih govorjenih zvrsteh (Toporišič 1970b: 60–62), je namreč vedno zgolj konstrukt, temelječ na postavkah, kaj je v jedru značilnosti določene zvrsti – te postavke pa (kot je bilo zapisano zgoraj) niso gradivno dokumentirane.

pokrajinski/narečni izvor govorca in naslovnika). Kot pomembno značilnost knjižne govornice pa navaja tudi nekakšen prehodni značaj te zvrsti – kar je ozkoknjižno, se v njej ne pojavlja (in bo zato morda kmalu sploh odšlo iz knjižnega jezika), nekatere pogovorne prvine, ki postajajo skupne celotnemu prostoru, pa se v njej nevtralizirajo in prehajajo v knjižni jezik. Tudi Urbančičev poskus opisa knjižne govornice oz. nabor zanj tipičnih jezikovnih sredstev (1987: 109–113) je za današnje raziskovanje malo uporaben, nasprotno pa je bila njegova konceptualizacija te govorne plasti takrat dobro (a žal neizrabljeno) izhodišče za natančnejše raziskovanje in opredeljevanje tipičnih in vedno novih javnih kultiviranih diskurzivnih okoliščin ter govornih pojavnosti v njih.

3.5 Obrat k medijskemu govoru

V svojih prispevkih o zvrstnosti slovenskega jezika je izhodišča za raziskovanje jezikovnih zvrsti, torej tudi govornih, razdelal Dular (1974a, 1974b).⁵⁴ Na tem mestu navajam le splošnejša izhodišča, ki pa jih avtor ni uporabil pri morebitnem natančnejšem opredeljevanju govornih diskurzov, saj se z njimi raziskovalno ni ukvarjal. Za govor je najzanimivejše njegovo razmišljanje o določanju podzvrsti, za katere pravi, da bi lahko teoretično dodajali merila za nadrobnejšo delitev toliko časa, »da bi prišli do skupin jezikovnih sredstev posameznika (idiolekti) in da bi celo skupine jezikovnih sredstev vsakega posameznega sporočila dobila svoje natančno določeno mesto v sestavi zvrsti, vendar to ne bi bilo več pregledno in ne gospodarno« (Dular 1974b: 59). Od meril, ki bi pri natančnejšem opredeljevanju prišla v poštev, so za raziskovanje govora najrelevantnejša naslednja: sklenjenost sporočila (samogovor ali dvogovor), starostna omejenost (govorca), tehnična izpeljava (elektromagnetni zapis proti tisku), pripravljenost (sredstva pripravljenih in improviziranih sporočil), javnost (javna sporočila proti zasebnim). V zvezi z zadnjim merilom pa pri obravnavi

---

⁵⁴ Njegovo pojmovanje pogovornega jezika je zelo blizu Toporišičevemu, prav tako nabor značilnosti splošnega pogovornega jezika (v Dular 1974b: 62–63). Možne realizacije pogovornega jezika razen pokrajinsko opredeljuje tudi glede na funkcijske zvrsti, v katerih se lahko uporablja (izraz »občevalni jezik« tako npr. uporablja v pomenu Toporišičevega praktičnosporazumevalnega jezika). Podobno ga opisuje Moder, ki njegovo konkretno realizacijo in jezikovne izbire povezuje z vsebino, očitno pa tudi z drugimi diskurzivnimi značilnostmi, saj piše, da je pogovorni jezik drugačen »med branjevkami na trgu, drugačen med študenti, drugačen med delavci, drugačen med strokovnjaki na univerzi, drugačen ob zasebnem pogovoru, drugačen pri sejah, posvetovanjih, konferencah uradih in podobno« (1977: 773).

publicističnih sporočil, ki so vedno javna, navaja še vrsto objektivno in subjektivno danih slogotvornih dejavnikov (Dular 1974a: 42). Od objektivnih navaja inventar izraznih sredstev vseh socialnih zvrsti, snovno neomejenost, naslovnika, čas in prostor, zakonitosti zvrsti oz. žanrov, prenosnik, trenutne okoliščine (naglica, tehnične možnosti ipd.), notranji jezikovni in vsebinski nadzor ter naloge publicistične dejavnosti: informiranje, vzgajanje, izobraževanje. Od subjektivnih pa so tudi za proučevanje govora pomembni osebna kultura publicistov (izobrazba, stališča glede pomembnosti jezikovne kulture in praktično obvladanje jezika), njihova socialna pripadnost in nazorska naravnost ter morebitne dodatne namere pri vsakokratnem tvorjenju sporočila (npr. izrazita želja učinkovati strokovno, moderno, domačnostno).

3.5.1 Sedemdeseta leta

Zavest o moči javne, zlasti z mediji posredovane besede, se je v sedemdesetih letih močno okrepila, zato je razumljivo, da se je pojavljalo vedno več razpravljanj, ki niso bila več vezana na publicistiko kot tako, temveč na jezikovno-besedilne pojavnosti v posameznih medijih, tudi v posameznih medijskih ustanovah. V razmerah, ko je bilo v šolah prizadevanje za govorno in dvogovorno kulturo precej zanemarjeno (Dular 1974b: 60), sta radio in televizija nehote prevzemala velik delež jezikovnokulturne vzgoje in izobraževanja.⁵⁵ Skrb za jezik v množičnih medijih je bila zato tudi eno od vprašanj, o katerih se je govorilo v okviru široko zasnovane akcije in posvetov o slovenščini v javni rabi (Bled, 1977, in Portorož, 1979), katerih namen je bil s pomočjo javne razprave in usmerjenim delovanjem skupin strokovnjakov utrditi status slovenščine kot polnofunkcionalnega jezika v obdobju unitarističnih pritiskov znotraj SFRJ. Pomembno izhodišče za razprave o kulturi javnega govora⁵⁶ pa je bilo tudi spoznanje, da »socialne zvrsti niso več predvsem znamenje družbeno-gospodarskega statusa posameznega govorca /.../, pač pa vedno pogosteje samo

---

⁵⁵ Največji vpliv se je pripisoval dnevnim informativnim oddajam – B. Golob (1979: 8) v zvezi s televizijskim dnevnikom npr. piše, da se Slovenija vsak večer ob 19.30 spremeni v veliko učilnico, naslednji dan pa mnogi že posnemajo jezik, kakršnega so slišali od govorcev na televiziji.

⁵⁶ Kultura govora oz. govorna kultura ima v domači literaturi različne opredelitve. Ene pojem vežejo predvsem na ustrezne fonetične in stavnofonetične ter leksikalne, slovnične in skladenjske izbire (npr. Kalin Golob 2001; Šeruga Prek in Antončič 2004), druge ga širijo z vsebinskimi zahtevami in retoričnimi veščinami, kot so pomenska jasnost, smiselno, zbrano in neposredno podajanje (Ahačič 1979), strnjjenost, prepričljivost, enostavnost (Mahnič 1965).

znamenje govornega položaja ali sredstvo za zavestno oblikovanje in slogovno barvanje« (Dular 1974b: 59).

Za govorne položaje na radiu in televiziji, v katerih so se kot govorci pojavljali napovedovalci, se je tako utrdil konsenz o dosledni rabi najprestižnejše govorne zvrsti. Glede na to, da je bilo sredi 70. let na Radiu Ljubljana kot osrednjem slovenskem radiu 60 % programa branega (Kaluža: 1977/78: 21), je razumljivo, da se je večina prispevkov ukvarjala prav s to vrsto govorne realizacije. Zaradi njene predvidljivosti oz. pričakovanosti so bili vsakršni odstopi toliko bolj opazni, malo pa se je raziskovalo, zakaj sploh nastajajo oz. koliko niso posledica malomarnosti, samovolje, celo zvezdnitva posameznikov ali odsotnosti jasne uredniške jezikovne politike (kar se je največkrat navajalo kot razlog). O nezbornih zvrsteh je razpravljano manj; največkrat gre bodisi za opise okoliščin, v katerih je izbira nezbornega govora pogojena z neposrednostjo (po)govora, bodisi za iskanje razlogov za neustrezen, premalo kultiviran prost govor. Tega so avtorji prispevkov o govoru na radiu in televiziji večinoma opazili pri zunanjih sodelavcih in gostih, pa tudi pri poklicnih novinarjih, ki so se vedno pogosteje vključevali v program kot bralci oz. govorci lastnih prispevkov. Splošna ugotovitev je, da je v obeh medijih nekaj naravnih položajev za rabo pogovornega jezika in narečja, da pa »dejanska raba teh dveh zvrsti v marsičem prestopa predvidene meje primernosti oziroma funkcionalnosti; do nemotivirane rabe nezbornih zvrsti pa prihaja zaradi nerazvitega občutka za govorne položaje in zaradi neobvladovanja zbornega jezika« (Dular in Fras 1983: 82).

Predstavniki govornih medijev so v javni debati prevzemali del odgovornosti za jezikovnokulturno »izobraževanje« poslušalcev oz. gledalcev, niso pa želeli prevzemati odgovornosti tudi za govor ljudi iz politike, gospodarstva in sploh družbenega življenja, ki se pojavljajo ravno v najbolj občutljivem, prosto govorjenem programu. Ob zavedanju dejstva, da strokovna percepcija jezika v medijih ni tudi percepcija množice (Novak 1977/78: 198) – da torej poslušalci ne razlikujejo med govorci, za katere je »objektivno« odgovoren medij, in tistimi, na katerih jezikovno kulturo uredništvo in jezikovno-fonetične službe nimajo vpliva – se je vedno znova

poudarjal pomen, ki ga ima pri usvajanju govornih znanj in spretnosti formalno izobraževanje.

3.5.2 Osemdeseta leta

Neuskklajenost dejanskega statusa govora z njegovim usvajanjem in poučevanjem v šoli je bila predmet kritike tudi v naslednjem desetletju. Faganel postavljanje pisnega jezika v ospredje v vsem obdobju izobraževanja označuje kot znak zastarelosti in nesinhronosti šolskega sistema, ki ga »eksplozija Gutenbergove galaksije ni v ničemer prizadela« (1986: 20). Sistematičnega pouka govorjenega jezika so deležni le »izbranci« (napovedovalci, delno novinarji in nekateri pedagoški delavci ter igralci), vsi drugi govorniki pa za kakršnokoli kasnejše jezikovno izobraževanje niso motivirani. Še manj se razmišlja o učnih vsebinah, ki bi ljudi pripravljale na uporabo medijev, komuniciranje prek njih, jih opozarjali na njihove jezikovne specifikke (Splichal v »Diskdžokejski« jezik za javno rabo?, 1986). Ob ponavljanju že pred desetletji aktualne ugotovitve, da je za svoje javno delovanje (torej tudi pisanje in govorjenje) vsak tudi odgovoren, pa se največ odgovornosti za »lepo slovenščino« ter »pravilno izražanje« nalaga radiu in televiziji (gl. anketo Dela *Kakšno slovenščino govorimo, je najbolj odvisno od nas samih*, 1982). Kritike preveč »sproščenega« govora na radiu in televiziji pa so že uravnotežene z opozarjanjem, da je treba jasno razmejiti zahteve po večji profesionalizaciji odnosa poklicnih govorcev do jezikovne kulture medija od dejstva, da je t. i. pogovorni jezik neenotna stilna kategorija, ki jo izbiramo in oblikujemo »glede na vsebino in je nekje možna, drugje pa dobesedno prepovedana« (Korošec v »Diskdžokejski« jezik za javno rabo?, 1986). Kakor je treba ustrezno poklicno usposobiti napovedovalce in novinarje, da bodo jezikovne izbire v govoru znali prilagajati vsakokratnemu govornemu položaju (ne pa zaradi neznanja ali želje po domnevni všečnosti poslušalcem nivo zniževati, kjer ni primerno), je treba tudi sprejeti, da se povečuje pestrost vsebin in oddaj, ki jih prej na radiu in televiziji ni bilo, zdaj pa zahtevajo prilagajanje jezika – kar pa še toliko bolj velja za obdobje, ki je sledilo doslej obravnavanim desetletjem.

3.6 Nove družbene okoliščine

Po drugi svetovni vojni so nove družbeno-politične okoliščine spodbudile rabo govorjene slovenščine v novih javnih položajih, širiti se je začel tudi krog njenih uporabnikov. Kot je bilo pokazano, se je hkrati s tem začelo bolj dejavno razpravljati o zvrsteh govorjene slovenščine, zlasti o tistih, ki naj bi bile (ne)primerne za javno rabo; izpostavila sem predvsem pogovorni jezik. Razprave, v katere so se vključevali tako jezikoslovci kot praktiki, so šle večinoma v dve smeri: pogovorni jezik se je poskušalo opredeliti kot kultivirano zvrst nebranega jezika, ki je od knjižne (oziroma zborne) zvrsti neodvisna, avtonomna na vseh ravneh in v rabi že obstaja (čeprav regionalno ni enotna); druga struja pa je trdila, da je treba pogovorni jezik šele »izpeljati« iz knjižne zvrsti (z naslonitvijo na zborni izreko) ter ga poenotiti in standardizirati za rabo vseh slovensko govorečih, ne glede na njihovo narečno podlago.

Obravnavo kultiviranega spontanega govora v desetletjih do leta 1991 ni prinesla pojmovnega in terminološkega poenotenja, ki bi bilo zaradi razmaha in diverzifikacije medijsko posredovanega govora v sedemdesetih in osemdesetih letih toliko bolj nujno. Tako smo v devetdeseta leta, ko so se z nastankom novih tipov radijskih in televizijskih programov pojavili spet novi govorni pristopi, vstopili s pojmovnim aparatom, temelječim na stanju iz 60. let 20. stoletja, ter z modelom in značilnostmi zvrsti, ki niti takrat niso bile širše gradivno podprte. Situacija je podobno razcepljena tudi danes, ko del strokovne javnosti uporablja in upošteva model zvrstnosti, kot ga je uveljavil zlasti Toporišič, drug del pa išče alternativne pristope k proučevanju raznolikosti govora znotraj teorij analize diskurza, pragmatike in nekaterih primarno družboslovnih teorij (več o tem v nadaljevanju).

3.6.1 Spremenjena medijska situacija

Radio Slovenija je po letu 1991 začel dobivati vse večjo in močnejšo konkurenco: lokalne postaje, ki so bile v osnovi mišljene kot podaljšana roka nacionalnega radia, so se začele osamosvajati, nastajale so nove, močan pa je bil pritisk zlasti komercialnih postaj. Te so v medijski prostor vstopile s privlačno glasbeno ponudbo,

pomemben element, s katerim so pridobivale poslušalce, pa je bil tudi drugačen govorni pristop, ki je v moderiranih delih programa posnemal govorne prakse, tipične za zasebne govorne položaje. To je imelo seveda povraten vpliv tudi na odnos do govora znotraj nacionalnih radijskih programov, kjer se je tudi v branih delih in oddajah začelo uveljavljati t. i. govorno branje – ustvarjanje vtisa, kot da radijski govorec prosto govori, tudi kadar v resnici bere (Šeruga Prek 1990: 46; gl. tudi 1.4). Zanimivo pa je, da avtorji, ki so sami soustvarjalci katerega od radijskih programov nacionalnega radia, v svojih prispevkih zavzemajo izrazito (knjižno)normativno stališče do vseh delov programa, ne zgolj do branih. T. Pirc denimo piše, da se mora radijski govorec najprej odločiti, kako bo govoril ljudem, ki nimajo tehtnega razloga za to, da bi prižgali radio: »Zato govorimo tako, kot želi biti nagovorjena publika!« (Pirc 2005: 74). Hkrati pa pavšalno obsoja vdiranje slengovskih izrazov, pogovornega jezika, nesprejemljivih nižjepogovornih oblik in prehudega narečnega govora ter radijskim govorcem priporoča pogostejšo rabo leksikonov, enciklopedij, izgovornih slovarjev, saj lektorji »tistega, kar govorimo med našimi nastopi pred mikrofonom, v intervjujih, živih oddajah, radijskih prenosih /.../, ne morejo popravljati« (Pirc 2005: 70). Seveda je težko začrtati ločnico med tem, kar v določenem diskurzu deluje kot nezaznamovano in kaj kot odstop (torej »napaka«), vendar je problem bolj v nerazlikovanju posameznih diskurzov. Podobno stališče najdemo v diplomskem delu L. Hartman, ki modelu radijske kontaktnosti sicer priznava ustaljenost znotraj programskega konteksta in časa oddajanja (tudi nacionalnega) programa, kontaktnost kot način zapolnjevanja radijske vsebine (kar naj bi bilo tipično za komercialne postaje v prvi polovici 90. let prejšnjega stoletja) pa »ne prispeva k večjemu ugledu radia kot medija, pač pa ga nasprotno znižuje« (Hartman 1995: 34).

3.6.2 Jezikoslovna raziskovanja: model socialne zvrstnosti

Kljub Dularjevemu predvidevanju, da so pred nami »podrobnejše preiskave podlage za pogovorni standard« (1988: 37), je bilo vsaj v začetku devetdesetih letih razmišljanj o govorjenem jeziku primerjalno manj kot v prejšnjih desetletjih. Kot stalnica se že ves čas od Toporišičeve razmejitev med splošnim in pokrajinskimi pogovornimi jeziki pojavljajo opisi posameznih pokrajinskih različic oz. govorov

pokrajinskih središč.⁵⁷ Skupno jim je to, da sledijo modelu iz *Slovenske slovnice* ter opisovani govor uvrščajo v neknjižno plast, ne glede na okoliščine, v katerih je bil rabljen. B. Pogorelec (1998) piše, da se je pri poskusih opisov in definicij pogovornega jezika le deloma upoštevalo in opisovalo poglavitno lastnost govorne slovenščine, namreč njeno pokrajinsko variantnost tudi v sklopu tako imenovane knjižne pogovorne zvrsti. Kot ugotavljam v nadaljevanju, pa ni šlo toliko za neopisovanje knjižne (bolje: kultivirane) pokrajinske različice kot za neustrezno umeščanje oz. opredeljevanje raziskovanega gradiva.

V Škofic 1994 je iz opisa razvidno, da gre za sicer pokrajinsko obarvan govor, ki pa ne nastaja na izvornem geografskem območju, temveč izven njega, ko obrobno (prekmursko) in okoliško (gorenjsko) narečje v Ljubljani nista zadostni izbiri za uspešno komunikacijo v neformalnih in formalnih položajih. Ker gre pri zadnjih za zavestno kultiviranje govora tudi zaradi okoliščin (predstavitev šolskega referata, torej prosto govorjenje po predlogi), je šlo za uvrstitev v neknjižno zvrst očitno zgolj na podlagi prevzetih formalnih meril. Podobno M. Krajnc v prispevku novejšega datuma uvršča analizirani govor na sejah mariborskega mestnega sveta v neknjižno pokrajinsko pogovorno zvrst oz. ga opredeljuje kot »t. i. mestno govoricu, tj. govoricu glavnega mesta pokrajine, in ni knjižni jezik« (2004: 476). Ta pavšalna opredelitev je presenetljiva že zaradi izbire proučevanega diskurza, kjer je kultiviranost pričakovana zaradi vnaprejšnje pripravljenosti (ali vsaj preišljenosti) govora in poznavanja vsebine, teme, javnosti, snemanja govora ipd. V nasprotju pa je tudi z naslednjim navedkom iz istega dela: »Ker je odločitev o izbiri jezikovne zvrsti intimna, (ne)zavedna odločitev udeleženca govornega dejanja, odvisna od subjektivnih in objektivnih dejavnikov, je mogoče le v okviru vsakokratne govorne situacije opisati in s tem določiti, za katero podzvrst, varianto, raven pogovornega jezika se je govorec odločil« (n. d.: 475).

Tivadar, ki se v svojih delih problemsko ukvarja predvsem s pravorečno podobo knjižne slovenščine (1998, 2003, 2004), v disertaciji (2008) pa govorjeni knjižni jezik problematizira tudi širše, pri opredeljevanju razplatenosti govora prav tako ostaja

---

⁵⁷ Take opise je za potrebe gledališke prakse desetletje prej npr. zahtevala N. Šumi, češ da »jezikoslovci ostajajo dolžni systemske opise v konkretnih gledaliških uporabnih modelov govora od knjižnega navzdol (nadpokrajinski pogovorni, pokrajinski pogovorni, narečni – v Ljubljani, Mariboru, Celju, Novi Gorici, Trstu)« (1980: 436).

znotraj tradicionalnega formalnega modela socialnih zvrsti. V Tivadar (2001) sicer ločuje med govornim knjižnim jezikom (novejša avtorjeva opredelitev te zvrsti je povzeta v 1.5) in t. i. substandardom, vendar tega kasneje izenači s Toporišičevim splošnopogovornim jezikom, ko piše, da je treba razlikovati »različne jezikovne situacije, govorne položaje, ki zahtevajo različna jezikovna sredstva – manj formalna, manj stroga; v tem okviru se tudi uporablja izraz splošno- oz. knjižnopogovorni jezik (Toporišič 2000: 16), tj. t. i. substandard, ki pa verjetno še ni izoblikovan kot samostojna jezikovna zvrst« (2001: 14). Uporablja tudi izraz pogovorni jezik, vendar ni povsem jasno, ali gre za sopomenskost z gornjima izrazoma; na to bi nas lahko navedla opredelitev, da gre za manj formalen govor brez predloge, pri katerem je »kontroliranost govora manjša, zato je tudi težko govoriti o zares izoblikovanem sistemu, še posebej v smislu systemskega oblikovanja pogovornega jezika« (prav tam). Zaradi velike raznolikosti znotraj te zvrsti, ki je posledica geografskih, socialnih in generacijskih ozadij, se mu njena kodifikacija ne zdi smiselna, potreben je zgolj opis. Kakšen naj bi bil ta opis, v delu ni navedeno; le v zvezi z leksiko in fonetičnimi značilnostmi posameznih besed predlaga, da bi bilo v pravorečnem priročniku dobro dodati kvalifikatorje, ki bi besedo uvrstili bodisi v pogovorni oz. manj formalen knjižni jezik, jo opredelili kot nevtrarno oz. stilno nezaznamovano ali pa kot ozkoknjižno, hkrati bi moral priročnik opisati govorne položaje, v katerih se posamezne prvine tipično uporabljajo. V disertaciji razmišljanje nadgrajuje:

Narodni oz. nacionalni jezik torej ni sestavljen le iz ene zvrsti, tj. knjižne, ampak tudi iz drugih dialektov in pokrajinskih jezikov. Posamezna zvrst lahko ima tudi različne variante, jezikovne stile, tj. razlikovanje predvsem po slovarju, slovnici in izgovoru – k stilu bi lahko prišteli tudi osebni avtorjev stil. Zvrst je opredeljena kot slovnično (strukturno) različna oblika jezika. In verjetno bo treba prav v tem iskati nadaljnje opredelitve posameznih tako geografsko (dialekti) kot socialno (sociolekt) pogojenih različic knjižnega jezika – samo odsotnost oz. prisotnost redukcije ne more ločevati knjižnega od pogovornega jezika kot posamezne zvrsti. (Tivadar 2008: 67)

3.6.3 Jezikoslovna raziskovanja: novejši pristopi

Zlasti v zadnjem desetletju se v slovenskem prostoru pojavlja tudi drugačno raziskovanje in teoretsko opredeljevanje diskurzov, vezanih na govor in njegove

okolščine. V nadaljevanju nekoliko podrobneje predstavljam le avtorje, ki so relevantni za kontekst 3. poglavja. Dognanja drugih (zlasti D. Verdonik, M. Smolej, N. Hribar, M. Krajnc Ivič in J. Zemljarič Miklavčič) so podrobneje predstavljena v 5. poglavju, ob oblikovanju izhodišč za transkribiranje in analizo posnetega gradiva. Še zlasti pa se na rezultate vse številnejših domačih raziskav govornjene slovenščine v različnih okoliščinah in žanrih sklicujem v analitičnem delu disertacije (7. in 8. poglavje). Izčrpen pregled oziroma navedba prispevkov, v katerih so se v zadnjem dobrem desetletju slovenski avtorji ukvarjali s problematiko govornjenega slovenskega jezika, je tudi v Zemljarič Miklavčič (2008: 90–91).

Teorijo zvrstnosti, ki se je izpela v iskanju svojih možnosti in (samo)omejitev, so v obravnavanem obdobju v prispevkih slovenskih jezikoslovcev začeli zamenjevati na vlogi jezika v komunikaciji temelječi pristopi, ki pa se – kadar so zanje relevantna – dotikajo tudi vprašanj norme in knjižnosti, in sicer »z analizo besedil, ki nas opozarja, da kaže klasično teorijo zvrstnosti postaviti na novo in poudariti predvsem pragmatične vidike sporočanja in besedilno semantiko« (Pogorelec 2003: 239). S. Kranjc npr. pri analizi menjave vlog v govornih medijih (primerjava treh kratkih izsekov posnetih pogovorov) v izhodišče postavlja odnos med izreki in njihovo vlogo v socialni interakciji (2003: 302). Čeprav je v ospredju opazovanja razporejanje vlog v pogovoru, so s sociolingvističnega vidika zanimive tudi jezikovnozvrstne izbire. V zvezi s klasično pojmovano zvrstnostjo avtorica ugotavlja, da bi se ob govornjenih besedilih težko opredelili le za eno prevladujočo zvrst, še posebej če so besedila iz različnih medijev, za različno ciljno publiko ipd.

Stabej kot ključen za premik v raziskovanju govornjenega jezika izpostavlja prelom z abstraktnimi strukturalističnimi opisi jezika, ki so jezikoslovje oddaljili »od opazovanja jezika v resničnem sporazumevanju in od opazovanja jezikovnega sporazumevanja kot družbene in psihološke dejavnosti, ki je izrazito kontekstualne narave« (2008: 89). Ob tem opozarja še na dve pasti takega opisovanja: prvič, usmerjanje jezika in jezikovne situacije kot (včasih tudi nehoten) stranski učinek znanstvenih razpravljanj o jeziku in njegovih opisov (le kar je eksplicitno ugotovljeno, se razume kot norma, vse drugo – tudi implicitna in realno obstoječa norma – pa se razume kot odstop od prve); in drugič, utemeljevanje takih opisov na nezadostni količini podatkov, ki ne odražajo dejanske jezikovne rabe, a se vendarle

predstavljajo kot reprezentativni. Izход iz takega modela avtor vidi v iskanju tipičnega, torej standardnega pri večini govorečih (pišočih) oziroma pri posameznih (pod)skupinah govorcev v določenem času in prostoru. Tehnično je ugotavljanje tega, kaj je »običajno jezikovno vednje v tipičnih sporazumevalnih okoliščinah« (97), z razvojem korpusnega jezikoslovja in vedno večjo raznolikostjo tudi slovenskih besedilnih korpusov postalo povsem realno dosegljiv cilj. Več težav Stabej povezuje z razvojem teoretskega (jezikoslovnega) mišljenja, ki bi si moralo najprej sploh prizadevati za celovitost in preverljivost jezikovnih opisov, ob tem pa postati tudi spoznavno prožnejše, kakor je (bilo).

Pri opredelitvi funkcijske zvrstnosti alternativo ustaljenemu (zlasti skozi šole) modelu postavlja Skubic (1994/95, tudi v kasnejših delih), ki izhaja iz postavk jezikovne pragmatike, da je funkcija izrekov oz. besedil namen spreminjanja (in spremembe) stanja stvari, s katerim je besedilo tvorjeno. V njegovi razčlembi sodijo »tradicionalna« publicistični in praktičnosporazumevalni govor, pa tudi dovršen del strokovnega govora k t. i. sporočanjško-vplivanjskemu govoru (v Skubic 2005 jih uvršča v pragmatični (uporabnostni) diskurz). Za sodobno razumevanje in raziskovanje govorjenih diskurzov je pomembna ugotovitev, da je ta zvrst formalno zelo raznolika, ker zajema vsako rabo jezika v namene perlokucijskega vplivanja na naslovnika (vključno z namenom informiranja). Govorec pa ima pri sporočanjško-vplivanjskem govoru tudi »vso svobodo, da glede na okoliščine uporabi strategije, ki jih obvlada, za dosego svojega cilja. Pod strategijami razumemo tu preišljenost rabe propozicij, instrumentaliziranih za doseganje učinkov; bistveni pogoji za njihovo učinkovitost pa so razumljivost, prepričljivost in upoštevanje zahtev okoliščin« (Skubic 1994/95: 160).

Sodobno sociolingvistično situacijo isti avtor opredeljuje s pomočjo sociolektov kot posebne vrste jezika, utemeljene na življenjskih razmerah in komunikacijskih značilnostih skupin govorcev ter njihovem specifičnem pogledu na svet (Skubic 2004: 297). Kljub temu, da lahko opredelitev sociolektov poteka na osnovi najrazličnejših delitev govorcev v skupine, pa avtor ugotavlja, da »še vedno prihaja do najpomembnejše delitve sociolektov na osi, ki jo tvori *odnos dane skupine do dominantne kulture* v družbi. Sociolingvistično lahko vidimo odslikavo vrednot in kognitivnih okvirov dominantne kulture v *kulturnem jeziku /.../*, in samoopredelitev

posameznega sociolekta, ki ima za posledico tudi njegove formalne značilnosti, poteka prav na osnovi odnosa dane skupine govorcev do tega jezika« (2004: 298; za opredelitev pojma kulturni jezik gl. opombo 18). Ker se razmerje med (govorjenim) knjižnim jezikom in sociolekti kot ključno kaže tudi pri raziskovanju sodobnega medijskega diskurza, ga v naslednjem poglavju podrobneje opredeljujem v zvezi z radijskimi novinarskimi dvogovornimi žanri.

4 Teoretična izhodišča za raziskavo in opredelitev raziskovalne metode

V prejšnjih poglavjih sem opredelila predmet proučevanja in orisala dvoje širših shematskih védenj, ki pomembno preddoločata tako vsakokratni kontekst opazovane komunikacije kot novinarjeve jezikovne izbire. Preden v tem in naslednjem poglavju natančneje opredelim, kaj bom v empiričnem delu opazovala in s kakšno metodo dela, bom predstavila tri možne klasifikacije radijskih programov ter nanje posredno in neposredno navezala nekatera dognanja teorij in pristopov analize diskurza. Pri tem bom selektivna – ker gre za zelo obsežno in raznovrstno področje raziskovanja (izčrpno ali pregledno je predstavljeno npr. v Schiffrin 1994; Tolson 2006; Widdowson 2007; Skubic 2005), bodo predstavljene le tiste teoretične in empirične ugotovitve, ki so relevantne za tu opazovana novinarska besedila.

4.1 Klasifikacije radijskih programov

V strokovni literaturi in pravnih aktih, ki urejajo področje radiodifuzije pri nas, je mogoče najti različne klasifikacije radijskih programov – odvisno od namena razvrščanja. Glede na ozemeljsko pokritost s signalom ločimo nadnacionalne, nacionalne, regionalne in lokalne programe. Izraz nacionalni program se pogosto zamenjuje z izrazom javni program, vendar gre za dva popolnoma različna koncepta. Kot *nacionalni* je pri nas definiran tisti program, ki prek prizemeljskega omrežja pokriva ozemlje, kjer živi najmanj 90 odstotkov prebivalstva Republike Slovenije (8. čl. *Zakona o Radioteleviziji Slovenija*), *javni servis* pa je mogoče najkrajše opredeliti kot »servis, ki zagotavlja dostop javnosti do množičnih komunikacijskih kanalov, služi javnemu interesu in oblikuje, odpira in vzdržuje prostor javne razprave. Javnost financira javni servis, ga nadzoruje (zastopana je v nadzornih organih), javni servis pa zagotavlja programske vsebine javnega interesa« (Bašić Hrvatinić 2002: 6). Vloga in pomen javnih medijev sta »zagotavljanje demokratičnega komunikacijskega procesa, v katerem je pravica do informacij javnega značaja dosegljiva vsem državljanom.

Javni mediji so neodvisni, to pomeni, da ne delujejo v interesu države, oglaševalcev ali posameznih centrov moči, temveč v interesu svojih uporabnikov« (n. d.: 16).

Kot nasprotje javnemu servisu se v poljudni rabi, pa tudi v delu strokovne literature pojavljajo *komercialni mediji*, ki »se financirajo izključno iz oglaševanja, njihova stranka ni občinstvo, ampak oglaševalec. Zato je temeljna naloga komercialnih medijev priskrbeti oglaševalcem najširše možno občinstvo z najnižjimi možnimi stroški« (n. d.: 14). Vendar pa S. Bašić Hrvatini opozarja, da se tudi javni servisi ne financirajo (več) samo iz javnega denarja. RTV Slovenija se denimo financira iz štirih virov: iz plačil prispevka za programe RTV Slovenija, iz državnega proračuna, z oglaševanjem in objavljanjem drugih plačanih obvestil ter s sponzoriranjem iz drugih virov.⁵⁸

Če je javne medije mogoče opredeliti, kot je navedeno zgoraj, komercialne medije pa »razumeti le skozi vidik dobička« (Lah 2002: 15), izven take binarne delitve ostane mnogo radijskih programov v zasebni lasti, ki bi jih težko opredelili kot komercialne. Na to opozarja Martí, ki programe deli glede na to, ali jih oblikujejo mediji v javni ali v zasebni lasti: »Razlika je ta, da prva opravljajo javne naloge, druge pa pridobivajo dohodek z radiodifuzijo. A kot je že dobro znano, je stvarnost precej bolj zapletena« (2005: 21). Pri zasebnih (medijskih) podjetjih je tako treba upoštevati, da vsa nimajo tržnih ciljev, saj so med njimi tudi taka, ki pripadajo fundacijam ali družbam, ki ne iščejo ekonomskih dobičkov. Med pridobitniškimi podjetji pa tudi nimajo vsa enake filozofije: »Nekatera so pripravljena pridobivati denar s čimer koli, druga pa zaradi svoje podjetniške politike, kulture ali zgolj ugleda določenih vsebin ali zvrsti programov ne bi oddajala« (prav tam).

Ob javnih in komercialnih medijih obstajajo torej še tretji, ki so večinoma sicer organizirani kot gospodarske družbe v zasebni lasti, vendar v celoti ali delno oddajajo neprofitne radijske programe. V Sloveniji so to večinoma (ne pa izključno – *Radio Ognjišče* na primer ni) t. i. *programi s statusom posebnega pomena*, ki ta status – in sofinanciranje iz javnih sredstev – pridobijo, če izpolnijo vrsto pogojev;

---

⁵⁸ Pri tem velja načelo finančne preglednosti ter ločenosti financ tržne in javne službe (14. člen *Zakona o RTV Slovenija*) – javna sredstva in prihodki javne službe se lahko porabijo le za dejavnosti javne službe, medtem ko se lahko sredstva, pridobljena s tržno dejavnostjo, porabijo tudi za sofinanciranje javne službe.

najpomembnejši je vsaj 30 odstotkov lokalnih oziroma regionalnih vsebin lastne produkcije. Ti programi so torej nekakšna dopolnitev javnega RTV-servisa, saj ustvarjajo programske vsebine javnega interesa (Bašić Hrvatin 2004). Podobno kot javni mediji imajo raznovrstnejši program od komercialnih medijev, vseeno pa je obema oziroma vsem trem (javnim, zasebnim neprofitnim in komercialnim medijem) skupno to, da pri državljanih ustvarjajo »stereotipe o vsebinah, ki so 'normalne, splošno preverjene in sprejemljive'« (Lah 2002: 15–16). Avtor nadaljuje:

Trditev, da so javni mediji povsem drugačni od komercialnih, je torej z vidika ustvarjanja povprečnega okusa netočna, je pa res, da je program raznovrstnejši, saj ponuja mnogo vsebin, ki jih komercialni mediji zaradi logike oglaševanja izpustijo. Toda logika je podobna: tveganje na javnem mediju je zaradi številnih pritiskov (pri nas tudi oglaševalskih) precej omejeno. Javni medij sicer lahko v svojih programskih izhodiščih na dolgo in široko razlaga, da ga zanima tudi medijski eksperiment (www.rtvlo.si), toda takoj se pojavi vprašanje, kdaj so te vsebine na sporedu /.../. (Lah 2002: 16)

Kot pomemben korektor javnega, pa tudi komercialnega medija po Lahovem mnenju deluje *alternativni medij*. Pri nas sta to predvsem oba študentska radia (*Radio Študent* v Ljubljani in *Radio Marš* v Mariboru), ki bi po slovenski medijski zakonodaji sicer lahko bila sofinancirana tudi iz javnih sredstev (*Zakon o medijih* predvideva študentski radio s statusom posebnega pomena), a vsaj trenutno nista. Za slovenski prostor lahko oblikujemo shemo tipov radijskih programov, predstavljeno v Tabeli 1.

Tabela 1: Tipi radijskih programov v slovenskem prostoru.

	Pokritost	Poglavitne značilnosti
Javni servis	nacionalna	S svojimi programi zagotavlja programske vsebine javnega interesa; največja raznolikost vsebin in oblik.
Zasebni neprofitni programi	nacionalna, regionalna ali lokalna	V delu programa zagotavlja programske vsebine javnega interesa; navadno regionalno ali lokalno obarvane.
Komercialni programi	nacionalna, regionalna ali lokalna	Oblikovanje programa podrejeno tržnim interesom; vsebinsko in žanrsko najmanj raznolik.
Alternativni programi	praviloma lokalna	Močan poudarek na vsebinah in zlasti oblikah, ki jih v drugih medijih ni.

4.2 Radijska pogovornost in vsakdanji govor

V začetnem obdobju radia so bili njegovi ustvarjalci prepričani, da medij potrebuje poslušalce, ki ga dejavno poslušajo (in ne zgolj slišijo). Da bi občinstvo spodbudili k aktivnemu poslušanju, se denimo na BBC-ju niso držali ustaljenega urnika, temveč so svoj program oblikovali in objavljali sproti, poslušalci pa naj bi se na podlagi tega zavestno odločali, kdaj in kaj bodo (aktivno) poslušali. V 30. letih prejšnjega stoletja pa je postalo jasno, da je mogoče aktivno poslušanje kultivirati tudi na drugačen način, in sicer z uvedbo tistih oblik govora, ki pri poslušalcu sprožijo neposreden odziv (Scannell 1991). Tolson (2006) kot preprost zgled tega koncepta navaja uvodne pozdrave (npr. *Dober večer!*) v televizijskih in radijskih oddajah, ki strogo gledano niso potrebni. Ker jim ne sledi odziv, ki je običajen za vsakodnevno komuniciranje (torej nasprotni pozdrav), se na prvi pogled tudi zdi, da kršijo pravila ustaljenega sporazumevalnega vzorca. Vendar stvari niso tako preproste in enoumne; pragmatika tvorjenja govora na radiu je veliko bolj kompleksna kot pri vsakdanjem komuniciranju. Po Goffmanu (1995) je bistvo radijskega govora v tem, da gre za samokonstruiran govor, projiciran na zahteve, pričakovanja in odzive fizično neprisotnih poslušalcev; ustrezal naj bi torej njihovemu dojetju tega, kakšen bi moral biti radijski govor.

Od 30. let 20. stoletja dalje je trend posnemanja vsakodnevnega (zasebnega) spontanega govora v radijskih programih naraščal (pri nas opazneje šele od 70. let, gl. 3.3), hkrati s tem pa je raslo znanstveno zanimanje za značilnosti medijskega govora. Ker je postajalo prevzemanje vzorcev iz zasebnih govornih položajev očitno, je razumljivo, da se je del raziskovanj usmeril v primerjavo radijskega, torej javnega, in po formi primerljivega zasebnega komuniciranja. Opisi, ki so nastali na ta način, razkrivajo, da v resnici ne gre za prenos zasebnih govornih praks v javni položaj, temveč so te zgolj izhodišče za oblikovanje medijsko učinkovitega govora, ki pa je v svojem bistvu nastop, performans. Navidezne kršitve na zasebne govorne položaje vezanih sporazumevalnih vzorcev torej v resnici niso kršitve, saj tudi zgoraj omenjeni pozdrav odpira možnost zgolj potencialne interakcije: raziskave sicer ne izključujejo možnosti, da poslušalec radia oziroma gledalec televizije dejansko odgovori na

pozdrav, vendar to za poslušalčevo aktivno poslušanje, ki naj bi ga sprožil takšen neposredni nagovor, sploh ni pomembno.

Podrobnejše raziskave posameznih medijskih govornih diskurzov so odkrile, da medijski govor sicer res prevzema prvine iz zasebnih neformalnih žanrov, vendar jih govorniki nato prilagodijo instituciji in z njimi tudi manipulirajo v skladu s konkretno govorno situacijo. Spontani govor v vsakdanjem življenju in simulirani spontani radijski govor sta si podobna le na površju, globalno pa različna. Oba slišimo, kot da sta brez posebnih napak in spontana, vendar zasebna zato, ker so tehnične napake rutinsko, samodejno preslišane ali popravljane, radijskega pa zato, ker je tvorjen veščinsko in navadno kljub neugodnim okoliščinam ne vsebuje opaznejših odklonov. Neformalno vsakdanje govorjenje opredeljujejo pravica do odmišljanja manjših napak, možnost opravičevanja za odklone, za katere se govorec odloči, da jih ne bo prezrl oz. da jih ne sme prezreti, pravica do tematskega preskoka, prekinitve pogovora ipd. Vse te »svoboščine« jemljemo za samoumevne in postanejo očitne šele, ko svoj zasebni spontani govor primerjamo z radijskim (Goffman 1995: 322–23).

Tudi vsi radijski novinarski dvogovorni žanri so vsakdanjim pogovorom podobni zgolj po obliki, torej po tem, da so oboji oblikovani v sekvencah izmenjujočega se govora udeležencev. V primerjavi z zasebnimi konverzacijskimi oblikami pa so v medijskih oblikah odgovori intervjuvanih oseb v povprečju neprimerljivo daljši, od njih se tudi pričakuje, da o temah pogovora podajajo poglobljena mnenja, in sicer ne zgolj neposrednemu sogovorniku, temveč tudi oziroma predvsem fizično neprizotnim poslušalcem. Ker pa gre pri celotnem medijsko posredovanem govoru za neke vrste nastop pred občinstvom, je vanj vgrajena tudi zahteva po naklonjenem, skorajda prijateljskem odnosu do avditorija. Tolson (2006) na vprašanje, kako vzpostaviti tak odnos z nevidnim občinstvom, odgovarja s konceptom *živosti*, ki ga ne veže toliko na potekanje programa v živo kot na živahnost, razgibanost, ki da postaja aksiom vseh nebranih delov radijskih programov. Razumeti je ne smemo v tehnološkem ali zgolj retoričnem smislu, dosega pa se jo z visoko stopnjo spontanosti – tako dejanske kot igrane (npr. sklicevanje na tu in zdaj v posnetih oddajah). Kako pomemben je ta koncept, kaže tudi pripravljenost občinstva, da celo očitno zaigrano spontanost

sprejme kot dejansko.⁵⁹ S tem se ponovno vzpostavlja možnost potencialne interakcije: poslušalec ima občutek, da bi v takšnem govornem dogodku lahko tudi sam sodeloval.

4.3 Vpliv profila poslušalca

V radijski govor so vgrajene performativne prvine, delno prevzete iz zasebnih govornih praks ali razvite posebej za medijske diskurze, katerih namen je zmanjševanje občutka distance med medijem in njegovim občinstvom. Žanr, v katerem je to najbolj očitno in v katerem se tudi koncept živosti najbolj popolno realizira, so t. i. kontaktne oddaje oziroma tisti del radijskega programa, v katerega se po telefonu dejavno vključujejo poslušalci. Da tudi tu ne gre za preslikavo zasebne telefonske konverzacije v javno situacijo, kažejo že drobne razlike, kakršna je izpust poizvedbe po identiteti kličočega v uvodni sekvenci (npr. *Ana, dobro jutro!* – moderator dobi podatek o imenu že iz režije); možen je tudi izpust pozdrava (npr. *Z nami je že Peter iz Kranja. Peter, kaj pa vi menite o ...*). Zmotna pa je tudi predstava, da radijski govorec svoj govor oziroma govorne izbire v prvi vrsti prilagaja trenutnemu sogovorniku (čeprav vsaka interakcija gotovo zahteva tudi nekaj tovrstnega prilagajanja). Tako kot pri vsakdanjih pogovorih (pa tudi v novinarskih dvogovornih žanrih) namreč dejstvo, da razen neposrednih sogovorcev obstaja še kdo, ki bi lahko pogovor slišal oziroma mu dejansko prisluškuje (ni pa v njem aktivno udeležen), pomembno vpliva na oblikovanje izjav (Verschueren 2000: 124). Še bolj kot to pa na izbire vpliva institucija, v okviru katere deluje radijski govorec:

Včasih mora biti samo jezikovno izbiranje institucionalno odobreno /.../. V takih primerih govorimo o *potrjenih izjaviteljih* in *potrjenih interpretih* /.../. V teh situacijah in institucijah so številne jezikovne izbire odvisne od razmerij *odvisnosti* in *avtoritete* oziroma *moči* in *solidarnosti* ne le med izjaviteljem in/ali interpretom, temveč tudi med izjaviteljem in/ali interpretom in katero koli tretjo stranko, ki je del diskurzivne topike ali pa je kako drugače vpletena. (Verschueren 2000: 136)

---

⁵⁹ Zanimivo pa je, da so – kot navaja Tolson (2006) – recimo poslušalci manj tolerantni do napak v takšnem govoru, kot so tolerantni do napak v vsakdanjem komuniciranju. Še več: da bi istovrstne napake, kot jih opazijo v govoru radijskih govorcev, v vsakdanjem zasebnem govoru sploh zaznali, bi jih morali posebej izuriti (Goffman 1995).

V resnici se torej tudi radijski govorec v pogovoru s poslušalcem prilagaja temu, kar je po mnenju institucije prevladujoči profil poslušalca, ali pa so njegove odločitve v skladu z jezikovno politiko medija, ki ne temelji toliko na značilnostih občinstva kot na poslanstvu medija, utemeljenem v njegovih posebnih družbenih vlogah in nalogah (gl. 4.4).

Scannell (1991) piše, da medijskih govorniki, čeprav obvladujejo diskurz, ne nadzirajo celotnega sporočanja konteksta. Prostor, s katerega govorijo, in prostor, v katerem je njihov govor slišan, sta medsebojno popolnoma ločena. Okoliščine, v katerih poteka poslušanje, so izven nadzora medijskih ustanov. Breme odgovornosti je zato na radijskih govornikih, ki morajo razumeti okoliščine recepcije in svoje razumevanje tudi jezikovno izraziti oziroma nakazati – znano je namreč, kot piše Tolson (2006), da mediji identiteto svojim občinstvom pripisujejo ravno z načini, na katere jih nagovarjajo.⁶⁰ Studio je po Scannellu institucionalni diskurzivni radijski prostor; je javni prostor, v katerem se kaže in iz katerega se vzdržuje institucionalna avtoriteta. Moč vsakega javnega oddajanja pa je v tem, da lahko medij definira pogoje za družbeno interakcijo v svoji domeni z vnaprejšnjo določitvijo oziroma lociranjem družbenih vlog in statusov ter z nadziranjem vsebine, načinov tvorjenja, stila in trajanja svojih dogodkov. To seveda ni popolnoma interna zadeva posameznega medija, saj mora upoštevati tudi poslušalce – če jih želi imeti.

Ključna pri iskanju ustreznih oblik govora, skladnih z značilnostmi občinstva in/ali jezikovno politiko medija, je določitev profila povprečnega poslušalca medija, vendar tega ni enostavno določiti. Kot piše Škarić (1988), je govorjenje odsotnim in prostorsko razpršenim poslušalcem v človeškem govornem sporazumevanju nova situacija, v kateri običajni intuitivni programi odpovejo: kako govoriti nikomur,⁶¹ kako govoriti nekomu, ki z ničimer ne kaže, da nas posluša. Identificiranje občinstva se dogaja na dveh ravneh: prva je neposredna, izkustvena, svoje poslušalce radijski

---

⁶⁰ Velja pa tudi obratno: psiholingvistika in sociolingvistika potrjujeta, da je ena osnovnih funkcij jezika družbena identifikacija – po govornih univerzalijah se vsi ljudje prepoznavajo kot ljudje, po specifičnem govoru se ljudje prepoznavajo in združujejo. Govor je torej neke vrste skrivno geslo, legitimacija, ki jo je nemogoče ali zelo težko na hitro potvoriti ali odvzeti; odkriva nacionalno, regionalno in družbeno pripadnost (Škarić 1988: 40).

⁶¹ Nekateri priročniki nasprotno že v izhodišču trdijo, da govori radijski govorec le enemu poslušalcu oziroma da se mora pretvarjati, kot da govori le enemu (npr. Boyd 2005; Gage 1999).

govorci identificirajo skozi pogovore z njimi v radijskem programu, mnogo informacij prihaja tudi po zasebnih kanalih; drugo raven pa predstavljajo službe znotraj medija in neodvisne ustanove, ki raziskujejo občinstvo (Von la Roche in Buchholz 2004). Ne glede na to, ali je v ospredju jezikovne politike nekega medija ekonomski ali kateri drug motiv, nesporno velja naslednje:

V vseh programih je vtkana sporočajska intencionalnost, usmerjena k občinstvu; vtkana je v organiziranost okoliščin sporočanja (kontekst) pa vse do najmanjše podrobnosti: v radijskih diskurzih ni ničesar, kar ne bi bilo motivirano z namero, da pri poslušalcih ustvari inference glede tega, kar je bilo izrečeno, s pomočjo tega, kako je bilo izrečeno. (Scannell 1991: 10)

Če inference zožimo na tisti del, ki se tiče identificiranja ciljnega občinstva medija skozi jezikovno izbiranje, je mogoče to najbolj neposredno razbrati iz moderiranega dela vsakega radijskega programa. Tu je nagovor poslušalcev (pa četudi igran) najbolj neposreden, približevanje govorenemu knjižnemu jeziku ali kateremu od sociolektov je jasen signal, kakšen profil poslušalca ima pred očmi radijski govorec oziroma institucija, ki mu podeljuje status potrjenega izjavitelja, če si izposodim Verschuerenov izraz. Izjema v tem smislu so javni radijski servisi, kjer so ekonomski vidiki, ki sicer tudi tu niso zanemarljivi, v ozadju. Pri tistih medijih, ki jih pri izbiri občinstva vodijo pretežno ekonomski razlogi, pa lahko jezikovne izbire potekajo v treh smereh, ki jih v nadaljevanju vežem na tri za tukajšnjo raziskavo relevantne skupine sociolektov, kot jih za slovenščino opredeljuje Skubic (v nadaljevanju povzeto po Skubic 2005).

4.3.1 Obrobni sociolekti

Vsaka govorna skupnost ima skupno orientacijsko točko za vrednotenje različnih sociolektov in diskurzov – ta skupna točka je dominantna jezikovna kultura, kakršna je utelešena v knjižnem jeziku. Do tega lahko posamezne skupine zavzemajo različne odnose, vedno pa se do njega tako ali drugače opredeljujejo. Norme kulturnega (knjižnega) jezika ne priznavajo vedno, zaradi medsebojnih povezav pa so jo občasno prisiljene upoštevati – ali pa jo tudi v takih situacijah eksplicitno zavrniti, kar je prav tako dejanje opredelitve. Odnos zavračanja je značilen za **obrobne sociolekte**, kamor Skubic prišteva sociolekte podeželja in urbanih okolij. Za govorce teh sociolektov je

pogosto značilno, da sicer priznavajo »večvrednost« kulturnega jezika in kultiviranih sociolektov (gl. spodaj), vendar se do »pravilnejše« kulture v praksi pogosto vedejo sovražno. Do svojega sociolekta namreč čutijo izrazito lojalnost, ki jo zahtevajo tudi od drugih pripadnikov iste skupine. Svoj jezik povezujejo s specifičnim načinom bivanja, ki ga govorci s spreminjanjem koda zapustijo. Radijski programi, ki svoje občinstvo locirajo med govorci obrobnih sociolektov, predvidoma torej izkazujejo lojalnost do poslušalcev tudi z govornimi izbirami, ki so jim blizu – sicer tvegajo, da bodo poslušalci (identificirani predvsem kot potencialni potrošniki) – poiskali drug medij, ki se v odnosu do kulturnega jezika in kultiviranih sociolektov postavlja na njihovo stran.

4.3.2 Ekscesni sociolekti

Druga izrazita skupina sociolektov, ki se ji radijski programi lahko govorno približujejo, so **ekscesni sociolekti**, ki vključujejo to, kar tradicionalna zvrstna razdelitev pojmuje pod slengom. Vendar se v Skubičevem pojmovanju sleng ne omejuje zgolj na jezik mladine, vključuje pa tudi prvine žargona in argoja oziroma latovščine. Za govorce ekscesnih sociolektov je značilno, da za razliko od obrobnih sociolektov ne priznavajo primata kulturnega (knjižnega) jezika in hierarhično višjega vrednotenja kultiviranih sociolektov (gl. spodaj), temveč se izrecno deklarirajo kot »boljši«, neposrednejši, slikovitejši, bolj iskreni itd. Vrednote teh skupin se zoperstavljajo dominantnim vrednotam, med njimi Skubic kot najpogostejše navaja skupinsko solidarnost, ekspresivnost in hedonizem; značilne zanje so tudi različne specializacije, na primer glasbena zvrst, motociklizem ali verski nazor. Ekscesni sociolekti so vezani predvsem na urbana središča in njihovo bližino: večja fragmentiranost urbanega življenja, ki po eni strani usmerja k uporabi univerzalnejšega jezika (ki je manj lokalni in bliže knjižnemu), po drugi strani namreč omogoča tudi večjo jezikovno svobodo.

4.3.3 Kultivirani sociolekti

Po letu 1991 so se s pojavom novega, lastniškega tipa radijskih postaj odprle možnosti vstopanja zgoraj opredeljenih sociolektov v javne sfere. Vendar pri tem ne gre za

popoln prenos sociolektov (kot je bilo ugotovljeno že v začetku poglavja), temveč zgolj za iskanje tistih njihovih prvin, ki omogočajo dovolj visoko stopnjo identifikacije občinstva, a so hkrati dovolj tvorne pri iskanju novih učinkovitih oblik medijsko posredovanega govora. Prav tako približevanje tem sociolektom – če sledimo Skubicu in McNairu (gl. 1.2) – ni posledica demokratizacije medijskega prostora, temveč posledica dojetanja poslušalca kot potrošnika, ki s poslušanjem lastnikom radijske postaje (in kupcem njenega oglasnega časa) ustvarja kapital. Niso pa samo govorci obrobnih in ekscenčnih sociolektov ekonomsko zanimivi; kot potencialni potrošniki – čeprav v manjši meri, saj jih po pravilu zajame že javni servis – se identificirajo tudi govorci **kultiviranih sociolektov**.

To so govorice skupin, ki jih opredeljuje prevladujoče afirmativen odnos do dominantne kulture; približevanje kulturnemu (knjižnemu) jeziku je mogoče opaziti tako na glasovni in slovnični ravni kot na ravni skladnje in leksike. Jedro množice skupin govorcev kultiviranih sociolektov predstavljajo skupine z največjo družbeno močjo, ki dominantno kulturo ustvarjajo in v njej živijo; nanje se izraz tudi izvorno nanaša.⁶² Vendar pa je mogoče v kultivirani sociolekt tudi prestopiti iz prvotnega sociolekta, denimo s pridobitvijo izobrazbe; v tem primeru prvotni sociolekt vseeno ves čas ostaja v ozadju.⁶³ Vanj pa je mogoče prestopati tudi s povsem drugačno motivacijo: Skubic jo imenuje jezikovna negotovost. Gre za fenomen, ko govorci zlasti nižjih srednjih slojev sodijo, da njihov govor objektivno ni »dovolj dober«, zato v zahtevnejših govornih položajih posegajo po knjižnih prvinah, pri čemer je prepoznavna prvina njihovega govora hiperkorektnost. Skubic ta pojem prevzema od Labova, ki mu hiperkorektnost ne pomeni le narobe naučene (pretirano posplošene) rabe jezikovnega pravila, temveč z njim označuje fenomen, ko govorci z nižjim

---

⁶² Družbene elite tu ne smemo enačiti z govorci kultiviranih sociolektov: Skubic ugotavlja, da nosilci ekonomske elite, ki imajo sorazmerno malo kulturnega kapitala (koncepte povzema po Bourdieuju), pogosto kršijo norme, ker jih pač lahko. Nasprotno pa pripadniki intelektualne elite kažejo odstopanja v nasprotno smer: npr. v izreki so nadregionalni zaradi želje po distanciranju od provincialnosti in ne zato, ker bi bila težnja po univerzalnosti izreke vrednota sama po sebi; na ravni leksike je zanje značilna raba t. i. intelektualizmov (npr. prevzete besede, celo tujejezični citati), ki naj bi kazali na njihovo svetovljanstvo in vpetost v svetovno dogajanje.

⁶³ Določena regionalnost, ki se lahko na glasovni ravni zaradi tega pojavi v kultiviranem govoru, je celo signal svojevrstnega prestiža, »saj izpostavljanje geografske ukoreninjenosti prestižnega govorca na določen način podeljuje ta prestiž tudi regiji, jo kultivira ('Sem kultiviran govorec, pa Štajerec: glejte, tudi Štajerska je kulturna regija.)« (Skubic 2005: 187).

statusom »prehitijo« skupino z najvišjim statusom v težnji po rabi oblik, ki so primerne za formalno sporočanje (Skubic 2005: 143).

4.4 Vpliv družbeno določene vloge radijskega programa

Analiza govora v moderiranih delih programa zasebnih radijskih programov, ki se želijo približati govorcem kultiviranih sociolektov, in govora v primerljivih diskurzih javnih radijskih programov bi morda prinesla podobne ali celo prekrivne rezultate. Vendar pa gre za dva popolnoma različna principa: če v skladu s prvim govorec tvori kultivirani govor zaradi približevanja kultiviranemu sociolektu oziroma njegovim govorcem (in tistim, ki vanj občasno prestopajo; gl. zgoraj), pa pri drugem principu ne gre toliko za približevanje izbranim skupinam govorcev kot za reproduciranje (gojenje), do neke mere celo ustvarjanje nacionalnega (knjižnega) jezika – medij želi delovati kot nekakšen univerzalni jezikovni vzor. Razlika je tudi v tem, da če pri prvih ustreznost govora potrjuje *občinstvo* (s svojo lojalnostjo in poslušanjem radijskega programa), pa pri drugih ustreznosti ne morejo preverjati poslušalci oziroma so pri tem njihove ocene manj relevantne kot strokovne presoje *poznavalcev* jezika (Škarić 1988).

Gre za podobno dihotomijo, kot je bila v 3. poglavju predstavljena v zvezi z razmišljanji o kultiviranem govoru v domala vseh povojnih desetletjih: ga je treba šele ustvariti (ter nato poučevati in nadalje kultivirati) ali v določenih plasteh prebivalstva oziroma socialnih skupinah že obstaja? Pri radijskih programih enega in drugega tipa je motivacijo za govorne (jezikovne) izbire seveda nemogoče popolnoma ločiti, saj gre za zapredenost v nenehno krožnost: javni servisi s približevanjem knjižnemu jeziku ustvarjajo model, ki se mu približujejo govorniki kultiviranih sociolektov, tem pa se prilagajajo zasebni mediji, ki te skupine govorcev identificirajo kot svoje ciljno občinstvo. Gotovo pa je mogoče na ravni teorije jasno opredeliti razlike v simbolni funkciji jezika v različnih radijskih programih, ki predvidoma določajo tudi razlike v jezikovni politiki teh medijev.

4.4.1 Simbolna vloga jezika

Kadar govorimo o simbolni funkciji jezika (zvrsti ipd.), govorimo o jeziku kot simbolu skupnosti vseh govorcev, ki ga uporabljajo. Jezik torej predstavlja simbolno zvezo med člani nekega komunikacijskega kolektiva, ki jo ti prepoznavajo kot znak pripadnosti določeni jezikovni skupnosti. Jezik v simbolni funkciji ima pomembno vlogo pri ustvarjanju notranje kohezije socialnih skupin različnih ravni, posebno »imaginarnih« skupnosti, v katerih se vsi člani ne morejo medsebojno poznati in si lahko zato svojo združenost samo zamišljajo. Pri vsakokratnem sprotnem oblikovanju oz. izgrajevanju identitete lahko udeleženci komunikacije uporabijo samo jezikovna sredstva, drugih nimajo na razpolago. Njihova jezikovna izjava mora torej simbolizirati govorca in njegovo trenutno identiteto, vzpostavljena komunikacijska zveza med vsemi udeleženci določene virtualne skupnosti pa je hkrati simbol njihove kratkotrajne skupnosti. Pri tem »identifikacijski elementi«, ki jih lahko udeleženec take komunikacije uporabi, svojo simbolno vrednost pridobijo že prej – če hoče, da bo njegova vloga ali status prepoznana, mora uporabljati jezikovne specifičnosti, ki izhajajo iz stalnih, nevirtualnih družbenih odnosov. Za razliko od drugih jezikovnih idiomov ima standardni jezik pomen simbola pripadnosti kolektivu, ki se vzpostavlja na ravni abstrakcije in je višji od kateregakoli partikularnega jezikovnega kolektiva, v katerem so sicer njegovi pripadniki udeleženi – simbolizira pripadnost narodu. (Škiljan 1999)

Javni radio zaradi svoje vnaprej določene posebne družbene vloge torej izhodiščno nagovarja vse, ki se identificirajo kot pripadniki naroda. Seveda tega ne počne izključno z rabo knjižnega (po Škiljanu standardnega) jezika, vendar so izbire tu veliko bolj eksplicitno zamejene kot pri drugih radijskih programih. V tem so mu blizu le še lokalne in regionalne radijske postaje posebnega pomena, ki izhodiščno nagovarjajo vse, ki se identificirajo (tudi jezikovno) kot prebivalci določenega kulturno-geografskega prostora. Eksplicitnost zahtev, ki izvirajo iz posebne družbene vloge in nalog knjižnega jezika, pa ima še eno pomembno implikacijo. Vsak medijski sporočanje kanal ima zaradi svojega nujno materialnega značaja namreč pomembno značilnost: neposredno ali posredno je lahko pod določeno vrsto nadzora, torej je v njem mogoče preverjati, ali so sporočila na ravni vsebine ali izraza (ali obojega) v skladu z normami komunikacije, ki jih implicitno ali eksplicitno predpisuje skupnost

(Škiljan 1999: 31). Norme so lahko zapisane v obliki pravilnikov, kodeksov, zakonov⁶⁴ – v tem primeru so odzivi na kršitve ostrejši in lahko tudi formalno sankcionirani, zaradi kodificiranih norm je kršitve v teh primerih tudi lažje identificirati. Tudi implicitne norme je sicer mogoče razbrati skozi prepoznavno jezikovno politiko medija, vendar ta navadno ni formalizirana, zato je tudi ugotavljanje kršitev »od zunaj« (z vidika poslušalca) otežena.

4.5 Dvogovorni žanri: metoda proučevanja

V drugem poglavju je bilo ugotovljeno, da novinarski dvogovorni diskurzi niso pogojeni le z jezikovno politiko medija, temveč tudi (oziroma celo bolj) z žanrskimi jezikovnimi določili – tako vsaj predvideva novinarska teorija žanrov. Vendar pa Skubic piše, da stvarnost žanrskih zahtev začenja zapadati zelo konkretnim (družbeno)ekonomskim načelom: »Celo pri žanrih, ki si prizadevajo za vtis objektivnosti (npr. v publicistiki), je pomemben vidik teh besedil prizadevanje za všečnost, ki naj bi lastniku medija zagotovila, da se bo poslušalec, gledalec ali bralec odločil prav za njegovo besedilo in ne za besedilo drugega medija, ki bi bilo podano na zanimivejši način /.../« (Skubic 2005: 103). Na tej točki se torej vračam k raziskovalnemu vprašanju: ali se – glede na to, da so radijski novinarski dvogovorni žanri povsem razvidno tvorjeni za v govornem dogodku neudeležene tretjega, torej občinstvo – tudi tu jezikovni okviri bolj kot žanrskim konvencijam prilagajajo identiteti ciljnih skupin.

4.5.1 Kontekstualni pristop

Raziskovanje jezika v javni komunikaciji pomeni proučevanje dveh ravni, ki ju je nemogoče povsem ločiti: ravni besedila in ravni konteksta. Stikata se v eni točki, v komunikacijskem dejanju, v katerem se s stališča jezikoslovnega proučevanja obe konkretizirata: abstraktni sistem jezika se realizira v govoru, virtualni kontekst pa

---

⁶⁴ Poklicna merila in načela novinarske etike v programih RTV Slovenija na primer med drugim določajo, kdaj je poleg zbornega jezika dovoljeno rabiti t. i. splošni pogovorni jezik in narečja; Programski standardi RTV navajajo, da morajo ustvarjalci radijskih in televizijskih programov RTV Slovenija namenjati posebno skrb slovenskemu jeziku; Zakon o Radioteleviziji Slovenija pa v 4. členu navaja, da RTV posebno pozornost posveča razvijanju splošne, jezikovne in politične kulture.

postane realno okolje ustvarjenih jezikovnih sporočil. Škiljan (1999) trdi, da morajo kontekstualni jezikoslovni pristopi raziskovati zlasti kontekst javnega komuniciranja in šele nato lastnosti jezikovnega sistema, ki se v njem pojavljajo in jih ta kontekst določa. Pri tem pa se sooča s problemom, ki zadeva izbor relevantnih elementov jezikovnega konteksta, glede na povsem očitno dejstvo, da je nemogoče opisati vse dejavnike, ki so v »okolici« jezikovne dejavnosti. »/Predpostaviti moramo/, da bi bil najbolj učinkovit model konteksta tisti, ki bi vseboval obsežen popis virtualnih določil, pri čemer bi se iz tega popisa v vsakem konkretnem primeru izbrala tista določila, ki bi najbolj ustrezala določeni realizirani izmenjavi jezikovnih sporočil« (Škiljan 1999: 21). Takega popisa zaenkrat ni ponudil še noben pristop k analizi diskurza, vendar to ne pomeni, da je relevantne prvine konteksta nemogoče identificirati. Verschueren piše, da se v resnici konteksti tvorijo v jezikovni rabi:

Čeprav se načeloma lahko vsaka možna sestavina govornega dogodka izkaže za kontekstualno relevanten element, *vse te sestavine niso relevantno mobilizirane ob vsaki priložnosti*. Z drugimi besedami, kontekste iz praktično neskončnega števila možnosti ustvarja dinamika interakcije med izjavitelji in interpreti v povezavi s tem, kar je (ali za kar mislimo, da je) 'tam zunaj'. Zato ima relevantni kontekst meje, čeprav te niso stabilne in se o njih lahko nenehno dogovarjamo. Izziv je v tem, da jih odkrijemo v specifičnih primerih jezikovne rabe, ne pa da jih vsiljujemo na podlagi vnaprej ustvarjenega teoretičnega modela. (Verschueren 2000: 160)

Še pred izvedbo gradivne analize je torej treba čim natančneje opredeliti nabor ključnih prvin konteksta (gl. op. 23). Pri tem gre za dve množici podatkov. Eno tvorijo metapodatki o posnetem gradivu; za tukajšnjo raziskavo so relevantni tip medija (javni servis, zasebni neprofitni, komercialni oz. alternativni program), razpoznavnost jezikovne politike (eksplicitna ali implicitna), ciljno občinstvo in njegove značilnosti (demografske, interesne itd. – podatki iz raziskav poslušnosti in internih podatkov medijev), del programa oziroma vrsta oddaje (oddaj), v kateri je potekal analizirani govor (ali denimo zajema specifične skupine znotraj širšega občinstva), žanrska uvrstitev, osnovni podatki o sogovorniku. V drugo množico podatkov pa sodijo prvine, ki so poleg jezikovnega dela zajete v transkripcijo besedila. Gre za neverbalne sisteme signalizacije, za spremljajoče oblike neverbalnega vedenja (različni zvoki, smeh, glasovna barva ipd.).

Pri transkribiranju sem izhajala iz načel in protokolov, ki jih je razvila **konverzacijska analiza**⁶⁵ (gl. 4.5.2), ter transkripcijo zgolj prilagodila v tistih delih, kjer se slovenske specifičnosti razlikujejo od angleških oziroma kjer sem sistem zapisovanja prilagodila namenom raziskave (podrobneje o tem v 5. poglavju). Transkripcija, kot jo uporablja konverzacijska analiza, ni zgolj reprezentacija govornega dialoga, temveč poskuša zajeti še relevantne prvine neverbalne interakcije, pa tudi prvine, kot so prekrivajoči se govor, premori v posameznih izjavah in med njimi, poudarki, pri vizualnem gradivu tudi smer pogleda in gestikulacija ipd. Rezultat je zapis podatkov, ki nima oblike klasičnega besedila, temveč je prejev večdimenzionalna notacija podrobnosti konkretnega govornega dogodka. V jezikoslovju se metoda konverzacijske analize uporablja zlasti za proučevanje menjavanja vlog, bližnjih parov in menjavanja tem v pogovorih (izčrpnih zgledi za vse so v Schiffrin 1994).

4.5.2 Modifikacija raziskovalne metode

Zgoraj opisana metoda predvideva transkripcijo govornega dogodka, ki poskuša zajeti vse jezikovne in nejezikovne podrobnosti govornega dogodka kot družbene interakcije tako, da se izogne vnaprejšnjemu ugotavljanju, kaj bi lahko bilo relevantno za udeležence ali raziskovalca. Na podlagi tako pripravljenih transkripcij dejanskih govornih interakcij (ki jih teorija interpretira primarno kot družbene interakcije) nato nastajajo podrobne kvalitativne razčlembes, ki ne pomenijo preverjanja vnaprej postavljenih hipotez, temveč induktivno iskanje verbalnih in neverbalnih vzorcev. Njihov namen je opisati tiste prakse, ki jih govorci uporabljajo in na katere se zanašajo, ko oblikujejo svoje vednje oziroma ko interpretirajo in se odzivajo na vednje sogovorcev.

V tem se moj pristop bistveno razlikuje, saj sem v vseh dosedanjih poglavjih poskušala identificirati ravno tiste prvine konteksta, ki so glede na raziskovalno

---

⁶⁵ Vogrinc piše, da se mu *conversation analysis* ne zdi pravilno prevajati kot *konverzacijsko* analizo, »saj bi slednje prej merilo na način raziskovanja kakor na njegov predmet« (2008: 218, op. 3). Poleg tega opozarja na bistveno ožji pomen slovenskega izraza *konverzacija* v primerjavi z angl. *conversation*. V navedenem delu uporablja izraz »analiza pogovorov«, ki pa po mojem mnenju zaradi pomenske (pre)zasedenosti izraza *pogovor* in tudi njegove omejenosti zgolj na jezikovno raven oziroma realizacijo dvo- ali večgovornega dogodka prav tako ni najboljši. Glede na precejšnjo ustaljenost izraza »konverzacijska analiza« v slovenski literaturi ostajam pri tem terminu.

vprašanje posebej relevantne. Do razkoraka pa prihaja še na eni ravni: pri konverzijski analizi se raziskovalci izogibajo iskanju ali oblikovanju posplošitev glede tega, kaj udeleženci govornega dogodka »vedo«: zanima jih zgolj to, kako se praktično védenje kaže v posameznih dogodkih oziroma pripetljajih med govornim dogodkom (Schiffrin 1994). Za svoje gradivo pa predpostavljam, da gre pri jezikovnih izbirah tudi za védenje o obstoju in genezi različnih jezikovnih idiomov ter za zavedanje novinarskih žanrskih konvencij; torej za širša shematska znanja, predvidoma skupna govorcem, ki sta jim v obravnavanih diskurzih podeljena status in vloga novinarja.

Največji izziv je predstavljala zasnova tistega dela raziskave, v katerem z analizo transkripcij poskušam identificirati različne stilne tipe. Pred izvedbo analize se je zdelo smiselno oblikovati nabor prvin, ki bi jih nato opazovala v gradivu (gl. 5.7). V ta nabor pa sem že ob pripravi vključila tudi podmeno, da bo šele sama analiza odkrila nadaljnje prvine oziroma da bo tudi med vnaprej predvidenimi identificirala tiste, ki so bolj oziroma manj relevantne. Pri vnaprejšnjem naboru prvin sem izhajala iz izhodišča, da v vsakem govoru obstajajo jezikovna sredstva, ki poslušalcu pomagajo prepoznati, kje na osi med (govorjenim) knjižnim jezikom in različnimi sociolekti se nahaja govorec. Po Gumperzu (1982) so to kontekstualizacijski namigi, ki imajo lahko značaj leksikalnih in sintaktičnih izbir, prozodičnih prvin, pa tudi konverzijskih formul. Podobno vlogo imajo zaznamovalci, kakor Skubic prevaja izraz *markers* W. Labova: gre za jezikovna sredstva, ki so »lahko nezavedna, vendar pa bodo pri preizkusih subjektivnih reakcij vedno prepoznana kot značilna za določeno družbeno govorico /.../. V to skupino sodi dovršen del za govorico skupine značilnih jezikovnih sredstev, na primer značilna izreka in besedišče« (Skubic 2005: 142). Pri oblikovanju nabora jezikovnih sredstev, ki bi v izbranih novinarskih diskurzih v govoru novinarja lahko opravljali vlogo takih zaznamovalcev, sem se oprla tako na normativne popise knjižnega jezika kot na dostopne podatke novejših raziskav o značilnostih slovenskega govora v različnih položajih (javnih, poljavnih, zasebnih, formalnih in neformalnih) oziroma žanrih (podrobneje v 5.7).

II. GRADIVNA ANALIZA

5 Priprava gradiva ter izhodišča za transkribiranje in analizo besedil

5.1 Izbor in nabor gradiva

Rapley (2007: 9) deli potencialne podatke za kvalitativno analizo govora in/ali diskurza na dve veliki skupini: prve generira raziskovalec sam, drugi že obstajajo in jih mora raziskovalec zgolj (i)zbrati. V analizi sem uporabila drugi način pridobivanja podatkov: gradivo za jezikovno analizo predstavljajo oddaje z izbranih radijskih postaj. Gre za že obstoječe, v spletnih arhivih medijev shranjeno in javno dostopno zvočno gradivo oziroma v času snemanja nastajajoče (ali predvajano, kadar gre za posnetke) zvočno gradivo.

V literaturi o konverzacijski analizi se poudarja, da so primarno raziskovalčevo gradivo zvočni (avdio) oziroma zvočno-slikovni (video) posnetki (gl. Rapley 2007; Have 1999), ki jih transkripcije ne smejo niti ne morejo nadomestiti. Vendar pa je transkribiranje pripraven in zato tudi že ustaljen način za zajem in predstavitev raziskovanih pojavov v pisni obliki. Transkripcije predstavljajo podatkovni arhiv, ki raziskovalcu omogoča učinkovito primerjanje gradiva in mu je v pomoč pri slušni (oziroma v primeru videoposnetkov slušno-vidni) analizi (Have 1999: 78). Načela transkribiranja so standardizirana (večina raziskovalcev uporablja notacijo, kot jo je razvila Gill Jefferson), vendar tudi prožna, saj je mogoče izpuščanje in dodajanje posameznih prvin – odvisno od raziskovalčevih ciljev in potreb (več o tem v 5.2).

5.2. Izbor radijskih programov in oddaj

Pri izboru sem upoštevala več meril. Prvi pogoj je bilo spletno oddajanje radijskega programa, ki se ni izkazal kot omejevalen, saj ima večina slovenskih radijskih postaj svoja spletna mesta, prek katerih omogočajo tudi spletno spremljanje. Ker pa bi bilo snemanje programov v živo ter nato izločanje (rezanje) le za analizo relevantnega

gradiva preveč dolgotrajno, sem se omejila na stalne oddaje oziroma termine, v katerih se pojavljajo novinarski dvogovorni žanri.

Pomembno merilo je bila tudi poslušanost programov, kjer sem znotraj posameznih vrst programov (gl. spodaj) izbrala tiste z največjim dosegom – upoštevala sem podatke iz dveh raziskav, in sicer iz raziskave *NRB 2008* (izvajalec Valicon) ter iz Medianine raziskave poslušanosti za april 2008. Pri komercialnih programih je bilo treba uvesti dodaten pogoj: da imajo v programski shemi tudi stalne oddaje oziroma termine, v katerih se pojavljajo novinarski dvogovorni žanri (večina jih namreč nima).

Ključna za izbor je bila tudi porazdelitev glede na vrste radijskih programov (gl. 4.1). Zajeti sem želela tako javni servis, zasebne neprofitne programe (večinoma gre za programe s statusom posebnega pomena), komercialne programe kot tudi alternativni (študentski) radijski program. Podatke o programih s statusom posebnega pomena sem črpala iz registra radijskih in televizijskih programov, ki ga objavlja Agencija za pošto in elektronske komunikacije Republike Slovenije (APEK) na svojih spletnih straneh (http://www.appek.si/sl/ra_in_tv_programi). Podatke o vseh trenutno delujočih radijskih programih pa sem pridobila iz *Razvida medijev 16. 6. 2008* (http://www.mk.gov.si/si/podatki/razvidi_evidence_in_registri/). Izmed programov javnega radijskega servisa sta bila izbrana najbolj poslušana *Val 202* in radio *Slovenija 1*. Med zasebnimi neprofitnimi programi so bili izbrani *Radio Ognjišče* s pokritostjo, ki je nekoliko manjša od nacionalne, ter trije regionalni radijski programi posebnega pomena: *Štajerski val*, *Murski val* in *Radio Kranj*. Vsi se po poslušanosti uvrščajo v zgornji del lestvice. Med komercialnimi programi sta bila izbrana *Radio Hit* in *Radio Aktual*; kot primer alternativnega programa je bil izbran *Radio Študent*.⁶⁶

5.3 Načela transkribiranja zvočnega gradiva

Vsak posnetek je bil shranjen v svojo datoteko, ki v imenu vsebuje naslov oddaje in datum, npr. *Studio ob 17h 12. 7. 2008*. Podobno so označene tudi na podlagi zvočnih zapisov narejene transkripcije, le da so tam v glavi pisnega dokumenta poleg teh

---

⁶⁶ Študentski radijski program posebnega pomena po podatkih APEK v času nastajanja raziskave ni bil registriran.

podatkov še podatki o oddaji, temi, žanru in sogovornicah (poleg imen, če je to potrebno, še splošna jezikovna oznaka njihovega govora, npr. »prepoznavna narečna melodika«). Vsak dokument ima predvideno tudi možnost vstavljanja sprotnih opomb oziroma komentarjev, npr. »posneto na terenu«.

Uvod v dvogovor je v transkripcijah le občasno ali delno zapisan, saj je običajno bran. Enako so izpuščeni tudi vmesni brani deli ali pa so ustrezno označeni, npr. »((bere))«, »((po vsej verjetnosti bere))« ipd.

Vsaka transkripcija je tudi v najboljšem (tj. najnatančnejšem) primeru le delna in selektivna pisna reprezentacija govornega dogodka. Glede na namen raziskovanja pa je selektivnost pravzaprav že vgrajena v metodo: raziskovalec se odloči za tako raven transkripcije, kot najbolje ustreza njegovemu raziskovalnemu namenu. Pri tem gre za več odločitev: prvič, ali uporabiti ortografsko ali fonemsko oziroma fonetično transkripcijo (izraza sta povzeta po Zemljarič Miklavčič (2007)); in drugič, kako natančno in na kateri način (v literaturi obstaja za isto stvar tudi več možnih notacij) zapisovati verbalne, polverbalne in neverbalne (parajezikovne) prvine (gl. 5.3.2).

5.3.1 Osnovna enota zapisa in analize

Še pred transkribiranjem se mora raziskovalec tudi odločiti, kaj bo osnovna enota zapisa (in s tem tudi osnovna enota analize), pri čemer ga seveda vodi zlasti namen raziskave. J. A. Edwards (2003: 331) kot možne omenja miselno (idejno) zaključene enote; enote, ki vsebujejo predikat; replike oz. vloge (angl. *turn*; izraz vloga pri nas uporabljata denimo S. Kranjc in D. Verdonik); enote, ki jih zamejujejo premori ali v katerih je izpeljan intonacijski potek s končno stavčno intonacijo.

V novejših slovenskih raziskavah je vprašanje osnovne enote in transkribiranja različno rešeno. V Vitez in Zwitter Vitez (2004) je kot osnovna enota opredeljen *govorni odstavek*, na težave pri njegovem določanju pa opozarja naslednji navedek:

Večina težav pri določanju enote analize spontanega govora izhaja iz dejstva, da v nasprotju s stavkom v pisnih besedilih v spontani govorni izmenjavi popolnoma stabilna enota, ki bi jo določeni kriteriji lahko natančno ločevali od naslednje enote analiziranega korpusa, ne obstaja.

Razlog za to je verjetno dejstvo, da je tvorjenje govornega sporočila pojav, ki je neogibno podvržen sprotnosti, zato govorec sprti načrtuje zgradbo svoje intervencije in s tem velikokrat povzroči, da z enim govornim odstavkom uvede naslednjega. (n. d.: 12)

M. Krajnc Ivič za enoto jezika v rabi uporablja izraz *izrek*, ki ga med drugim opredeljuje kot »poved, katere smisel se oblikuje v okoliščinah in skupaj z informacijami, ki jih nudijo okoliščine govornega dogodka« (2008: 22). Iz zgledov in transkripcij, priloženih disertaciji (Priloga 2), je razvidno, da izraz *izrek* razume podobno, kot je v Schiffrin (1994) opredeljen angl. *utterance*. D. Verdonik tega sloveni kot *izjavo* in zanjo ugotavlja, da v strokovni literaturi ni zadostno in enournno definirana:

Vzpostavljanje razmerja med povedjo in izjavo, ki predpostavlja, da je poved besedilni jezikoslovni koncept, izjava pa njegova sporazumevalna uresničitev /.../, za praktično uporabo pri zapisovanju pogovorov in njihovi segmentaciji na izjave ni zadostno, saj ne moremo v pogovoru enoznačno prepoznati mej med enotami besedila, ki bi ustrezale izjavi in analogno povedi. Tako bi lahko naslednjo vlogo⁶⁷ razdelili na eno, dve, tri ali več izjav, zelo malo verjetno pa je, da bi se različni zapisovalci odločili enako. (Verdonik 2007: 18)

Avtorica izjavo za potrebe zapisovanja svojega gradiva vseeno (začasno) opredeli kot enoto govora s sporočilno vlogo, ki je označena s premori in intonacijo. Iskanje natančnejših in objektivnejših kriterijev za definiranje izjave pa označi kot izziv za nadaljnje raziskave. V Zemljarič Miklavčič (2007) je kot podenota govornega besedila (enota je besedilo samo) prav tako opredeljena *izjava* (za angl. *utterance*), in sicer v skladu s splošnimi priporočili TEI (Text Encoding Initiative) kot »segment diskurza, določen po skladenjskih, fonoloških ali prozodičnih načelih« (Burnard v Zemljarič Miklavčič 2007: 100) in po posebnih priporočilih TEI za govorni jezik kot »niz govornega besedila, ki ga običajno spredaj in zadaj zaznamuje (vsaj kratek) premor v govorjenju ali menjava govorcev« (Johansson v Zemljarič Miklavčič 2007: 101).

Pri transkribiranju D. Verdonik opušča velike začetnice (razen pri lastnih imenih) in vsa za zapisano besedilo značilna ločila razen vprašaja, s katerim označuje rastočo intonacijo. Tudi J. Zemljarič Miklavčič velike začetnice ohranja le pri lastnih imenih,

---

⁶⁷ V knjigi sledi zgled iz korpusa Turdis-1, ki obsega 10 vrstic in nima vmesne interpunkcije.

opuščena pa so vsa ločila. D. Schiffrin (1994: 25) navaja tako izločitev vseh za pisna besedila tipičnih konvencij kot značilno za pristope, ki želijo čim natančneje prikazati, kako govorci dejansko oblikujejo govor, namesto da bi o posameznih delih govora razmišljali kot o stavkih. Spet drugi avtorji uporabljajo ločila za označitev intonacije oz. končnega tona določenega segmenta. V novejši slovenski literaturi je tak zapis v Hribar (2006), kjer »končno ločilo stoji samo na koncu tistih segmentov, ki jih je govorec zaključil s končno (kadenčno ali antikadenčno) intonacijo; na mestih, kjer bi glede na vsebino sicer pričakovali končno ločilo, pa govorec tega ni naznačil s končno intonacijo, stojijo nekončna ločila, običajno vejica, pri nekoliko daljših premorih podpičje oz. dvopičje« (n. d.: 35). Avtorica se z enoto zapisa in analize ne ukvarja posebej; iz besedila je na več mestih razvidno, da je pri njej to *poved*. Ločila kot interpunkcijska sredstva zapisanih besedil so zaradi lažje berljivosti ohranjena v Krajnc Ivič (2008) in Smolej (2006), kjer je dodano:

Njihova raba je s pravili rabe ločil v Slovenskem pravopisu skladna le deloma, saj je /.../ meja med enostavno (prosto) povedjo in večstavčno (priredno) povedjo v spontano govorjenem besedilu v primerjavi s pisnim (knjižnim) jezikom težje določljiva. Upoštevajoč skladenjsko teorijo pisnega jezika (kar je največkrat nesmiselno), lahko v spontano govorjenih besedilih z gotovostjo določimo le (eno)stavčno strukturo oz. samostojno (enodelno) poved. Ločila (predvsem vejice in pike) smo tako zapisovali na osnovi preučitve oz. na osnovi subjektivnega razumevanja semantično-logičnih razmerij med povedmi. (Smolej 2006: 15)

V svojih transkripcijah sem govorjeno besedilo zapisovala zlasti glede na skladenjsko-pomensko zgradbo izjav. Členila sem ga s signali, tipičnimi za pisna besedila, kar pomeni, da so uporabljene tako velike začetnice na začetku enot kot tudi vmesna in končna skladenjska ločila. Kjer je bila prozodična realizacija drugačna od tiste, ki jo implicira tak zapis (drugačen intonacijski potek, razporeditev premorov, register), je bilo to posebej označeno (gl. 5.4 in 5.6). Takšno zapisovanje je z vidika zapisovalca lažje, za potrebe te raziskave pa tudi primernejše, saj omogoča hitrejši vpogled v nekatere analizirane pojave. Ker enota takega zapisa ni skladna z zgoraj podanimi opredelitvami *izjave*, v tem delu raje uporabljam izraz *poved*, ki ga je seveda treba razumeti v smislu kontekstualizirane povedi (mnoge prvine konteksta so v transkripciji – kot rečeno – označene). Ravno zato se v analizi pogosto lotevam pojavov, ki niso omejeni le na eno poved, temveč nastajajo na mejnem (skupnem) področju dveh ali več povedi.

Vse, kar izreče en govorec, preden začne govoriti drug govorec, v nadaljevanju imenujem *replika*, niz dveh ali več vsebinsko povezanih replik pa *sekvenca*. Privzemam pa v slovenski literaturi že uveljavljeni izraz *menjava vlog* (in ne replik).

5.3.2 Med ortografskim in fonetičnim transkribiranjem

Ortografska transkripcija pomeni zapis v skladu z ustaljenim, kodificiranim zapisom knjižnega jezika (Zemljarič Miklavčič 2007: 145). Have (1999: 81) opozarja, da tako zapisovanje sicer res omogoča lažje branje, vendar pa onemogoča vpogled v to, kakšen je dejanski govorjeni jezik. Avtor navaja, da se zato mnogi raziskovalci odločajo za prilagoditev zapisa, da bi zajeli vsaj del razlik med idealiziranim poknjiženim zapisom in realnimi govornimi praksami. Pri tem lahko v večinoma ortografskem zapisu nekatere modifikacije uporabimo le, kadar presodimo, da gre za pomembne oziroma pomenljive odklone (pri čemer je meja včasih težko določiti), ali pa se odločimo za dosleden modificiran zapis. To naj bi pri bralcu, vaje nem branja knjižnih besedil, po drugi strani vzbujalo močnejši vtis neustreznosti, regionalnosti, površnosti govora, kot bi ga dobil pri poslušanju posnetkov. Vendar lahko ta pomislek tudi zavrne: transkripcije so primarno pripomoček za analizo in raziskovalčeva »spominska pomagala«. Za kakšno transkripcijo se bo odločil, je torej tudi na tej ravni odvisno od namena in ciljev raziskave. Do podobnega sklepa pride tudi Have, ki svoje razmišljanje o tem sklene z napotkom, naj vsak raziskovalec svoj način transkripcije prilagodi svojemu namenu in/ali občinstvu (delovna transkripcija se lahko tudi močno razlikuje od transkripcije v javno objavljenem znanstvenem delu), pri čemer mora dobro premisliti in pripraviti metodo dela ter biti pri transkribiranju konsistenten.

Primer večinoma ortografske transkripcije realnega govora za slovenščino z zapisom nekaterih izjem, ki niso skladne s *Slovarjem slovenskega knjižnega jezika*, je v Smolej (2006).⁶⁸ Avtorica odločitev za tako transkribiranje utemeljuje s ciljem proučevanja posnetih govorjenih besedil: natančno poznavanje izgovorjave besed oziroma fonetične/fonemske ravni izgovorjave za analizo vrst in zgradbe govorjenih besedil ter skladenjskih struktur v njih ni nujno potrebno (Smolej 2006: 13). Primer fonemske transkripcije, v kateri »zapisujemo vse slišane foneme« in je zapis »v mnogo večji

---

⁶⁸ Seznam izjem je v navedenem delu na straneh 13–14.

meri prilagojen govorjenemu jeziku« (Zemljarič Miklavčič 2007: 146), za slovenščino je v Hribar (2006). Avtorica za razliko od M. Smolej v zapisih denimo označuje tudi polglasniški izgovor samoglasnikov, povišan izgovor *a*-ja kot *e* (*zdej*) in izglasnega *aj* kot *i* (nekaj > *neki*) (Hribar 2006: 34). Zgled za fonetično transkripcijo pa je v Zemljarič Miklavčič (2007), kjer je avtorica v zapisu krajšega izseka govora v celoti upoštevala »tradicionalno fonetično abecedo slovenskega knjižnega jezika z 8 samoglasniki, ki so dolgi ali kratki, naglašeni ali nenaglašeni, 6 zvočniki (z alofoni) in 16 nezvočniki (z alofoni)« (n. d.: 147).

5.3.3 Načela prilagojene fonemske transkripcije

Gradivo, izbrano za analizo, sem zapisovala v prilagojeni fonemski transkripciji. Pri tem sem dosledno upoštevala naslednja načela:

– ozki *e* v naglašenem zlogu je zapisan z grafemom *e*, široki *e* v naglašenem zlogu pa z grafemom *E*;

– ozki *o* v naglašenem zlogu je zapisan z grafemom *o*, široki *o* v naglašenem zlogu pa z grafemom *O*;

(Tak zapis je za zapisovalca enostavnejši in manj zamuden kot zapis grafemov z naglasnimi znamenji.⁶⁹ Ker so naglašeni zlogi označeni s podčrtavo (gl. 5.5), pri interpretaciji oziroma branju transkripcije ne moti, da sta grafema *e* in *o* uporabljena tudi za samoglasnike v nenaglašenih zlogih.)

– naglas je označen s podčrtavo naglašenega zloga, vendar le v tistih večzložnih besedah, kjer lahko prihaja do različnih naglasnih realizacij (npr. *prišel* proti *prišel*, *lahko* proti *lahko*);

– zapisane so reducirane oblike besed: popolnoma reducirani glasovi so v zapisu izpuščeni (*tud*, *zlo* za tudi, zelo), zaznamovan je tudi polglasniški izgovor reduciranih samoglasnikov (*trdat*);

– predvidljivi polglasniški izgovori niso posebej označeni, temveč je beseda zapisana v skladu s knjižnim zapisom (*sem*);

– zapisan je povišan izgovor *a*-ja kot *e* (*zdej*, *sej* za zdaj, saj);

---

⁶⁹ Res je, da naglasna znamenja po tradicionalni slovenski glasoslovni teoriji zaznamujejo tudi trajanje samoglasnikov. Ker pa novejša raziskava (gl. Tivadar 2008) kažejo, da v slovenskem knjižnem govoru med dolgimi in kratkimi samoglasniki v trajanju ni tako pomembnih razlik, kot so teoretično predvidene, se s to problematiko, ki jo je zgolj slušno tudi zelo težko objektivno zaznavati, nisem ukvarjala.

- zapisane so dialektalne (pokrajinske, lokalne) posebnosti (*bom reko* oz. *bom reku* za *bom rekel*);
- u-jevsko izgovorjen predlog *v* je zapisan kot *u*, zložni izgovor predloga pa je zaznamovan z *və*;
- predlogi *s* in *z* ter *k* in *h* so zapisani po izgovoru;
- grafem *l*, ki ga izgovarjamo kot dvoustnični oziroma ustničoustnični glas, je v zapisu ohranjen (*cel, pol, bil*); *l*, bran po črki, je zapisan z grafemom *L* (npr. *deLček*);
- z grafemom *V* označujem zobnoustnični izgovor grafema *v*, kjer se v knjižnem govoru (branju) predvideva dvoustnični oziroma ustničoustnični (npr. *EVropa*).

5.4 Zaznamovanje stavčnofonetičnih prvin

V transkripciji so označeni poudarek, premori, končni intonacijski toni nekaterih segmentov, hitrejši oziroma počasnejši govor in po potrebi glasovna višina oziroma register.

5.4.1 Premori

V literaturi so premori označeni na različne načine in z različno natančnostjo. Standardna transkripcija konverzacijske analize predvideva zapis premora, krajšega od pol sekunde, z enotnim znamenjem (*.*), medtem ko se pri daljših premorih zapisuje natančno trajanje (0.6 oz. 0,6). V *Učnem korpusu govornjene slovenščine* premori, krajši od ene sekunde, niso zapisani, drugi premori so zapisani zgolj z oznako <pavza>, daljši premori pa imajo dodan tudi podatek o trajanju v sekundah: npr. <pavza>(20) (Zemljarič Miklavčič 2007: 163). V Smolej (2006) zapisovanje premorov s posebnimi znamenji ni predvideno, v Hribar (2006) pa so zapisani samo nepredvideni premori (avtorica se glede členjenosti besedila s premori opira na Toporišič 2000): krajši, vendar izraziti premori so označeni z nestičnim tropičjem, daljši pa z dvojnimi, trojnimi itd. nestičnim tropičjem. Tako zapisovanje ima vsaj eno slabost: avtorica z nestičnim tropičjem zaznamuje tudi nedokončane povedi.

Ker je transkripcija nastajala izključno na podlagi slušnega vtisa, premori niso označeni v (centi)sekundah, temveč z eno od treh oznak. Za kratek, a opazen premor na mestu, kjer sicer ni pričakovan, uporabljam oznako (.), za nekoliko opaznejši premor (..), za daljši, izrazit premor pa (...). Pri tem se za oznake nisem odločala po absolutnem trajanju premora, temveč na podlagi kombinacije slušnega vtisa celotnega govornega dogodka (zlasti relativne hitrosti govora novinarja) in pričakovanj o premorih oziroma odsotnosti premorov na mejah med posameznimi skladenjsko-semantičnimi segmenti.

5.4.2 Intonacija

Standardna transkripcija za konverzacijsko analizo predvideva označevanje nekončne in končne intonacije z ločili: vejica pomeni nekončno intonacijo, pika končno padajočo, vprašaj končno rastočo intonacijo; Tolson vključuje še klicaj za označitev »čustvenega intoniranja« (Tolson 2006: 23). V Smolej (2006) so ločila rabljena za označevanje semantično-logičnih razmerij med povedmi, v Hribar (2006) pa so uporabljena tako za označevanje skladenjskih razmerij kot za označevanje intonacijskih potekov (gl. 5.3.1).

V tukajšnjih transkripcijah so bila ločila primarno uporabljena za označevanje semantično-logičnih razmerij med povedmi in med deli povedi, podobno kot v Smolej (2006) (gl. 5.3.1). To pomeni, da sem ločila vsaj deloma postavljala neodvisno od intonacijskih potekov govora, te pa sem na takih mestih označevala posebej. Celotnega tonskega poteka govora (tonacije oziroma melodije) v transkripciji nisem označevala, sem pa ob koncu posameznih intonacijskih enot za označevanje relativno višjega, relativno nižjega in srednjega (ničelnega) tona uporabljala naslednje znake: ↑, ↓, →. V kombinaciji z zapisovanjem relativno višjega/nižjega registra govora v posameznih segmentih je ta podatek že zadosten za precej dober približek tonskega poteka (seveda le za tak segment, kjer gre za daljši dvig/spust registra). S podatki o končnem tonu nisem označevala vsake intonacijske enote, temveč: 1. pri segmentih v pripovednem naklonu le tiste poteke, ki so drugačni od potekov, predvidenih v Toporišič (2000); 2. vse vprašalne povedi, ne glede na to, ali je potek skladen s sistemsko predvidenim (knjižnim). Kadar je bil govor novinarja intonacijsko v celoti

regionalno (narečno) ali kako drugače zaznamovan, je to opisano med komentarji v glavi transkripcije.

Ker – kot ugotavlja tudi N. Hribar – je konec intonacijske enote navadno zaznamovan s premorom, sem odsotnost premora na pričakovanem mestu označevala s stičnim enačajem (=) med zaporednima verbalnima prvinama. Tak zapis pozna konverzacijska analiza; v Hribar (2006) ima isto funkcijo zapis dveh pik.

5.4.3 Hitrost, register in poudarki

Hitrost govora in register sta bila v Hribar (2006) pri zapisovanju upoštevana le kot pomoč pri določanju vrinjenih stavkov in dostavkov; v Smolej (2006) nista omenjena. V svojih transkripcijah sem v skladu s transkripcijskim standardom po G. Jefferson hitreje govorjene izseke besedila zapisovala med znaka > <, počasneje izgovorjene izseke pa med znaka < >. Dvig ali spust relativne višine govora je bil v besedilu označen z zapisom više oziroma niže od sobesedila (gl. 5.6). Stavčni poudarek v Smolej (2006) in Hribar (2006) ni vključen v transkripcijo. V standardni transkripciji za konverzacijsko analizo je navadno označen z velikimi tiskanimi črkami; tukaj sem ga označevala s polkrepkim tiskom (le poudarjene zloge).

5.5 Opredelitev in zapis diskurznih označevalcev in parajezikovnih prvin

J. Zemljarič Miklavčič (2007: 165–166) v skladu s priporočili EAGLES glasove in glasovne sklope, ki lahko imajo komunikacijsko funkcijo, pa niso besede (ali vsaj ne polnopomenske besede), loči v dve skupini. V prvi skupini so t. i. polverbalne prvine, večinoma medmeti, npr. *mhm, aha, aja, mmm, mah, no, oh* ipd. Sodobna analiza diskurza jih večinoma proučuje kot **diskurzne označevalce** (za slovenščino denimo v Verdonik 2006; Verdonik, Žgank, Pisanski Peterlin 2007); razen zgoraj zapisanih medmetov se mednje uvrščajo tudi prvotni prislovi (*zdaj, dobro*), glagoli (*poglejte, mislim*), členki (*ja, ne*) – seveda le, kadar so dejansko rabljeni v vlogi diskurznih označevalcev.

Značilno za diskurzne označevalce je, da »k vsebini diskurza ne prispevajo nič ali skoraj nič, imajo pa pomembno pragmatično vlogo, saj povezujejo vsebino, organizirajo potek diskurza, izražajo odnos do sogovornika, do vsebine itd.« (Verdonik, Žgank in Pisanski Peterlin 2007: 19). V Verdonik (2007: 45–46) so njihove glavne lastnosti opredeljene kot: *povezovalnost* (»signalizirajo razmerja med izjavami ali drugimi enotami diskurza oz. med izjavami in diskurzom, v katerem so uporabljeni«); sintaktična in semantična *neobveznost* (z njihovo izločitvijo sintaktično ne vplivamo na izjavo, tudi semantično razmerje med dvema izjavama ostane razvidno, čeprav ne več eksplicitno pokazano; niso pa diskurzni označevalci odvečni ali napotrebni, saj »vodijo naslovnika k določeni interpretaciji oz. izločijo nezaželeno interpretacijo«); *ne vplivajo na (ne)resničnost propozicije* (»nimajo pomena sami po sebi«). Med manj konsistentnimi lastnostmi pa avtorica navaja, da so diskurzni označevalci običajno sintaktično ločeni od izjave, da je to običajno prozodično zaznamovano s t. i. fonološko neodvisnostjo, da se običajno – ne pa nujno – pojavijo v začetku enote diskurza in da so besednovrstno raznoliki.

V Smolej (2006) je uporabljen termin *metabesedilni elementi*, iz njegove opredelitve pa je mogoče sklepati, da je le delno prekriven z zgoraj opredeljenimi diskurznimi označevalci. Avtorica obravnava dve skupini metabesedilnih prvin, in sicer tista sredstva, ki opravljajo vlogo vzdrževanja stika s sogovornikom (imenuje jih govorni signali), ter sredstva, ki jih govorec uporablja za organiziranje besedila v koherentno celoto (imenovana kazalci stopnje besedilne zgradbe).

V tem delu se odločam za v slovenski literaturi pogosteje rabljeni termin diskurzni označevalci, ki jih razumem v skladu z zgoraj zapisano opredelitvijo. V transkripciji sem prvine, ki nesporno opravljajo vlogo diskurznih označevalcev, označevala z ležečim tiskom. Take so npr. *no*, *aha*, *ne*, *mm*. Polglasnik kot samostojni diskurzni označevalec ali kot sestavni (glasovni) del diskurznega označevalca in t. i. razpotegnjeni polglasnik (v Verdonik 2006 poimenovan zavlečeni polglasnik) sem zaradi lažjega zapisovanja zapisovala z e-jem in ne z grafemom za polglasnik: npr. *e*, *em*, *eee*. Kjer bi odločanje o tem, ali prvina opravlja svojo primarno vlogo ali je v besedilu v vlogi diskurznega označevalca, terjalo temeljitejši sprotni premislek (npr. glagol *pogledati*, prislov *zdaj* itd.), so bile prvine zapisane v navadnem tisku.

V drugo skupino, navedeno v Zemljarič Miklavčič (2007), so uvrščeni glasovi (bolje bi bilo: zvoki), ki jih človek proizvaja med govorjenjem: smeh, tleskanje z jezikom, vzdihovanje, kašljanje ipd. V skladu s Korošec (1998) in delno Kosi (2000) jih v tem delu (gl. 1.7) uvrščam med parajezikovne prvine, ki spremljajo ali karakterizirajo govor – poleg zgoraj naštetih se mednje uvršča še splošni govorni vtis. V transkripciji sem jih zapisovala opisno, med dvojnim okroglim oklepajem; edina izjema je smeh, ki je podobno kot v Smolej (2006) zapisan s HHH. V ozadju sporazumevanja ali med njim lahko občasno slišimo tudi druge, nekomunikacijske glasove (Zemljarič Miklavčič 2007: 167), denimo premikanje mikrofona, ropot avtomobila, šumenje papirja, listanje, zvonjenje telefona. Teh v transkripcijo načeloma nisem uvrščala.

5.6 Seznam transkripcijskih prvin

Spodnji seznam je nastal na osnovi transkripcijskih konvencij, navedenih in opisanih v Have 1999; Clayman in Heritage 2002; Tolson 2006 – vsi avtorji se opirajo na standarde, ki jih je postavila G. Jefferson. Za slovenščino in potrebe tukajšnje raziskave je seznam na nekaterih mestih dopolnjen, delno z opiranjem na Hribar (2006), Smolej (2006) in Zemljarič Miklavčič (2007). Poleg prvin, navedenih in utemeljenih v prejšnjih podpoglavjih, prinaša seznam še nekatere dodatne prvine, ne vključuje pa denimo vseh načel prilagojene fonemske transkripcije, opisanih v 5.3.2. Seznam torej ni povzetek vsega prej zapisanega, temveč ga je treba brati skupaj s podpoglavjema 5.4 in 5.5.

študent <u>s</u> ki	podčrtava zaznamuje naglašeni zlog; podčrtani <u>e</u> je ozek glas; enako <u>o</u>
prev <u>O</u> za	podčrtani <u>O</u> je širok glas; enako <u>E</u>
zgólj	izjemoma – npr. pri enozložnicah – je kvaliteta samoglasnika označena z ostrivcem (ozko) oziroma strešico (široko)
razmišlj <u>a</u> m	kreпки tisk zaznamuje stavčno poudarjene prvine
lahkoo	podvojeni ali potrojeni zapis samoglasnika zaznamuje njegov podaljšani izgovor

innn, sse	podvojeni ali potrojeni zapis soglasnika zaznamuje njegov podaljšani izgovor
marsi-, ampak-poma-gala	levostični vezaj zaznamuje nedokončano besedo oziroma zvezo obojestični vezaj zaznamuje odsekan (zlogovan) izgovor
(.)	zelo kratek, a opazen premor
(..)	krajši premor
(...)	daljši premor
/.../	izpust za analizo nerelevantnega besedila (npr. brani segmenti)
rimejk /remake/	polcitatna imena in izposojenke so v transkripciji zapisani glede na izgovor, med poševnicami jim sledi knjižni zapis
↑	relativno višji končni ton govornega segmenta
↓	relativno nižji končni ton govornega segmenta
→	srednji (ničelni) končni ton govornega segmenta
omenjali.=Torej	govor brez premora, kjer bi ga sicer pričakovali
HHH	smeh
eee	razpotegnjeni polglasnik
((tišje))	opisi slušnega vtisa in neverbalnih zvokov; kadar sledi sekvenci, gre za komentar zapisovalke, npr. ((dopolni gosta))
(zdej)	slabo razumljiva prvina – negotovost pri zapisu
( )	nerazumljiva prvina ali del govora
[	zaznamuje začetek prekrivnega govora, npr. [ste menda vedeli. [Nismo se pa nikoli
> <	zamejuje relativno hitrejši govor
< >	zamejuje relativno počasnejši govor
AA ^{BB}	zapis relativno višjega tonskega poteka
AA _{BB}	zapis relativno nižjega tonskega poteka

5.6.1 Zgled transkribiranega besedila

Glava transkripcije je enaka pri vseh besedilih. Ob nekaterih imenih novinarjev in/ali gostov se pojavljajo tudi splošne oznake njihovega govora, npr. »med gostovim odgovarjanjem pogosto uporablja *mhm*↑« ali pa »izrazita štajerska melodika«. Vsaka

replika je označena s črko N (= novinar) oziroma G (= gost) in zaporedno številko replike. Pred vsako novinarjevo repliko je zaradi lažjega iskanja po zvočnem gradivu v okroglem oklepaju tudi podatek o času začetka replike.

Program	Val 202
Oddaja	Proti etru
Datum	8. 7. 2008
Novinar	Nina Zagoričnik
Gost	Dušan Jovanović
Tema	
Žanr	osebni intervju

(10)

N1: **Dušan Jovanović**, lepo pozdravljeni v studiu Vala 202. Po osemindesetih letih↑ ste ponovno na oder postavili **igro**↑ (.) Andreja Hienga Osvajalec. Tokrat na **veliki** oder slovenskega **narodnega gledališča Drama**↑, **prva** uprizoritev je bila v **Mestnem** gledališču ljubljanskem leta devetnajsto **sedemdeset**. Tudi u jugoslovanskem↑ dramskem **pozorišču** u **Beogradu**↑, (.) in že naslednjega leta, torej devetnajsto enaindesetdeset prejme Sterijevo (.) nagrado u (.) Novem **Sadu**↑ za najboljše dramsko besedilo. Nekje sem prebrala, da je bila drama napisana po naročilu Bojana **Stupice**. Je to **res**↓?

G1

(1:34)

N2: No ampak ta uprizoritev↑, (.) ta **rimejk**↑ /remake/, je v bistvu **nova** uprizoritev, vaše **ново** doživljanje tega **teksta**→. *e* **Vi** pravite, da ste pravzaprav **odkrivali** kot neko novo **pokrajino**.

G2

(3:09)

N3: **Sami** poudarjate, da pa **ni** ta politična poanta v ospredju.

G3

(4:25)

N4: *No* tudi ta razkol **generacij** med očetom in **sinom** *ne*.

G4

(4:40)

N5: ((dopolni)) Te **akcije** v zgodovini.

G5

(4:53)

N6: *No* **zdej** bom pa citirala vaše besede→. Vi (.) ste dejali zadnjič, da- (.) daa je veličina Hiengovega teksta se pokazala šele **danes** in da Evropa ne **premore** več takih tekstov.

G6

(5:35)

N7: **Dušan** Jovanovič, **nenehno** se zanimate za, bom rekla, **velike** slovenske dramske tekste, *e* ki so že kr **del** evropskega kanona→. **Imate** še kak >**drug** slovenski dramski tekst v mislih, pa nam **ni** treba zdej izdat naslova,< mogoče (.) celo vaš **novi** dramski tekst↓?

G7

(7:23)

N8: Dobro↑. (Zdej) (..) pogovor sva **končala**↑. *e* Zanima me, če **ste** pripravljeni (.) v dveh minutah odgovarjati na Proustov **vprašalnik**↑?

G8

(7:31)

N9: Prvo vprašanje se **glasi**↑: (..) **katEra** je vaša najbolj opazna **lastnost**↓?

G9

(7:38)

N10: Ni. **KatEre** kvalitete najbolj občudujete pri **ženskah**↑ (.) in pri moških=skupaj ali pa posebej, narazen↓?

G10

(7:58)

N11: **Česa** vas je najbolj strah↓?

G11

(8:13)

N12: **Najbolj** (.) zanimivo, izvirno potovanje med **vsemi** temi.

G12

(8:52)

N13: Je **bila** u (.) **času**↑ *e* vaše zgodovine kakšna oseba, s katero ste se oziroma ste **se** najlažje indentificirali↑ (.) ali nobena nikoli↓?

G13

(9:18)

N14: Literaturo↑?

G14: /.../ ki me kr naprej bi reku [e navdušujejo ja

(9:29)

N15: [Fascinirajo.

G15

(9:31)

N16: **Kaj** ali kdo je (...) neka (.) največja ljubezen v vašem življenju↓? **Kaj** ali kdo?

G16: /.../ največja ljubezen mislim [no

(9:43)

N17: [No to je vsekakor gledališče↓, ne↑?

G17

(10:00)

N18: HH **KatE**rega od talentov bi še imeli↓?

G18

(10:13)

N19: HHH **Kaj najraje** počnete↓?

G19

(10:25)

N20: **Kaj** pričakujete od prijateljev↓? (.) Takšno **oguljeno** vprašanje. (...) Lahko pa zelo izviren odgovor.

G20

(10:39)

N21: HHH **Kaj** bi našteli (..) od vsega, kar ste nazadnje (.) >prebirali, gledali, poslušali, opazili, zaznali<↑? Lahko tud samo polna luna↑. **Karkoli**, kar vas je nekako (..) vznemirilo↑ al pa-

G21

(11:14)

N22: **Gibl**ujete se med Ljubljano↑ in (.) **Bledom**↑. Ampak **kje** bi pa najraje živeli, če ne tu↓?

G22

(11:36)

N23: **Kam** bi odpotovali in takoj nazaj (...) **brez** kakšnih obveznosti, lahko **tudi** samo (.) vø **mislih**↓? Neka taka **metafora**.

G23

(11:51)

N24: ^V **tem** času↑?

G24

(12:29)

N25: Dušan Jovanović↑, hvala, da ste bili **spet** tukaj↑, HH ponovno↑. **Lep** večer še **naprej** in lahko noč.

G25

5.6.2 Žanrsko uvrščanje transkribiranih besedil

Vsako besedilo sem v transkripciji žanrsko uvrstila glede na shemo, zastavljeno v 2.6. Pri mnogih je bilo nemogoče izbrati zgolj eno žanrsko oznako, saj so lahko v enem delu besedila prevladovale značilnosti enega, v drugem značilnosti drugega žanra. Pri teh sem opredelila žanrsko dominantno in dopisala žanr, ki prevladujočega dopolnjuje (npr. »informativni intervju; delno izobraževalni« ali »informativno-mnenjski intervju« ali »osebnostni intervju, primesi izobraževalnega«).

Pri nekaterih besedilih se je bilo tudi težko odločiti, ali se uvrščajo med intervjuje ali med pogovore. Glavno vodilo pri tem je bila poglobljenost in vsebinska oziroma tematska obsežnost novinarjevih vprašanj; tudi obseg novinarjeve priprave, kolikor jo je bilo mogoče razbrati iz vsebine prispevka. Pri pregledu žanrskih oznak ob zaključku transkribiranja prvega dela gradiva (s programov *Slovenija 1* in *Val 202*) se je pokazalo, da sta se pojavljala izključno intervju in pogovor. Radijske okrogle mize v vzorcu ni bilo, prav tako ne radijske ankete; ugotovitev je obveljala tudi po zaključku transkribiranja celotnega gradiva. Poglavitni razlog za umanjkanje ankete je najbrž dejstvo, da sem se omejila na prispevke v okviru stalnih oddaj. Vendar tudi ob nekajdnevnem spremljanju celotne sheme obeh programov nisem zasledila nobene ankete, ki bi vsebovala tudi novinarjeva vprašanja – tiste, ki so se v programu

pojavnjale, so bile z montažo oblikovane tako, da je bilo vprašanje zastavljeno (prebrano) pred posnetki odgovorov. Ker moj namen ni bil raziskovanje žanrske zastopanosti oziroma strukture radijskih programov, vzorca naknadno nisem dopolnjevala – poglavitno merilo pri izbiri oddaj je bila pridobitev posnetkov čim več različnih novinarjev.

5.7 Izhodišča za analizo besedil

Cilj analize je bil **opis** jezikovnih izbir glede na žanre oziroma vrsto radijskega programa (oddaje) in/ali občinstva, torej implicitna jezikovna norma, kot jo je mogoče razbrati iz posnetega in transkribiranega gradiva. Ker se glede na šolski⁷⁰ model zvrstnosti in tudi glede na slovensko novinarsko literaturo (Košir 1988) pričakuje, da se novinarski žanri uresničujejo v knjižnem jeziku, je bilo eno od poglavitnih izhodišč za primerjavo eksplicitna norma knjižnega jezika oz. izreke. Hkrati pa sem ugotovitve ves čas primerjala s sodobnejšimi podatki, ki so za slovenščino na voljo za druge govorne žanre.

V nadaljevanju so nanizane ravni analize posnetega gradiva in izhodišča za analizo, oblikovana pred empiričnim delom, pri čemer sem se oprla na: 1. značilnosti nepripravljenega in delno pripravljenega zasebnega in javnega govora, kot so popisane v novejših raziskavah (Smolej 2006; Hribar 2006; Verdonik 2007; Krajnc Ivič 2008; Krajnc 2004; Zemljarič Miklavčič 2007; Valh Lopert 2008, Komar 2008, Zwitter Vitez 2008 in drugod); 2. značilnosti, kot jih opredeljuje Skubic (2004 in 2005) za različne sociolekte; 3. popis slovenskega knjižnega jezika (v *SSKJ*; *SP 2001*; za značilnosti knjižnega govora tudi Šeruga Prek in Antončič 2004 ter drugod); 4. nekatere opisane značilnosti govorjenih medijskih besedil v primerjavi s pisnimi (Korošec 1998). Ugotovitve nekaterih avtorjev so v nadaljevanju na nekaj mestih zgolj povzete; podrobneje so pritegnjene v analizo gradiva v naslednjih poglavjih.

---

⁷⁰ S tem izrazom je mišljen model, predstavljen v *Slovenski slovnici*, ki ga tudi še danes spoznavajo učenci v srednjih šolah – od tod poimenovanje šolski.

5.7.1 Zaznamovalci stilnega tipa

Jezikovna sredstva, uporabljena v (po)govoru, izražajo socialno, psihično in fizično identiteto govorca; za tu analizirana besedila predpostavljam, da izražajo tudi (ali predvsem) prek govorca posredovano identiteto medija (gl. 1. poglavje). M. Zorman piše, da lahko identitetne značilnosti ugotavljamo že v zelo kratkih jezikovnih enotah, s pomočjo »zvrstnih posebnosti«: »/Z/a to, da ugotovimo, od kod je kdo, kateremu socialnemu sloju pripada in kakšna je njegova izobrazba, ni potrebno, da bi dlje časa govoril narečje ali sleng, zadošča že značilna izgovorjava določenega glasu ali nehotena in nenadzorovana raba kakega značilnega izraza. Med indikatorje identitete govorečega lahko zato uvrstimo pojave z vseh ravnin jezikovnega« (Zorman 2005: 88). Sorodna temu pojmovanju je opredelitev t. i. zaznamovalcev (po Skubic 2005), o katerih sem pisala v poglavju 5.4.2. V nadaljevanju so zaradi lažje predstavitve in lažje primerjave s podatki iz drugih raziskav opredeljeni v skladu s tradicionalnim modelom ravnin jezikovnega ustroja, ki pa jih ne smemo razumeti v absolutnem smislu, saj se je tudi ob analizi pokazalo, da gre za težko ločljivo prepletenost.

5.7.1.1 Glasovna, oblikoslovna in naglasna podoba

Popis slovenskih knjižnih glasov je v Toporišič (2000), Šeruga Prek in Antončič (2004) ter drugod. Glede knjižno predvidenega izgovora, naglasov in oblikoglasja sta izhodišče *SSKJ* in *SP 2001*, tudi Šeruga Prek in Antončič (2004), delno še drugo gradivo (denimo glasili Radia Slovenija *Naš glas* in *Antibarbarus*).

Na tej ravni analize se poleg realizacije ali približevanja knjižnemu jeziku pričakuje tudi hiperkorektnost (gl. Skubic 2004: 299). Ob približevanju kateremu od obrobnih sociolektov je pričakovana izrazita geografska obarvanost (čeprav »določena mera regionalnosti /tudi v kultivirani izreki/ ni prepovedana in je marsikdaj celo zaželen« (Skubic 2005: 187)). Pri približevanju ekscesnim sociolektom pa izreka temelji bodisi na kultiviranem ali obrobem sociolektu, podobno velja za oblikoslovje; razlike se vzpostavljajo predvsem na ravni besedišča.

Pri oblikoslovju je izhodišče za knjižni jezik *Slovenska slovnica*, za neknjižne realizacije drugo gradivo (zlasti novejšje raziskave spontano govorjene slovenščine). Kontrastivna primerjava je mogoča z ugotovitvami v Valh Lopert (2008) in (2005), vendar z določenimi pridržki, saj je tam popis narejen za govor na mariborskih radijskih postajah ne glede na žanre in vrste programov.⁷¹

Za kultivirane sociolekte Skubic navaja nadregionalnost, slovnično konservativnost, tudi hiperkorektnost: »Urejena slovnica je v slovenščini eden najizrazitejših signalov izobraženosti in kultiviranosti govorca« (Skubic 2005: 187). Za obrobne sociolekte avtor tudi na tej ravni predvideva geografsko razčlenjenost, za ekscesne pa sovpadanje s katerim od prej navedenih sociolektov.

5.7.1.2 Oris leksike

Na ravni leksike Skubic za kultivirane sociolekte navaja odklanjanje regionalizmov, »z izjemo tistih, ki izražajo družbeno sprejemljivo ali simpatično obliko lokalpatriotizma« (2004: 299), splošno kultiviranost (odklanjanje vulgarizmov, izrazi kultivirane etikete), v hiperkultivirani različici pa tudi purizem. Obrobni sociolekti so tudi na leksikalni ravni izrazito geografsko razčlenjeni, ekscesni pa se prek besedišča pravzaprav vzpostavljajo. Značilna zanje je t. i. releksikalizacija: »Skupnost z alternativnimi vrednotami pojme iz skupnega jezika skupnosti preimenuje – z izposojenkami iz drugih jezikov (npr. *ludnica*, *izi*, *iber*), drugih narečij (npr. *kažin*, *žganjica*), z arhaizmi (npr. *bojda*), z inovativnimi tvorjenkami (npr. *džazno*, *špinel*) ali z metaforičnim/metonimičnim sprevračanjem pomena splošno znanim besedam (npr. *teta* za žensko, *stari* za prijatelja)« (Skubic 2004: 303).

Pri opredeljevanju leksike analiza poteka na dveh ravneh: na ravni upovedovanja propozicijske vsebine ter na ravni pragmatičnih vlog in pomenov, ki jih imajo v intervjujih diskurzni označevalci. Pri analizi leksikalnih izbir pri ubesedovanju propozicijske vsebine izhajam iz slovenske teorije stilistike poročevalstva (zlasti Korošec 1998), ki ob jedrni, nezaznamovani leksiki v novinarskih besedilih

---

⁷¹ V gradivu so skupaj obravnavani posnetki branega govora ter posnetki pogovorov med voditelji in poslušalci, ki jih avtorica neustrezno imenuje kar intervjuji.

razpoznava dve veliki skupini jezikovnih sredstev, in sicer avtomatizme in aktualizme; G. Červ (2006) poleg teh dveh skupin razpoznava še tretjo, in sicer publicizme. Pri opredeljevanju aktualizirane leksike se opiram tudi na slovarske opise in kvalifikatorje v *SSKJ* in *SP 2001*. Diskurzne označevalce analiziram primerjalno z ugotovitvami v Verdonik (2006); Smolej (2006); Verdonik, Pisanski Peterlin in Žgank (2007).

5.7.1.3 Skladenjske značilnosti

Skubic za govorce kultiviranih sociolektov piše, da naj bi bilo na ravni skladnje predvidoma opaziti pogost stik teh govorcev z zahtevnejšimi žanri pisnega jezika (od tod denimo zapletenejša skladnja – npr. daljše povedi – in nagnjenost k nominalizaciji). Za obrobne sociolekte je domnevno značilna večja preprostost, ki se kaže npr. v preprostejših povedih in krajših stavkih (manjši stik z zahtevnejšimi pisnimi žanri). Za ekscesne sociolekte pa tudi pri skladnji velja, da temeljijo na enem od prej navedenih sociolektov.

Bolj kot ugotavljanju (ne)kompleksnosti skladenjske zgradbe in vzpostavljanju povezave s katerim od sociolektov pa se na tej ravni posvečam nekaterim skladenjskim značilnostim in specifikam govorenega jezika v primerjavi s pisnim. Skupna ugotovitev vseh novejših razprav o skladnji nebrane govornje slovenščine (Smolej 2006; Krajnc 2004; Verdonik 2006) je namreč, da je tradicionalni skladenjski model, ki temelji na pisnih besedilih, za skladenjsko analizo govora nezadosten oziroma celo neustrezen. Opiram se zlasti na ugotovitve o skladenjskih značilnostih v nepripravljenem zasebnem narativnem govoru v Smolej (2006), na delne ugotovitve o skladnji govornjenih besedil v Verdonik (2007) in Zemljarič Miklavčič (2007) ter na značilnosti uradnih političnih dvogovorov v Krajnc (2004).

5.7.1.4 Stavčnofonetična podoba

Opis stavčnofonetične plati brane slovenščine je v *Slovenski slovnici* ter v Šeruga Prek in Antončič (2004). S. Komar ugotavlja, da je intonacijski model za prosto govornji jezik neustrezen in v Komar (2008) predstavlja svoje ugotovitve; za analizo

relevantne so zlasti značilnosti govora v radijskih intervjujih, kontrastivno še ugotovitve za druge tam obravnavane žanre. Upoštevane so tudi ugotovitve prozodične analize spontanega govora v Vitez in Zwitter Vitez (2004).

5.7.2 Prilagojenost prenosniku

Korošec (1998: 332–343) v razpravi o pretvorbenih modelih (pisnost – govornost, govornost – pisnost) za radijsko novinarstvo omenja dve varianti, ki sta pomembni tudi za to raziskavo. Ena je pisno oblikovanje besedila, pri katerem se upošteva, da bo k naslovniku posredovano po slušnem prenosniku. Druga pa je oblikovanje besedila sproti ter v navzočnosti govorečega in ogovorjenega. V gradivu se pojavljata obe vrsti okoliščin. Prevladuje seveda druga varianta, vendar pa se pojavlja tudi prva: predvidljivo v uvodu v oddajo, občasno še vmes, vendar mora v tem primeru biti branje kontekstualno utemeljeno.

V vsakem primeru pa mora novinar ob pripravi besedila, ki ga bo prebral, opraviti zahtevane pretvorbe. Odstraniti mora npr. vsa tipična sredstva pisnega prenosnika, ki ne bi šla skozi pretvornik (vsi zgledi so iz navedenega dela): npr. *Zavladala je Svoboda*. → *Zavladala je svoboda z velikim S*; oznake premega govora so pretvorjene v *navajam*, *konec navedka*. Izogibati se mora tudi v tesnem zaporedju sledečih si besed, ki so bodisi iste besede v različnih pomenih ali oblikoslovni homonimi: *povečati stanovanjski sklad v skladu s potrebami*. Upoštevati mora še duševne lastnosti naslovnika, katerega pozornost (dojemljivost) ima določene meje: »Da jih ne bi prestopili, lahko /.../ podatke konstruiramo tako, da daljši in zapletenejši povedi ali odstavku (če je že bil nujen) sledi kaj kratkega in preprostega, kar naslovniku omogoči, mu dá čas, da se 'odpočije' in pripravi na novi naval podatkov« (Korošec 1998: 340). Avtor opozarja, da bi popoln inventar problematike omogočilo le skrbno in dolgotrajno zbiranje in urejanje gradiva. Nekaj gradiva iz sodobnega radijskega poročevalstva je bilo zbrano in objavljeno v Čakš (2007).

Pri drugi varianti, ko besedilo nastaja sproti, v navzočnosti govorečega in ogovorjenega, se udeleženca govornega sporočanja vidita, »kar pomeni, da se jezikovna sredstva dopolnjujejo s parajezikovnimi, izrazom obraza (mimiko) in s

kretnjami (gestiko). Tudi razdalja med govorcema igra nezanemarljivo vlogo (prvine proksemike!)« (Korošec 1998: 341). Dejstvo, da govorcev pri radijskem (po)govoru ne vidimo, pa vpliva, »da se že pri nastajanju besedila (skoraj) vsa parajezikovna sredstva, zanesljivo pa vsa "vidna", nadomeščajo z jezikovnimi. – V praksi bi to npr. pomenilo, da za pomen 'ne vem' 'nisem prepričan' eden od udeležencev pogovora ne skomigne z rameni, ampak ta pomen ubesedi ali vsaj "ozvoči", npr. s *ts*, *ts* (= zatleskne z jezikom). Šum se torej odstranjuje sproti s sporočanjem, a ga v tej okolščini ni mogoče povsem odstraniti« (prav tam).

6 Oris izbranih radijskih programov in gradiva

6.1 Javni nacionalni radio – *Val 202 in Slovenija 1*

Val 202 in Slovenija 1 sta najbolj poslušana programa javnega nacionalnega servisa RTV Slovenija. Prvi se na lestvicah poslušanosti slovenskih radijskih programov redno uvršča tudi v sam vrh, praviloma na prvo mesto, drugi dosega nekoliko slabše rezultate, a je še vedno med najbolj poslušanimi. Na spletnih straneh Radia Slovenija program *Slovenija 1*, ki vsebuje predvsem servisno-informativne vsebine, ni posebej opisan, *Val 202*, ki ponuja kontaktne, informativne in zabavne oddaje oziroma vsebine, pa je opredeljen tako:

Drugi program – Val 202 – se je uveljavil kot program, ki ob obveščanju tudi svetuje in sprošča – pravimo mu rekreativno-servisni program – in je med poslušalci zelo priljubljen. Za vse to si prizadeva z obravnavanjem velikih in majhnih tem s stališča posameznika. Izjemno pomemben del drugega programa je glasba, ki predstavlja predvsem novosti, popularno glasbo, posreduje koncertne dogodke in portretira glasbene osebnosti. Na Valu 202 je več oddaj tipa dvosmernega radia, ki temeljijo na soočanju različnih mnenj, njegov pomemben del pa so tudi satirične in druge rubrike ter seveda šport. (<www.rtv slo.si>, 16. 6. 2008)

Kljub temu, da gre za programa, ki v celoti gledano ponujata delno različne vsebine, pa so v analizo zajete oddaje ravno v presečišču. Analiza je bila zato opravljena na celotnem gradivu, zajetem z javnega servisa, besedila pa sem združevala glede na druge (žanrske) kriterije in ne glede na vir (tj. program).

6.1.1 Opredelitve glede jezika na RTV Slovenija v pravnih in drugih aktih

Zakon o medijih v poglavju Zaščita slovenskega jezika v 5. členu opredeljuje zgolj, da mora izdajatelj, ki je ustanovljen oziroma registriran v Republiki Sloveniji, razširjati programske vsebine v slovenskem jeziku ali pa morajo biti na ustrezen način prevedene v slovenščino, razen kadar so v prvi vrsti namenjene bralcem, poslušalcem oziroma gledalcem iz druge jezikovne skupine (v nadaljevanju navaja še nekatere okoliščine oziroma načine, v katerih oziroma na katere je to dopustno).

Natančnejše opredelitve glede jezika so v pravnih in drugih aktih, ki urejajo delovanje RTV Slovenija:

1. *Zakon o Radioteleviziji Slovenija* v 4. členu opredeljuje, da v svojih programih RTV Slovenija zlasti posebno pozornost posveča razvijanju splošne, jezikovne in politične kulture.

2. *Poklicna merila in načela novinarske etike v programih RTV Slovenija* opredeljujejo, da namenja RTV Slovenija kot javna RTV-ustanova, ki ustvarja nacionalne programe, posebno skrb slovenskemu jeziku. Natančneje: »Jezik mora biti jasen, preprost, jedrnat in nedvoumen. Bralci, voditelji oddaj in novinarji (pa tudi redni in pogodbeni sodelavci) so dolžni dosledno uporabljati slovenski knjižni jezik ali knjižni jezik narodnih skupnosti; profesionalni bralci in novinarji pri branju uporabljajo zborni jezik, pri vodenju pogovorov pa je dopustno uporabljati splošni pogovorni jezik. Uporaba narečij je dopustna samo, če jih uporabljajo nastopajoči, ki niso zaposleni na RTV Slovenija, ali če to zahteva poseben družbeni interes (npr. ohranitev določenih narečij).« In še: »V oddajah in programih RTV Slovenija praviloma ni dovoljeno uporabljati prostaških izrazov ali načina izražanja, ki ni v skladu s splošnimi družbenimi normami. Zavedati se moramo, da se javna sprejemljivost posameznih besed in drugih izrazov neprenehoma spreminja. V določenih okoliščinah je jezikovno izražanje, ki sicer izziva pritožbe, v oddajah upravičeno. Taka raba jezika mora prispevati k sporočilnosti oddaje. Še več, očitno mora biti, da bi izogibanje takemu izražanju okrnilo celovitost določene oddaje« (<www.rtv slo.si>, 16. 6. 2008).

3. *Programski standardi*, ki jih je oblikoval programski svet RTV Slovenija, opredeljujejo, da »v/ interesu javnosti RTV Slovenija deluje tako, da zagotavlja vrhunsko podobo svojih programov v skladu z estetskimi vrednotami v vsebinskem, slikovnem, jezikovno-govornem in glasbenem pogledu«; »Ustvarjalci radijskih in televizijskih programov RTV Slovenija so pri svojem delu neodvisni in avtonomni ter zavezani k profesionalnosti, zlasti tako, da namenjajo posebno skrb slovenskemu jeziku in jezikoma avtohtonih narodnih skupnosti v narodnostnih programih«; jezik se omenja še v zvezi z oglasi: RTV Slovenija »uvršča v program le sporočila, ki so v

skladu z zakonom, etičnimi merili, ki jih določajo Kodeks oglaševanja, Poklicna merila in načela novinarske etike v programih RTV Slovenija ter meje dobrega okusa, jezikovne kultiviranosti in programski kontekst« (<www.rtv slo.si>, 16. 6. 2008).

6.1.2 Jezikovna (uredniška) politika

Opredelitve v pravnih aktih so splošne, okvirne narave. Edina nekoliko natančnejša formulacija, na katero bi se lahko oprli, je, da »profesionalni bralci in novinarji pri branju uporabljajo zborni jezik, pri vodenju pogovorov pa je dopustno uporabljati splošni pogovorni jezik« (gl. zgoraj). Vendar je tudi to vodilo preohlapno: so pogovori mišljeni neterminološko in torej zajemajo vse dvogovorne žanre (tj. tako nenovinarske kot novinarske, med novinarskimi pa tako intervjuje, okrogle mize kot pogovore, gl. 2.6)? Poleg tega je kategorija »splošni pogovorni jezik« – kot sem nakazala v 3. poglavju – problematična zaradi svoje preširoke (žanrske) zastavitve in hkrati preveč rigidne opredelitve jezikovnih značilnosti, ki naj bi kazale nanjo.

Poleg eksplicitno zapisanih splošnih vodil pa je pri programih javnega servisa mogoče še en, posreden vpogled. Implicitno se namreč kaže v publikacijah *Naš govor* (1982–1989) in *Antibarbarus* (1991–1995), ki ju je izdajal Radio Slovenija (prvega Center za interno izobraževanje, drugega Oddelek za kulturo govora). Čeprav že dobro desetletje ne izhajata več, je v njiju mogoče razbrati smernice, ki so jih dobivali takrat šolajoči se govorniki v interni šoli govora (mnogi izmed njih pa so zdaj aktivni novinarji na enem ali drugem programu).

V knjižnicah dostopno gradivo, ki je nastalo v okviru Oddelka za govor Radia Slovenija, je večinoma usmerjeno v doseganje in negovanje najvišje ravni kultiviranega govora, kakršna se pričakuje od napovedovalca (pri branju) oziroma napovedovalca voditelja in voditelja pri govornem branju. Nebrani govor in pogovarjanje (v kontaktnih oddajah, novinarskih dvogovornih žanrih) sta omenjena le tu in tam, nikoli pa ni natančno opredeljeno, kaj se v takih položajih pričakuje od voditelja oziroma novinarja. Večinoma se avtorji sklicujejo na govorčevo jezikovno izobraženost in na slovnico, kar je razvidno iz spodnjih citatov:

/O/d voditelja - napovedovalca pričakujemo kar se da dobro in temeljito jezikovno izobrazbo ter posluš in skrb za jezik. Dobro mora poznati zvrsti jezika, vedeti mora, kdaj sme uporabiti zborni knjižni jezik in kdaj splošni pogovorni jezik in do kod sme seči v svoji pogovornosti, da bo govor kljub temu kultiviran in razumljiv. (Šeruga Prek 1990: 47)

Kontaktne oddaje pogosto, ne pa vedno, zahtevajo pogovorni jezik, dober voditelj bi moral lahko in popolnoma obvladati pravila splošnega pogovornega jezika, ki ga slovnica opredeljuje tako, da kaže predvsem na njegove razlike v primerjavi z zbornim knjižnim jezikom. Z rabo pogovornega jezika na ljubljanskem RA je v praksi res veliko težav in tu nas vse skupaj čaka še veliko dela. (Šeruga Prek 1990: 50)

V zvezkih *Antibarbarusa*, ki vsebujejo povzetke napak, slišanih v določenem obdobju, so ob posameznih napakah pojasnila, ki vsaj delno podrobneje karakterizirajo t. i. pogovorni jezik. Posebej zanimiva je pripomba, da »v radijskem pogovornem jeziku ne uporabljamo polvikanja« (*Antibarbarus IV.*: 14), ki bralca navaja na misel, da obstajajo značilnosti, ki radijsko pogovornost razlikujejo od pogovornosti, kot obstaja drugje oziroma kot jo opredeljuje slovnica. Na drugih mestih so pripombe bolj splošne in se sklicujejo na znanje o pogovornem jeziku, ki naj bi ga govorec že imel (predvidevamo lahko, da ga je pridobil med šolanjem v radijski šoli govora), npr.: »Tudi pogovorni jezik zahteva čisto, natančno artikulacijo. Nekateri glasove, npr. zlasti nenaglašeni i, lahko v nekaterih položajih sicer reduciramo (izpustimo), toda pravila o tem je seveda potrebno natančno spoznati. Momljlajoč, malomaren izgovor ne sodi v pogovorni jezik« (prav tam).

V pregledanih biltenih pa je mogoče opaziti tudi premik od »braniteljskega« pogleda na radijski govor k zagovarjanju take govorne interpretacije, ki je – seveda v okvirih, določenih s statusom javnega servisa – bliže poslušalcem. Zagovornik prvega pogleda je npr. M. Krišelj, ki v uvodniku k *Antibarbarusu VI.* piše, da se je po odprtju radia »mimoidočim« v 70. letih tudi govor radijskih govorcev »kar priličil govorom, ki jih slišimo na ulici. Tako smo hote ali nehote zabrisali tisto žlahtno mejo, ki je dotlej razločevala vsakdanji govor od tistega, ki smo ga v dolgih letih truda in skrbi oblikovali – od radijskega govora z vsemi zakonitostmi, ki sodijo zraven« (n. d.: 4).

Od takega uniformnega pogleda na radijski govor se oddaljuje C. Šeruga Prek, ki je prepričana, da radijski govorec veliko lažje in bolje opravlja svoje delo, če ne govori

anonimni množici, temveč ima vsaj približno predstavo o svojem naslovniku. Najlažje ga spozna v t. i. kontaktnih oddajah: »Tu naj bo govorni del sporočanja zamišljen kot čimbolj enakovredna izmenjava misli in stališč voditelja in poslušalca. Najboljši voditelj ne potrebuje zase privzdignjene drže večvredneža, ampak skuša biti le usklajevalec pogovora, lucidni ter inteligentni vpraševalec, nekdo, ki sogovornikovega izražanja ne moti, ampak ga vzpodbuja in le primerno usmerja« (Šeruga Prek 1990: 50). Pri tem avtorica poudarja, da mora govorno-izrazna verziranost govorca ustrezati visokim merilom medija, pri čemer bi moral vsak govorec posvečati pozornost tudi izgradnji lastnega avtorskega stila, odvisno od žanra pa se lahko oddalji od zbornega govora tudi v t. i. pogovornost (gl. zgoraj). V povezavi z avtorskim stilom, torej individualnim v govoru radijskega govorca, je zanimivo avtoričino ugotavljanje, kaj sodi v neindividualni, unificirani del sporočanja, saj je to del, ki je naučljiv in ki ga torej učijo tudi v šoli govora na Radiu Slovenija: »Sem bi lahko šteli /.../ akcentuacijo, artikulacijo, členjenje s premori (pavze), povezovanje v okviru govornih sintagem /.../, deloma sodijo sem tudi besedni in stavčni ritem in hitrost branja, v zelo okrnjeni obliki bi med neindividualni govorni del lahko šteli tudi stavčno in govorno melodijo ter intonacijo. Na vse našteje prvine unificiranega, neindividualnega govora lahko bolj ali manj vplivamo z učenjem« (n. d.: 49).

6.2 Zasebni neprofitni programi

6.2.1 *Murski val*

Radio *Murski val* je regionalni informativni program posebnega pomena, ki deluje od leta 1958. Slišen je **na območju Pomurja, na Štajerskem in v Porabju na Madžarskem**. Je družinski radio, vsebinsko spremlja predvsem dogajanje na območju pomurske statistične regije in vse pomembnejše dogodke na širšem območju slišnosti – na območju med Dravo in Rabo. Ima ekipo skoraj 60 sodelavcev in je med najbolj poslušanimi regionalnim radijskimi programi v Sloveniji. (<www.radiomurskival.si>, 25. 8. 2009)

Na *Murskem valu* so brana besedila – razen redkih narečnih povesti – v knjižnem jeziku, prav tako »bolj ‘resne’, fomalnejše in intelektualno zahtevnejše prostogovorjene oddaje (intervjuji, okrogle mize)« (Tivadar 2003: 292). Oddaje za mlade in kontaktne oddaje so zaradi želje po pristnem stiku v »neke vrste pokrajinsko obarvanem knjižnem jeziku« oz. »pokrajinsko pogovornemu jeziku« (n. d.: 293). V nekaterih kontaktnih oddajah še posebno izstopajo narečja in pogovorni jezik. Povsem v narečju pa so oddaje za Porabce, ki slabo razumejo knjižno slovenščino.

6.2.2 Štajerski val

Štajerski val je najstarejša slovenska radijska postaja posebnega pomena, nekoč znana kot *Radio Šmarje pri Jelšah* (ustanovljen leta 1953). V telefonskih regijah 03 in 02 je eden najbolj poslušanih radijskih programov; slišnost je razvidna iz Slike 1.

Slika 1: Slišnost radijskega programa *Štajerski val*.

Vir: www.stajerski-val.si.

V spletni predstavitvi je med drugim mogoče prebrati: »Naš program temelji na tradiciji, ki jo nadgrajujemo s sodobnimi medijskimi pristopi. Predvajamo izbrano glasbo iz naše lastne fonoteke /.../ in se zavedamo naše vloge najpomembnejšega informatorja v okolju, saj neposredno spremljamo dogajanje v več kot 20 občinah v regiji. Poslušalci v naših informativnih, kulturnih, zabavnih, izobraževalnih, verskih, otroških in drugih oddajah začutijo utrip svojih krajev, ki ga drugi mediji pogosto prezrejo« (<www.stajerski-val.si>, 25. 8. 2009).

6.2.3 *Radio Kranj*

Radio Kranj, poimenovan tudi »Gorenjski Megasrček«, je bil ustanovljen leta 1990. Pokriva področje **Gorenjske, vključno z Ljubljano**, in je v tem delu najbolj poslušana radijska postaja posebnega pomena. V strukturi občinstva prevladuje izobrazena srednja populacija z dobro kupno močjo in z vplivom na dogajanje v regiji. Poleg informativnih vsebin je v njihovi programski vsebini širok pester izbor oddaj za različne ciljne skupine. Program ustvarja več kot 56 sodelavcev. (<sl.wikipedia.org>, 25. 8. 2009)

6.2.4 *Radio Ognjišče*

Katoliška radijska postaja *Radio Ognjišče* je začela oddajati leta 1994; leta 1997 so kot prva slovenska radijska postaja začeli program neprekinjeno oddajati tudi prek interneta (Dežman 2003). Na spletni strani imajo objavljen podatek, da so slišni »povsod«, saj imajo Slovenijo »zelo na gosto poseljeno z radijskimi oddajniki« (<radio.ognjisce.si>, 25. 8. 2009). V odgovoru na vprašanje glede slišnosti, objavljeno na neki drugi spletni strani, pa je mogoče prebrati, da v tehnični službi Radia Ognjišče ocenjujejo, da pokrivajo **»do dvajset odstotkov manj ozemlja Republike Slovenije, kot ga nacionalni radio s tremi programi«** (<www.klep.si>, 25. 8. 2009).

Svoje občinstvo opisujejo tako: »Naš povprečni poslušalec je preprost Zemljan srednjih let, ki ima družino z več otroki. Doma je na obrobju mesta oz. na podeželju. Je srednje izobražen, njegov dohodek je povprečen. Tradicija in verske vrednote so mu pomembne. /.../ To pa ne pomeni, da Radio Ognjišče posluša samo zgoraj opisani profil prebivalstva. Prepričani smo, da s svojim programom pokrivamo vse starostne razrede in vse profile. /.../ Radio Ognjišče poslušajo tudi intelektualci, kulturniki, umetniki, saj kulturi in svežim informacijam posvečamo veliko pozornosti. /.../ Trudimo se tudi za našo mladino z dijaško in študentsko oddajo, saj se zavedamo, da je vzgoja mladih najpomembnejša. /.../ In pomemben, nekoliko presenetljiv podatek: Radio Ognjišče poslušajo tudi neverujoči, a versko strpni poslušalci, ki si radi širijo obzorja in imajo radi iskreno, domačo, prijazno in toplo besedo.« (<radio.ognjisce.si>, 25. 8. 2009)

6.3 Komerzialna programa

6.3.1 *Radio Aktual*

Radio Aktual s svojim signalom pokriva precejšen del Slovenije (telefonske regije 01, 02, 03 in 07). Kot je razvidno iz Slike 2, pa ima najmočnejši signal v osrednji Sloveniji (močnejše obarvano območje).

Slika 2: Slišnost *Radia Aktual*.

Vir: www.radioaktual.si.

Od 1. januarja 2008 oddaja na frekvencah nekdanjega *RGL (Radio glas Ljubljane)*, od katerega je po navedbah v Wikipediji tudi prevzel večji del ekipe. V spletni predstavitvi ga opredeljujejo kot »sodoben radio, namenjen aktivnemu prebivalstvu, ki išče drugačno radijsko postajo« (www.radioaktual.si, 25. 8. 2009). Njegov programski direktor Matej Špehar - Racman (nekdanj voditelj na *Radiu Hit*) na istem mestu piše: »Poslušalec Radia Aktual bo pri nas slišal zgodbe, ki jih pišejo življenja na naših ulicah. Poistoveti se lahko s tematikami, ki so del našega vsakdana, del družbe, okolja, v katerem živi. V ušesa in srce poslušalca lahko pridemo le z neizumetničenim prikazom prostora, v katerem živi, ter s pristno komunikacijo, ki ni igrana, ampak je odziv radijskih voditeljev na življenje« (prav tam).

6.3.2 *Radio Hit*

Radio Hit je kot prvi slovenski komercialni radio začel oddajati leta 1993, sprva 8 ur dnevno, leto dni pozneje pa je imel že lastni 24-urni program. Razen **osrednje Slovenije** s tremi frekvencami pokrivajo še **del Gorenjske** (Kranj z okolico), **Notranjske in Goriško**. Medianine raziskave kažejo, da so v telefonski regiji 01

(širša Ljubljanska kotlina) na prvem mestu poslušnosti. Njihova ciljna skupina so poslušalci, stari med 20 in 50 let; ocenjujejo, da je formula za uspeh njihova usmerjenost k poslušalcu. Pohvalijo se lahko s štirimi viktorji popularnosti: že drugo leto zapored so leta 2008 prejeli nagrado za najbolj popularno radijsko postajo in radijsko osebnost. (<www.radiohit.si>, 25. 8. 2009)

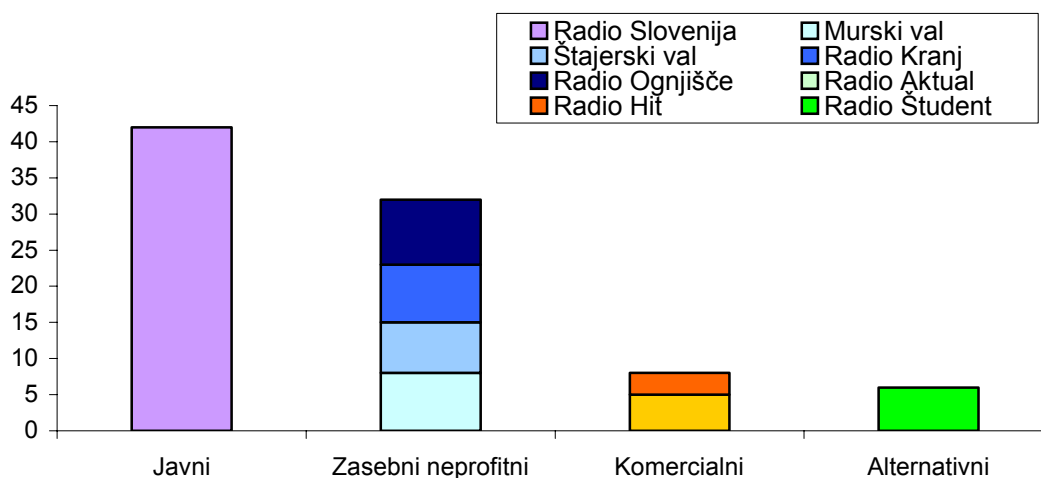
6.4 Alternativni program *Radio Študent*

Radio Študent oziroma *RŠ* je ena najstarejših evropskih študentskih in neodvisnih radijskih postaj. Neprekinjeno oddaja že od 9. maja 1969, ko ga je ustanovila Študentska organizacija na Univerzi v Ljubljani. Oddajnik *Radia Študent* pokriva **širše območje Ljubljane** – področje z okoli 500.000 prebivalci. Poleg ustvarjanja in oddajanja izobraževalnega, umetniškega, informativnega in glasbenega programa je enako pomembna tudi vzgojno-izobraževalna vloga *Radia Študent*: mlade vzgaja in izobražuje za novinarska in druga dela na radijski postaji, hkrati pa s posvečanjem zahtevnejšim in zapostavljenim temam izobražuje poslušalstvo. Tedensko pripravljajo in oddajajo programe kulturno-umetniških, informativnih, izobraževalnih in glasbenih vsebin. Temeljno vodilo programske politike *Radia Študent* je ustvarjanje programa, ki se ne prilagaja okusu povprečnega poslušalca komercialnih radijskih postaj, ampak skuša s podajanjem tehničnih vsebin na vseh področjih ustvarjanja dvigovati kriterije zahtevnosti poslušalstva. S svojim programom podpirajo pravico do komunikacije, svobodnega pretoka informacij in prepričanj, spodbujajo kreativno izražanje, prispevajo k demokratičnim procesom in pluralizmu družbe, spodbujajo razvoj boljšega razumevanja v podporo miru, toleranci, demokraciji in napredku. (<www.radiostudent.si>, 25. 8. 2009)

6.5 Podatki o gradivu

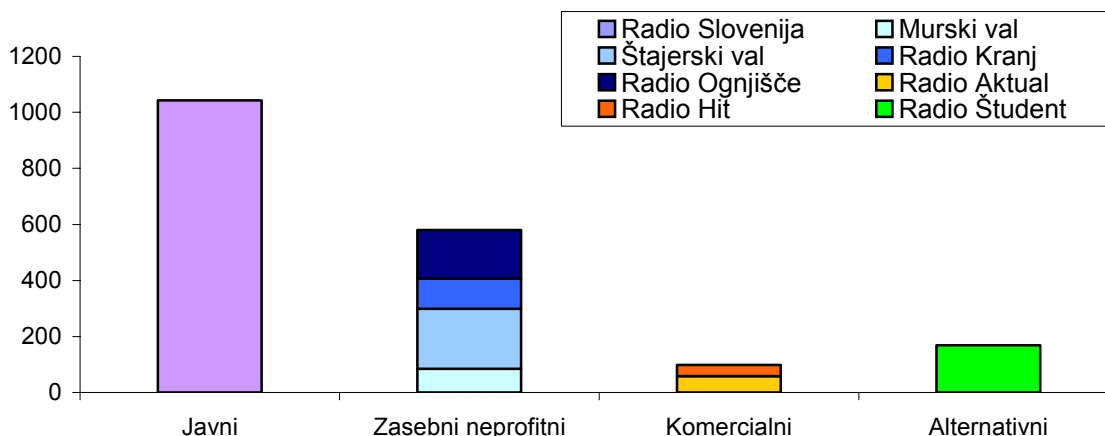
Seznam vseh v gradivno analizo zajetih oddaj oziroma posnetkov, vključno z imeni novinarjev, je v Prilogi 1.

Na vseh analiziranih radijskih programih je skupno število vseh transkribiranih **posnetkov 87**. Gradivo z javnih programov *Slovenija 1* in *Val 202* obsega 42 posnetkov 18 različnih oddaj. V gradivu z zasebnih neprofitnih programov je 31 posnetkov, od tega 7 posnetkov z *Murskega vala*, 8 posnetkov s *Štajerskega vala*, 7 posnetkov z *Radia Kranj* in 9 posnetkov z *Radia Ognjišče*. Posnetkov s komercialnih programov je 8, od tega 5 z *Radia Aktual* in 3 z *Radia Hit*. Gradivo z alternativnega radijskega programa *Radio Študent* obsega 6 posnetkov. Deleži posameznih tipov medijev so prikazani v Grafu 1.

Graf 1: Deleži posnetkov glede na tip medija.

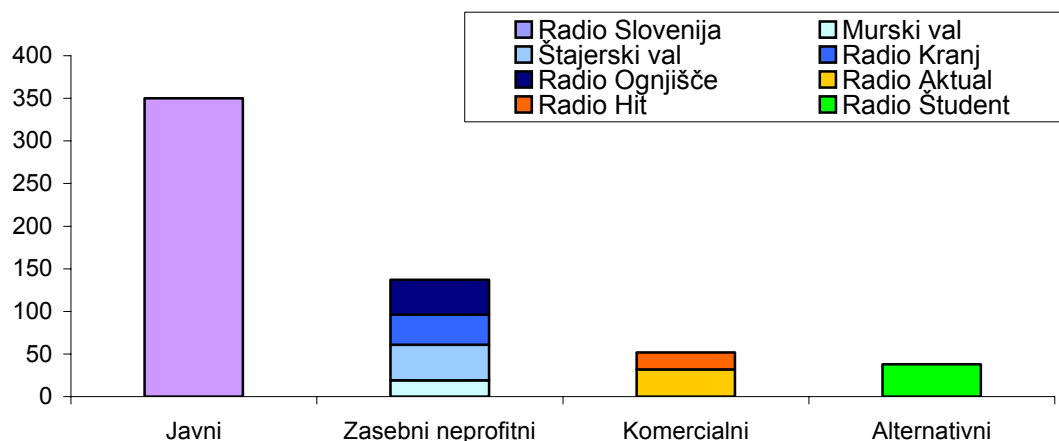
Celotna dolžina vseh poslušanih in delno transkribiranih posnetkov je 1889 minut oziroma **31 ur in 29 minut**, deleži posameznih programov so prikazani v Grafu 2. Posnetki z *Vala 202* obsegajo 440 minut čistega govora (brez začetne, vmesne in/ali končne glasbe), posnetki s programa *Slovenija 1* pa 602 minuti čistega govora, skupaj torej 1042 minut (17 ur in 22 minut). Posnetki z zasebnih neprofitnih programov skupaj obsegajo 580 minut govora, od tega 85 minut na *Murskem valu*, 214 minut na *Štajerskem valu*, 107 minut na *Radu Kranj* in 174 minut govora novinarjev in njihovih gostov na *Radu Ognjišče*. Na komercialnih programih je bilo skupno 98 minut govora, od tega na *Radu Aktual* 58 minut in na *Radu Hit* 40 minut. Posnetki govora z *Radia Študent* so skupaj dolgi 169 minut.

Graf 2: Skupne dolžine posnetkov s posameznih medijev.

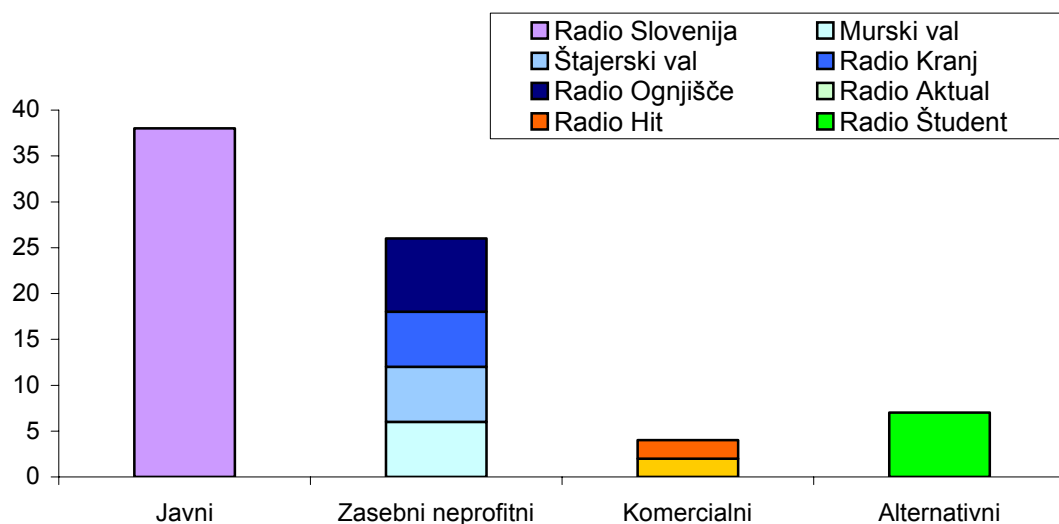
Pomenljivejši je podatek o številu besed v transkripcijah s posameznih tipov medijev in tudi s posameznih radijskih programov (transkribiran je bil v celoti le govor novinarjev, govor gostov pa samo na mestih, kjer je bil relevanten, npr. ob prekrivnem govoru). Obseg celotnega korpusa transkripcij je **okoli 57.700 besed**. Številka je približna, saj je bilo treba od celotnega števila besed odšteti besede, ki so v glavi transkripcije, ter oznake govorcev in podatke o minutaži, s katerimi so opremljene vse replike. Transkripcije besedil z javnih programov *Slovenija 1* in *Val 202* obsegajo približno 35.000 besed,⁷² kar je 60 % celotnega gradiva. Transkripcije z zasebnih neprofitnih programov obsegajo 13.700 besed ali 24 % celotnega gradiva (od tega *Murški val* 1.900 besed, *Štajerski val* 4.200 besed, *Radio Kranj* 3.500 besed in *Radio Ognjišče* 4.100 besed). Transkripcije s komercialnih programov obsegajo 5.200 besed ali 9 % celotnega gradiva (*Radio Aktual* 3.200 besed, *Radio Hit* 2.000 besed), transkripcije z alternativnega programa *Radio Študent* pa 3.800 besed ali 7 % celotnega števila besed. V Grafu 3 so prikazani deleži celotnega korpusa transkripcij glede na tip medijev.

⁷² Za primerjavo: v disertaciji A. Valh Lopert (2008) je približno toliko (34.575 besed) obsegal celotni korpus analiziranih besedil.

Graf 3: Primerjava števila besed v transkripcijah s posameznih medijev.

V celotnem gradivu je transkribiran govor **75 različnih novinarjev** (v istem posnetku sta lahko tudi dva ali več novinarjev ali pa se isti novinar pojavi v dveh različnih posnetkih). Na javnih programih *Slovenija 1* in *Val 202* se je pojavilo 38 različnih novinarjev, na zasebnih neprofitnih programih 26 novinarjev (*Murški val* 6, *Štajerski val* 6, *Radio Kranj* 6, *Radio Ognjišče* 8), na komercialnih programih 4 novinarji (*Radio Aktual* 2, *Radio Hit* 2) in na alternativnem programu *Radio Študent* 7 različnih novinarjev. V Grafu 3 so številčna razmerja tudi grafično prikazana.

Graf 4: Število analiziranih novinarjev po posameznih medijih.

7 Jezikovne značilnosti intervjujev v programih *Val 202* in *Slovenija 1*

Gradivna analiza je potekala v dveh korakih: v prvem (7. poglavje) je bilo analizirano gradivo, prepoznano kot **jedrno** oziroma izhodiščno za **primerjalno analizo** preostalega gradiva, ki je potekala v drugem koraku (8. poglavje). Značilnosti, ki so se ob primerjalni analizi pokazale kot skupne celotnemu gradivu, v naslednjem poglavju niso ponovno opisane, temveč so spet pritegnjene v razpravo šele v sklepnem, 9. poglavju. Pri primerjalni analizi sem iskala in opisovala predvsem razlike med posameznimi sklopi gradiva ter njihove tipike in morebitne razloge zanje.

Glede na spoznanja, predstavljena v 2. poglavju, je **intervju** primarni, osrednji novinarski dvogovorni žanr; Radio Slovenija pa je glede na svoj s pravnimi akti predpisani družbeni status in glede na največjo geografsko pokritost s signalom servis, ki v sestavu radijskih programov predstavlja pomemben osrednji model, glede na katerega se (lahko) oblikujejo drugačni modeli. Zaradi teh dveh postavk so bili kot izhodiščno (jedrno) gradivo analizirani **intervjuji s programov *Val 202* in *Slovenija 1***. Poglavje pa je za primerjalne analize v nadaljevanju izhodiščno tudi zato, ker so ob vsaki ravni in prvini analize v obravnavo pritegnjene ugotovitve iz jezikoslovne literature oziroma raziskav domačih avtorjev.

7.1 Glasovna, oblikoslovna in naglasna podoba

Na tej ravni gre pri veliki večini govorcev za sledenje zborni izreki in normi knjižnega jezika; sploh v oblikoslovju. Večina posebnosti (tradicionalno bi rekli »odstopov«), ki se pojavljajo, ni idiolektalna, temveč jih je mogoče strniti v nekaj skupin in mnoge tudi kontekstualno ali kako drugače pojasniti oziroma opisati. Da je eksplicitna norma knjižne slovenščine in njene zborne izreke privzeta kot temeljna oblika, od katere se (lahko) odstopa le v spodaj predstavljenih primerih in okoliščinah, potrjujeta primera novinarjev z opazno severnoslovensko melodiko, ki v govor občasno vključujeta regionalne značilnosti, kar »kompenzirata« s hiperkorigiranjem.

Novinar v *Aktualni temi* 15. 5. 2008 po eni strani nekatere oblike naglašuje, kot je tipično za njegov pokrajinski govor: *funkcijski deli*, ne *samo za koroške Slovence*, po drugi strani pa uporablja naglasne oblike, ki so (ali se mu vsaj zdijo) ozkoknjižne: *ne vemo*, *nekoliko*. Vpliv narečja je opazen tudi pri kakovosti samoglasnika v *študentski*, *študenti*, hiperkorekcija pa pri besedi *podpôre*, saj je govorec izbral kvaliteto samoglasnika, ki je ravno nasprotna pokrajinskemu govoru (vendar v tem primeru tudi normi knjižnega jezika). Zanimiva je še oblika *imaste*, ki je nekakšen protipod v isti repliki uporabljeni pokrajinski obliki *poglejma*.

Še bolj zanimiv je primer novinarka v *Gymnasium* 4. 6. 2008, saj lahko pri njej govorimo celo o dvojnem hiperkorigiranju. V svoj govor vnaša nekatere pokrajinske značilnosti: *ótrok*, *otróci*, *pogóvori*, *nalóžit*, *obstój*, *dostópno*; *naletél*, *pripisali*, *vključli*; *majn*, *zaj* (zdaj), ki se jih zaveda in občasno popravlja (*velik pró- prôstega časa preživite*) ali pa celo uporablja hiperkorektna sredstva: *povemo*, *vemo*. Ker gre za mešanico intervjuja in pogovora s srednješolci, je izbira takih oblik res zaznamovana. Bolj pričakovano in v skladu s teorijo, da se novinar v govoru poskuša približati občinstvu (gl. 4.3), v tem primeru srednješolski mladini, je vnašanje neknjižnih prvin. Teh je dejansko precej (sploh v primerjavi z drugimi posnetki v tej skupini), zlasti v tistih delih, ko se intervju prevesi v pogovor (kramljanje z gosti, ne toliko pridobivanje informacij). Zelo zanimivo pa je, da novinarka ne uporablja neknjižnih prvin iz lastnega pokrajinskega govora, ampak uporablja tipične osrednjeslovenske reducirane oblike: *Je tega velik?*; *ne vem kokrat*; *tko dnevno*; *mal bolj prijetno*; *kar ste nardil*. To razumem kot posebne vrste hiperkorekcijo, saj izmed množice neknjižnih sredstev novinarka izbere tista, za katere oceni, da so »pravilnejša« oziroma v danem kontekstu ustrežnejša, s čimer pa se zaznamovanosti ne izogne, temveč jo šele naredi očitno.

Kot že rečeno, pa je v splošnem glasovno-naglasna podoba večinoma prekrivna s knjižno, kar je še z večjo gotovostjo mogoče zapisati za **oblikoslovje**. Posebnosti, ki se pojavljajo tu, so zgolj sporadične, npr. križanje glagolskih spregatvenih vzorcev (vpliv atematskih glagolov): *(i)maste*, *ko ugotoviste*; raba tipično pisnega zaimkovnega sredstva *le-ta* oz. *le-to*; raba določne oblike pridevnika, ko bi pričakovali nedoločno: *pa kakšen prosti dan v šoli*; raba predloga iz namesto z:

gledano iz slovenske perspektive. Da gre pogosto za lapsuse, dokazuje tudi oklevanje takoj po oblikoslovno neustrezni oziroma stilno zaznamovani zvezi:⁷³

Zdej pa da ne bomo **ta del zaključili** (..) tko e žalostno (tožilniška zveza namesto rodilniške ob zanikanju);

Dobro, **naj bode** za (.) sedaj dovolj (bržkone križanje zvez *naj bo* in *bodi*).

Edina opaznejša posebnost, ki jo nekateri avtorji sicer uvrščajo h glasovnim posebnostim, je pogosta raba kratkega nedoločnika. Tu jo uvrščam na mejo med glasoslovje in oblikoslovje, saj je bila moja prva hipoteza ob pregledovanju gradiva, da se kratki nedoločnik uveljavlja zlasti, ko je rabljen vezano (tj. ob tipičnih pomenskih skupinah glagolov; največkrat gre za naklonske izraze), v drugih skladijskih vlogah (ko je rabljen nevezano) pa prednjači dolgi nedoločnik. V nadaljevanju je predstavljena gradivna analiza.

7.1.1 Dolgi : kratki nedoločnik

Štetje enih in drugih oblik je pokazalo, da je dolgi nedoločnik ravno enkrat pogostejši kot kratki (102 proti 49 primerov, od tega glagoli na -iti: 43 proti 25, glagoli na -ati: 46 proti 17, glagoli na -eti: 12 proti 5; 3 pojavitve *doseči* in 1 *rečt*). Kratki nedoločnik se je skoraj izključno pojavljal v vezani vlogi; nevezane so le tri – vedno je nedoločnik v jedru osebka:

pet šest ur **stat** v koloni, to je res višek

Pa bi rekli, da je **ustvarjat** repertoar bolj naporno od režije?

Je pametno **imet** računalnik prižgan ves čas /.../ ali ugasnemo računalnik, je boljše **ugasnit**?

Dvakrat je bil za faznim glagolom:

se je začelo te (.) črni oblaki **zgrinjat** nad celotnim projektom

kdaj začnejo otroci **uporabljat** internet

⁷³ Zgledi ob posameznih problematikah niso zapisani z vsemi transkripcijskimi prvinami, zajetimi v originalne transkripcije, razen kjer je to potrebno. Navadno so izpuščene značilnosti, ki za posamezno problematiko niso relevantne, ker bi lahko oteževale branje.

Tudi dolgi nedoločnik se večinoma pojavlja v vezani vlogi, nikoli se ni pojavil za faznim glagolom, v nevezanih vlogah pa 16-krat. Čeprav je vzorec majhen, se vseeno kaže, da so te vloge bolj pestre kot pri kratkem nedoločniku – pojavlja se kot osebek, povedkovo določilo, predmet ali prislovno določilo:

srednji je omenjal, da je prava filozofija **biti** natakaj

edina možnost za razvoj, za uspeh je **biti** v centru

zdaj že pokojni predsednik Drnovšek se (.) odločil takrat (.) sam **posredovati**

Bolje kot **živeti** (.) zunaj, recimo

7.1.2 Samoglasniški upad

V nasprotju z značilnostmi knjižnopogovornega jezika (Toporišič 2000: 18–19) oziroma knjižne govorice (Urbančič 1987: 105), ki naj bi se po modelih avtorjev uporabljala v vnaprej nepripravljenem (nebranem) govoru, je oblik, ki so nastale kot posledica moderne vokalne redukcije (MVR) v gradivu v primerjavi z nereduciranimi malo in – kot kaže – njihova raba ni arbitrarna. Poleg kratkega nedoločnika se namreč najpogosteje pojavljajo reducirane oblike nepolnopomenskih besed (*tud, al, blo, sej*), čeprav tudi te mnogo redkeje kot nereducirane (pri *tudi* in *tud* je razmerje npr. 269 proti 14, pri *bilo* in *blo* 35 proti 8). Med reduciranimi besedami je tudi več takih, ki so skupne večini slovenskih neknjižnih govorov (poleg zgoraj naštetih še npr. *mate, mam*), zgolj osrednjeslovenske so redke (*təm, kəkšn, vəs* (zaim. *vas*), *čas, jst, tle, klepetat, žou, prou*).

V naslednjih zgledih je potencialnih mest za samoglasniški upad denimo precej, realizirano je le eno:

e Se pravi, (..) nekako mladinski centri so lahko, pač **zdej** bom mogoče *em* malo sporno rekla, ampak so lahko tudi čisto (..) pozitivne organizacije ne.

Beseda *zdej* je na prvi pogled sicer polnopomenski časovni prislov, a če zglede natančneje pogledamo, jo lahko interpretiramo tudi kot diskurzni označevalec (gl. 5.5 in 7.2.6.1), torej prvino s primarno pragmatično vlogo, ne pa kot bistveni del propozicijske vsebine. Tudi če bi *zdej* iz zglede izpustili, se vsebina povedanega ne bi spremenila; spremenil bi se pragmatični pomen – skupaj s *pač* in *mogoče zdej* izraža negotovost, zadržek glede tega, kar bo povedano v nadaljevanju.

Zdej opravlja nesporno vlogo časovnega prislova le v 14 zgledih od 35, npr.:

[No **zdej** bom pa citirala vaše besede.]

V nekaj zgledih je težko z gotovostjo ugotoviti, ali je bil rabljen časovno ali pragmatično (o težavah z določanjem vlog *zdaj* v svojem gradivu piše tudi D. Verdonik (v Verdonik 2007: 101)):

[Kako bo pravzaprav Kmetijsko-gozdarska zbornica pomagala **zdej** kmetom pri recimo sanaciji posledic tega neurja

Nesporno vlogo diskurznega označevalca pa ima denimo v:

[**Zdej** kadar govoriva o natakarih, govoriva seveda tudi o kuharjih.]

Razmerje med *zdej* in *zdaj* je 35 proti 47; od tega se *zdaj* v 39 primerih pojavlja v časovni vlogi:

[končala si srednjo šolo, gimnazijo, **zdaj** te čaka študij]

[Si predstavljate, da bi lahko bili res **zdaj** že v pokoju?]

Le 8 primerov pa je takih, da je v njih *zdaj* (tudi) pragmatična prvina ali pa je njegova vloga težko določljiva:

[No, nekajkrat se je **zdaj** tudi že zgodilo, da je vozilo zagorelo]

[Kje je **zdaj** resnica?]

Če se torej vrnem k izhodiščnemu opažanju glede samoglasniškega upada: tudi *zdej* se najpogosteje pojavlja v nepolnopomenski (pragmatični) vlogi diskurznega označevalca; to postane s primerjavo z rabo oblike *zdaj* še očitnejše.

Seveda pa še zdaleč ne trdim, da se v gradivu pojavljajo le reducirane nepolnopomenske besede; ta skupina je le nekoliko očitnejša in predvsem regularna, torej prisotna pri večini govorcev.

A. Valh Lopert za svoje gradivo pri deležnikih na -l ugotavlja precejšnjo pogostnost onemitve nenaglašnega samoglasnika v pred- in ponaglasni legi ter posploševanja nenaglašnega končaja v mariborski pogovorni -o, redkeje v -u (2005: 67, 70; 2008:

104–105). Obe spremembi sta pogostejši pri nepoklicnih govornikih, pri poklicnih pa (po pričakovanjih) v spontanem govoru. V tu obravnavanem delu mojega gradiva sta pojava zelo redka: posploševanje v -u le v štirih primerih (*hotu, omenu, razumu, potrudu*), ošibitev oz. onemitev nenaglašene samoglasnika pa v osmih primerih, od tega je pet primerov pri dveh novinarkah – pri eni je mogoče obliko pripisati vplivu severnoštajerskega pokrajinskega govora (*navadli, ocenli*).

Za rabo takih, bolj na posamezne govorce vezanih reduciranih oblik bi težko našli razloge zgolj s pomočjo transkripcije in značilnosti diskurza; konec koncev to niti ne bi bilo smiselno, vsaj ne v tej raziskavi. Kljub vsemu pa je bilo mogoče opaziti vsaj še nekaj ponavljajočih se okoliščin, ki bi lahko vplivale na samoglasniški upad. Nekatere okoliščine, v oziroma ob katerih nadzorovanost artikulacije nekoliko upade, so:

1 hitrejši tempo govora, ko novinar prekine sogovorca:

>A **dovolte**<, poslušalec Andrej iz Ljubljane mislim, da že nekaj časa *e* čaka

[To sem vas **hotu** še vprašat ja.=Imamo jih ne, ampak *e* delujejo **al** pravzaprav niti ne?]

2 na koncu intervjuja ali replike, ko je konec že napovedal, želi nekaj še na hitro dodati:

Še intermezzo **čist** na kratko,=zdajle ste tako branili Gorenje

3 novinar izbere neustrezno prvino in želi čim prej izreči ustrežnejšo:

Kakšne **al** pa katere izmed teh tisočev zgodb so take, ki vas spremljajo tudi desetletja

Tudi vedno želite sami pravzaprav nek spor, **al** pa ne bom rekla spor, nejasnost *e* rešit

4 novinar citira izjavo, ki je bila (najbrž) izrečena v neformalnem pogovoru:

No in potem so mi tajnice rekle, ja **sej** vedno, ko nastopi v etru, potem imamo pa *e* mars-

5 ko postane pogovor oseben za novinarja:

Ampak lejte zz (.) **tle** je **tist** problem, ki ga mi novinarji enostavno ne znamo razrešit.

Kr nekej pørjatlov mam tud, >kolegic in kolegov<, ki **majo** starše *e* dementne **zdej** v visoki starosti. **Tko** da me zanima,=kako se **spopadat** s tem?=So **zlo zgubljeni** ljudje **pr** tem.

6 ko postane pogovor oseben za sogovorca:

A vam je **žou**, da ste ga prodali?

Dejali ste, da vam papež zaupa. (..) Kakšen je dejansko ta vaš odnos (.) s papežem? Se lahko loči služben in zaseben? **Mate tud** kakšne zasebne pogovore

7.1.3 Izgovor predlogov v, s/z

A. Valh Lopert za svoje gradivo ugotavlja, da je zelo izrazita značilnost vseh govorcev izgovor fonema /v/ v vlogi predloga v, in sicer kot samostojni zlog və, kar opredeljuje kot odstop od (knjižnojezikovne) norme (Valh Lopert 2005: 71). Pri tem izhaja iz kodifikacije, ki v nobenem primeru ne dopušča zobnoustničnega izgovora. Avtorica podobno tudi zložni izgovor predloga s/z kot zə opredeljuje kot »napačno rabo« (2007: 84). Stabej (2008: 93) se v zvezi s tem pravorečnim določilom sprašuje, »ali gre pri variantnosti izgovarjanja t. i. nezložnih predlogov res le za vprašanje odločitve za eno od obeh možnosti, ki imata sicer enako funkcijo, razlika pa naj bi bila ta, da je ena v skladu s predpisom in druga ne. Ali pa se variantnost izgovora da razložiti funkcionalno?« Kot možna razloga za to, da se govoreči v svojem govorjenju »obesi« na predlog, navaja: 1. govorec potrebuje spoznavni premor za načrtovanje nadaljevanja izjave (gre torej za strategijo zadrževanja govorne vloge); 2. morda hoče posebej poudariti pomensko vlogo predloga, saj bi se ob nezložni uresničitvi pomen predloga bodisi zabrisal ali izgubil (prav tam).

Predlog v se v tu obravnavanem delu gradiva več stokrat realizira v skladu s pravorečnim predpisom, zložnih izgovorov je zanemarljivo malo, le 10, od tega jih je polovica za premorom, torej na mestu, kjer je očitno, da si govorec jemlje čas za premislek o nadaljevanju:

Kam bi odpotovali in takoj nazaj (...) brez kakšnih obveznosti, lahko tudi samo (.) və mislih?

Zato pa je okoli 50 izgovorov predloga s fonemom /u/, kar predpis sicer dopušča, a le ob počasnejšem tempu govora. Pokazalo pa se je, da počasnejši tempo ni odločilna okoliščina za izbiro te možnosti; pogosteje (kar v 24 primerih) se je u pojavljal pred ali za premorom, ki je bodisi glasovno prazen ali zapolnjen s tipičnimi diskurznimi označevalci, tradicionalno pojmovanimi kot mašila:

Ker osemnajst jih je ne, ki so že od začetka u (.) centru.

Kaj se dogaja e (.) u u ljudeh, em ko pridejo k vəm

pa me zanima, koliko staršev je (.) e u Sloveniji v najvišjem oziroma najnižjem razredu

Zato je moja hipoteza (ki pa bi jo bilo treba preveriti na obsežnejšem gradivu), da novinarji u-jevski izgovor uporabljajo na mestih, kjer bi manj večji govorniki uporabili *və*. Tako vsaj v grobem zadostijo predpisu, hkrati pa je predlog lahko potencialno mesto za premislek o nadaljevanju govora. Zgovoren je tudi naslednji primer, kjer novinar najprej izbere nenormativni izgovor in ga takoj nato nadomesti s sicer normativnim, a le izjemoma dopustnim:

Və u politiko se ne boste vračali?

Pri predlogih *s/z* je s predpisom ujemajočega se izgovora vsaj 30-krat več kot zložnega: okoli 300 proti le 11. Od tega so vsaj trije gotovo posledica iskanja ustreznega nadaljevanja:

pa tudi *ee* pol- položaj policije v primerjavi *ee zə* z vojsko

Pri naslednjem zgledu pa bi lahko govorili o poudarjanju pomenske vloge predloga (k čemur navaja tudi dejstvo, da je predlog ponovljen pred vsakim samostalnikom v nizu):

Se vam zdi,=Anita Ogulin, da imajo pravzaprav ljudje, ki nimajo stika z otroki, zə revščino, zə ljudmi v stiski, da imajo sploh občutek

7.1.4 Kvalitativna premena e, o

Tivadar (2006) za govorce RTV Slovenija ugotavlja, da jim težavo predstavlja menjavanje kakovosti in trajanja pri širokih o in e, npr. *vzhòd vzhôda* nam. *vzhòd vzhôda*, *polèt polêta* nam. *polèt polêta*. V mojem gradivu se v tem delu omahovanje sicer kaže, vendar je s knjižno normo usklajenih oblik mnogo več kot nepremenjenih (navedene so vse najdene):

Poslušalka zaradi **splêta** okoliščin, >ampak verjetno še pravočasno<, je uspela oddati ugovor

plastični (..) denar je zelo v **obtôku**

Rekli smo, v **odstôpu**.

Davčne utaje ne v **nogomêtu** ne.

Vsakemu skoraj **dostôpno**

7.1.5 Naglaševanje

Tivadar piše, da kljub občutku za govorno normo in naklonjenosti živemu govoru, ki ju opaža pri nekaterih lektorjih za govor, »/p/recejšnja avtoritarnost, po mnenju nekaterih celo pretirana konzervativnost nacionalnega radia (Faganel) /.../ pogosto povzroča t. i. hiperkorektnost, ki se še posebej izraža pri nekaterih naglasnih posebnostih« (Tivadar 2006: 219). Hiperkorektnih oblik je bilo v tem delu gradiva malo (sem bi lahko šteli naglas *tragedija* nam. *tragedija*), največ omahovanja in tudi razlik glede na eksplicitno normo slovarskih in drugih priročnikov (tu mislim zlasti na priročnik C. Šeruga Prek in E. Antončič *Slovenska zborna izreka*) pa je bilo pri glagolih ter deležnikih na -l in -n.

Pri **deležnikih na -l** avtorji kot najbolj očitno problematičen navajajo premični naglas v glagolskih paradigmah (gl. Tivadar 2006; Šeruga Prek in Antončič 2004: 101). Največ razlik glede na naglasna mesta, predvidena v *SSKJ* in *SP 2001*, je bilo v mojem gradivu pri glagolih na *-ati*, *-iti*, ki imajo v nedoločniku dve naglasni možnosti. Pri vseh teh glagolih se tako rekoč dosledno uveljavlja premična paradigma, ne glede na to, ali je v priročniku navedena kot ustrežnejša ali kot manj navadna dvojnica (v gradivu so bile le tri nasprotne realizacije, in sicer *omenili*, *dokazali* in *pripisali*; zadnja je najverjetneje odraz regionalnega govora novinarke):

vendar se je potem tako **zasukalo**, da sva zdaj pravzaprav sama

Zdej pa bomo magistro e Kovšetovo **vprašali**, kaj-

Kako bi **ocenili** e njihovo spretnost upravljanja z internetom?

kaj bi po vašem mnenju lahko (.) trenut-=-ta hip **pomagalo** (..) prebivalcem Darfurja?

poklicala nas je gospa Andreja iz Kranja

Verjetno bodo ti najbolj *eem* nestrpno **čakali** rezultate vašega dela.

Nas boste **poslušali** prek sprejemnika.

Enotnost naglasnega vzorca lahko pripišemo tudi stališču fonetikov Radia Slovenija, izraženem v Šeruga Prek in Antončič (2004): »Pri tej skupini glagolov so vsi dosednji priročniki priporočali kot boljšo možnost premični naglas deležnikov, zato smo ga lektorji za govor v praksi tudi uveljavili in je postal ustaljen /.../. Torej menimo, da nima smisla obremenjevati si spomina z nekaterimi redkimi dvojnicami,

ki jih SP 2001 dopušča /.../« (n. d.: 111). Pri premičnem naglaševanju avtorici vztrajata tudi v primerih glagolov *čakati* in *klicati*, kjer je dvojnica v SP 2001 celo ukinjena, navedena je samo oblika z naglasom na korenu (*čakati*, *klicati*).

Odstopanj od knjižno predvidenih vzorcev je v glagolskih paradigmah v tem delu gradiva na splošno zelo malo. Da pa naglaševanje deležnikov in tudi nedoločnikov od novinarja kljub predhodnemu šolanju in mnogo prakse zahteva sprotno nadzorovanje, kaže spodnji zgled, v katerem novinarka okleva pri mestu naglasa na nedoločniku (deležnik pa nato ustrezno premično naglasi):

Nekako *e* velja, da (.) Afrike ne moreš **začuti**- z- ne moreš **začutiti**, dokler tam dejansko nisi bil. Kdaj ste bili p=A je bilo takrat prvič, ko ste **začutili** to? Ko ste bili prvič v Afriki?

Tretja skupina naglasno težjih zgledov, ki jo omenja tudi Tivadar (2006), so **tuja lastna imena** in iz njih izpeljane oblike. V gradivu je nekaj takih primerov, prva dva zelo očitno kažeta na oklevanje novinarja:

slab teden je, kar ste se vrnili iz **Nepala**. /.../ Zvedeli smo, da ste se vrnili iz **Nepala**

Kaj pa veliki knjižni sejmi, recimo **frank-furtski**

Bili ste v **Šanghaju** ne

In kaj je pripeljalo (.) **Prekmurca** (.) u (.) bližino Ljubljane?

7.2 Oris leksike

Analiza besedja (sem poleg leksemov uvrščam tudi stalne in izvirne oz. avtorske besedne zveze) kaže, da gre za večše govorce, ki svoj govor vpenjajo med izražanje, skupno več novinarskim žanrom oziroma značilno za dvogovorne žanre in/ali radio, ter izvirno, kontekstu prilagojeno poigravanje z jezikom in njegovimi pomenskimi možnostmi (ki se včasih, kot bo pokazano ob zgledih, morda pod vplivom časovne stiske, tudi ponesreči). Vsem novinarjem je skupna težnja po kultiviranju izražanja, kar se kaže v popolni odsotnosti vulgarizmov, pretehtani in učinkoviti rabi intelektualizmov ter preišljeni rabi neknjižnih prvin, kjer jih dopušča (lahko bi rekli, da ponekod celo zahteva) kontekst. Bogat besedni zaklad ter spretnost rabe frazemov, njihovega prenavljanja in tvorjenja izvirnih metaforičnih izrazov nikjer niso v funkciji

postavljanja pred gostom oziroma občinstvom. Da novinarji izraze uporabljajo reflektirano, dokazujejo zgledi, kjer so metakomentarji vpeti v govorni potek (7.2.5), po svoje pa tudi primeri, v katerih se novinarji očitno zavedajo (in tudi veselijo) svoje kreativnosti (7.2.2).

7.2.1 Publicizmi in avtomatizmi

Izraz **publicizmi** razumem v skladu s Červ (2006: 61), kjer so opredeljeni kot tiste metafore v poročevalstvu, ki se s ponavljajočo se rabo razaktualizirajo in ustalijo, postanejo konvencionalne. Zaradi tega izgubijo del pozornosti, ki bi jo sicer pritegovale s svojo ekspresivnostjo in neobičajnostjo. S tem, da se pojavljajo večkrat in poimenujejo vedno isto prvino v realnosti (pri čemer zamenjujejo nevtralna poimenovanja teh istih prvin), po funkciji postajajo podobne avtomatizmom (gl. Korošec 1998: 14–15). Vendar take metafore svoje aktualizacijske funkcije ne izgubijo povsem, saj je eden od njihovih namenov še vedno pritegniti pozornost bralca (poslušalca).

Največ je bilo v tem delu gradiva publicizmov, ki so značilni za novinarska (poročevalska) besedila nasploh: med samostalniškimi besednimi zvezami *turistični biser*, *manevrski prostor*, *življenjsko poslanstvo*, *zgodba o uspehu*, *nogometna vročica*, *politična garnitura*, *predvolilna zgodba*, *burni časi*, *kadrovski cunami*; od glagolskih pa *načeti temo*, *dotakniti se neke teme/vprašanja*, *poigrati se s statistiko/števili*, *(povedati) med vrsticami*, *izkusiti na lastni koži*, *biti na prepihu*, *zapustiti politiko/vstopiti v politiko*, *potegniti rdečo črto*, *izginiti z obličja planeta*, *botrovati nečemu*, *nekaj se nas dotakne/nas spremlja/je druga zgodba/je globoko zakoreninjeno/se skriva za nečim*, *vprašanja se porajajo/se vrstijo*, *stvari se obračajo na bolje*, *držali bomo pesti* (prenos iz športnega poročevalstva), eliptični *kako in zakaj* (*bomo še povedali*).

Razen morda *načeti temo*, *dotakniti se neke teme/vprašanja* so vsi naštetih publicizmi lahko rabljeni tako v pisnih kot v govornih besedilih:

No, dotaknili ste se že vzdrževanih družinskih članov.=Pravite, da so izplačevalci tisti, ki so (..) ponavadi naredili napake.

Nekateri so značilni samo za dvogovorne žanre (radijske in televizijske): *zaokrožiti (pogovor, temo), skleniti pogovor, z vprašanjem na dan*:

Dober dan, z vprašanjem na dan.

Korošec **avtomatizme** opredeljuje kot tista stilno nevtralna jezikovna sredstva, ki nastanejo s procesom avtomatizacije, kar je »ustaljevanje posameznih jezikovnih sredstev, da postanejo za opravljanje določene naloge običajna in se utrdijo v konvenciji med tvorci in naslovniki« (1998: 15). Zgledov avtomatizmov je bilo v gradivu zanemarljivo malo; z gotovostjo so bili taki le *z nami je, na telefonski zvezi je in biti v etru/iti v eter*:

Z nami je tudi direktor Državnega izpitnega centra, magister Darko Zupanc.

Marjana iz Ljubljane, **še zadnja v eter**, dober dan.

7.2.2 Aktualizirana raba leksike

Nasprotje avtomatizmom so tako imenovani aktualizmi – nove, sveže, posebne, nenavadne rabe jezikovnih sredstev za doseg posebnega učinka. **Aktualizacija**, kot ugotavlja Korošec, ni zgolj formalni govorniški okrasek, temveč pomeni »predvsem odmik od neposredne označbe predmeta govora, tako da z njo tvorec dejansko posega v spoznano in na novo poimenovano resničnost, s tem pa je aktualizacija sredstvo, s katerim tvorec išče pot k naslovniku, navezuje stik z njegovim izkustvenim svetom, da bi sprožil njegovo razumsko in čustveno dejavnost« (Korošec 1998: 17).

Aktualizirane rabe so bile v tem delu gradiva relativno pogoste, novinarji so tudi na ta način kazali svojo jezikovno razgledanost, veččnost, redkeje kreativnost. Vse aktualizme bi lahko v grobem razdelili na:

- časovno zaznamovane izraze (arhaizme);
- izraze ekspresivne stilne vrednosti;
- izraze, rabljene v prenesenem pomenu;
- sobesedilna metaforična poimenovanja;
- frazeme;
- prenovitve frazemov.

Od **časovno zaznamovanih** izrazov so se pojavili naslednji arhaizmi: *obelodaniti*, *polotiti se*, *poreči*, *malha*, *novci*. Če z njimi novinarji bolj ko ne kažejo svojo jezikovno spretnost, pa z izrazi oziroma njihovimi pomeni, ki imajo **ekspresivno** stilno vrednost pripisano že v slovarju, neposredno vrednotijo povedano. Taki izrazi so bili uporabljeni npr. v naslednjih zgledih: *bedne* razmere, *oguljeno* vprašanje, *osupljive* številke, *imeniten* režiser, greva *mičkeno* na kreme, *nepregledne* izdaje knjižnih naslovov, otroci *so lačni* dotikov in sprejetosti, biti *prežet* z nečim, lotevati se stvari *z ihto*, *mačeha* država, *peripetije*, *nepridipravi*.

Nekoliko poseben je primer »*povzpeti se* na vrh Nogometne zveze Slovenije«, kjer je poleg zaznamovanosti drugega slovarskega pomena⁷⁴ izraza *povzpeti se* ('priti do česa, doseči kaj') razvidno še poigravanje z njegovim dobesednim slovarskim pomenom in prvim slovarskim pomenom besede *vrh* (ki pa je v tem zgledu primarno prav tako rabljena v šestem slovarskem pomenu 'najvišji, vodilni organ'). Tukaj navajam še zgled, v katerem že tako ekspresivno zaznamovana beseda *genialec* postane hkrati prvina, na kateri je grajena ironija:

Ampak Boris, moraš se strinjati, daa očitno smo pri nas pri nakupih oborožitvee (.) genialci . Vedno si neki- neke spomenike zidamo (..) in vedno nabavljamo neke stvari, kii v praksi še niso izpeljane
---

Med izrazi, rabljenimi v **prenesenem pomenu**, so bili npr. ležeče zapisani leksemi v naslednjih zgledih: Nušo *sem zaslišala* že pred dnevi (v oddaji za mlajše občinstvo); lepo je bilo z vami *klepetati*; kaj so prinesle plačilne kartice čipi in kaj morebiti *odnesle*?; Od kod smo vas *privlekli* v studio?; dejavnost policije in tožilstva v akciji Čista lopata je *potihnila*. Ti izrazi niso niti v vlogi vrednotenja oziroma vnašanja avtorjevih stališč niti v vlogi »razkazovanja« besednih veščin, temveč bržkone v vlogi poživljanja besedila (Korošec takim aktualizmom pravi »besedilne začimbe«, 1998: 20).

Večina **sobesedilnih metafor** je lahko razberljivih, npr.: *nevarnosti in zank* je po vašem še kar precej (v postopku prodaje nekega objekta); Mohorjeva *tega bremena* sama ne more oziroma noče več prevzemati (breme = skrb za Korotan); *Anit Ogulin* v Sloveniji je vseeno premalo za vse to (Anita Ogulin kot metafora za predanega humanitarnega delavca);

⁷⁴ Zaporedne številke slovarskih pomenov so navedene glede na uvrstitve pomenov v *SSKJ*.

nekatero stvari so ostale *kot kamen* iz otroštva (primera je tu eksplicitna). Nekaj pa je v gradivu tudi kompleksnejših metaforičnih in metaforično-metonimičnih izpeljav:

Gospod Bogataj, gotovo se oba strinjava, da **grejo** našim prostovoljnim reševalcem lahko samo **pohvale**. Ampak vendarle, ko človek nekako *e računa*, ko te **pohvale skušamo pretvoriti tudi v evre**, si pa ne more kaj, da ne obnemel, ko ugotovi, da **niso niti na pozitivni ničli**.

Ker če sem vas sedaj prav razumel: ključne tega vozila- oziroma **vozilo** bo najprej prišlo **na vaše dvorišče, ključni** do vas, in potem **jih vi dostavite** obrambnemu ministrstvu.

Gledano iz slovenske perspektive, **izza domačih ee ograj, je** najbrž e Sudan, Darfur za večino od nas *ee* nekaj, (...) o čemer razno da-, razen da *e* recimo spremljamo po televiziji kdaj pa kdaj=preberemo kakšno novico v časopisu, je (...) **vesolje stran**.

Zadnji zgled že nakazuje razloge, zakaj kompleksnejša metaforika in figuralika v gradivu ni pogosta: bralec ima (vsaj potencialno) možnost napisano prebrati tolikokrat, da doume metaforo v skladenjsko še tako zapleteni povedi. In obratno: pisec ima (vsaj v idealnem svetu) v procesu tvorjenja sporočila napisano možnost tako rekoč v nedogled popravljati in piliti, pri sprotnem tvorjenju besedila pa to ni mogoče. Zato se je v gradivu pojavilo tudi precej **neuspešnih ali neustrezno tvorjenih aktualizmov** – ne le metafor (torej katahrez), ampak tudi frazemov ali njihovih prenovitev:

Danes je torej **prišla nova ee e lahko bi rekli svetla luč** za Korotan s strani slovenske vlade.

Kaj pa ko ste doma, (...) za internetom, (...) **em vam starši stojijo (...) in dihajo za ovratnikom?**

ali komu zamerite, da (...) nekako *em* niste uspeli z novim pač tem razpisom za ravnatelja Drame? **Imate koga v zobeh?** Ministra za kulturo, kakšne neformalne voditelje, **bele ovratnike za vrati?**

Novinar se neuspešnosti lahko tudi zave in po katahrezni doda pojasnilo:

Pa med vrsticami, a to pomeni, da si po svoje želite, da bi (...) minister Erjavec **potegnil tisto (...) zlato paličico** in protikorupcijsko klavzulo uveljavil. Se pravi, da bi bilo te zgodbe konec, da se odstopi od pogodbe, da je konec teh (...) vseh peripetij okoli tega?

Ali se lahko nezvestoba <pač zgodi> (...) ali **je vedno spodaj nek (...) drobni tisk**, neki vzroki, ki se se nabirali leta in leta?

Frazemi so bili v gradivu precej redki, npr.: *črni oblaki so se začeli zgrinjati* nad projektom; ti učitelji kdaj *pogledajo skozi prste?*; *mačka v žaklju* pa slovenski gledalec *ne kupuje*; moški pogosteje *skočijo čez plot* kar tako. Podobno malo je bilo **prenovitev frazemov**, v prvem primeru se novinar skoraj gotovo ni niti zavedal, da ima lahko uporabljeni frazem glede na sobesedilo tudi prenovljeni pomen:

Fantje in dekleta, odgovornost do naroda se prične v postelji, je vaš izrek, ki je postal celo izjava lanskega leta. Če bi sodili po višji nataliteti na Slovenskem v zadnjem obdobju, so vaše besede **padle na plodna tla**.

Ne moreva pa mimo nevarnosti, ki v vodi pretijo **na vsakem koraku** ali bolje, če rečem, **zavesljaju**.

Da se svoje uspele jezikovne kreativnosti novinarji zavedajo in tudi veselijo, kaže naslednji zgled:

Ampak vendarle najbolj **na očeh** so natakariji, ne. Tudi kuharji **so bolj skriti**, ((skozi rahel smeh)) vsaj **za eno steno**.

7.2.3 Intelektualizmi : prevzeto besedje

Novinarji v svoj govor vpletajo tudi besedje, ki bi mu lahko rekli **intelektualizmi**. Tem je skupno, da so znak »višje pismenosti«, po izvoru pa so raznoliki. Prvo večjo skupino tvorijo latinizmi kot zahodnemu prostoru skupno kulturno izrazje (opredelitev je iz Kalin Golob 2001): *geneza, ažurno, relativno, fascinirati, altruističen, enormen, frapanten, intermezzo, korekcija* (v pomenu 'popravek'). Druga skupina so slovnične besede (zaimki, vezniki, členki), ki so nevtralni v (nekaterih) pisnih žanrih, preneseni v govorni žanr pa so znak obvladovanja govora sploh in žanra posebej. Sem uvrščam npr. *vendarle, kajne, četudi, nekoliko, nekdam, ničkoliko*. V tretji skupini pa so leksemi, značilni za umetnostna besedila in žanre, ki so tem blizu:⁷⁵ *prelesten, vsakseben, srčnost, oplajati se, biti malo mar, biti ljub*.

Latinizmi pa so lahko skupaj z drugimi **prevzetimi besedami** v obravnavanih besedilih rabljeni tudi iz drugega razloga: lahko gre za izraze, ki so strokovni izrazi z določenega področja, o katerem je v intervjuju govor: (*gostinska*) *branža, empatija, aplikacija, kánon, remake* /rimejk/. Novinar z njihovo rabo in sploh poznavanjem izpolnjuje zahteve svojega poklica in pričakovanja občinstva. V oddaji *Intervju 21. 5. 2008* novinarka na primer gosti finančnega strokovnjaka in z rabo izrazov, kot so *kotirati, implementirati, fleksibilnost, aplikacija analize, tržni princip* ali *globalni trgi*, dokazuje, da se je na intervju dobro pripravila ter da bo od gosta znala dobiti informacije, ki bodo zanimive za poslušalce, ki jih tema zanima oziroma se nanjo

⁷⁵ V *SSKJ* bi bili ti leksemi oziroma pomeni bržkone označeni s kvalifikatorjem knjiž., torej 'ozkoknjižno'.

dobro spoznajo. Zato je v Valh Lopert (2008) uvrščanje izrazov, kot so *menedžer*, *internet*, *adaptacija*, *parlament*, *inženiring*, *informativen*, celo *radio*, v skupne razpredelnice z neknjižnimi prevzetimi izrazi *fejst*, *okej*, *štirati*, *šparati*, *pubec* (n. d.: 205–233), ne da bi bil ob tem opredeljen kontekst rabe (radijski žanr, sogovorci ipd.), toliko bolj nerazumljivo. Nepoučen bralec lahko namreč (pre)hitro zaključi, da so vse tam našteje besede zgolj odraz pomanjkljive skrbi za kulturo govora v proučevanih radijskih programih.

Skubic piše, da je v kultiviranih sociolektih hiperkorekcija na ravni leksike odraz purizma (gl. 5.7.1.2). Novinarji so v tem delu gradiva v rabi prevzetega besedja suvereni; refleksijo o (ne)primernosti izraza je mogoče zaznati le v redkih primerih. Sluti se jo v spodnjem primeru, sploh ker v nadaljevanju intervjuja novinarka ves čas uporablja *odstotek*:

Iz izkušenj, podatkov, ki jih imate, izplačevalcev, se vam zdi, kolikšen je **procent** *em* takih *e* vlog še pričakujete?

V govoru takoj za izrečenim *procent* opazno okleva, čeprav glasovni premor ni nujno posledica izbire prevzete besede (lahko je npr. nastal zaradi spremembe skladišnega vzorca v nadaljevanju). Gotovo pa je popravek v naslednjem zgledu posledica premisleka o pomenski ustreznosti neprevzete *vloge*, ki je v nekaterih pomenih resda sinonimna s *funkcijo*, vendar ne v tem:

Koliko je *r- e* recimo ravnateljjevanje v Drami (..) tudi politična **vloga**, tudi politična **funkcija**?

In obratno; isti novinar prevzeto *linijo* takoj nato nadomesti s *črto*:

Ves čas ste vodili neko svojevrstno **linijo**, svojevrstno **črto**, naredili ste zelo prepoznaven ansambel.

7.2.4 Neknjižno izrazje

Maloštevilno neknjižno izrazje, ki se v gradivu pojavlja, je večinoma vezano na kontekst – bodisi na temo intervjuja ali sogovorce oziroma občinstvo ali oboje. Na temo sta tako vezana *štajerka* ('štajerska avtocesta') in *kamion* (intervju o nesrečah na avtocestah), na temo (varnost na spletu) in hkrati sogovorce oziroma občinstvo (osnovno- in srednješolci) so vezani *spem* (spam), *čet* (chat) in *irc*, samo na

sogovorce/občinstvo (mladi) *super, okej, fino* in *klik (v glavi)*. Pet od vseh neknjižnih izrazov (skupaj jih je bilo 20) jih je uporabila ista novinarka (*itak, ve de* (v. d.), *potegniti (do volitev), parkirati podjetje, hec*). Poleg naštetih so bili v drugih intervjujih še *sekirati se, (začutiti) na polno, dati svoj maksimum, minus* (plusi in minusi), nekaj *gre skozi*, nekaj je *tako tako*. Zanimiv je naslednji primer, kjer je uporaba neknjižne besede očitno presenetila novinarja samega (sledi ji premor) in jo lahko s precejšnjo gotovostjo štejemo kot spodrseljaj:

Pa zelo na kratko, kajti **cajt** (..) naju kar lepo preganja.

Zanimiv pa je tudi zgled, vzet iz *Gymnasium 4. 6. 2008*:

Torej to je tisto prehitro,=ko rečemo v **redu**. Al pa **okej**. HH

Novinarka, ki sem jo že omenjala v 7.3.1.1 ter ki se glasovno in oblikoslovno prilagaja sogovorcem in občinstvu (tudi s posebne vrste hiperkorigiranjem neknjižnih oblik; gl. zgoraj), to počne tudi na ravni leksike, ko knjižno sredstvo popravi v neknjižno, kar pospremi s smehom (gre torej za zavestno strategijo).

7.2.5 Metakomentarji leksikalnih izbir

Ena od značilnosti govora novinarjev v tem delu gradiva je vključevanje metakomentarjev o že uporabljenih zaznamovanih leksikalnih sredstvih oziroma o tistih, ki jih bodo uporabili v nadaljevanju, in sicer ne glede na to, za katere vrste zaznamovanost gre.⁷⁶ Metakomentar lahko poslušalca (in gosta) zgolj opozori na zaznamovanost; v tem primeru to največkrat opravijo zveze *bom rekel, če tako rečem(o), lahko rečemo* ipd. (v vseh spodaj navedenih zgledih so metakomentarji podčrtani, zaznamovana leksika pa je v polkrepkem tisku):

Nekaj, **bom rekel**,=precej **frapantnih števil** ste tam tudi obdelovali

ker tam pet šest ur stat v koloni, to je res **e višek**, **lahko rečemo ne**.

Lahko pa bi te vrste metakomentarje interpretirali tudi drugače, in sicer glede na pragmatično vlogo, ki jo na splošno opravljajo v gradivu. Največkrat se namreč ne

⁷⁶ O sprotnih komentarjih lastnega izrekanja oz. metajezikovnih komentarjih (vendar v drugačnem gradivu – gre za zasebne neformalne pogovore) piše tudi A. Zwitter Vitez (v Zwitter Vitez 2008).

pojavnjajo ob zaznamovani leksiki, temveč ob propoziciji, za katero govorec očitno čuti, da mora izraziti določen pridržek glede načina njene ubeseditve oziroma sploh glede izbire vsebine. V angleški literaturi se za takšno strategijo uporablja izraz **hedging**; prevedli bi ga lahko kot (leksikalno) **kritje** – po analogiji s finančnim pomenom 'kritje tveganja', kot ga za izraz navaja Veliki angleško-slovenski slovar (DZS, 2005). Na primer:

Verjetno pa morate prostovoljci biti **prav posebne vrste ljudje** ne, če tako rečem; S kom imate pravzaprav **več dela**, bi rekla, s tistim, ki vara, ali s tistim, ki je prevaran?

V tem so našteje zveze blizu členkom oz. členkovnim zvezam *pravzaprav*, *v bistvu*, *tako rekoč* in prislovnemu zaimku oz. prislovni zvezi *nekak(o)*, *na nek način*, ki prav tako (lahko) izražajo zadržek, oklevanje glede ustreznosti vsebine ali oblike propozicije.⁷⁷ V gradivu je zgledov njihove rabe veliko; zanimivo bi jih bilo raziskati v okviru samostojne semantične analize govora novinarjev.

Izbor zaznamovanega izrazja lahko novinar pripiše tudi drugim, se torej distancira od njega:

Da so zaradi tega pač ti poklici zašli v,=kot temu rečemo,=**deficitarne vode**. (...) Da jih premalo plačajo, po domače povedano.

Zdej že dolgo časa, to je vaša misel, **ne skladiščite več teh ljudi** ((skozi rahel smeh)) ne v nekem nesmiselnem brezdelju in pasivnosti.

Pogosteje pa je metakomentar opis ozadja, motivov, razlogov za izbor, kot v naslednjih primerih:

Gospa Ana Božičnik je naša gostja, z direktorata za turizem,=bom (..) se čisto po natakarsko izrazil: **zadnja** ((skozi rahel smeh)) **runda**, gospa Božičnik.

In se seveda dogaja tudi to, da starši, ki formalno sicer *e* ustrezajo pogojem za določitev (.) najnižjega reci- razreda denimo a ne, za najnižje plačilo vrtca, **vozijo** (..) **zelo dober avto**, če poenostavim, a ne.

ste kaj dlje od samo razpisa ali kaj bližje temu, da bi vzpostavili sistem, ki ne bi (.) bil recimo tako **na robu zmogljivosti**, če temu najbolj prijazno lahko rečem.

Tako klišejsko (.) se sliši, če rečem, v **zibelko vam je bila** (.) **položena** >humanitarnost, dobrodelnost, pomoč sočloveku<,=ampak vam je (.) res skorajda dobesedno bila a ne.

⁷⁷ Več o pojavu (leksikalnega) kritja je napisano v Verovnik (2009).

Zanimivi so tudi spodnji zgledi:

Se to vaše delo, to vaše izkušnje, potem lahko kje, da rečem tako v narekovajih, **unovči**?

Glasovi so bili pa n- v tej smeri, da ste se, <v narekovajih sevæda>, **zapodili** væ najbolj vitalen del (.) hiše, se pravi novinarje

Ali morda vidite (..) væ sedanji **vojni** proti, (..) u navednicah rečeno, proti direktorjem, ki so prevzeli podjetja, tudi (..) ne samo predvolilno zgodbo

Na prvi pogled bi lahko metakomentar »v narekovajih/navednicah« preprosto pripisali prilagojenosti prenosniku (gl. 7.5): ker poslušalec ločil ne more videti, jih novinar pač ubesedi. Vendar so tovrstne prilagoditve predvidene zlasti pri govorjenju po pisni predlogi (največkrat branju), o čemer v zgornjih primerih ne moremo govoriti. Bolj verjetna je interpretacija, da novinar v trenutku ubesedovanja pomisli na to, da bo njegov leksikalni izbor na poslušalce/gosta deloval preveč zaznamovano (gosta morebiti celo užalil) ali pa da ne bo ustrezno – torej aktualizirano – razumljen. »Narekovaj« so torej le stopnja več kot »bom rekel«, »če se tako izrazim« ipd.; signal za gosta in poslušalca, naj leksikalni izbor razume kot nameravani stilem, kot sredstvo ekspresije (in ne morda žalitve).

7.2.6 Diskurzni označevalci

Diskurzne označevalce razumem v skladu z opredelitvijo v Verdonik 2007 (povzetek je v 5.5). Preden predstavim analizo tega dela gradiva, pa jih je treba razmejiti od glasovnih premorov (tradicionalno pojmovanih kot mašila) in od nekaterih leksemov, ki se od diskurzni označevalcev razlikujejo bodisi po tem, da je njihova primarna in zelo izrazita vloga organiziranje besedilne zgradbe (zlasti členki), ali pa po tem, da je v besedilu razvidna (ne pa zabrisana, kot pri pravih diskurzni označevalcih) njihova »slovarska« (propozicijska) vsebina.

M. Kalin Golob **mašilo** opredeljuje kot »vsako jezikovno sredstvo, ki ga v svojem govoru uporabljamo brez prave potrebe, ne vpliva na njegovo sporočilno, prepričevalno, pridobivalno, argumentativno ali estetsko raven« (Kalin Golob 2001: 74). Za enogovorna (monološka) besedila definicija gotovo drži, in če nič drugega, bi lahko govorce svoja »osebna« mašila (največkrat gre za povsem samodejne, nezavedne rabe enih in istih jezikovnih sredstev) nadomestili z neglasovnimi premori.

Drugače pa je pri dialoških besedilih, kjer lahko govorec z molkom tvega, da bo drug sogovorec prevzel govorno vlogo, preden bo povedal, kar se je namenil. Mašila torej niso nujno le neprijetna razvada, temveč so lahko tudi strategija za ohranjanje govorne vloge. Ker so v tem primeru po funkciji prekrivna z molkom, je morda bolje govoriti o **glasovnih premorih**. Tudi te pa je seveda treba razmejiti od diskurznihi označevalcev, ki imajo vedno še neko drugo pragmatično vlogo.

Kot potencialni diskurzni označevalci se kažejo tudi mnogi **členki**, kot so *torej*, *pravzaprav*, *se pravi*, *skratka*, *namreč*. Vendar vsi ti opravljajo pomembne besedilnopovezovalne vloge, zaradi katerih jih – za razliko od diskurznihi označevalcev – iz besedila ne moremo izpustiti, ne da bi ga okrnili. M. Smolej jih uvršča med t. i. sekundarne nosilce vsebine, ki »s svojo uporabo v besedilu prenašajo vsebino besedilnih polnopomenskih enot in vzpostavljajo smiselni (pomenski) most med posameznimi besedilnimi deli. /.../ /S/krbijo za neprekinjen besedilni tok in smiselno (razumljivo) povezavo posameznih besedilnih enot« (Smolej 2004: 49). Zaradi njihove velike pogostnosti v gradivu bi jih bilo gotovo smiselno pritegniti v samostojno besediloslovno obravnavo novinarskih dvogovornih žanrov.

Druga skupina potencialnih diskurznihi označevalcev so pridevniški zaimek *neki*, prislov *nekako* in prislovna zveza *na nek način*. V gradivu so bili pogosto rabljeni kot **signali oklevanja, zadržka**, tudi neprepičanosti novinarja v to, kar oziroma kako bo povedal. Vendar je taka vloga (»propozicija«) vsem naštetim jezikovnim sredstvom pripisana že slovarsko, poleg tega so sintaktično vpeta v besedilni tok (ne pa samostojna, kot načeloma velja za diskurzne označevalce) in tudi semantično potrebna za prej navedeno interpretacijo povedanega. Za ta del obravnave gradiva so zanimiva predvsem zato, ker se kažejo kot komplementarna nekaterim diskurznihi označevalcem (gl. obravnavo *ne*, *a ne* spodaj).

7.2.6.1 Žanrska primerjava rabe diskurznihi označevalcev

Pri vsakem analiziranem diskurznihi označevalcu so v nadaljevanju predstavljena ujemanja in razlike glede na značilnosti, ki jih je D. Verdonik (v Verdonik 2007: 48–115) ugotovila za spontano tvorjene telefonske pogovore v turizmu, ponekod pa tudi

glede na ugotovitve za zasebne narativne žanre v Smolej (2006) in za televizijske dnevnoinformativne intervjuje v Verdonik, Žgank in Pisanski Peterlin (2007). V spodnji tabeli so navedeni vsi v nadaljevanju obravnavani diskurzni označevalci skupaj s številom pojavitev v intervjujih na analiziranih programih Radia Slovenija – pri štetju so bili upoštevani le zgledi, v katerih spodnji leksemi oz. zveze nedvomno opravljajo vlogo diskurzni označevalcev. Oporni signali v transkripcije večinoma niso zajeti, zato so v tabeli zgolj navedeni za primerjavo z drugimi delnimi gradivnimi analizami v naslednjih poglavjih.

Tabela 2: Pogostnost rabe diskurzni označevalcev v intervjujih na Radiu Slovenija.

Diskurzni označevalec	Število pojavitev
e, ee + em, m	okoli 1000 + 125
ne + a ne	193 + 20
no	80
ja	51
mhm	50
zdaj ⁷⁸	29
ne vem	19
dobro idr.	13
(pog)lejte	8
aha	4
mislim	3
<i>oporni signali</i> : mhm, zelo redko aha, ja	

e, eee, em, m

Daleč najpogostejši je v gradivu polglasnik različnih dolžin, v približno desetini primerov realiziran tudi kot različno dolg *em* ali *m* (v nadaljevanju zaradi gospodarnosti pisanja za vse različice uporabljam nekoliko poenostavljen izraz *polgalsnik*). D. Verdonik ga ne uvršča med tipične diskurzne označevalce, ugotavlja pa, da ne gre vedno za tradicionalno pojmovano »mašilo« oziroma »zapolnjevalec vrzeli«, temveč opravlja v govoru še druge vloge.

⁷⁸ Za razliko od Verdonik (2007) so tu preštete le tiste rabe, ko je *zdaj* nedvomno ali zelo verjetno v vlogi diskurznega označevalca. Če bi šteli vse pojavitve (torej tudi tiste, ko je v ospredju časovna dimenzija), bi bilo število znatno višje: 92.

Temeljna ugotovitev za moje gradivo je, da polglasnika ne uporabljajo vsi novinarji oziroma da je pri nekaterih rabljen zgolj izjemoma, pri drugih pa zelo pogosto, in sicer večinoma kot sredstvo glasovnega premora. Novinar ga uporabi, ko razmišlja o nadaljevanju svojega govora, občasno pa je mogoče ob obotavljanju začutiti tudi zadržek glede oblike ali vsebine povedanega, npr.:

od dneva, ko (.) je minister Erjavec *e* (.) obelodanil, da ste vi izbrani

je pomen (...) prostovoljcev v Sloveniji (..) nekako *em* priznan, so dobro sprejeti, jih družba podpira?

Kadar nima vloge glasovnega premora, je polglasnik v gradivu najpogosteje rabljen sredi replike kot znak, da novinar še ni povedal vsega, kar je nameraval, in da želi torej še ohraniti govorno vlogo:

Inn (..) delodajalci so pomemben kamenček v tem mozaiku. *em* Vas bom zdej ustavila na tej točki, <ker imamo še> nekaj izjav s terena

Pogosto se pojavi pred novim elementom/novim tematskim sklopom; tudi med pozdravnim nagovorom in nadaljevanjem:

Omenili ste pšenico, slišali smo tudi, kakšna je *e* škoda. *em* Je potem sploh še smiselno govoriti o pogajanjih, o *em* ceni, odkupni ceni pšenice?

No hvala lepa vsem, da ste prišli, in še enkrat: dobrodošli. (..) *e* Zdej pa me zanima za vse tiste, ne, ki nas pač poslušate

Lahko pa polglasnik tudi spremlja nepričakovan potek govora. Za svoje gradivo tako rabo ugotavlja tudi D. Verdonik (2007: 81), in sicer ob popravljanju, zatikanju, pred dostavki – vse razen zadnjega se je pojavilo tudi v mojem gradivu. Lahko pa se polglasnik pojavi tudi pred novo, relativno samostojno skladenjsko enoto znotraj povedi:

Izkušnje od takrat vam recimo kaj- *e* pogledate na kakšno stvar drugače sedaj?

Rojen v Ravnah na Koroškem, na Ravnah na Koroškem, zdej živite na Č- *ee* na Črni?

Imamo jih ne, ampak (..) *e* delujejo al (..) pravzaprav niti ne?

Ponekod denimo, *e* za primer, stanovanjski kredit za znižano osnovo upoštevajo, dugod pa spet ne

Na začetku replike je redkejši. Novinar z njim nakaže, da je prevzel govorno vlogo, hkrati pa ima na tem mestu polglasnik vedno tudi funkcijo glasovnega premora:

ee Govorili bomo o cenah programov, kot smo slišali, tudi kapacitetah, normativih

e e Pravite, da stroka zdaj drugače obravnava te osebe.

Drugačna glede na rabe, opisane v Verdonik (2007), pa je raba polglasnika ob koncu replike (ki se lahko konča tudi z nedokončano povedjo), ko novinar z njim nakaže, da lahko sogovorec prevzame vlogo oziroma da je to celo zaželeno:

zdej verjetno je to malce nejasno, ampak zagotovo je to primer, ki ga vi (.) približno poznate, torej em-

Torej vi boste vedli, kdo plačuje, ne? eee

Zakaj ne nadaljevanje, ste obupali nad e-?

ne, a ne

Za drugi najpogostejši diskurzni označevalec v tem delu gradiva je značilno, da je različica *a ne* vedno izgovorjena z rastočo intonacijo, različica *ne* pa tudi v veliki večini primerov z višjim tonom glede na sobesedilo (v transkripcijah posnetkov jim sledi znak ↑). Rastočo intonacijo za svoje gradivo ugotavlja tudi D. Verdonik in jo v Verdonik (2007) označuje z vprašajem, tj. *ne?*. Kot temeljni vlogi tega diskurznega označevalca v svojem gradivu omenja: 1. kadar je *ne?* na koncu izjave, pričakovanje potrditve (ali zavrnitve) vsebine oz. strinjanja z vsebino; 2. preverjanje sogovornikove pozornosti oziroma razumevanja – z njim preverja, ali je za sogovornika še zanimiv oz. poskuša ostajati zanimiv, saj *ne?* poudari predhodno vsebino (Verdonik 2007: 66–67). Avtorica navaja, da se na *ne?* sogovorec običajno odzove: bodisi z odgovorom, pritrdilnico *ja* ali katerim od opornih signalov. V svojih transkripcijah tega žal ne morem preveriti, saj zajemajo le govor novinarja. V Smolej (2006: 101) je *ne* opredeljen kot govorni signal; najpogosteje je poudarjal pravkar povedano in posredno preverjal sogovorčevo sprejemanje oz. razumevanje sporočenega. Avtorica ugotavlja, da je pri nekaterih govorcih zelo pogost in da v teh primerih zaradi očitno avtomatizirane rabe izgublja svojo konativno vlogo (n. d.: 107).

V mojem gradivu se potrjuje, da ima *ne, a ne*, rabljen na koncu replike, vlogo neposrednega vprašanja – poved v trdilnem naklonu in z rastočo intonacijo, ki ji sledi, pretvori v odločevalno vprašalno poved:

No, ta magnet (..) pa bi vas *ee* skoraj obdržal tam↓, *ne*↑?

Navsezadnje gre za eno najlepših izkušenj↓, *ne*↑?

Zelo drugačna glede na Verdonik (2007) pa je vloga *ne*, *a ne* sredi replike. Neredko (čeprav to ni njegova primarna vloga na tem mestu) je uporabljen zgolj zato, da poudari vsebino pravkar povedanega:

Sicer pa no, začela sem, mediji *ne*↑ so pravzaprav tudi vas *e* postavili, ali z- tudi zaradi medijev ste postali prepoznavni u Sloveniji.

zaposleni *e* u- nadrobnosti nismo poznali recimo ali ne poznamo teh rezultatov *a ne*, vaših- vaše skupine svetovalcev.

Najpogosteje pa z *ne*, *a ne* novinar išče strinjanje s povedanim oziroma izraža negotovost glede povedanega, preverja resničnost navedbe. Ker so sogovorniki bodisi kompetentni poznavalci nekega področja (v informativnih in izobraževalnih intervjujih) bodisi novinar govori o podrobnostih iz njihovega življenja (pri osebnostnih intervjujih), je takšna previdnost razumljiva:

Predstavljam si, da je precej prvinsko tam *ne*↑. *mmm* Najbrž nimajo računalnikov?

Ste rešili tudi probleme s tistimi Slovenci, ki delajo v tujini? =Predvsem *em e* Štajerska *ne*↑ je bila nekoliko problematična in Avstrija.

Letalska š- srednja šola *ne*↑, ste rekli, v Mostarju.

Podobno kor pri *e*, *ee*, *em*, *m* tudi tu razporejenost v gradivu ni enakomerna. Nekateri novinarji diskurznega označevalca *ne*, *a ne* sploh ne uporabljajo. Hiter pregled gradiva pa je pokazal, da (lahko) za izražanje negotovosti, zadržka glede povedanega uporabljajo druge strategije, zlasti pogosto pridevniški zaimek *nek(i)* ter prislov *nekak(o)* in prislovno zvezo *na nek način*:

Po drugi strani sem pa dobil občutek, da ste pravzaprav v tistem svetu, kakorkoli dobra ekipa ste že, *em* bli ves čas *nekako* nemočni *e*. Težko je bilo vaše želje, vaše naloge, tisto, kar ste si zadali, **na nek način** realizirati, spravljati v prakso.

Opažanje odpira popolnoma druge dimenzije, ki bi jih bilo treba (kot sem že zapisala v 7.2.5 in v začetku tega podpoglavja), raziskati v okviru samostojne semantične analize govora novinarjev.

no

Raba diskurznega označevalca *no* je v mojem gradivu precej drugačna, kot je opisana v Verdonik (2007) – v telefonskih pogovorih je imel izrazito povezovalno vlogo v smeri nazaj (n. d.: 73). Drugačna pa je tudi glede na rabo v televizijskih dnevnoinformativnih intervjujih, ugotovljeno v Verdonik, Žgank in Pisanski Peterlin (2007), kjer naj bi *no* izražal predvsem nestrinjanje, nasprotovanje (ni pa iz članka razvidno, ali se je ta vloga pojavljala zlasti pri novinarju/gostu ali pri obeh).

Zdi se, da ima v tu obravnavanih intervjujih *no* večinoma proaktivno vlogo (vedno se je tudi pojavil samo v začetnem položaju v povedi): novinar z njim signalizira, da bo sledilo nekaj pomembnega (za razliko od *ee*, s katerim daje vtis, da mora govor šele pripraviti):

No (...) na tiskovni konferenci ste dejali, da boste z današnjim dnevom odpovedali vse pogodbe.

No zdej bom pa citirala vaše besede

Kar sledi *no*, je pogosto neka dodatna informacija, ki obravnavano temo osvetli še z druge strani ali ji doda novo razsežnost:

No gospa Bratuš, *e* tudi kriteriji, po katerih občine dodatno znižujejo cene programov staršem, *e* so različni.

No mogoče še ena opazka *ne*. *e* Zanimivo je, da so nad prostovoljnim delom očitno manj navdušeni fantje, dekleta pa bolj.

No je po svoji funkciji ravno nasproten *ne*, *a ne*, s katerima novinar išče potrditev sogovorca, da je podana informacija ustrezna, pravilna, resnična ipd. *No* v nasprotju z njima signalizira novinarjevo odločnost, tudi prepričanost v pravilnost, primernost ipd. podatkov in formulacij, ki bodo sledili; kot avtor stoji za besedami, ki jih bo izrekel:

No ob tem naj povem seveda, da smo v studio danes povabili tudi predstavnike Žita in Mlinotesta, vendar niso našli časa za sodelovanje v oddaji.

No (...) u postopku določitve plačila na občinah seveda preverjajo dokumente davčne uprave, tudi dokumente, ki so podlaga za dodatno znižanje in niso v javnih evidencah

Posebej zanimivi so zgledi, v katerih se *no* pojavi pred ampak (v tem delu gradiva predstavljajo petino vseh zgledov). V njih *no* ne napoveduje le vsebinsko

pomembnega (bistvenega) dela govora, neke nove informacije ali njene nove osvetlitve, ampak signalizira – glede na to, kar je povedal gost – tudi vsebinski preobrat. Novinar lahko gostovi informaciji s tem, kar sledi *no ampak*, nasprotuje ali pa gosta izzove, da jo dopolni:

No, ampak zdi se pa, da kapacitet primanjkuje.

No ampak verjetno tako idealno kljub vsemu ni ne na Davčni upravi Republike Slovenije.

No ampak *e* postavlja se tudi vprašanje, s čim vi pravzaprav utemeljujete *em* ceno, ki ste jo (.) zahtevali od tistih, ki od vas pšenico odkupujejo.

Novinar lahko z *no* torej tudi nakaže, da on usmerja pogovor, da ima vse niti v rokah. Tako vlogo ima *no* še v spodnjih zgledih:

No in ko ste omenjali *e* gasilce, ti so pri nas zelo dobro organizirani, imajo tudi (.) svoj zakon, pa vendarle stvari ne gredo vedno tako, kot (.) *em* so zapisane ali pa kot naj bi šle.

No, vmiva se še nekoliko k slovenskemu, predvsem slovenskemu gospodarstvu

No *e* še vedno me zanima: kaj je bolj naporno, ustvarjat repertoar ali režirat?

ja

Diskurzni označevalec *ja* ima v tem delu gradiva štiri prepoznavne vloge. Novinarji so ga uporabljali bodisi na začetku ali na koncu povedi. Kadar je začel prvo repliko v intervjuju, je imel vlogo kazalca temeljnega začetka (izraz je povzet po Smolej 2006: 127):

Ja lepo pozdravljeni.

Ja, prav lep pozdrav natanko ob dvanajstih z Vala 202.

Dobro jutro! Hvala za besedo! *Ja* pravijo, da koža odraža našo notranjo lepoto, zato je skrb zanjo izredno pomembna.

V tej vlogi *ja* torej označuje ali napoveduje začetek besedila, zato je v zadnjem zgledu tudi uvrščen za začetni pozdrav, namenjen voditelju, ki je oddajo napovedal (in zato še »izven« intervjuja).

Izraža lahko tudi strinjanje, pritrdjevanje. V Verdonik (2007) sta obe vlogi ločeni, v mojem gradivu pa je zaradi umanjkanja transkripcije govora gosta težko reči, ali gre za pomen 'strinjam se' ali 'tako je'. Zlasti veliko je te vloge *ja* v prekrivnem govoru:

Ja, seveda, seveda.

Tako, ja.

[Ni nujno, da ravno prometna nesreča ja.]

[Je treba (.) presoditi, ja.]

Takole, tole je bil prispevek z Bleda. Ja, tudi geograf mora biti (..) vsaj približno natakár, ne.

D. Verdonik kot temeljno značilnost *ja* omenja, da v diskurz vnaša pozitiven odnos, ki je nasproten konfliktu ali nesporazumu. Za primere take rabe bi lahko opredelili naslednje zglede:

Ja zanimivo razmišljanje.

Ja sliši se dobro.

Hvala lepa za razmišljanje, ja. Zdej pa bomo magistro e Kovšetovo vprašali, kaj-

Nova oziroma drugačna glede na Verdonik (2007) in Smolej (2006) pa je raba, kjer je diskurzni označevalec *ja*, izgovorjen z rastočo intonacijo, spodbuda gostu, da bodisi odgovori na vprašanje ali pove (dokonča), kar se je namenil:

Se vam je kdaj zgodilo, da ste jih dejansko? Ja?

Vi ste omenili, da ste dobili idejo pravzaprav, da boste drugo leto uvedli dan (...) varne rabe interneta za (..) prvošolčke. Ja?

Kaj pa je to, ja?

Ja?

mhm

Kot diskurzni označevalec se je *mhm* največkrat rabil na začetku izjave, in sicer z izrazito rastočo intonacijo, z zelo visokim končnim tonom. Zdi se, da novinar z njim sogovornicu sporoča, da je prepoznal konec njegove replike in da ve, da je zdaj na vrsti on (v Verdonik 2007 tovrstna vloga ni opisana):

Mhm↑. Gospa Bratuš, kako pa (.) vi razumete nastali problem oziroma kakšno rešitev predlagate pri (.) Skupnosti vrtcev?

Ni nujno na prvem mestu v repliki, lahko mu tudi sledi še kateri drug diskurzni označevalec; vendar njegova vloga ostaja ista:

[Tudi, *mhm*↑]

[*Mhm*↑. No nedavno tega *e* smo uvedli oziroma smo dobili kartice s čipi.]

V večini primerov je bil uporabljen na začetku replike, lahko pa jo tudi končuje. Na tem mestu se pojavlja zlasti v prekrivnem govoru, kjer ima podobno vlogo kot oporni signal *mhm* – gosta spodbudi k nadaljevanju govora, mu signalizira, da ne želi prevzeti govorne vloge, da prekrivni govor ni tekmovalen (ta vloga je podobna vlogi, ki je v Verdonik 2007 opisana kot »potrjevanje razumevanja in pozornosti« (59)):

[To je že skoraj pravilo. In- *mhm*]

[Nadzor nad tem. (...) *Mhm.*]

zdaj

D. Verdonik ugotavlja, da je *zdaj* tudi kot diskurzni označevalec večinoma povezan s časovno dimenzijo, ki jo izraža prislov *zdaj*. Gre bodisi za izražanje splošne sedanjosti ali (bližnje) preteklosti oziroma prihodnosti, lahko pa *zdaj* tudi povezuje diskurz s trenutkom govorjenja, ga umešča v čas, v katerem poteka. V tej zadnji vlogi je lahko tudi izrazito napovedovalen, navadno mu sledi *pa* (kar opaža tudi D. Verdonik). Taka vloga je bila v tem delu gradiva pogosto najdena:

Torej policisti eno, *zdaj pa* gasilci, kako, v čem oni vidijo težave in probleme pri dostopu do kraja nesreče.

No hvala lepa vsem, da ste prišli, in še enkrat: dobrodošli. (...) *e Zdej pa* me zanima za vse tiste, ne, ki nas pač poslušate: ((bere)) ali ste kdaj razmišljali, da bi svoj prosti čas posvetili drugim?

V gradivu se je pojavljal tudi med vsebinsko in/ali skladenjsko šibkeje povezanimi deli, pogosto (čeprav ne nujno) na začetku medstave:

No še en *e* segment sva morda (.) nalašč *e* pozabila.=*Zdej* kadar govoriva o natakarih, al- govoriva seveda tudi o kuharjih. Ampak vendarle najbolj na očeh so natakarji, *ne*.

Očetu ste (.) upoštevali olajšavo, (..) ona pa mora sedaj plačati *em* ne vem, *zdej* verjetno je to malce nejasno, ampak zagotovo je to primer, ki ga vi (.) približno poznate, torej *em-*

[Avtocesto spet usposobijo, *e zdej pa* a so dobro usposobljeni, a so dobro opremljeni↓?]

V mnogih primerih se zdi, da je diskurzni označevalec *zdaj* po vlogi, ki jo opravlja, blizu členku *pa*. Zamenjava z njim pokaže, da je v tej vlogi *zdaj* izrazito navezovalec nazaj, na predhodno vsebino (tudi te vloge v Verdonik (2007) ni):

In kako se *zdej* spopadat s tem, ne?

→

Kako *pa* se spopadat s tem, ne?

Kolko se je spremenilo *zdej* vse na področju šolanja, na s- področju usposabljanja teh oseb?

Finski kolegi nam zatrjujejo, da finska Patria na Finskem razlaga, da je ministrstvo za obrambo zahtevalo (.) posrednika. Kje je *zdaj* resnica?

Za dnevnoinformativni intervju je v Verdonik, Žgank in Pisanski Peterlin (2007) ugotovljena zelo redka raba *zdaj*. Avtorji kot možno hipotezo navajajo pogojenost z (ne)formalnim slogom in jezikovno zvrstjo, vendar moji rezultati kažejo, da *zdaj* gotovo ni omejen »bolj na pogovorne zvrsti in neformalni slog« (n. d.: 31).

ne vem

Kot diskurzni označevalec tu obravnavam tudi *ne vem*, ki ga druge analize diskurznih označevalcev ne uvrščajo mednje. Na prvi pogled se sicer zdi, da je soroden izrazom *bom rekel, če tako rečem* ipd., vendar ti izražajo zadržek glede oblike/vsebine povedanega in so zato sestavni del propozicije. *Ne vem* pa je zgolj sredstvo ohranjanja govorne vloge in hkrati signal oklevanja – z njim novinar sogovorncu signalizira, da išče ustrezní izraz, da okleva, ni pa usmerjen v vsebino/obliko tega, kar bo povedal (za razliko od zgoraj omenjenih zvez). V tem je podoben *ee, em*, le da je bolj določen. Z diskurznimi označevalci mu je skupno tudi to, da je sintaktično neodvisen in vsebinsko neobvezen – lahko ga izpustimo, ne da bi s tem bistveno spremenili propozicijo povedi. Nekaj zgledov:

Kateri pa so torej vsi ti preparati, ki bi jih (.) morali imeti (.) u domači (.) *ne vem* nočni omarici?

ravnatelj Drame prav tako nekako potrjuje, mogoče celo vlada, *ne vem*, >ali pa državni zbor<.

Kaj pa če to ni izvedljivo,=da je tist že, *ne vem*, hujši stadij?

zakaj *ee* Durs ne upošteva tistega *ne vem* izračuna ali računa, ki je bil naveden v preteklosti *e* na dohodninski napovedi?

Drugi diskurzni označevalci

Drugi diskurzni označevalci so se pojavljali v manjšem številu. Vsi, ki so v zgornji tabeli zajeti pod *dobro* (*dobro, okej, v redu, prav*) so se pojavljali izključno na začetku replike in vedno v vlogi prehoda na nov tematski sklop:

Dobro.=No in če se vrnemo k cenam.

Poglejte oz. lejte se pojavlja le pri treh novinarjih, *aha* in *mislím* pa le v štirih oziroma treh primerih, zato njihova podrobnejša analiza – glede na pogostnost rabe drugih diskurzni označevalcev – ni smiselna.

Oporni signali

Oporni signali za razliko od diskurzni označevalcev niso signali govorca, temveč so signali poslušalca, da spremlja govor gosta (lahko tudi, da se z njim strinja). Razen izjemoma jih v transkripcije nisem vključevala, ampak sem jih le slušno opazovala ob transkribiranju. Vredna omembe je predvsem velika razlika v številu pojavitev med *mhm* kot daleč najpogostejšim opornim signalom ter *aha* in *ja*, ki sta se pojavila le v nekaj primerih.

7.3 Skladenjske značilnosti

Skupna ugotovitev raziskovalcev govornega jezika, ki v svojem gradivu iščejo govornemu jeziku imanentne lastnosti, je, da na skladenjski ravni modeli za pisni jezik niso uporabni. S skladenjsko razčlemba priredij, podredij in soledij, z analizo »zaznamovanega« besednega reda ali z naštevanjem drugih »odstopov« od knjižni vzorcev, kjer normo seveda predstavlja pisni jezik, ne ujamemo bistva govornega jezika. Spontani govor ima namreč v prvi vrsti drugačno strukturo – pisna besedila so strukturirana po standardiziranih načelih in so razdeljena na manjše enote, ki jih zamejujejo ločila in druga tipografska znamenja (Zemljarič Miklavčič 2008: 97), pri segmentiranju govora pa imajo poleg skladenjskih zgradb in eksplicitnih ali implicitnih povezav med njimi odločilno vlogo tudi stavnofonetične prvine, zlasti

poudarki, premori (ali njihova odsotnost) in tonski poteki. Ravno zato sem se odločila, da nekaterih tradicionalno tipičnih skladijskih pojavnosti ne bom analizirala v tem, ampak šele v naslednjem poglavju, saj se zdi, da so besedni red, medstave in večina zapletenejših skladijsko-pomenskih razmerij med povedmi ali njihovimi deli tesno povezani s stavčnofonetičnimi izpeljavami.

Poslušalcu ločnice med branim in spontanim govorom ni težko postaviti; tudi pri transkribiranju posnetkov sem taka mesta večinoma prepoznavala brez težav:

((bere)) Tehnologija s svetlobno hitrostjo prodira v naša življenja, jih korenito spreminja. V tem pa še posebej prednjačijo mladi. In zato bi zdaj odgovorili na nekaj pogostih vprašanj, ki se pojavljajo, kadar govorimo o internetu. ((konec branega dela)). Tisti, ki so dobri poznavalci, bo to zanje seveda nekaj povsem **splošnega** (..) oziroma samoumevnega→. Upam pa, *e* da bo marsikdo dobil odgovor na svoj **problem** ali pa skrb pri uporabi interneta. **Kdaj** lahko torej rečemo, da je neka spletna vsebina škodljiva?

Že v tako kratkem odseku je mogoče najti nekaj skladijsko-prozodičnih prvin, ki razlikujejo oba načina govornega sporočanja: skladijske izpeljave, ki bi v pisnem besedilu veljale za neslovnične (*tisti, ki so dobri poznavalci, bo to zanje* namesto *za tiste, ki so dobri poznavalci/za dobre poznavalce bo to*, kot bi verjetno oblikovali pisno besedilo); neglasovni in glasovni premor, kjer ga ob branju ne bi bilo; nekončna (ravna) intonacija ob koncu skladijsko-vsebinsko in s premorom zaključene enote, ki bi jo zapisano prebrali s padajočo končno intonacijo; ponavljanje oziroma popravljanje (to se sicer pojavlja tudi ob branju, a bi tam veljalo za lapsus, za katerega se bralec navadno opraviči).

Nekateri segmenti v gradivu so po skladijski zgradbi in (brezhibni) izpeljavi zelo blizu tipično pisnim. Predvidevam, da je to odvisno od tega, ali ima ta del govora novinar zapisan ali vsaj dobro oblikovan, pripravljen v opornih točkah (ali pa dobro vnaprej premišljen). V naslednjem skladijsko zelo kompleksnem primeru je novinarka npr. brez težav izpeljala prvi del, v sklepnem delu pa je mogoče razbrati tipično skladnjo sproti tvorjenega govora (besedni red, nedokončanost):

Gospod Bogataj, **gotovo** se oba strinjava, da grejo našim prostovoljnimm reševalcem lahko **samo** pohvale. Ampak **vendarle** ko človek nekakoo *e* računa, koo te pohvale skušamo pretvoriti tudi v **evre**, si pa ne more **kaj**, da ne obnemel, ko ugotovi, da niso **niti** na pozitivni ničli. Se pravi,=**če** imamo v Sloveniji 150 potapljačev, ki so usposobljeni za reševanje, (.) čee oprema stane 3000 **evrov** zanje, dobi pa na leto Potapljaška zveza ste rekli za (.) **ta** program 80.000 evrov. Ne gre→.=In tudi ob **zadnji** reševalni akciji so **samo** potapljači naredili **štirinajst** tosoč kilometrov na cestah.

Medpovedne zveze med zapleteno zloženimi povedmi z veliko različnimi informacijami pogosto niso dosledno izpeljane. Povezave med njimi so skladijsko implicitne, na vsebinski ravni pa jih bodisi poveže poslušalec sam ali pa to stori novinar v sklepnem delu take zveze:

No ee poslušalka (.) prek elektronskega naslova nam je posredovala vprašanje, no seveda tudi opisala okoliščine, ne >da ima mama nizko pokojnino in da je zato morala prodati vrednostne papirje<, včasih e je tudi >vrednostni papir naložba↓ ne↑ za starost.=Kar pomeni, da postane logično↑, da ko so< pokojnina nizke, da je potrebno tisto, kar si človek varčeval včasih, e <ker pravi, da je pa sedaj>, ko je s- plača- prodala vrednostne papirje e morala plačati dohodnino. [Torej, (.) povezava nizka pokojnina in plačilo m dohodnine za prodajo vrednostnih papirjev.=Te povezave ni↓, ne↑?]

Toporišič v *Slovenski slovnici* piše, da je t. i. prosto govorjenje najtežje, »zato se v njem do neke mere trpijo pojavi kot pretrganost, preskakovanje iz ene skladijske oblike v drugo, delna nestrnjnost in slabša povezanost posameznih delov besedila, njihova medsebojna slabša usklajenost, ponovitve, sploh negladkost« (2000: 32). J. Zemljarič Miklavčič komentira navedeni odlomek z: »Vsi pojavi so ovrednoteni s stališča knjižnega jezika; če bi veljali tudi s stališča spontanega govora, bi se govorniki precej slabo razumeli med seboj, kar pa ne drži« (2008: 93, op. 11). Avtorici lahko v njihovi pronicljivosti le pritrdim, čeprav imamo pri spontanem govoru novinarja v novinarskih žanrih bržkone nekoliko drugačna pričakovanja kot pri neposredni zasebni interakciji. Tako kot ob poslušanju odmislimo vse glasovne premore, če jih le ni preveč in če se ne pojavljajo tudi kot nenadzirana mašila, najbrž velja tudi, da smo pripravljeni inferirati manjkajoče eksplicitne skladijske ali vsebinske povezave, če takih mest v poslušanem besedilu ni preveč.

V naslednjem zgledu npr. brez težav zapolnimo vrzeli in poved razumemo, kot je pripisano pod dejansko izgovorjenim:

Je pametno imet računalnik prižgan ves čas, tudi recimo čee zapustimo (..), >recimo ne vem<, za dve uri gremo nekam drugam in se vrnemo, ali ugasnemo računalnik, je bolje ugasnit?

→ Je pametno imeti računalnik prižgan ves čas, tudi če gremo za dve uri drugam, ali pa ga je bolje ugasniti?

Proces inferiranja je tu podoben tistemu, ki ga Beaugrand in Dressler opisujeta za pisna besedila, s katerimi se ukvarjata v *Uvodu v besediloslovje*. Tudi pri poslušanju mora sprejemnik besedila dodajati lastno vedenje, povezave; drugače kot pri branju pa mora tu – da pride do »čiste« nameravane propozicije – določene prvine tudi odmišljati (v zgornjem primeru napačni začetek *tudi če zapustimo*, glasovni premor z

diskurzni označevalcem *recimo ne vem*, redundantni *in se vrnemo*, napačni začetek pred spremembo skladijske strategije *ali ugasnemo računalnik*).

Po Beaugrandu in Dresslerju je naslovnik pripravljen vlagati več energije v dekodiranje in razumevanje besedil, ki so zanj bolj relevantna, in jim pripiše sprejemljivost tudi, če zgolj z vidika kohezije in koherence tega kriterija ne bi dosegla. Podobno najbrž velja tudi za govor v novinarskih žanrih: ker prinašajo ta besedila za naslovnika pomembne, potrebne (ali zgolj zanimive) vsebine, je pripravljen na mestih, kjer je kohezivnost manjša, sam ustvarjati potrebne povezave, da besedilo dobi potrebno koherenco in postane zanj dovolj informativno.

Niso pa vse značilnosti govornih besedil pogojene s pripravljenostjo poslušalca, da »spregleda« to, kar se na prvi pogled oz. z zornega kota pisnih (knjižnih) besedil zdi pomanjkljivost. Nekatere lastnosti so v govor že vgrajene in jih je treba raziskovati ter opisovati le znotraj govora oz. primerjalno med različnimi govornimi žanri. Ena očitnejših so t. i. **popravljanja** in – kot bomo videli ob gradivu – tudi **odsotnost popravkov**, kjer bi v pisnem jeziku gotovo bili, v govornem pa bi se morda pojavili v katerem drugem žanru. V slovenščini so to, kar v nadaljevanju analize s skupnim izrazom imenujem popravljanja, z različnih vidikov in na raznolikem gradivu proučevale D. Verdonik (tudi ona uporablja izraz popravljanja, vendar jih nekoliko drugače opredeljuje), J. Zemljarič Miklavčič (napačni začetki, popravljanja), M. Krajnc (vračanja, kopičenja), M. Smolej (eksplicitno izražanje sintagmatske in paradigmatične osi). Pomembna značilnost spontanega govora so tudi **ponavljanja** (ki imajo lahko različne vloge in jih tu obravnavam v okviru popravljanj) ter hkrati oziroma **prekrivni govor**.

Na ravni **formalne skladijske zgradbe** je za moje gradivo (žanrsko) značilna zlasti raba izpostavkov. Primerjalno z ugotovitvami v Smolej (2006) pa bom predstavila še nekatere druge značilnosti, in sicer dodajanje ujemalnega pridevniškega prilastka, združenost ujemalnega pridevniškega prilastka in odnosnice, elipse povedka in v sklepnem delu še pogostnost rabe besedilnih aktualizatorjev (čeprav ta tema meji na semantično raven analize, jo uvrščam k skladnji, saj me zanima predvsem pogostnost rabe primerjalno med žanri oz. radijskimi programi in/ali občinstvi oddaj).

7.3.1 Popravljanja

D. Verdonik o popravljanjih govori, »ko je znotraj iste izjave govor prekinjen in sledi premik po sintagmatski osi nazaj /.../, da se besedilo uskladi s spremenjeno strategijo, da se popravi napaka ali težave pri izrekanju« (2007: 131–132). V Zemljarič Miklavčič so popravljanja opredeljena kot »razširjena kategorija napačnih začetkov. Termin se nanaša na besede in besedne zveze, ki so do konca izgovorjene, vendar jih govorec zaradi določenega razloga popravi oz. ponovno izreče – v drugačni obliki, drugačnem zaporedju, z drugo besedo itd.« (2008: 100).

Tukaj **popravljanja** razumem širše:

- kot premike po sintagmatski osi nazaj ali naprej (t. i. **preskoki**);
- izhodišče popravljanja ni nujno beseda oz. besedna zveza, temveč je lahko le začetni fonem ali začetni zlog besede – ker je včasih težko določiti, ali gre pri tem za napačni začetek ali popravljanje, tudi napačne začetke obravnavam v okviru tega poglavja;
- med popravljanja štejem tudi spremembe strategij, ko se govorec v govoru ne vrne po sintagmatski osi nazaj, temveč nedokončano skladenjsko-pomensko enoto zamenja z drugo, navadno vsebinsko sorodno.

Ob analiziranju popravljanj sem ugotovila, da je bilo presenetljivo veliko mest, kjer bi zaradi očitnega, zlasti slovničnega neskladja govorec lahko naredil popravek, pa ga ni. Ker se je pokazalo tudi, da novinarji poleg očitnih popravljanj uporabljajo še nekaj drugih strategij, ki so popravljanjem sorodne, pa vendar jih poslušalci ne dojemamo kot take (gl. tč. c2), se zdijo »nepopravki« še toliko pomembnejši. Govorci se popravljanjem, kadar le gre, očitno raje izognejo – zanima pa me, ali so take odsotnosti možnega popravka naključne ali imajo skupne značilnosti (tč. a). Kot že omenjeno, v tem poglavju obravnavam tudi napačne začetke (tč. b) – ko govorec besedo začne, pa je ne dokonča. Vsi namreč kljub navidezni enakosti niso iste vrste, zato sem poskusila izločiti take, kjer je motivacija za njihov nastanek težko določiti, vse druge pa sem uvrstila med popravljanja, ki jih obravnavam v najboljšežnejšem delu tega poglavja (tč. c)

a) Odsotnost popravka

Razen v štirih primerih, ko je spodrsrljaj pri govoru fonemski, gre pri odsotnosti morebitnega popravka za oblikoskladenjske nekoherentnosti. Ugotovitev je toliko bolj pomenljiva, ker je bilo v gradivu oblikoskladenjskih popravljanj enkrat manj kot nepopravkov, kar najbrž pomeni, da se govorce na mestu, kjer bi bil potreben zgolj slovnični, ne pa tudi vsebinski popravek, zanašajo na poslušalca, ki bo opravil potrebno korekcijo ali inferiranje. Po drugi strani je seveda težko opazovati vsebinske nepopravke, saj nimamo vpogleda v govorcevo kognicijo, vendar pa že razmerje med popravljani in nepopravki na oblikoskladenjski ravni kaže, da so popravljanja očitno predvsem popravljanja na ravni propozicije oziroma njene ubeseditve; da gre za korekcije v procesu prenosa s propozicijske na površinsko raven. Ko pride pri tem do nekoherentnosti, govorec strukturo popravi ali jo povsem spremeni; ko pride do nekoherentnosti na ravni slovnične zgradbe – kar se dogaja ravno zaradi sprotne izbiranja najustrežnejših jezikovnih sredstev – pa govorec popravek prepusti tistemu, ki sporočilo dekodira:

Je blo kar nekaj časa potrebnih, da se je to razvilo v neko prepoznavno ustanovo.

Ta humanitarnost je potem postala vaša življenjsko poslanstvo.

No kar pa zadevaa (.) učenja plavanja, tudi hrbtnega sloga, v Ljubljani imamo nekaj kljubov

Torej, kje je tista e prostor, kjer bi se dalo.

Iz izkušenj, podatkov, ki jih imate, izplačevalcev, se vam zdi, kolikšen je procent em takih e vlog še pričakujete?

Vi ste dobili posel, (..) Gorenje izdeluje patrie, ampak jih ne daje vam, da jih vi potem daste obrambnemu ministrstvu, (..) vi ste tisti dobavitelj tako rekoč, ker ste (..) dobili posel, ampak (..) jih izdeluje in pogodba (..) funkcionira samo na relaciji Patria–Gorenje.

Razen v prvih dveh zgledih se nedoslednosti novinar očitno zaveda, saj to nakaže z diskurznim označevalcem *e* oz. *em*, s premorom oz. s podaljšanim samoglasnikom. V zadnjem zgledu slovnično neuspelo zgradbo, v kateri je združil dve glagolski zvezi, poskuša celo rešiti s poudarkom na besedi *Gorenje*, ki je osebek prve zveze (razdruženo bi bilo *ampak jih izdeluje Gorenje in pogodba funkcionira samo na relaciji Patria–Gorenje*).

Večji delež popravkov fonemov glede na delež nepopravkov je na prvi pogled v nasprotju z zgoraj zapisano ugotovitvijo o popravljanih, ki so zlasti korekcije v

procesu upovedovanja globinske propozicije. Vendar pa je lahko pri napakah v izgovoru tveganje za nerazumevanje ali napačno razumevanje večje kot pri nepopravkih slovničnih spodrseljaveh, kjer se nedoslednosti zgodijo v besednih zvezah, ki jih poslušalec kot celoto glede na kontekst vendarle ustrezno interpretira. Da je pri popravljanju izgovornih lapsusov v ozadju motivacija po ustrezni razumljenosti, kažejo zgledi, v katerih novinar ustrezno izgovorjeno besedo, ki sledi napačno izgovorjeni, v govoru poudari:

Med *njibi* j- med **njimi** je bilo tudi 140 potapljačev (.) prostovoljcev

b) Napačni začetki

S tem izrazom označujem popravljanja, pri katerih govorec bodisi prekine začetno besedo, preden jo do konca izreče – lahko že po prvem fonemu, po prvem zlogu ali pa tudi po več zlogih – ali pa izgovorjeni leksem oblikoskladenjsko popravi, prilagodi temu, kar bo povedal v nadaljevanju, kot v naslednjih zgledih:

Potem lahko potegnete neke vzporednice tud *e* z vašim delom, z ljudmi, s katerimi *se- ste* obdani pravzaprav

Ampak *e* če se ne zavedajo, da bi tudi lastniki lokalov dobili več denarja, če bi malo *bolj- boljše* plačali natakarje

Menite, da sedaj ne bi *uspele- uspeli* na takšen način?

Oddajo Med štirimi stenami bova končala z notranjim mirom, *ki- o katerem* pišete tudi v knjigi Telesna inteligenca.

Pogosto gre za popravljanje iste besede zaradi izgovornega lapsusa. V tem primeru je beseda prekinjena po zlogu, v katerem se pojavi izgovorna napaka, popravljen (pravilno izgovorjena) beseda pa je lahko poudarjena, kot v zadnjem zgledu:

Lahko pride tukaj tudi do neke vrste *zaja- zavajanj*

Če bi recimo *e* pogledali začetek vašega *rev- ravnateljavanja*

Ivan Simič, *direko- direktor* Davčne uprave, (.) hvala lepa (.) *e* za obisk v studiu

Pri mnogih napačnih začetkih iz sobesedila ni mogoče ugotoviti, kaj je novinar sprva nameraval izreči. Večinoma je izgovorjen le prvi fonem opuščene besede, izjemoma tudi prvi zlog. Da gre za refleks sprotnega izbiranja najustreznejših jezikovnih

sredstev oz. načinov ubeseditve propozicije, pa kaže prvi primer, v katerem je novinarka po napačnem začetku izrekla še metakomentar »ali pa tudi tako«:

Kje **oz-** ali pa tudi tako: kje je najšibkejša *e* točka, člen?

Kaj reči **d-** o oblikovalcih knjig?

To je bil eden <največjih književnih zalogajev na Slovenskem> u **n-** tem letu

Zdej kadar govoriva o natakarih **al-**, govoriva seveda tudi o kuharjih

Kot smo že prej omenili, ta podatek je objavljen na spletni strani Univerze v Ljubljani, pod *e* **inform-**
vod- pod vpisno službo.

Pri mnogih tovrstnih napačnih začetkih pa je mogoče prepoznati začetek kasneje v govoru izrečene besede, zato jih uvrščam k preskokom, ki jih obravnavam v točki c:

Lejte *e* (.) **p-** (.) enostavno, (.) **prej** ste dejali, da si želite bit tam, kjer (.) se opravlja delo.

b1) Ponavljanja

Na prvi pogled k napačnim začetkom spadajo tudi zgledi, kjer je ustrezno izgovorjen en ali več zlogov besede, ob ponovitvi pa je beseda izgovorjena v celoti:

Če bi dobro plačali, <bi se vse> stvari hitreje verjetno *obr-* *obrnile*.

e Koliko je *r-* *e* *recimo* ravnateljjevanje v Drami (..) tudi politična vloga

V Darfurju pa se ta trenutek *doga-* *dogaja* (..) prav genocid, *recimo ne*.

Vendar pa je težko reči, ali novinar okleva glede izbire ustreznega jezikovnega sredstva in je prekinitve besede znak negotovosti⁷⁹ ali pa je oklevanje le strategija pridobivanja časa za premislek o tem, kako govor nadaljevati (in ima podobno funkcijo kot glasovni premori). V tem drugem primeru namreč ne govorimo več o popravljanju, temveč o ponavljanju (M. Krajnc (2004: 483) imenuje take postopke *kopičenja*). Ponavljanja so bila v tem delu gradiva precej pogosta, čeprav veliko redkeje rabljena kot glasovni premori.

Bolj očitni primeri ponavljanj so taki, v katerih je ponovljena beseda v celoti ali pa je ponovljena celo zveza več besed – tu lahko s precejšnjo gotovostjo trdimo, da ob

⁷⁹ Da so tovrstne prekinitve sredi besede lahko tudi znak oklevanja na točki govora in ne le oklevanja glede nadaljevanja, dokazujejo primeri »zatikanja« (zlogovanega izgovora besed), pri katerih se govorec o ustreznosti odloči nekoliko hitreje in mu besede ni treba ponoviti, npr.: *Magister Zupanc, e kako lahko pride do **sla-bo** natiskanih pol.*

ponavljanih govorec išče ustrezno nadaljevanje, saj ponovni izgovor že povedanega od njega ne zahteva dodatnega kognitivnega napora, ki ga lahko zato vloži v iskanje ustrezne nadaljnje ubeseditve. Poleg tega je beseda, ki sledi ponovljenemu leksemu – torej jezikovno sredstvo, ki ga je govorec med ponavljanjem iskal, izbiral – navadno poudarjena (čeprav ni vedno v pomenskem težišču), kot bi s tem novinar potrdil svojo izbiro:

No, upam pa tudi, da ko ste omenili *irski*, *irski primer ne*

Spet, tako kot cena, obroki, odstopanja med njimi *so so zelo očitna*.

Vi (.) ste dejali zadnjič, *da* (.) *daa* je veličina Hiengovega teksta se pokazala šele danes

Zanima pa me ves ta zaplet, (.) *ves ta zaplet me zanima* okoli *e orožja*.

to je pa *verjetno* (..) *tudi na nek način verjetno tudi na nek način* ena taka zanimiva *izkušnja*.

Ponavljanje pa ni vedno le pragmatična strategija pridobivanja časa, temveč je lahko tudi retorično sredstvo, s katerim novinar izpostavi, poudari vsebino. D. Verdonik piše, da bi morali, če bi želeli ločiti obe vrsti ponavljanj, analizirati govorceve namere, ki pa niso eksplicitno izražene (2007: 124). Zato lahko z različno mero gotovosti trdim, da so v spodnjih primerih ponavljanja v resnici retorične figure – najbolj gotovo v prvem zgledu, najmanj gotovo v zadnjem:

Mislite da bo lahko naslednik (.) prevzel del tega načina ali je to res (.) *zelo zelo* odvisno od vsakega posameznika?

Pa se lahko? Pa se lahko (..) običajni državljanke in državljani izognemo temu↓?

Ja, *seveda, seveda*. Nogomet – želeli ste se povzpeti na vrh Nogometne zveze Slovenije, takrat vam ni uspelo.

ostajajo zgodbe (.) osmih otrok, ki so ostali brez staršev, otrok, ki umirajo za neozdravljivimi boleznimi *u u u res e* bednih razmerah.

c) Popravljanja v ožjem smislu

Po izpisu vseh primerov popravljanj in izločitvi gradiva, ki je bilo obravnavano v točkah a) in b), se je pokazalo, da je mogoče jedrni del gradiva razdeliti v tri skupine: popravljanja, kjer je poslušalcu (še zlasti pa bralcu transkripcij) razvidna ali vsaj delno razvidna sintagmatska os tvorjenja besedila; popravljanja, kjer je bolj ali manj razvidno izbiranje jezikovnih sredstev na paradigmski osi (na isti točki sintagmatske

osi); popravljajna, kjer novinar sredi povedi spremeni strategijo – izbere drugačno skladijsko zgradbo, druga jezikovna sredstva, lahko se celo odloči za opustitev ubeseditve neke propozicije, torej spremeni tudi vsebino.

c1) Sintagmatska os

Pri popravljajnih te vrste se govorec »vrača« po linearni osi govora in dodaja predmetnopomenske ali slovnične enote, za katere ugotovi, da so umanjkaše, kadar oceni njihovo dodajanje kot dovolj relevantno, da tvega prekinitev govornega toka. Shematsko bi lahko vračanje zapisali tako (način je povzet in prirejen po Smolej (2006)):

Morda povrnitev tistega denarja, ki so ga pravzaprav nepridipravi ga dvignili?

*Morda povrnitev tistega denarja, ki so **ga** pravzaprav
nepridipravi **ga** dvignili?*

Popravljená enota vsebuje vsaj en leksem z mesta na sintagmatski osi, na katero novinar umešča dopolnitev – ta je pravzaprav orientacija za to, kam naj poslušalec umesti dodano informacijo oz. popravek:

To so vaši pogoji, ne glede na to, *kako bo- e kako se bo zadeva razvila v pogajanjih v prihodnji četrtak.*

No, zanimivo je, da prav na gasilce velikokrat pozabimo, ne. *Da je to pravzaprav, da so to tisti prostovoljci, ki jih je v Sloveniji največ.*

Morda še to: *kaj pomeni pravzaprav e dobro plavati, znati dobro plavati?*

Kadar je sredi govornega toka uporabljena medstava, pa je ponovitev zadnjega leksema ali celo besedne zveze signal poslušalcu, da se novinar vrača na mesto na linearni osi, kjer je začel z dodajanjem informacij, da se torej vrača k propoziciji, ki je vsebinsko primarna:

Kako (..) doživljate, kako preživljate, *kako-* tudi potem, ko že veste, da ste dali svoj maksimum, e *kako* vas te zgodbe spremljajo naprej↓?

Pa *govoriva* se-, prej sem omenu pilatuse, (.) e *govoriva* spet o isti firmi, Elbitu.

Se pravi, (..) nekako <mladinski centri *so lahkoo*>, pač zdej bom mogoče em malo sporno rekla, ampak *so lahko* tudi čisto (..) pozitivne organizacije ne.

Tako kot krvodajalci *dobijo* tudi, ki so konec koncev tudi neke vrste prostovoljci ne, *dobijo* pač em (.) prosti dan

Prekinitev govornega toka z medstavo pa lahko – kot je razvidno v spodnjih zgledih – tudi zmanjša koherentnost povedanega, sploh če je mesto popravka daleč nazaj. V takem primeru se navadno ponovi celotna besedna zveza na točki, kjer je na sintagmatski osi v govoru ostal govorec, vendar z modifikacijami, ki so posledica oddaljenosti izhodiščne zveze. Lahko pa – kot v zadnjem zgledu spodaj – ponovitev modificirane zveze ne zagotovi niti minimalne koherence in je med začetnim in končnim delom povedanega le zelo ohlapna vsebinska zveza:

Namreč smo pozabili verjetno **na tiste osnovne**, *e* nekoč smo rekli, turizem smo ljudje, eden najboljših sloganov, kar smo si ga (.) do zdaj izmislili, *e za tiste osnovne* poklice, ki so najbliže ljudem?

Paa **mislite, da prav zato**, ker niste imeli idiličnega otroštva, ker ste se zgodaj spopadali s težavami, ki morda jih drugi niso izkusili – **mislite, da se zato** (.) veliko lažje (.) zdaj nekako približate otrokom, ki so v podobnih stiskah?

Jaz bi pa *e e* vprašal takole: **imel sem občutek**, govorim o najvišjem tako nekem <strokovnem telesu>, >nacionalni svet za kulturo<, ki bi naj *e* sodeloval med kulturnimi producenti, med ustvarjalci in pa posredoval med njimi in politiko, državo *em*. >Po drugi strani **sem pa dobil občutek**<, daa ste pravzaprav v tistem svetu, kakorkoli dobra ekipa ste že, *em* bli ves čas nekako nemoočni *e*.

V podskupini popravljanj, ki jih imenujem **preskoki**, pa govorec »prehiteva«: izgovori besedo ali del besede, ki jo bo ponovil kasneje v govoru. Ker pri spontanem govoru govorec načrtuje le nekaj besed vnaprej, je izhodišče popravljanja na linearni osi nedaleč naprej. V gradivu so bili preskoki precej pogosti, čeprav je marsikdaj težko z gotovostjo trditi, da gre res za preskok in ne za napačni začetek (oziroma je nemogoče ugotoviti, kako jih dojema poslušalec, saj ima pri vračanjih nazaj slušno informacijo o že prej povedanem, pri preskokih pa tega podatka nima – razviden je le bralcu transkripcije):

Kako je z **inform-** nakupom **informacijskega**- novega **informacijskega** sistema.

Po enih dveh mesecih pridemo spet nazaj na isto težo ali pa smo spet z **roko-** s cigareto v **roki**.

Torej bodite pozorni tisti, ki te dni dobivate (.) **iz-** informativne **izračune**.

Letalska š- srednja **šola** *ne*, ste rekli, v Mostarju.

Naj vas kar takoj **poz-** vprašam, koliko **pozornosti** bi morali dnevno posvečati koži in negi zanjo?

Občine pa seveda ne morejo nadomestiti *e* tistega dela, *eem* kii naj bi ga urejala država recimo *a ne*, **da-** neke vrste **davčne** policije al pa (..) socialne policije.

c2) Paradigmatska os

Čeprav se tudi pri popravljanjih na sintagmatski osi kažejo izbire na paradigmatski osi, pa je razlika med obema skupinama popravljanj vendarle v tem, da je pri prvih poslušalcu razviden linearni tok tvorjenja govora, medtem ko pri popravkih na paradigmatski osi govorec ostaja na istem mestu linearne osi. Eksplicitnost paradigmatskih izbir je posebnost spontanega govora (Smolej 2006: 144); pri nesponanem govoru (branju) in pri pisnih besedilih ostaja raven izbiranja jezikovnih sredstev zakrita. Izbiranje in »zadrževanje« na določeni točki na linearni osi je razvidno iz naslednjega primera, kjer se lepo vidi tudi prepletanje obeh osi:

Iz izkušenj recimo *emmm* (..) vaših *emm*, ki pri-, vaših, kako naj rečem, *e* ljudi, *h* par- parov, ki pridejo: na kakšen način pa odkrijejo (.) te (.) afere↓?

Iz izkušenj recimo *emmm* (..) vaših *emm* ki pri-
vaših kako naj rečem
e ljudi
h par- parov ki pridejo

Med eksplicitna popravljanja na paradigmatski osi štejem zglede, pri katerih lahko s precejšnjo gotovostjo ugotovimo, da bi novinar ob ponovnem izrekanju celotne povedi izbral le drugi leksem ali zvezo. To še posebej velja za zglede, v katerih prva beseda ni do konca izgovorjena (mogoče pa je iz sobesedila sklepati, za kateri leksem gre); med drugim to potrjujejo tudi metakomentarji »sem imela v mislih«, »ne te dni«, »al pa ne bom rekla spor« v prvih treh zgledih:

Namreč, ali je morda več zlorab pri tistih plačilnih karticah, pri katerih je treba račun (..) **plačati** oziroma račun, seveda ga je treba plačati, **podpisati** sem imela v mislih.

Prav **te dni** praznujete tudii štiridesetletnic-, ne te dni, *e letos* ne, štiridesetletnico centra.

Tudii (.) vedno želite (.) sami pravzaprav nek **spor**, al pa ne bom rekla spor, **nejasnost** *e* rešit.

Pa **pojdiva**, **stopiva** zdejle med natakraje.

Zdaj imamo že kartice s čipi, **kakšna je vizija**, nam lahko kaj izdate, **so kakšni načrti**?

Morda (..) kako pravzaprav prepoznamo svojo **vrsto**, (.) **tip** kože, ki ga imamo?

Tomo Križnar, kaj bi po vašem mnenju lahko (.) **trenut**-=**ta hip** pomagalo (..) prebivalcem Darfurja?

Skratka, večino problemov se da rešiti, samo **is-** **poiskati** je potrebno informacije.

Blizu tovrstnim ponavljanjem so tudi kopičenja pomensko sorodnih izrazov, parafraz, kjer pa dodajanje pomensko nazornejših, natančnejših ali ustrežnejših izrazov ni v

funkciji nadomeščanja prvoizbranega, temveč gre za dopolnjevanje, ki bi ga novinar bržkone ohranil tudi ob ponovnem izrekanju iste povedi:

Kljub odkritim nasprotovanjem *e* ste prvi spregovorili (..) o pravici oseb z motnjo v duševnem razvoju *do intimnosti, do ljubezni, do spolnosti*.

e Torej bi nekakoo moralii bolj- *e* več dati na to, da bi prostovoljsko delo pač postalo neke vrstee *pomembnaa izkušnja, pomembna referenca, pomemben del pravzaprav neformalnega učenja, izobraževanja?*

v restavraciji bolj, bom rekel, visokega nivoja, pa v hotelu in *navadni, e tradicionalni slovenski* (..) gostilni, bom rekel.

Kaj je pravzaprav osrednja *vloga, naloga založnika* (..) pri nas?

Gospod *e* Igor Bavčar, kako vi razumete (..) *besedo, vzdevek tajkun?*

V gradivu je bilo eksplicitnih popravljanj relativno malo, toliko več pa je bilo **zakritih popravljanj**. Novinarji se namreč te značilnosti spontanega govora očitno zavedajo in poskušajo svoj govor razlikovati od zasebnega spontanega govora z nekaterimi strategijami, ki so – vsaj po mojem mnenju in opažanju – stvar treninga, so torej veččina, ki jo mora novinar pridobiti. Sem sodijo dvočlenske zveze z *ali* in *oziroma* ter dopolnitve v medstavah in dostavkih.

Pri dvočlenskih zvezah z *ali* in *oziroma* gre za zakrito popravljanje na osi izbire jezikovnih sredstev seveda le v tistih primerih, kjer sta veznika v vlogi kazanja na popravek ali dopolnitev (to vlogo jima pripisuje tudi *SSKJ*):

Že v začetku je bilo jasno, da bo **ta dom oziroma ta e stavba** namenjena tako študentom kot tudi *e* slovenski kulturi

No nedavno tega *e smo uvedli oziroma smo dobili* kartice s čipi.

Zdej pa ste ustanovili tud prvo bivalno skupnost, *oziroma ne zdaj*, ((skozi rahel smeh)) že kar (..) tisti ste bili, ki ste postavili temelje temu, *ne*.

31. maj je pa tisti zadnji dan, **ko** (..) **morate** recimo *ali ko ugotoviste*, da vam Davčna uprava ni poslala informativnega izračuna, pa vam bi ga morala.

Morda tudi zato *ali pa najbrž* tudi zato ste izbrali prvo glasbo po vašem okusu na današnji, povsem po naključju 25. maj, *e* Zdravka Čoliča.

velikokrat se govori *ne*, da **u Sloveniji** ne znamo *ali Davčna uprava* ne more ugotoviti resničnih zaslužkov posameznikov

ker mačka v žaklju paa tudi **slovenski gledalec** ne kupuje *oziroma slovenski obiskovalec gledališča*

Morda na kratko: *e* koliko (..) **zakonov** ostane *ali pa odnosov* bom rekla no.

Dodajanje informacij v medstavah in dostavkih je blizu zgoraj omenjenim parafrazam, k zakritim popraviljem pa take primere štejem zaradi ponovitve leksema iz jedrne zveze ali vsaj implicitne skladske navezave nanj – gre torej za ustavitve na točki linearne osi, kjer na paradigmatični osi novinar dopolnjuje ali ponovno poimenuje pravkar poimenovano:

Sicer pa, *e* gospod Cimprič, (.) *e* koliko *kartic*, **plačilnih kartic**, ima (.) povprečen Slovenec?

kje vidite vi *to inštitucijo*, ***m to lepo gledališko inštitucijo***, čez deset let.

No, najprej *ee mæ* zasledila sem podatek, da ste *fakulteto* v Ljubljani, **Ekonomsko fakulteto**, končali v dveh *e* letih.

Se pravi, osnovni pogoj je, da ostane *slovenski značaj*, **kulturni značaj**, in slovenski študentski značaj tega doma.

Andrej Blatnik, nas boste vi odrešili (..) za pop- *popotnico*, **poletno popotnico**, s kakšnim avtorjem ali naslovom?

Vi imate tudi (..) u Celju psihoterapevtski inštitut, kamor prihajajo *em* (..) *ne ti pari*, **prevarani pa tisti, ki varajo in tako naprej**.

Tako rekoč *nepregledne izdaje knjižnih naslovov* so vam na voljo, **in avtorjev seveda**.

Že v začetku je bilo jasno, da bo ta dom oziroma ta *e* stavba namenjena tako študentom kot tudi *e slovenski kulturi*, **promociji slovenske kulture**.

c3) Spremembe strategije

Spremembe strategije so lahko različno obsežne, prav tako so različno dolgi nedokončani deli pred tako spremembo. Najpogosteje gre pri tovrstnih popraviljih le za zamenjavo začetega skladskega vzorca z drugim, pri čemer ostaja vsebinska povezava med obema razvidna:

Katere občine- (.) nekatere občanom zagotavljajo tudi dodaten popust pri ceni programa.

Izkušnje od takrat vam recimo kaj- *e* pogledate na kakšno stvar drugače sedaj?

Ali je to- se tud danes pojavlja?

Kdaj ste bili p=*a* je bilo takrat prvič, ko ste začutili to? Ko ste bili prvič v Afriki?

Sse vamm, morda ste razmišljali, da je morda celo kakšna sistemska napaka v tem sistemu (.) ugrajena

Se vam zdi, recimo zdaj je veliko besed o tem, da jee center preveč- ali edina možnost za razvoj, za uspeh je biti v centru

Pa predlagam, *ee* če prisluhneva tudi (.) *e* šefu protikorupcijske komisije Dragu Kosu, ki ga prav tako zanima te relacije s pogodbeno- tudi oni si tega ne znajo razložiti.

Lahko gre pri zamenjavi strategije tudi za križanje dveh skladijskih vzorcev, kot v naslednjih primerih:

A se recimo res ne da- kaj pa če bi kolono morda na nek način obrnili, če je cesta zaprta, kaj- kako recimo, se da kaj storit?

Ivan Simič, *e* koliko je (..) državljanov, ki na nek način sicer prejemajo neke prihodke, ampak nimajo nič z vami *ne*, kot ste zdaj rekli? Kolikšen del je? =To so predvsem upokojeanci, tisti, ki so zaslužili manj kot-

Davčni svetovalci *ne*, takrat smo vas pravzaprav mediji *ne*, tudi vas pravzaprav na nek način, ni blo znanja v Sloveniji o davkih, o možnostih, davčni svetovalci ste bili pravzaprav neke zvezde.

Lahko pa govorec prekine prvotno poved tudi na vsebinski ravni in jo začne na novo:

torej več davkov pobrati, tistih, ki jih je treba, *ne* tistih ki, recimo včasih pride do konfliktov tudi zaradi tega, ker morda kakšen davčni inšpektor kakšno *e* potezo napačno oceni.

Zakaj tudi vi niste se vmešali, kakor- =Ker če sem vas sedaj prav razumel: ključne tega vozila- oziroma vozilo bo najprej prišlo na vaše dvorišče, ključni do vas, in potem jih vi dostavite obrambnemu ministrstvu.

Recimo, marsikdo *emm* (..) ne vem, *ne*, prideš k terapevtu, vendarle *em* ste tudi vi človek, s čustvi *em* (..) A kdaj morda potihem obsojate te ljudi, ali- ali obsojate tistega, (.) ki je prevaran, ker je se morda premalo potrudil že prej?

Spremembam strategije so zaradi nedokončanosti podobne **prekinitve** na koncu replik. Ker je novinar v intervjuju zaradi institucionaliziranosti žanra glede prevzemanja oziroma dodeljevanja vlog v nadrejenem položaju (O'Keeffe 2006: 16), je prekinitvev le redko vsiljena, npr.:

Hvala lepa za razmišljanje, ja. Zdej pa bomo magistro *e* Kovšetovo vprašali, kaj-

Pa ne govorim samo o tej zgodbi nasploh, ampak o tem (.) konfliktu. Nekatere reakcije, recimo-

Vsi ravno *ne no* verjetno. Tud z-

No in potem so mi tajnice rekle, ja sej vedno, ko nastopi v etru, potem imamo pa *e* mars-

Najpogosteje pa je nedokončana poved znak, da novinar potrebuje dopolnitev gosta, da mu torej želi predati vlogo. Na koncu takih nedokončanih zgradb so lahko tipični signali, ki nakazujejo, da novinar ne zna sam dokončati začete propozicije – taki so diskurzni označevalci *e*, *em* ali pa kateri od členkov, ki ima vlogo glasovnega premora (*recimo*, *torej*), tudi veznik *ali*, ki bi mu moral slediti drugi, dopolnjujoči člen, ter signal oklevanja *nekako*:

Očetu ste (.) upoštevali olajšavo, (..) ona pa mora sedaj plačati *em* ne vem, zdej verjetno je to malce nejasno, ampak zagotovo je to primer, ki ga vi (.) približno poznate, torej *em*-

Zakaj ne nadaljevanje, ste obupali nad *e*-?

Pa ne govorim samo o tej zgodbi nasploh, ampak o tem (.) konfliktu. Nekateri reakcije, *recimo*-

Greva *e* Ivan Simič zdaj h glasbi, tudi Nuša Derenda (.) *e* z razlogom? Zaradi energije *ali*-

So kakšne takšne, ki jih lahko zdaj povemo *recimo*, da so škodljive, inn vemo tudi, da je velik mladih, otrok *em* (..) *nekak*-

Občasno pa je prekinjena zgradba dodana za mestom, ko je novinar že končal svojo repliko, pa sogovorec ni prepoznal mesta menjave vloge. V takem primeru je nedokončana zgradba le ojačitev mesta predaje vloge:

Je (.) mo- je morda celo upravičen kakšen strah, da bi se *e* sistem, morda tudi zaradi neuspešne posodobitve ali novega sistema, u- prehitro porušil v prihodnjih- Lahko kakšno-

Kaj bi našteji (..) od vsega, kar ste nazadnje (.) prebirali, gledali, poslušali, opazili, zaznali? Lahko tud samo polna luna. Karkoli, kar vas je nekako (..) vznemirilo al pa-

So dekleta nekako bolj altruistična? *e* (..) V čem je-

Torej kje to preverimo, ko pridemo do neke vsebine, ki nam je zanimiva? Pa nas privlači in-

To lahko sama stori? Kar se masaže tiče ali-

Popravljanja – prava in zakrita popravljanja, napačni začetki ter nedokončane zgradbe – so torej tipično sredstvo spontanega, sproti tvorjenega govora. Večja ko je skladenjska razdrobljenost, več ko je različnih popravljanj, bolj ko se poslušalcu razkriva proces tvorjenja ubeseditve nameravane propozicije, večja je verjetnost, da se novinar odziva na neposredni govorni kontekst brez pomoči zapisanih opornih točk ali delov besedila.

7.3.2 Prekrivni govor

Značilnost, ki dela spontani (dvo)govor drugačen od vnaprej pripravljenega govora, so tudi hkratne sekvence, t. i. prekrivni govor. Vendar pa je tega pojava v tu obravnavanem delu gradiva relativno malo, še posebej malo je tekmovalnega hkratnega govora (Kranjc 2003). Ugotovitev niti ni nepričakovana, če vemo, da se menjave vlog v institucionaliziranih žanrih odvijajo drugače kot v zasebnih pogovorih, kjer morajo biti sogovorniki pozorni na vrsto signalov, ki jim lahko

omogočijo prevzem vloge, oziroma kjer je pogost tudi tekmovalni hkratni govor. V novinarskem intervjuju je novinar tisti, ki ima vnaprej dodeljeno vlogo spraševalca oziroma moderatorja (upravljalca) dvogovora, zato je bilo prekrivnega govora sogovorcev zelo malo; večinoma so sogovorniki počakali na iztočnico, na skladiškovsko-prozodni in vsebinski zaključek novinarjeve replike.

Večina prekrivnega govora je bila torej novinarjevega, kot že zapisano, pa ni bil tekmovalen, temveč se je – nasprotno – največkrat pojavljal v vlogi vsebinske ali pragmatične podpore sogovorniku. Tudi ko je šlo za tekmovalno prekinitev gosta, je bila ta le redko izvedena na način, ki je običajen v zasebnem dvogovoru, kjer je takšno prevzemanje vloge med drugim nakazano tudi z glasnejšim govorom:

<p>N: A je pogoj, da da <i>e e</i> se najdejo oziroma da se- vstopajo na globalne trge? G: /.../ to lahko lepo vidimo [iz primerov N: ((glasneje)) [Namreč ker se govori o tem, <i>a ne</i>, da če te na globalnem trgu ni, boš <i>e</i> prej ko slej (.) <i>e</i> propadu.</p>
--

V drugih primerih se je novinar za prevzem vloge opravičil (prvi zgled) oziroma iztočnico iz gostovega govora pretvoril v svoje vprašanje, s čimer je pritrdil njegovemu izboru teme (drugi zgled) ali pa počakal, da je sogovorec svojo misel izpeljal (tretji zgled):

<p>G: /.../ njihova oblačila in obutev [ne. Torej to je N: [To (..) potrjuje to ne, kaj vse se pri nas vozi inn, da se v bistvu ne ve. A dovolte, poslušalec Andrej iz Ljubljane mislim, da že nekaj časa <i>e</i> čaka, upam, da s kakšno pametno idejo. Halo.</p>
--

<p>G: /.../ torej s portali, [še s kamerami N: [To sem vas hotu še vprašat ja.=Imamo jih ne, ampak (..) <i>e</i> delujejo al (.) pravzaprav niti ne?</p>

<p>G: /.../ <i>e</i> To je [seveda njihova prednost N: [A lahko rečete, [da potem <i>e</i> G: [To je seveda njihova prednost v nekem smislu, da so [odprti N: [Ja, da ne poznajo stresa?</p>
--

Najpogostejša pragmatična vloga prekrivnega govora je sorodna vlogi opornih signalov. Novinar je s kratkimi hkratnimi replikami pritrdil sogovorniku, ga spodbudil k nadaljnjemu govoru, potrdil relevantnost vsebine, pri čemer je najpogosteje ponovil in s tem izpostavil ključno informacijo iz sogovorničevega trenutnega govora. Nekajkrat

se je v tej vlogi pojavil le *Tako, ja*; tudi sicer je bil v tovrstnem prekrivnem govoru pogost diskurzni označevalec *ja* (o njegovih vlogah gl. 7.2.6.1):

((tiše)) [Je treba (.) presodit, *ja*.]

((tiše)) [To bi bilo dobro, da veste, *ja*.]

G: Ja v bistvu iz legende [o trojanskemu konju.

N: [Ja, legen-*ja ja*.

Druga pogosta pragmatična vloga je zapolnitev časa, ko sogovorec okleva (kar nakazuje z glasovnimi in neglasovnimi premori) – v tem primeru je v prekrivnem govoru izražena dodatna spodbuda za odgovor:

N: No in če vas sudanski predsednik Omar Al Bašir takrat ne bi pomilostil, (..) kaj mislite, kaj bi bilo danes z vami?

G: ((dolg vzdih)) [js mislɔm

N: [Na dveletno zaporno kazen so vas takrat obsodili.=Zdaj bi se ravno počasi začela iztekati.

N: Kaj pa pravzaprav homoseksualni odnosi, a so (..) problemi podobni?

G: Mhm, ja (..)[tko

N: [Na kratko morda, stavek, dva.

K pragmatičnim vlogam prekrivnega govora bi lahko šteli tudi intervencije, v katerih novinar izkoristi svojo vnaprej dodeljeno vlogo upravljalca pogovora in preusmeri sogovorca k temi, ki se mu v danem trenutku zdi relevantnejša, oziroma k temi, za katero sicer predvideva, da jo bo sogovorec obšel:

G: /.../ menedžmentu. [Sam sem

N: [Včasih ste bli zaposleni *ne*, tudi v medijski hiši.

G: Noben noče močne, krepke Afrike, [vsi (...) želijo

N: [Ampak surovin ma pa ogromno *ne*?

G: /.../ prerivanj med današnjimi supersilami. (..)[Zato mam pa

N: [Pa se lahko? Pa se lahko (..) običajni državljanke in državljani izognemo temu?

Vsebinsko pa je prekrivni govor lahko dopolnitev gostovega govora, kadar ta okleva ali ne najde ustreznega nadaljevanja (prvi štirje zgledi), oziroma še pogosteje popravek napake ali dodajanje manjkajoče informacije, lahko tudi parafraza (preostali zgledi);

G: /.../ če bi nas kdo kupu, bi mene ista, ista [*ee*

N: ((v smehu)) [Usoda doletela.

G: /.../ kolikor sem zastopila vprašanje vaše <i>e e</i> [poslušalke N: [Poslušalke Nataše.
G: /.../ s kakšnimi lesenimi predmeti <i>ee</i> tole med <i>ee</i> na čelu u [<i>ee</i> N: [Tapkamo, <i>mhm</i> .
G: /.../ človek sodi v tisto področje ljudi ali kako bi reku, [živali N: [Bitij.
G: /.../ je bilo 7,31 ugovorov, jst upam, [da bo N: [Odstotka?
G: /.../ kar zdej potr- potrjujejo tudi zadnje raziskave DNK in [génoma, ne samo N: [Genóma.
G: /.../ in omogoči tudi tebi plavanje [(.) N: [Onemogoči.
G: /.../ posegla Kitajska. (..) [Malezija, Indonezija N: [Ki je zdej eden najmočnejšihh igralcev na tem afriškem zemljevidu <i>ne</i> .
G: /.../ študentom do 15. maja vsake[ga leta sporočiti N: [Torej do danes.
G: /.../ ki majo v rokah pamet Evropejcev, se prav, [ki lahko N: (tiše) [In moč <i>ne</i> .
G: /.../ ki me kr naprej bi reku [<i>e</i> navdušujejo ja N: [Fascinirajo.

7.3.3 Formalnoskladenjske posebnosti

Izpostavek

A. Valh Lopert (2005: 111–112) navaja tri zglede z izpostavljenim stavčnim členom, ki pa so v resnici pristavki oz. v enem primeru osebkov odvisnik ob kazalnem zaimku. Bolj zanimiva je njena trditev, da je v govorjenem jeziku pričakovati več struktur z izpostavljenim stavčnim členom, ki pa je žal ne utemelji oz. se pri tem ne sklicuje na vir. Zanimivo bi bilo namreč vedeti, ali so zgledi, ki jih navajam v nadaljevanju, tipični za novinarske dvogovorne žanre ali pa se pojavljajo tudi drugje.

V mojem gradivu so se izpostavki pojavljali vedno na začetku replik, vsebinsko imajo funkcijo iztočnice, takojšnjega poimenovanja teme naslednjega vprašanja. Skladenjsko so lahko goli stavčni členi (osebki) ali pa so osebki razširjeni s stavčnim prilastkom oz. gre lahko celo za medpovedno razmerje, kjer je v vlogi izpostavka kar

samostojna eliptična poved. V glavnem stavku se vedno pojavi koreferirajoči izraz, običajno (ne pa nujno) kazalni zaimek:

Tovor, ki ga (.) prevaža kamion, ta je lahko različen, lahko s- prevaža recimo tudi nevarne snovi.

Torej obresti, prodaja vrednostnih papirjev, to so e druga zgodba in se ne vključuje več-

Odstop, večkrat napovedan, načelen, nenačelen, o tem se je veliko govorilo, veliko pisalo.

Evropsko nogometno prvenstvo, e potekalo je (.) v recimo teh malo bolj burnih časih za vas, ste ga spremljali?

Davčne utaje ne v nogometu ne. Vas recimo to kdaj tako čisto profesionalno zamika?

Prednosti, slabosti, nevarnosti, pomanjkljivosti interneta, tudi to so e bile neke točke, ki ste jih (..) zaobjeli (..) ob zaključku.

In še ostale zlorabe torej, (..) če se navežemo na to (..), tako imenovani trojanski konji, črvi, virusi. Kako jih prepoznati→?

Stava ujemalnega pridevniškega prilastka

V Smolej (2006) je stava ujemalnega pridevniškega prilastka analizirana v zasebnih narativnih besedilih, in sicer je avtorica skušala »zaznati podobnosti oz. razhajanja na ravni stave ujemalnega pridevniškega prilastka med posnetimi besedili in 'stilno nevtralno rabo'« (n. d.: 187). Slednjo razume kot upoštevanje skladenjskih principov pisnih in neumetnostnih besedil – umetnostna izloča, ker se tudi tam pojavljata inverznost ujemalnega pridevniškega prilastka ali njegova razdruženost od odnosnice, le da so za razliko od spontanega govora tam taki zgledi hoteni in »služijo za niansiranje grajenega besedilnega oz. pomenskega sveta« (n. d.: 188).

Inverznost

Za dodajanje ujemalnega pridevniškega prilastka za samostalniško odnosnico M. Smolej ugotavlja, da gre v spontanem govoru za neizstopajočo in običajno (neopazno) pojavnost, na kar da opozarja že Toporišič v *Novi slovenski skladnji* (1989: 179–180). Presenetljiva pa se ji zdi ugotovitev, da do inverzije prihaja tudi pri vrstnih pridevnikih, ki skupaj z odnosnico tvorijo avtomatizirano zvezo (navaja zgled *olimpijada šahovska*). V mojem gradivu je bilo takih inverzij vrstnih pridevnikov več kot vseh drugih; na splošno pa lahko ugotovim, da so dodajanja za odnosnico – za

razliko od spontanega zasebnega govora – precej redka, kar morda kaže na višjo stopnjo nadziranja govora:

No in kako se je zaključila sedaj ta zgodba s **pregledom davčnim** ali davčnimi obveznostmi,=poplačili tistega davka na dodano vrednost

Vsem tistim, ki morebiti ni uspelo v spomladanskem roku na **maturi poklicni ali splošni** ali morebiti (..) na vpisu, sedaj, v izbirnem postopku pri vas, ostane še drugi vpisni rok in potem še tretji.

inn ne zdi se mi ravno logično, da bo konkurenca dajala vse tehnične specifikacije, kako (.) sedaj softversko krmilit te njihove **rakete protioklepne**.

Torej se zavedat torej tega (..) **obstoja večnega** na internetu (..) katerihkoli svojih podatkov, ki jih posredujemo naprej.

Torej (..) smo **na internetni strani določeni**, vsebina nam je zelo zanimiva→. Kako zdaj vem (...), ali je kaj škodljivega v ozadju?

Omenili ste nedavno **zasedanje parlamenta izredno**.

Tudi **kreme a ne** lahko naredimo **naravne**. Iz **olij** (..) **različnih**.

Razdruženost od odnosnice

Razdruženost je v Smolej (2006) opredeljena kot »skladenjski pojav, pri katerem je ujemalni pridevniški prilastek (lahko je tudi neujemalni prilastek) razdružen od svoje samostalniške odnosnice, kar pomeni, da med njima stoji nek drug stavčni člen (največkrat je to povedek)« (n. d.: 193). Govorec »manjkajoči« člen doda zaradi pomanjkljivosti/nerazumljivosti sporočene informacije. V mojem gradivu je bilo takih razdruženih zvez relativno malo, zagotovo pa so znak večje spontanosti pri tvorjenju sprotnega govora – so torej indikator tistih mest v govoru, kjer se novinar ne opira na pisno predlogo:

Ampak **začetki tega centra** so bli pa najbrž precej samorastniški ne, **pred štiridesetimi leti?**

ali komu zamerite, da (..) nekako *em* niste uspeli **z novim** pač tem **razpisom** za ravnatelja Drame?

Čeprav se to spreminja, *a ne*, **želje** se spreminjajo **mladih**.

Digitalna torej **pismenost** in izobraževanje sta nujno potrebna, *ne*.

Mojca *e* Škrinjar, ste morda razmišljali, da bi (..) pa **ta del** (..) prevzelo ministrstvo **pristojnosti** pravzaprav.

Imate morda še stike s **katerimm od** (..) **lanskoletnih** ali pa še bolj za nazaj *ne* **zmagovalcev** tega natečaja?

Elipse povedka

Tudi eliptične zgradbe, kjer v površinski skladenjski strukturi povedek ni izražen, so v mojem gradivu očitno redkejše kot pri zasebnih dvogovorih v Smolej (2006) oziroma imajo manj besedilnih vlog, kot jih je za svoje gradivo opredelila avtorica. Izstopajoča je zlasti ena, ki je po vlogi blizu zgoraj obravnavanim izpostavkom, le da se eliptične zgradbe navadno pojavljajo v zaključnem delu replik, zlasti (ne pa nujno) za nedokončanimi ali vsebinsko in skladenjsko nekoherentnimi povedmi, kjer imajo vlogo povzemanja vsebine, njenega poimenovanja, ki je nato iztočnica za sogovorčev odgovor:

Kakorkoli, (...) če začneva kar na začetku,=če se kaj zgodi. *Obveščanje, e gospa Kovše.*

In sicer s- Tomaž sprašuje, kdaj bo mogoče združiti različna gesla? *Eno geslo za različne kartice.*

Bi še mogoče tukaj kaj dodali glede spletnega komuniciranja in kulture↓? (...) *Bonton mogoče, bonton.*

Ja, prav lep pozdrav natanko ob dvanajstih z Vala 202.=*V Aktualni temi torej o deficitarnih poklicih v turizmu.*

Prav gotovo.=Mojca e Škrinjar, ste morda razmišljali, da bi (...) pa ta del (...) prevzelo ministrstvo pristojnosti pravzaprav.=*Katere olajšave da, katere ne. Gre za socialni status konc koncev↓ ne↑?*

Ivan Simič, nedeljski gost Vala 202↑. *Tale pesem (...) z razlogom ne. Po vašem izboru. ((skozi rahel smeh)) Dva razloga.*

Opisane besedilne vloge eliptičnih zgradb žal ni mogoče primerjati z izsledki v Valh Lopert (2005), saj tam avtorica kot tipične navaja le zgleds iz vremenskih poročil (npr. *Ljubljana pretežno jasno, osem*; n. d.: 111). V Valh Lopert (2008) so razen teh navedeni še nekateri drugi zgledi iz gradiva, vendar brez komentarjev.

7.3.4 Besedilni aktualizatorji

Besedilni aktualizatorji so v Smolej (2006) opredeljeni kot leksikalna sredstva, ki »pretvarjajo (spreminjajo) slovarsko vrednost (leksema, pred katerim stojijo) v konkretno referenco (pomen) oz. opravljajo vlogo usmerjevalcev/kazalcev na konkretnost/nekonkretnost oz. splošnost predstavljene reference« (n. d.: 160). Avtorica analizira rabo aktualizatorjev (*en*) *tak, tist, un, en, nek(i), tale* in *ta* v zvezi s pridevniki in/ali samostalniki. Ugotavlja, da so v spontanem zasebnem govoru zelo pogosti, v pisnih (knjižnih) besedilih pa bi bila njihova raba opazna in zaznamovana

(več v nadaljevanju ob posameznih aktualizatorjih). Zgornjo definicijo povzema tudi J. Zemljarič Miklavčič, ki za svoje gradivo (*Učni korpus govornjene slovenščine, UKGS*) ugotavlja, da se pogostnost rabe besedilnih aktualizatorjev v različnih vrstah spontanega govora razlikuje: »V formalnem govoru UKGS /.../ aktualizatorja *un-a-o* ne najdemo, najdemo pa nekaj primerov aktualizatorja *en-a-o*; oba aktualizatorja sta zelo pogosta v neformalnih besedilih« (2008: 95).

Tudi v intervjujih z Radia Slovenija aktualizatorja **un** ni bilo, prav tako ni bilo zgledov, v katerih bi **ta** bil znak določne oblike pridevniške besede, s katero vstopa v razmerje, niti ni bil kot besedilni aktualizator rabljen **tale**. Od uporabljenih aktualizatorjev je bil najpogostejši nek(i), vsi drugi pa se pojavljali v manjšem številu – v nadaljevanju jih obravnavam od najredkeje do najpogosteje rabljenega. Pri izpisih sem upoštevala samo tiste primere, kjer aktualizator ni bil rabljen kot naveznik ali napovednik k nanašalnici v neposrednem sobesedilu; če torej ni bil rabljen kot sredstvo besedilne kohezije, temveč kot sredstvo referiranja k predmetnosti oz. pojmovnosti izven neposrednega (besedilnega) konteksta, torej vsaj izven replike oziroma sekvence.

en

Besedilni aktualizator *en* je v temeljnih jezikoslovnih priročnikih (*SSKJ, Slovenska slovnica*) razumljen kot pogovorni element. Teza se z mojim gradivom potrjuje, saj je bil *en* v njem rabljen le trikrat, vedno kot označevalec nedoločnosti:

kolko je recimo v vašem delu paa razmisleka al pa uporabe **enih** e mehkih kategorij

Eno potrditev zase.

Ves čas ste vodili neko svojevrstno linijo, svojevrstno črto, *emm* naredili ste **en** zelo prepoznaven ansambel v Evropi.

(en) tak(šen)

Aktualizator s pomenom oziroma funkcijo izražanja nedoločnosti, ki je bil v gradivu M. Smolej razmeroma pogost in marsikdaj realiziran kot *en tak*, se je v mojem

gradivu pojavil le sedemkrat (enkrat kot *takšen*). Očitno gre torej za sredstvo, ki je tipično za zasebni spontani dvogovor:⁸⁰

Lep stavek za konec. HHHH *Tak* – optimističen.

In če naredimo *en tak* kratek teoretični uvod: ((bere)) Naša koža je sestavljena iz treh plasti:

Tudi otroci s posebnimi potrebami so *eno tako* e zanimivo področje ne

Kaj pričakujete od prijateljev? (.) *Takšno* oguljeno vprašanje.

zakaj nam banka enostavno ne odblokira kartice, zakaj moramo počakati na novo kartico, na novo pin? (..) Je to *tak* e varen sistem ali kako lahko to razumemo?

tisti

Tudi ta aktualizator so novinarji redko uporabljali. Pojavljali se je v dveh vlogah, ki sta opredeljeni tudi v Smolej (2006): kot napovedovalec splošno znanega oziroma tega, kar je (po mnenju novinarja) sogovornu in poslušalcem znano/razumljivo/logično (prvi trije zgledi); kot kazalec oziroma blažilec govorniceve poimenovalne zadrege, ko ni prepričan v pravilnost poimenovanja (zadnja dva zgleda; oklevanje je razvidno tudi iz rabe ponavljanja in rabe diskurznega označevalca *ne vem*):

Pa med vrsticami, a to pomeni, da si po svoje želite, da bi (.) minister Erjavec potegnil *tisto* (.) zlato paličico in protikorupcijsko klavzulo uveljavil.

Kaj še? Torej (...) poudarek je na zasebnosti in varnosti na internetu, katere so *tiste* škodljive in nelegalne vsebine.

Ali imate kdaj opravka s *tistim* tretjim?

kdaj začnejo otroci uporabljati internet ali pa vsaj *tiste* ig- računalniške igrice?

Kaj pa če to ni izvežljivo, =da je *tist* že, ne vem, *hujši stadij*?

ta

Ta se je v gradivu največkrat pojavil v deiktični oziroma besedilnopovezovalni vlogi. Sorazmeroma pogosto (vsaj v primerjavi s prej obravnavanimi) pa je opravljal tudi vlogo besedilnega aktualizatorja. Za razliko od obravnave v Smolej (2006) tu ne obravnavam zgledov, v katerih je *ta* anaforično sredstvo besedilne kohezije, temveč navajam le primere, v katerih je opravljal (1) vlogo usmerjanja na splošno znano pojavnost oz. predmetnost ali (2) vlogo poudarjanja, izpostavljanja predmetnostne

⁸⁰ To ugotavlja tudi M. Smolej, saj je bila večina zgledov, ki jih je našla v korpusu FIDA, vzeta iz zapisa spontano tvorjenih govornih besedil oziroma besedil, v katerih so se pisci/prevajalci želeli približati tovrstnemu govoru (2006: 164).

reference, ki je splošno razumljiva ali sama po sebi umevna (opredelitve so povzete po Smolej 2006: 184–185):

1 usmerjanje na splošno znano pojavnost oz. predmetnost:

Zanima pa me *ves ta zaplet*, (.) *ves ta zaplet* me zanima okoli *e orožja*.

Pa me zanima, (.) kaj je prinesla *ta doba čipov* oziroma (.) kaj so prinesle kartice (..) s čipi in kaj more-morebiti odnesle?

velikokrat se govori *ne*, da u Sloveniji ne znamo ali Davčna uprava ne more ugotoviti resničnih zaslužkov posameznikov, *e ta stereotip* ne, da v vrtcih recimo, če morda izpostavim samo to, ljudje plačujejo najmanj tisti, ki imajo največ denarja, ker se vozijo v največjih avtomobilih.

2 poudarjanje, izpostavljanje predmetnostne reference:

Kdaj se je pravzaprav (.) *ta Korotan* v tej *e* današnji podobi rodil in *e* kako je pravzaprav potem (.) *e* spodbujal *to slovenstvo* na Dunaju?

Miran Bogataj, najprej (.) *o teh čisto osnovnih stvareh* – kdo jim pravzaprav krije stroške (..) prevoza in opreme.

Mate že kej- še kaj (.) *tega džet lega /jet laga/*, *e s-* posledic, sprememb v biološkem ritmu, ali se hitro prilagodite temu?

nek(i)

Najpogosteje rabljeni besedilni aktualizator se je v gradivu pojavljal zlasti kot sredstvo izražanja nedoločne/približne vrednosti leksema. V tej vlogi je zamenljiv s pridevnikom »določen« v pomenu, ki ga *SSKJ* opredeljuje kot 'ki je znan, a se noče, ne more imenovati'. Zaradi svoje semantične neopredeljenosti (in neopredeljivosti) je učinkovito sredstvo leksikalnega kritja (angl. *hedging*), ki sem ga že omenjala v zvezi s prislovnimi izrazi *nekako*, *na nek način* (gl. 7.2.5) in nekaterimi členkovnimi sredstvi (*pravzaprav*, *v bistvu* ipd.) – ko govorec čuti, da mora izraziti določen pridržek glede izbire vsebine oziroma glede načina ubeseditve (izbire leksemov). Ni pa ta semantična dimenzija nujno prisotna:

Gospa Eva Gračanin prihaja s Slovenske filantropije; vi imate *neke ocene*. → *določene ocene*

Tukaj so tudi *e neki strahovi* o skrivni privatizaciji *e tega e objekta*.

Neke mm ne vem normative ali kakorkoli način dela (.) *m* verjetno *neke sledi* boste pustili.

Bi lahko rekli, da je recimo škodljivost *neke* (..) *spletne vsebine* pogojena s kulturo, vrednotami

Samo *e* nacionalni medij ima *neko*, *e neko zavezo* do gledalcev, poslušalcev in tako naprej.

Va gledališčih soo igralci pogosto vraževerni (..) in imajo **neka pravila**, ki se jih držijo.

Slovensko matico konkretno, na primer, ne, ki je *e nek denar* dobila pozneje, čeprav se ni prijavila na razpis

Nek(i) pa se je pojavljal tudi v vlogi, ki je v Smolej (2006) opredeljena kot poudarjanje nedoločne/splošne smiselne vrednosti leksema. V tej vlogi je *nek(i)* podoben pogovornemu aktualizatorju *en* in z njim tudi (vsaj pogojno, kot test, ali gre za prvi ali drugi pomen) zamenljiv:

Tudi tukaj ne, koo pač odpremoo **nek svoj nov elektronski naslov** → (en) svoj nov elektronski naslov

Je blo kar nekaj časa potrebnih, da se je to razvilo v **neko prepoznavno ustanovo**.

Davčni svetovalci ste bili pravzaprav **neke zvezde**.

Kaj ali kdo je (...) **neka** (..) največja ljubezen v vašem življenju?

tukej berem, da obstajajo **neki izobraževalno-podporni programi**, **neke skupine za samopomoč**.

Še v petek v časopisih so izšla razmišljanja o tem, ali bo res odstopil ali ne bo našel **nekega drugega razloga**

7.4 Stavčnofonetična podoba

Sodobnejše raziskave govornega jezika prinašajo bistveno drugačna spoznanja o vlogi prvin stavčne (besedilne) fonetike v spontanem govoru, kot jih je za brana besedila za slovenščino ugotavljal Toporišič (zadnja verzija v Toporišič 2000). Čeprav v mojem gradivu ne gre za popolnoma sproti in spontano tvorjen govor, kakršen je značilen za zasebne dvogovore, ampak za kontinuum med govornim branjem (opornih točk) in spontanimi, sproti tvorjenimi segmenti, pa zanj vendarle v celoti veljajo naslednje ključne ugotovitve:

Stiki med jezikovnimi pojavnostmi v govoru niso posledica odvisnosti med posameznimi strukturami (skladenjsko vprašalni stavek naprimer ne zahteva nujno tudi vprašalne intonacije), temveč so prej v tesni povezavi s koherenco govornega sporazumevanja kot končne osmislitve vsakršnega govornega dejanja. /.../ Prav tako je namenska uporaba jezikovnih ravnin (glasovna, morfološka, skladenjska itd.) usmerjena k skupnemu cilju, namreč uspešnemu govornemu sporazumevanju, usklajeno sodelovanje med njimi pa zagotavlja *celostno koherenco* sporazumevanja in omogoča srečevanje njihovih strukturnih lastnosti na določenih stičnih artikulacijskih točkah. Izbira strukturnih stikov je odvisna od

upovedovalnega konteksta, njegovih omejitev, *sporazumevalnega namena* in cilja komunikacije. (Vitez 1999: 28–29)

/P/rozodija, zlasti intonacija, /.../ deluje kot strateška usmerjevalka po dinamiki smisla v govorni izmenjavi. (Vitez in Zwitter Vitez 2004: 7)

Vsak od štirih akustičnih kazalcev, ki oblikujejo intonacijo⁸¹ (osnovni ton, jakost, tempo in premori/tišine), ima v govoru svojo osnovno vlogo, njihovo prepletanje pa v povezavi s skladnjo in drugimi jezikovnimi strukturami gradi govorcevo strategijo pri doseganju komunikacijskega namena. (Vitez in Zwitter Vitez 2004: 8)

Stavčnofonetične prvine torej niso obrobne, temveč ključne prvine analize spontanega govora. Njihov pomen postane jasen vsakomur, ki bi primerjal transkripcijo brez kakršnihkoli prozodičnih oznak in posnetek transkribiranega govora. Kar se na papirju zdi nekoherenten niz nedokončanih skladenjskih zgradb z neustreznim besednim redom in slovničnimi napakami, je lahko ob poslušanju sporočilo, ki je povsem zadovoljivo izpolnilo svoj komunikacijski namen. S tem ne želim trditi, da je stavčnofonetična realizacija edina, ki to omogoča, temveč le, da je pomemben dejavnik, ki pomaga razbirati smisel povedanega. Pomaga tudi organizirati govorni dogodek – intonacija in jakost sta npr. pomembna signala pri menjavi vlog, premori pa so pomembno sredstvo za načrtovanje nadaljnjega govora.

Ker so prvine stavčne fonetike tako tesno povezane z drugimi ravnmi tvorjenja govora in tudi medsebojno prepletene, je njihova samostojna obravnavna toliko težja. V nadaljevanju bom zato poudarjanje, intonacijo, register, premore in hitrost obravnavala tako posebej kot tudi v prepletu: poskusila bom izluščiti tisto, kar je za moje gradivo najbolj značilno, pri čemer bom posegala tudi na raven skladnje in/ali semantike.

7.4.1 Poudarjanje

O poudarjanju v slovenščini se je mogoče poučiti v maloštevilnih delih, vsa pa v izhodišče postavljajo brana besedila (v Valh Lopert (2005) in (2008) sta od

---

⁸¹ Kot je razvidno iz nadaljevanja citata, je tu intonacija razumljena drugače kot pri Toporišiču ali pri S. Komar.

stavčnofonetičnih prvin obravnavana le premor in intonacija). V Šeruga Prek in Antončič (2004) avtorici na kratko opredelita t. i. logično poudarjanje pri branju, o smiselnem poudarjanju v branem besedilu piše tudi Kaluža (1982), ki problematizira Toporišičevo formulacijo iz *Slovenskega jezika*, da najbolj poudarimo tisto, kar se nam zdi vsebinsko najpomembnejše ali kar nas čustveno vznemirja. Kaluža meni, da »/t/a trditev popolnoma drži, kadar se nanaša na govorca, ki neposredno govorno ubeseduje kako sporočilo, napačna pa je, če jo poskušamo uporabiti za govorno uresničevanje že danega, ubesedenega sporočila« (n. d.: 23). Toporišič v *Slovenski slovnici* govori o poudarjanju v branem besedilu; spontanega govora se dotakne le z ugotovitvijo, da »če je poudarkov preveč, poved postane pretežka in naslovnika utruja« (2000: 542) – pa še tu ni jasno, ali gre za brani ali nebrani govor, saj kot skrajna zgleda za tako poudarjanje navaja otroke, ki se šele učijo branja, in gluhoneme, dokler se ne navadijo jakostne različnosti.

Ob mojem gradivu se je pokazalo, da ima poudarjanje v spontanem govoru več vlog, ki bi jih bilo treba šele natančneje raziskati (v nadaljevanju tudi gotovo niso popisane vse):

1 Zelo redko se realizacija poudarkov približa smiselnemu oz. logičnemu poudarjanju, značilnemu za branje, kjer je v vsakem skladenjskem segmentu največ en poudarek, in sicer na prvini, ki je v pomenskem težišču. Nekaj zgledov takega kontekstualno ustreznega (z vidika branega besedila bi najbrž rekli optimalnega) poudarjanja:

Pa imava (.) na vezi (.) poznavalca, urednika Revije **Obramba**, Borisa **Knif**ica.

Ampak (..) mislite, da **res** niste vi nič krivi?

Zadnja beseda pripada delodajalcem, pravi Marko Bručan, zato jo tudi zdaj **daj**emo delodajalcem.

Pa **zakaj** (.) ste potem recimo nadaljevali: zato da bi dokazali **sebi** ali da bi dokazali **drugim**?

Odgovorila sva **že**, koliko (..) **kartic** ima povprečen Slovenec. Sicer pa (.) **drugač**no vprašanje: koliko Slovencev pa sploh (.) **ima** plačilne kartice?

Dušan Jovanović, hvala, da ste bili **spet** tukaj, HH ponovno.

2 V zadnjem zgledu zgoraj je novinarka utrdila izbiro poudarjene prvine s tem, da je dodala njeno sopomenko. Poslušalci bi v nasprotnem primeru sicer lahko dobili vtis, da je izbrala netežiščno prvino, da bi (smiselni) poudarek moral biti na *tukaj*. Takih

zgledov, kjer gre glede na sobesedilo dejansko za kontekstualno neustrezne poudarke, je v gradivu relativno malo (v zgledih so podčrtani):

Gospod kardinal,=kako zgleda vaš delovni dan?

Rojen v Ravnah na Koroškem, na Ravnah na Koroškem /.../ V Črni. Pa na Ravnah na Koroškem

Je bila u (.) času e vaše zgodovine kakšna oseba, s katero ste se oziroma ste se najlažje indentificirali

zasledila sem podatek, da ste fakulteto v Ljubljani, Ekonomsko fakulteto, končali v dveh e letih

3 Večina zgledov, ki bi jih na prvi pogled uvrstili v zgornjo skupino, pa spada med primere, v katerih novinar zaradi sprotne narave spontano tvorjenega govora v linearnem toku menjava težiščne prvine. Ko namreč neko poved začne, še ne ve natančno, kako jo bo izpeljal, zato se mu sprti ponuja več možnih mest za poudarek. V naslednjem zgledu sta npr. z vidika sprotnega tvorjenja pomembni obe poudarjeni informaciji v stavčnem prilastku: o času in dejanju oziroma dogajanju.

Po uveljavitvi novele Zakona o vrtcih, po kateri (.) za drugega otroka v vrtcu staršem **od** septembra ne **bo** treba plačevati, se **je**, kot kaže, zanimanje za vpis **zelo** povečalo.

Kljub temu, da je tudi v spodnjih zgledih poudarjenih prvin več, pa takšno poudarjanje večinoma (kadar pri govorniku ni manira) ne deluje moteče – kot bi pri branem govoru z jasno strukturirano vsebinsko-skladenjsko zgradbo. Poslušalec namreč sporočilo posluša podobno, kot ga govorec tvori, zato kot težiščno dekodira zadnjo poudarjeno prvino v določenem skladijskem segmentu:

Kako poteka sedaj e postopek.

In tu je pravzaprav glavni in osnovni (.) **zaplet** oziroma **vir ee** problemov.

povejte mi, kako se **sploh e tej** stvari **upreti**?

Kdaj e načrtujete, da boste uspeli **prvo-** recimo **prvi** deL ugovorov **poslati**

Bomo držali pesti za to, da boste **uspešni** pri svojem **delu**. e Našim prostovoljnimi reševalcem pa (.) **čim** manj **dela** to poletje.

Ampak **dobro**, zdej mi- **tudi ne** nimava sedaj teh e, ampak **kako** se je zdej- **kako-** **kakšen** je konec **zgodbe**?

Pojava sprotnega »iskanja« težišča pa ne gre posploševati, saj so npr. v naslednjem zgledu vsi poudarki smiselni, ker gre za zaključno poved replike, v kateri vsaka od poudarjenih prvin koreferira s temo, o kateri je bil v novinarkini repliki govor:

[In tudi ob **zadnji** reševalni akciji so **samo** potapljači naredili **štirinajst** tisoč kilometrov na cestah.]

4 V uvodu poglavja sem zapisala, da stavčnofonetične prvine sodelujejo pri oblikovanju koherentnega in smiselnega sporočila. Naslednja vloga poudarjanja je izrazito besedilna: v povedih, kjer zaradi sprotnega tvorjenja na skladenjski ravni prihaja do nekoherentnosti (besedni red, nedokončane ali eliptične zgradbe, nepopravki), poudarjanje deluje kot korektiv. V besedilo, ki bi zapisano od prejemnika zahtevalo precej inferiranja ali omogočalo več interpretacij, vnašajo smisel, poslušalca vodijo do ustrezne interpretacije:

[Daness, *e čeprav* je nedelja, je tako kot vsak dan **tudi** zgodaj zjutraj za vami že jutranji **tek**?

[Cenijo vaše delo drugi?]

[Gospod Črnkovič bo pa (.) seveda lahko sedaj (..) *e* malo več odgovoril o **tem**.]

[Potem tudi verjetno **oblikovno** ste (..) bili uspešni.]

[Direktor Davčne uprave Republike Slovenije (..) do **petka**, *e* pravzaprav sedaj **še** (..) ve **de**. Rekli smo, v **odstopu**. **Je** ta odločitev, verjamem, da **dokončna**.]

[Iz iz**kušenj**, podatkov, ki jih imate, izplačevalcev, se vam zdi, **kolikšen** je procent *em* takih *e* vlog **še** pričakujete?]

5 Pogosto je poudarjena prva prвина v povedi, ki je vsebinsko gledano dopolnitev prejšnje, skladenjsko-vsebinsko in intonacijsko že zaključene povedi. V teh primerih gre za popolnoma pragmatično vlogo poudarjanja – novinar ponovno pritegne pozornost sogovorca, mu signalizira, da še ni končal (v prvem primeru to signalizira tudi odsotnost premora med obema povedma):

[**Kako** to, da je potem (.) vas zaneslo med delo z otroki?=**Vendarle** ste začeli z odraslimi.]

[Gospa **Bratuš**, **imate** pri vas *e* recimo tovrstne izkušnje? **Jih** poznate? **Se** dogajajo?]

[Že v za**četku** je bilo **jasno**, da bo ta dom oziroma ta *e* stavba namenjena **tako** študentom kot tudi *e* slovenski **kulturi**, promociji slovenske **kulture**. **In** seveda kot tretji del tudi slovenske **manjšine** na Koroškem.]

[tako kot je recimo zdaj že pokojni predsednik Dr**novšek** se (.) odločil takrat (.) **sam** posredovati **in** pripravil **tudi** mirovno pobudo.]

6 Naslednjo pragmatično vlogo poudarjanja sem omenjala že pri popravljanih: popravljena prvina ali ključni leksem v popravljani besedni zvezi je navadno poudarjen. Učinek je podoben kot pri zgledih v tč. 3: (zadnjo) poudarjeno prvino poslušalec sprejme kot relevantnejšo, ustrežnejšo:

u očetovi službi so jo šteli kot vzdrževanega člana kot- **kljub** njeni zaposlitvi.

Ki (.) ne bodo- **ni** treba niti, da se zaradi tega sekirajo ne

je naj-več problemov, (.) kot je slišati, samo z vzv- vzdrževanimi č- z družinskimi člani.

Mate že kej- **še** kaj (.) tega džet lega /jet laga/

7 Pri zadnji vlogi je za razliko od vseh prejšnjih s poudarkom izpostavljen le poudarjeni morfem in ne leksem oziroma zveza, katere del je, v celoti. Pri tem je lahko poudarjen zlog, ki v besedi sicer ni nosilec naglasa, je pa nosilec pomenske opozicije, ki jo novinar s takim poudarkom nakazuje:

Pa me zanima, (.) **kaj** je prinesla ta doba čipov oziroma (.) kaj so prinesle kartice (..) s čipi in **kaj** more-morebiti **odnesle**?

Odstop, večkrat napovedan, načelen, **nenačelen**, o tem se je veliko **govorilo**, veliko **pisalo**.

Morda, **kaj** je tisto, recimo **te** urejene evidence, morda kakšen **primer** e tudi za **nepoznavalce**.

Ampak če je bila **tripartitna** pogodba v primeru Patrie, zakaj tudi **tukaj** ni tripartitna?

Se pravi, več **samo**iniciative?

7.4.2 Intonacija

V Valh Lopert (2005) je analizirani govor na radiu prestavljen tudi z intonacijskega vidika; žal z metodologijo in izhodišči modela iz *Slovenske slovnice*, kar avtorici ni omogočilo izpostaviti razlik med spontano tvorjenim in branim govorom. Njena ključna ugotovitev je, da »p/rimeri iz gradiva v glavnem potrjujejo razvrstitev, kakršna je sicer tudi v knjižnem jeziku. Na odstopanja je moč le opozoriti, izpostaviti, saj je v sprti tvorjenem govoru neprestano prisoten tudi čustven odnos do povedanega in do sogovorca« (n. d.: 90–91). Pretirano naslanjanje na Toporišičevo obravnavo tonskih potekov v knjižni slovenščini pa ni problematično le zaradi idealnosti modela, ki temelji na analizi branja leposlovnega dela, temveč tudi zato, ker

»se njegov opis omejuje na posamezne povedi in tako ne ugotavlja načinov, kako z različnimi prozodičnimi sestavinami ustvariti kohezivnost in koherentnost govora« (Komar 2008: 122).

Zaradi zadnjega navedenega razloga se v nadaljevanju tudi nisem odločila za rabo izrazov kadenčna, antikadenčna in polkadenčna intonacija, saj se v branem besedilu prva dva uresničujeta na končnem segmentu povedi, polkadenca pa v nekončnih segmentih. V spontano tvorjenem besedilu se **rastoča**, **padajoča** in **ravna** intonacija lahko uresničujejo na kateremkoli od teh segmentov, zato se odločam za te tri izraze (uporablja jih tudi S. Komar v zgoraj navedeni monografiji). V nadaljevanju bom izpostavila intonacijske značilnosti, ki so bile v mojem gradivu najbolj očitne; gotovo pa je problematika tonskih potekov tako kompleksna, da je tukajšnja obravnava lahko zgolj izhodišče za nadaljnja raziskovanja.

Ravna intonacija

Kategorija *končne* ravne intonacije je nekoliko problematična, saj je v transkripciji marsikdaj težko določiti, kaj je zaključen govorni segment (gl. 5.3.1). Sama sem se v transkripcijah bolj kot na intonacijske informacije opirala na skladenjsko-vsebinsko zaključenost posameznih delov replike, saj je lahko – kot je razvidno iz spodnjih zgledov – celotna replika izgovorjena z ravno intonacijo na koncu posameznih segmentov. Če je torej zadnji segment v repliki lahko zaključen z ravno intonacijo, ni razlogov za to, da ne bi ravne (končne) intonacije pripisovali tudi vmesnim (zaključenim) segmentom, torej povedim. Zavedam se krožnosti takšnega razmišljanja, vendar tudi sicer pri raziskovanju spontanega govora konsenza o tem, kaj je njegova osnovna enota oziroma kako jo določati, še ni.

Za ravno intonacijo S. Komar ugotavlja, da označuje semantično in sintaktično nedokončanost; v nepripravljenem spontanem govoru se pogosto pojavlja na mestih, kjer ima govorec težave z oblikovanjem sporočila. Pojavlja se lahko v končnih in nekončnih segmentih (2008: 69). V mojem gradivu ni imela tako enoznačne vloge – oziroma je v nekaterih primerih, ki jih analiziram v nadaljevanju, prevladal

skladenjsko-vsebinski vidik nad intonacijskim; spet v drugih primerih je bilo obratno ali pa sta oba vidika sovpadla.

Sredi replike. Ravna intonacija sredi replike je lahko samo znak nedokončanosti, tako kot v naslednjem primeru, kjer zaradi vsebine (gre za napoved posnetka pogovora) ni bojazni, da bi novinarju sogovorec prevzel vlogo:

Ja. >Zdele mislim, da< bi blo **prav**, da spregovorimo nekaj o **vlogi** policistov pri tovrstnih posredovanjih→. Ponavadi so (.) *e* tisti, ki so **prvi** ali pa vsaj med prvimi **tam**→. In zdajle torej o vlogi in delu policistov *e* Robert **Sušan**, vodja sektorja prometne policije pri generalni policijski upravi↓.

Največkrat pa je bila sredi replike uporabljena kot signal sogovorniku, da novinar svojega govora še ni končal, čeprav je segment, v katerem se pojavi, sicer vsebinsko-skladenjsko zaključen (in bi torej sogovorec zgolj iz tega lahko sklepal, da lahko prevzame govorno vlogo):

To se pravi, nevarnosti š- in **zank** je po vašem še **kar** precej→. Tukaj so tudi *e* neki **strahovi** o skrivni privatizaciji *e* tega *e* objekta→. Skratka, *ee* **ni** še vse jasno→. Ali obstajajo **še** kakšne zanke, za katere mi (.) **ne** vemo↓?

Pogosto na takem mestu oziroma v tej pragmatični vlogi ravna intonacija sovpade s poudarkom na zadnji prvini segmenta, ki ni nujno tudi smiselno poudarjena, torej ni v pomenskem težišču. Razlog za to lahko najdemo v ugotovitvi, da sočasni padec višine osnovnega tona in jakosti signalizirata, da govorca ne zanima več, ali bo ohranil besedo ali ne, da torej označujeta zaključek osnovne enote analize spontanega govora (Vitez in Zwitter Vitez 2004: 10). Ugotovitev se sicer nanaša na zasebne dvogovore, vendar gotovo velja tudi za tukaj obravnavano gradivo: večja jakost izgovora ob ravni končni intonaciji ojača govornikov signal, da vloge še ne želi predati:

Tudi *e* naš poslušalec pravi, da je sicer dobil *e* že predizpolnjeno- pravzaprav informativni izračun že prvega **aprila**, takoj vložil **ugovor**, ker *e* <naj bi> mu **ne** upoštevali vzdrževanega družinskega **člana**→. On je **tudi** prepričan, da je (.) podjetje sporočilo, **vi** pa (.) **niste** tega upoštevali.

Zato je pa j- v- vaše **potomstvo uspešno**↓ *ne*↑. =Hčerka Nataša **Lačen** kar dvakratna **olimpijka**→. *e* **Sina** imate, ki je **tudi** že osvojil osem tisočake→.

Ob koncu replike. V zadnjem zgledu zgoraj je ravna intonacija uporabljena tudi na koncu replike. V zgledih, kjer je v predhodnem segmentu (po funkciji vprašanju) že bila uporabljena padajoča (ali rastoča) intonacija na koncu vsebinsko-skladenjsko

zaključenega segmenta, kar je možno mesto za prevzem vloge (prva poved v zgornjem zgledu), se vsebinske dopolnitve v naslednjih povedi oz. več povedih lahko realizirajo z ravno intonacijo. Mesto prevzema govorec navadno vseeno prepozna s pomočjo vsebinsko-skladenjskega kriterija:

Kaj storiti, doma **in** u tujini, če izgubimo plačilno kartico↓? (.) Katere telefonske številke zavrteti→?

Morda: **kakšen** je pogled *emm* Slovencev na nezvestobo ali pa Američanov↓? Američane imamo **vedno** za take bolj odprte ljudi→.

Redkejši pa so primeri, kjer se z ravno intonacijo konča zaključna poved v repliki, ki je po vsebini sama vprašanje. V takem primeru se mora sogovorec pri prevzemanju vloge ravnati le po vsebinski zaključenosti; pomaga mu tudi dejstvo, da v zadnjem delu povedi nobena prvina ni poudarjena:

A pri nas *e e* na avtocesti **Dars** odloča in ugotavlja, če je treba avtocesto zapret in v kakšni meri→?

Rastoča in padajoča intonacija

Rastoča in padajoča intonacija v gradivu nista bili omejeni le na končne segmente povedi – en primer tipične znotrajpovedne rastoče oziroma padajoče intonacije obravnavam v naslednjem odstavku. Prav tako sta se pogosto pojavljali v kombinaciji, kot rastoče-padajoči tonski potek. Ker je novinarjeva replika po svoji semantični naravi skoraj vedno vprašanje, me je zanimalo tudi, kako se intonacijsko realizirajo vprašalne povedi – zlasti morebitno sovpadanje z (idealnim) modelom brane slovenščine, kjer je za dopolnjevalne vprašalne povedi predviden kadenčni potek (razen če gre za ponovitev iste povedi, ki se nato realizira antikadenčno), za odločevalne vprašalne povedi pa antikadenčni potek.

V naštevanju, parafrazah. Nekončna rastoča ali padajoča intonacija lahko zaznamujeta segmente, ki so po vsebinski (in skladenjski) naravi dopolnjujoči oziroma soobstajajoči. Od česa je odvisna izbira rastočega oziroma padajočega tonskega poteka, na podlagi tako majhnega korpusa zgledov ni mogoče sklepati. Gotovo pa je izbira rastoče intonacije, ki sovpa s poudarkom na zadnji prvini segmenta, tudi znak nedokončanosti replike:

Bili ste v Šanghaju *ne*↑, =predsednik specialne olimpijade↑ (.) ste tudi→.

Zdaj imamo že kartice s **čipi**, kakšna je **vizija**↓, nam lahko kaj **izdate**↓, so kakšni **načrti**↓?

Kljub odkritim nasprotovanjem *e* ste prvi spregovorili (..) o **pravici** oseb z motnjo v duševnem razvoju do **intimnosti**↓, do **ljubezni**↓, do **spolnosti**↓.

No ampak ta uprizoritev↑, (.) ta **rimejk**↑ /remake/, je v bistvu **nova** uprizoritev, vaše **ново** doživljanje tega **teksta**→.

Se pravi ljudje **pred** petdesetimi leti **tudi** pri nas so (..) nekako to telesno inteligenco (..) *em imeli*↓ oziroma so **znali** prisluhniti sebi↓?

V oddaji Med štirimi **stenami** govorimo o telesni inteligenci↑, pogovarjamo se s Primožem Škobernetom, učiteljem na Duhovni univerzi↑.

V vprašalnih povedih. Dopolnjevalne vprašalne povedi (z zaimensko vprašalnico) so bile v gradivu v veliki večini primerov realizirane s padajočo intonacijo:

kako boste reševali *e* te ugovore↓?

zakaj tako visoke provizije in **komu** je to v interesu↓?

In- in **koliko** ur hoje na dan je bilo to↓?

Z rastočo intonacijo so bile dopolnjevalne vprašalne povedi v štirih primerih realizirane ob ponovitvi ali parafrazi vprašanja (kakor predvideva tudi *Slovenska slovnica* za brani govor)⁸²:

Kakšne šole so to↓? **Osnovne** šole↑?

Kako zdej to ugotovim↓? **Kako** – **kopiram** in **potem**↑?

Na kakšen način se pravzaprav odkrijejo te afere↓? **Morda veste**↑?

Kaj pa pravzaprav **homoseksualni** odnosi↓? **A so** (..) **problemi podobni**↑?

V vseh drugih primerih pa je možen razlog za izbiro rastočega intonacijskega poteka dejstvo, da je zadnja prvina v vprašalni povedi poudarjena. Čeprav bi lahko bila intonacija kljub poudarku tudi padajoča, pa se zdi, da rastoči ton (ki je v tem položaju zaznamovan) poudarjeno prvino še dodatno izpostavi:

Kaj to priznanje, ta naziv, najprostovoljec, najprostovoljka, pomeni **vam**↑?

⁸² Zdi se, da je menjava intonacije značilna za ponovitev vprašalne povedi nasploh: če je prva izgovorjena z rastočo intonacijo, bo njena ponovitev/parafraza izgovorjena s padajočo – in obratno:

Se vam je kdaj zgodilo, da ste jih **dejansko**↓? Ja↑?

Ste ga samo **parkirali**↑? /.../ Sem vas **vprašala**: ste ga **parkirali**↓?

Koliko znaša ta e akontacija za ugovor↑?

Kdaj lahko starši, ki bodo prvega septembra (..) upravičeni plačila za drugega otroka, pričakujejo nove odločbe↑?

Zelo drugačne kot v modelu za brano slovenščino v Toporišič (2000) pa so bile intonacijske realizacije v odločevalnih vprašalnih povedih. V veliki večini primerov so bile namreč tudi te povedi izgovorjene s padajočo intonacijo. Razloga za izbiro padajoče in ne rastoče intonacije sta vsaj dva. Prvič: kot piše T. Srebot Rejec (1997: 445), je »padajoči intonacijski tip najbolj ekonomična in zato najbolj običajna oblika intonacije. Zaradi stalno pojemajočega podglasilčnega pritiska govornega izdiha v času ene govorne enote nastane avtomatično. Zato bi jo lahko imenovali neoznačeno intonacijo v nasprotju z rastočo, ki bi potemtakem bila označena«. In drugič: čeprav so te vprašalne povedi po obliki odločevalne (tj. z vprašalnico ali, ki je lahko tudi izpuščena), pa po svoji pragmatični funkciji niso. Zelo redko namreč kot odgovor nanje novinar pričakuje le *da* oziroma *ne*; večinoma so iztočnice za obsežnejše odgovore, v čemer se funkcijsko torej prekrivajo z dopolnjevalnimi vprašalnimi povedmi:

Bi lahko rekli, da (..) tovrstne informacije potujejo e zelo hitro↓?

ali to pomeni, da bo tudi ((skozi rahel smeh)) država pričakovala (..) tovrsten popust (..) pri občinah↓?

Ampak sicer paa Slovenci smo tudi e-kupci↓?

Zanima m- ga, ali mora karkoli e sam narediti, torej (..) ali mora vključiti v dohodninsko napoved (..) kot popravek↓?

Zgornjo tezo potrjuje tudi dejstvo, da kadar je iz konteksta razvidno, da je novinar pričakoval le kratek odgovor – torej *da* ali *ne* – je bila odločevalna vprašalna poved realizirana z rastočo intonacijo:

Radijski sprejemnik bo treba utišati al pa v manj hrupno okolje. Bo šlo↑?

Imate morda kakšen podatek↑? Ne.

Prepoznate tale napev, ki naju spremlja↑? Ga slišite↑? Ne slišite↑?

Rastoča intonacija je bila uporabljena tudi v drugih primerih. V primerjavi s številom padajoče realiziranih zgledov je sicer skorajda zanemarljiva, vendar pa se kaže vsaj še ena značilnost, ki bi jo bilo vredno podrobneje raziskati: take rastoče realizacije so se

pogosteje pojavljale v krajših povedih, torej tam, kjer je novinar ob zastavitvi povedi (in intonacijskega poteka) bržkone že vedel, kako bo vprašanje formuliral:

Ali je prišlo morebiti še do kakšnih podobnih težav↑?

Torej bi ji svetovali drugačno kremo↑?

Boste kandidirali↑?

Gospod Bogataj, =bi bile takšne bonitete možne tudi pri nas↑?

Rastoče-padajoči tonski potek. Zelo pogost je v gradivu tudi rastoče-padajoči tonski potek. Pojavlja se tako v vprašalnih kot trdilnih povedih, lahko pa tudi v zaporedju dveh vsebinsko povezanih povedi. Med obema deloma oz. obema povedma je vedno tesna vsebinska vez, ki se vzpostavlja prek nasprotja, izključevalnosti med obema členoma ali pa prek vzročno-posledične povezave. Rastoča intonacija ob koncu prvega dela še okrepi nedokončanost, vzpostavlja napetost in je izrazito napovedovalna:

Pa zakaj (.) ste potem recimo nadaljevali: zato da bi dokazali sebi↑ ali da bi dokazali drugim↓?

No in če vas sudanski predsednik Omar Al Bašir takrat ne bi pomilostil↑, (..) kaj mislite, kaj bi bilo danes z vami↓?

Torej v Črni se res dobro počutijo, zdej že↑. ee Ampak družba se mi pa zdi, da še vedno <gleda na te ljudi> (..) precej kot na drugorazredne↓.

Se vam zdi, da je iz leta v leto tega več↑, (..) narašča↑, ali morda se zdaj samo več pogovarjamo o tem↓?

7.4.3 Register

V Toporišič (2000: 553) je register definiran kot »relativni položaj stavčne intonacije. V navadnem govorjenju uporabljamo pretežno srednji tonski pas svojega govornega tonskega območja /.../; višje prehajamo le pri posebnem poudarjanju /.../ Vrinjene stavke večinoma zaznamujemo z znižanim registrom«. S. Komar (Komar 2008) register razume drugače: kot tonsko višino, na kateri se začne tonska enota; končno tonsko višino pa imenuje *tonski zaključek*. Oba (register in tonski zaključek) se lahko realizirata v visoki, srednji ali nizki legi, različne povezave tonskih višin pa imajo različne besedilne vloge. V nadalevanju ohranjam pomen registra, kot ga opredeljuje

Toporišič; s tem izrazom torej označujem vsak relativno višji ali relativno nižji tonski potek nekega skladenjskega segmenta, ne glede na njegovo pozicijo v tonski enoti oz. povedi. Izpostavljam zlasti tiste realizacije, ki so za moje gradivo relevantne; posebej obravnavam medstavo, ki ni vedno realizirana s spustom registra (niti ni nujna obratna vzročna zveza) in pri kateri je treba v analizo pritegniti tudi druge stavčnofonetične prvine.

Začetni visoki register

Skupni imenovalec vseh zgledov z začetnim visokim registrom je zaznamovanje izziva, ki ga novinar postavlja sogovornu. Ta je več vrst: novinar lahko sogovorca poziva, naj se podrobneje posveti neki temi, naj še dopolni informacije (prvi štirje zgledi); lahko ga izzove z izražanjem dvoma v to, kar je ravno povedal (peti in šesti zgled); lahko ga tudi izzove z izpostavitvijo svoje osebne vpletenosti (kar je v intervjujih redka situacija, zato bi lahko višji register v zadnjem zgledu pripisali tudi čustveni vznemirjenosti novinarke):

In? Kakšni so ble *am e* vzporednice↓?

In? Kaj- kakšne podatke ste zajeli, kaj ste vključili→?

Ja, kaj pa je *to*↑?

V tem času↑?

Tudi po taki ceni (.) kot jo zahtevajo slovenski kmetje→?

Podobno, kot se je že zgodilo ss pilatusi↓ *ne*↑?

No sej ravno zato sprašujem *ee*. Glasovi so takrat bili, mi *e* zaposleni *e* u- nadrobnosti **nismo** poznali *recimo* ali ne poznamo teh rezultatov *a ne*, vaših- vaše skupine svetovalcev.

Končni visoki register

S. Komar za svoje gradivo ugotavlja, da visoki končni register v nadaljevanju napoveduje bodisi (vsebinski) kontrast ali dopolnitev, natančnejšo razlago že omenjenih dejstev (Komar 2008: 84). V mojem gradivu se je največkrat pojavljal na

koncu replik, v končnem segmentu odločevalnih vprašalnih povedi; zdi se, da novinar s tako zaznamovanostjo vsebini vprašanja daje še posebno težo. Le enkrat se je končni visoki register pojavil sredi replike, z vlogo napovedovanja vsebinskega kontrasta (prvi zgled):

In šele **potem** pride na vrsto prava **vzgoja** ↑ ^{teh natakarkjev}. =Ampak (.) **kaj** pa zdaj, če je treba **vzgojiti** tudi te, ki natakarkje zaposljujejo ↓?

Veliko je opozoril, zadnjič jih je izrekel doktor **Bučar**, =da ima politika prevelik vpliv v celotni družbi (..) pa (..) med drugim izrekel trditev, da Slovenija danes **ni ne** pravna ne socialna država. =Soglašate ↑ ^{Z njim?}

Predsednik vlade pa je rekel, da **niste** največji tajkun, da se (.) iz vas to **skuša** narediti, da se s pisanjem o **vas** preusmerja pozornost od **e največjih** rib. =Ima takšna izjava za vaš **kašon** poseben ↑ ^{pomen?}

Ne sodelujete denimo pri pripravi volivnega programa z Matjažem Gantarjem →? Vas kdo **vpraša** ↑ kdaj za kakšen nasvet?

Končni nizki register

S končnim nizkim registrom so se vedno uresničevale skladišne enote, ki bi jih glede na njihovo vlogo lahko označili kot dostavke. Glede na vsebino pa so vsaj dveh vrst: taki, v katerih je dodan metakomentar, torej prvina z neke druge propozicijske ravni (prvi trije primeri); in taki, v katerih je dodana prvina primarne propozicijske ravni (preostali zgledi):

Da so zaradi **tega** pač ti poklici zašli v, =kot temu rečemo, =deficitarne vode. (...) Da jih **premalo** plačajo ↓, po domače povedano.

Kako pa **okolje** sprejema (.) recimo (..) vaše delo. (...) Kot **uspešno** ↓, kot zgodbo o **uspehu** ↓, =če se skoz **e** na (..) tej relaciji gibljeva?

Ivan Simič, **e** koliko je (..) državljanov, **ki** na nek način sicer prejemale neke prihodke, ampak **nimajo** nič z vami **ne** ↓, kot ste zdaj rekli?

Ampak **tukaj** je najbrž še veliko < tega zaščitniškega (.) **e** obnašanja ↓, **ne** ↑, vedenja ↓? (...) **Predvsem** staršev ↓, ki se bojijo-

Vsi ravno **ne** ↓ *no* verjetno.

Kaj so za vas pri **e** delanju knjig najpomembnejši viri informacij ↓, o knjigah, o avtorjih.

Medstava

Čeprav se vse medstave⁸³ ne realizirajo vedno z nizkim registrom, pa je nizki register sredi skladijske enote skoraj gotovo znak, da gre za medstavo. Kadar spusta registra ni, se poslušalec ravna po drugih znakih – zlasti po vsebinskih, lahko tudi prozodičnih (premor, hitrost, pogosto odsotnost poudarkov). Taki zgledi so obravnavani ob koncu poglavja, v navezavi na druge stavčnofonetične prvine. Kadar nizki register ni izpeljan skladno z vsebinskim prehodom niti ni drugih signalov, ki bi lahko poslušalcu pomagali prepoznati mejo med osnovno in neko drugo propozicijsko ravno, to otežuje ustrezno razumevanje besedila, npr.:

Ste pa svetovali <in še svetujete mnogim slovenskim podjetjem>. =Kako bi pa ocenili slovensko gospodarstvo↓?

Se vam **zdi**, recimo zdaj je veliko besed o tem, da jee <cEnter preveč ali edina možnost za razvoj, za uspeh je biti v cEntru, da z regionalizacijo bo moč e prenesti> e deL teh razvojnih možnosti tudi recimo na območja, e kot je m Goričko m. **Kaj** se vam **zdi**, **bi**, recimo če bi tam ostali, lahko (.) enako uspešno opravljali (.) svoj **posel**↑?

Kadar je bil spust registra skladen s skladijsko-vsebinsko mejo med obema ravnema propozicije, pa je v gradivu medstava opravljala eno od naslednjih petih vlog:

1 vsebinska razširitev, dopolnitev informacije s prve ravni propozicije:

Ampak (.) **meni** tako, pa verjetno preprostim ljudem, **nni** enostavno jasno *ne*.

Ampak privlačnejši med gospodarstveniki **so** paa, <recimo tudi več kotirajo>, **zahodni** trgi↓?

Ampak velikokrat se zgodi, =vi otroke velikokrat spremljate (.) na letovanja, da otroci **nočejo** domov, da navidezno zbolevaro, ko je treba se **vrniti** v dom

se seveda pri nas že desetletja in več pojavlja (.) silovita razprava, ki seveda občasno dobi nek zagon, o nacionalnem interesu.

poslušalec pravi, da je v Italiji dokazano, da ima vsaj 80 odstotkov moških spolni odnos s prostitutko↑ **poleg** žene seveda, in da je to za njih **kar** nekako normalno.

⁸³ Izraz medstava uporabljam v pomenu, kot je opredeljen v Korošec (1998), saj tako kot pri tam obravnavanem gradivu tudi tu ne gre le za vrinjene stavke, ampak tudi za izpostavke, tj. enote, ki so v pisanju le z ločilom, v govoru pa le s fonetičnimi signali (register, premor, hitrost govora) ločene od preostale povedi (izpostavljene), niso pa vsebinsko to prvine z druge ravnine propozicije.

2 parafraze (zlasti pristavki):

To pomeni, da bi nekdo, sosedje, sorodniki, kdorkoli, to moral videti.

Naš gost, gost Intervjuja, je (.) Igor Bavčar.

In se seveda dogaja tudi to, da starši, ki formalno sicEr e ustrezajo pogojem za določitev (.) najnižjega reci- razreda denimo a ne, za najnižje plačilo vrtca, vozijo (..) zelo dober avto

bomo videli v četrtek, ko boste repertoar predstavljali, torej jutri, ee bomo videli katere predstave bodo

3 informacija z neke druge ravni propozicije:

Takole, sklenila bova tale najin (.) pogovor↑, hvala lepa, ker ste bili z nami, inn za konec slišala zdej še eno tistih (.) pesmi, ki so vam (.) blizu in jih radi poslušate.

No ampak e, (.) tukaj je spornih samo tistih (.) šest oborožitvenih sistemov, (..) ta informacija je prišla v javnost, kajti nenehno se zavijate v to poslovno skrivnost, samo šest sistemov, kjer gre za konfiguracijo se pravi (.) mitraljeza (.) in pa (.) raket (..) spajk /spike/

Takole proti <koncu morda> emm, (..) naša telefonska številka 01 475 22 22. ((tiše in skozi rahel smeh)) Ni še treba slušalk HH. 01 475 22 22.

4 sklicevanje na informacijo iz predhodnega besedila:

Se pa bojim, gospa Božičnik, da morda v administraciji niste pozabili tega↑, kot sva prej omenila, na natakarje, na kuharje, na vzpodbujanje, na na na ambicije in e stimulacije, ampak da so to pozabili delodajalci sami.

Namreč, govorila sva prej: prosti trg delovne sile, vsi smo polnih- polna usta tega↑, ampak e če se ne zavedajo, da bi tudi lastniki lokalov dobili več denarja, če bi malo bolj- bolje plačali natakarje→, =kako bi ((skozi rahel smeh)) to država dopovedala tem lastnikom↓?

5 metakomentar, lahko tudi popravek:

Prav te dni praznujete tudii štiridesetletnic-, ne te dni, e letos ne, štiridesetletnico centra↑.

Vas je res, kot so takrat govorili vaši sodelavci, zanimal samo vrh↓?

Zdej že dolgo časa, to je vaša misel, ne skladiščite več teh ljudi ((skozi rahel smeh)) ne v nekem nesmiselnem brezdelju in pasivnosti.

ta stereotip ne, da v vrtcih recimo, če morda izpostavim samo to, >ljudje plačujejo najmanj tisti, ki imajo največ denarja, ker se vozijo v največjih avtomobilih

Kot je bilo že zapisano, pa medstava ni vedno izgovorjena v nižjem tonskem pasu. Kadar spusta registra ni, jo lahko signalizira hitrejši govor (prvi zgled), premor pred medstavo in za njo (drugi zgled), lahko tudi odsotnost premora na eni od teh točk, kar pomeni spet hitrejši izgovor oziroma pospešitev tempa, da pride govorec čim hitreje nazaj do primarne ravni propozicije (tretji zgled):

govorim o najvišjem tako nekem <strokovnem telesu>, >nacionalni svet za kulturo<, ki bi naj *e* sodeloval med kulturnimi producenti, med ustvarjalci in pa posredoval med njimi in politiko, državo *em*.

je naj-več problemov, (.) kot je slišati, samo z vzv- vzdrževanimi č- z družinskimi člani.

Gospod **Kučan**, *e* >vi ste že včeraj, =mislím, da za televizijske Odmeve, =dejali, =da se bodo < posledice neurja čutíle tudi še prihodnje leto.

7.4.4 Premori

Tudi premori so bili doslej za slovenščino natančneje obravnavani (tudi izmerjeni) le za brano besedilo. V Toporišič (2000) so popisana mesta v skladenjski zgradbi povedi, kjer so se v branem proznem besedilu (Cankarjevi črtici) pojavljali premori; analizirane so tudi dolžine posameznih premorov. Vprašanje je, koliko je lahko ta analiza izhodišče za raziskovanje rabe premorov v spontano tvorjenem besedilu, vseeno pa sem v svoji transkripciji označevala zlasti tiste premore, ki so se pojavili na mestih, kjer jih v branem besedilu ne bi bilo oziroma bi tam bili krajši (ne pa denimo premorov med skladenjskimi enotami, ki bi jih naredili tudi pri branju – take premore zaradi lažjega razločevanja v nadaljevanju imenujem *skladdenjski premori*, vse druge pa *neskladdenjski*).

Prav tako sem označevala odsotnost takih premorov, ker gre za tipično značilnost spontanega govora, ki ima – prav tako kot neskladdenjski premori – pomembne besedilne in pragmatične vloge. Zapis premorov na podlagi slušnega vtisa je zelo subjektiven, subjektivne so tudi oznake (.) za zelo kratek, (..) za srednje dolg in (...) za dolg premor. Vendar pa namen take transkripcije ni bil pridobitev gradiva za natančno raziskovanje členitve s premori oz. glasovne (ne)strnjenosti besedila, temveč le pridobitev osnovnih podatkov tudi o tej prvini stavčne fonetike.

Najočitnejša vloga **neskladenjskih premorov** je **pridobivanje časa** za nadaljnje tvorjenje in organiziranje besedila:

Kako pa **okolje sprejema** (.) recimo (..) vaše delo?

In kaj je pripeljalo (.) **Prekmurca** (.) u (.) bližino **Ljubljane**†?

Ampak, (.) **politika** bo morala (.) reči (.) kakšno besedo, *a ne* (..), če smo (**pr** predpisih).

Vi (.) ste dejali zadnjič, da- (.) daa je **veličina** Hiengovega teksta se pokazala šele **danes** in da Evropa ne **premore** več takih tekstov.

Zadnji zgled kaže na pomembno dejstvo: da namreč premori niso edina strategija za pridobivanje časa – pogosto se na takih mestih pojavljajo tudi podaljšani samoglasniki, ponavljanja in popravljanja, pa tudi glasovni premori.

Premor je sredstvo, ki ga ne uporabljajo vsi govorniki v enaki meri; pri novinarju v *Intervju 28. 5. 2008* je (tudi zaradi hitrega tempa govora) glasovni premor prej izjema, zato pa ima v govoru toliko več neglasovnih premorov (tradicionalno pojmovanih kot mašila) in drugih strategij:

No v redu, ampak **e** bomo videli v četrtek, ko boste repertoar predstavljali, torej jutri, **ee** bomo videli **emm**, katere predstave bodo, ker mačka v žaklju **pa** tudi slovenski gledalec ne kupuje, **oziroma** slovenski obiskovalec **gledališča**, kajne.

Pomembno pragmatično vlogo ima v spontanem govoru tudi **odsotnost skladenjskega premora**. V branem besedilu je možna le na nekaterih mestih v stilno zaznamovani rabi (Toporišič 2000: 539), v sproti tvorjenem govoru pa ima dva pomena: prvič, je sredstvo ohranjanja govorne vloge za mestom, kjer bi sogovorec lahko vlogo prevzel zaradi eksplicitno zastavljenega vprašanja; drugič, lahko se pojavi na mestu, kjer želi novinar – pogosto tudi s hitrejšim tempom govora – čim prej priti do najpomembnejšega, osrednjega dela propozicije:

Ampak če je bila **tripartitna** pogodba v primeru *Patrie*, zakaj tudi **tukaj** ni tripartitna↓? = Zakaj tudi **vi** niste se vmešali, kakor-→= Ker če sem vas **sedaj** prav **razume**↓: **ključe** tega vozila- oziroma vozilo bo najprej prišlo na **vaše** dvorišče, ključi do **vas**, in potem jih **vi** dostavite obrambnemu ministrstvu.

Da so zaradi **tega** pač ti poklici zašli v, =kot temu rečemo, =deficitarne vode.

V tesni povezavi z odsotnostjo skladijskega premora je tudi **premik skladijskega premora**. Pogosto se namreč v primerih, ko pričakovanega premora ni, ta pojavi le nekoliko kasneje, lahko tudi v povezavi s počasnejšim tempom govora in glasovnimi premori:

Po uveljavitvi novele Zakona o vrtcih, po kateri (.) za drugega otroka v vrtcu staršem **od septembra ne bo** treba plačevati, se **je**, kot kaže, zanimanje za vpis **zelo** povečalo→. =Pa me zanima, kako (.) <se v **te** težave **občin**>, ki jih **urejajo**, vključuje ministrstvo↓?

Ste rešili tudi probleme ss tistimi Slovenci, ki delajo v tujini→? =Predvsem *em e Štajerska*↓ *ne*↑ je bila nekoliko **problematična** in **Avstrija**.

Morda **tole** vprašanje: katere tehnike **plavanja** so najbolj primerne za začetnike?=Torej *e* (.) **kako** se je najlažje naučit plavat↓?

7.4.5 Hitrost govora

Hitrost govora je pri samo avditivni analizi zelo težko ulovljiva prvina, saj je treba hitrejši oziroma počasnejši tempo določati relativno glede na siceršnja (srednjo) hitrost govora posameznega govornika. Zlasti težko je določati meje med srednjo hitrostjo in odkloni od nje. Sistematizacija pojavitev oziroma rabe hitrejšega/počasnejšega govora pa je otežena zaradi dejstva, da je – kot ugotavlja že Toporišič (2000: 554) – hitrost odvisna od vrste kontekstualnih in subjektivnih dejavnikov. Tudi novinar se v hitrosti prilagaja sogovorniku, času, ki ga ima na razpolago (oziroma številu tem, ki jih želi obravnavati), pa tudi naravi teme, o kateri govori, oziroma je lahko hitrost govora odraz njegovega odnosa do te teme.

Pri branem govoru naj bi upočasnjeno povedali, kar je bolj pomembno, »kar je manj važno, pa hitreje preletimo. Jedro stavka se pove počasneje kot prehod, včasih tudi počasneje od izhodišča; vrinjeni stavek pa navadno izgovorimo hitreje od sobesedila« (Toporišič 2000: 553). Za moje gradivo zadnja ugotovitev ne drži, saj je bil hitrejši tempo govora v **medstavah** uporabljen le nekajkrat, poleg srednje hitrosti pa se je lahko pojavil tudi upočasnjen govor:

Pa vendarle je prav ta >bomo rekli< **emocionalnost** pri njih (.) neke vrste **prednost**.

Takih otrok, ki bi potrebovali **pomoč**, <vsaj roko, vsaj občutek>, da so sprejeti, ljubljeni, je v tem hipu na tisoče.

Zadnji zgled kaže na drugo pomembno značilnost pospešitev in upočasnitev govora: da niso nujno prekrivne s skladijskimi mejami – hitrejši govor se lahko začne že pred začetkom medstave:

Imate še kak >drug slovenski dramski tekst v mislih, pa nam ni treba zdej izdat naslova, <mogoče (.)
celo vaš novi dramski tekst↓?

Menjavanje hitrosti je tudi precej idiolektalna značilnost – zgled govorca z nenehnimi menjavami je npr. novinarka v *Med poslovnimi krivuljami* 27. 5. 2008. Izmed ponavljajočih se vlog hitrejšega ali počasnejšega tempa pa je bilo mogoče izluščiti naslednje:

1 ključna prvina je izgovorjena počasneje in s tem izpostavljena:

Z menoj v studiu Vala 202 je gost e iz <Združenja bank Slovenije>→.

No gospod Nešovič, izdali ste <E-U romane>→.

Namreč Mohorjeva tega bremena sama ne more oziroma noče več e prevzemati, zaradi tega se je odločila, da <Korotan prodaja>.

Nenehni očitki pa so o tem: <zakaj Patria, ki je državno podjetje, s Slovenijo, se pravi tudi z državo>, dela preko posrednika.

2 počasnejši govor je strategija za pridobivanje časa za oblikovanje nadaljevanja besedila; navadno ob soprisotnosti še katere druge strategije z isto vlogo (premore, podaljšanimi samoglasniki):

Kaj je h <lažje biti> (..) nadškof v Ljubljani↑ ali kardinal v Vatikanu↓?

Takole proti <koncu morda> emm, (..) naša telefonska številka 01 475 22 22.

e Omenili ste pšenico, slišali smo tudi, kakšna je e škoda→. em <Je potem> sploh še smiselno govoriti o pogajanjih, o em ceni, odkupni ceni pšenice→.

<Potem, ko nekdo>, tisti ki prvi pride na mesto dogodka, (..) potem je pa treba verjetno presodit, kaj zdej storit↓, ne↑.

3 hitreje je izgovorjena že slišana oz. že znana informacija:

Gospod e >Miran Bogataj, poveljnik civilne zaščite<, čee zdaj potegneva črto pod to Aktualno temo o prostovoljnih reševalcih,

Kót smo slišali, ste >psihoterapevka in magistrica znanosti s področja družinske in zakonske terapije→.=Sicer pa zdaj pripravljate tudi kar dva doktorata<, na temo nezvestobe→.

No, *e* bioenergija, >to sva že večkrat omenjala<, to je univerzalna življenjska energija, ki jo vi k- v knjigi imenujete tudi **prana**.

4 hitrejši tempo je pogost tudi na začetku vprašalnih povedi, ko želi novinar čim prej preiti k jedrnemu delu vprašanja; pogosto se kasneje tempo upočasni (tudi z glasovnimi in neglasovnimi premori):

>Kako pa je s to **mejo** med< s- deniva (.) pretirano empatijo, navezanostjo in profesionalnim opravljanjem službe↓?

>Zdaj pa me zanima,=zakaj ste se< **vi** odločili↓ (.) za *e* prostovoljno delo, zakaj ste se **lotili** tega dela↓?

>Pomeni, da vsi tisti, ki bi več ali manj morali< dobiti davčne **izračune**, <bi jih sedaj morali>, razen če se je kdo v sistemu **izgubil** in mora **sam** poskrbeti za izpolnitev.

>Pa me zanima, zakaj ste se sploh odločili,< da (.) napišete (.) knjigo in nekako skušate **približati** modrost vzhoda↓ (.) **zahodu**↓?

7.5 Prilagojenost prenosniku

V gradivu se je pojavilo nekaj tipičnih prilagoditev govornemu prenosniku; večino bi lahko označili tudi kot značilne le za radijski medij. Govorna prilagoditev, ki je skupna vsem govornim medijem, je npr. črkovanje spletnega naslova (ali katere druge pisne informacije, pri kateri je pomemben natančen zapis):

Torej: (..) trikrat dvojni ve↑ pika sa-fe pika es i.

Naslednja prilagoditev v televizijskem mediju ne bi bila nujna, saj je tam govor kombiniran s sliko:

Ampak zde sem gledal na vaše spletne strani↑, *e* pa sem videl **lep** plakat imate: ((bere)) Vabljeni v svet izobraževanja za poklice v gostinstvu in turizmu. <Mi znamo> piše z velikim na tem plakatu.

Novinar je napis z velikimi črkami v govor »preslikal« tako, da ga je prebral počasneje in s poudarjeno prvo prvino, kar je nekakšen ekvivalent grafične izpostavljenosti napisa na plakatu.

Tipično radijske pa so ponovitve ključnih informacij o intervjuju, odgovorov na temeljna novinarska vprašanja (kdo, kje, kdaj, s kom, zakaj). Pomembne so kot

orientacija za poslušalca, ki oddaje ni spremljal od začetka, oziroma za poslušalca, ki je ob začetku oddaje katero od ključnih informacij preslišal. V televizijskem mediju gledalec informacije dobi na drugačen način: po prekinitvi oddaje se pod gostom na ekranu ponovno izpiše njegovo ime (in funkcija), gledalec oddajo prepozna po voditelju, tipični studijski sceni ipd. Čeprav na prvi pogled ponavljanje informacij deluje redundantno, pa je redundanca v radijskih intervjujih na tej točki potrebna, pričakovana in nemoteča (gl. tudi 2.4):

Spoštovane poslušalke, spoštovani poslušalci, ura je sedemnajst in triintrideset minut, poslušate Studio ob sedemnajstih na prvem programu Radia Slovenija↑.

No, upam pa tudi, da ko ste omenili irski, irski primer ne↑, e gospa Ana Božičnik je naša gostja, z direktorata za turizem, bom (..) se čisto po natakarsko izrazil:

Tomo Križnar↑, hvala ker ste bili (..) gost v Intervjuju na prvem programu Radia Slovenija→.

Takole, pet minut po osmi smo znova z vami v Svetovalnem servisu. Gostimo dolgoletnega profesorja plavanja na Fakulteti za šport Ivka Šinka. Tudi (..) idejnega vodjo akcije Naučimo se plavati že toliko in toliko let nazaj↑. Pokličete lahko na telefonsko številko 01 475 22 22, (..) če imate zanj kakšno vprašanje.

Ključni podatek – zlasti o telefonski številki, elektronskem naslovu medija – se lahko ponovi tudi v neposrednem sobesedilu. Tudi tu je redundantnost ključna, saj omogoča boljše sprejetje informacije:

Takole proti <koncu morda> emm, (..) naša telefonska številka 01 475 22 22. ((tiše in skozi rahel smeh)) Ni še treba slušalk HH. 01 475 22 22.

Kot prilagojenost radijskemu mediju bi lahko šteli tudi napotek novinarja, naj sogovorec (in poslušalci) rabe določenega jezikovnega sredstva ne razumejo v denotativnem pomenu. Vprašanje pa je, ali bi v zapisu novinar tudi res uporabil narekovaje (in gre torej za pravo pretvorbo pisnost – govornost) ali pa je treba spodnje zglede razumeti kot metakomentarje k leksikalnim izbiram (gl. 7.2.5):

Se to vaše delo, to vaše izkušnje, potem lahko kje, da rečem tako v narekovajih, unovči↓?

Glasovi so bili pa n- v tej smeri, da ste se, <v narekovajih seveda>, zapodili v najbolj vitalen del (..) hiše, se pravi novinarje, ne,

Ali morda vidite (..) v sedanji vojni proti, (..) u navednicah rečeno, proti direktorjem, ki so prevzeli podjetja, tudi (..) ne samo predvolilno zgodbo, ampak e prizadevanja za al pa onemogočenja (..) političnih nasprotnikov↓?

Pri opredeljevanju značilnosti radijskega intervjuja kot žanra je bilo kot ena njegovih značilnosti izpostavljeno sprotno tvorjenje govora. To sicer ne izključuje zapisa opornih točk, ključnih podatkov ipd., zato pa je razen v nekaterih okoliščinah izključeno branje pisne predloge (gl. 2.3). Okoliščine, v katerih je bilo branje v gradivu sprejemljivo, so bile predvsem troje:

1 uvod k intervjuju, ki ga pogosto prebere voditelj, lahko pa tudi novinar po uvodnem pozdravu (vsi brani deli v transkripcijah niso v celoti zapisani; daljši so označeni z /.../):

Ja, prav lep pozdrav natanko ob dvanajstih z Vala 202.=V Aktualni temi torej o deficitarnih poklicih v turizmu→. Ta tema je sicer sama po sebi dvoznačna, če že ne kar dvorezna. ((bere)) Po eni strani je turizem že desetletja promoviran kot paradni konj /.../ Z mano je zdejele e gospa Ana Božičnik, z direktorata za turizem, na ministrstvu za gospodarstvo je to→. Dober dan, gospa Božičnik.

2 uvodni del k posnetku pogovora, ki je med studijskim intervjujem vključen v oddajo; brano besedilo predstavlja most med obema deloma:

No neko- nekoliko smo spoznali vaše delo→. Zelo različno je→. No povezuje pa vas to, da ste bili junija izbrani za najprostovoljce leta 2007. ((bere)) Projekt najprostovoljec, -prostovoljka in -prostovoljski projekt pripravlja Mladinski svet Slovenije, častni pokrovitelj projekta pa je predsednik države, doktor Danilo Türk. In sam izbor ima že kar nekajletno tradicijo, pravi Tanja Baumkircher.

3 branje besedila, katerega avtor ni novinar: navajanje citatov, navajanje vprašanj poslušalcev, ki so jih ti posredovali pisno ali so jih zapisali v režiji:

V teh dneh pa sem zasledil še en zapis, in sicer e e Matevža Krivica, ki pravi, da stee ((očitno bere)) edini od odgovornih za sramotni izbris, ki je že večkrat povsem jasno povedal vsaj to, da je zadevo kasneje razjasnilo ustavno sodišče in da je to odločitev sodišča treba brezpogojno spoštovati. ((konec branega dela)) ee Krivic pravi ((bere)): Ni veliko, ampak u primerjavi z vsemi drugimi (.), ki se sprenevedajo ali celo lažejo, je ogromno. Morda je iz tistih časov tudi njemu vendar še kaj ostalo. ((konec branega dela)) Zakaj te krivice <po vaše> še niso popravljene!?

Mateja pa sprašuje, ((bere)) kakšen piling in maske so najboljše za nego obraza. ((konec branja)) Če bi uporabljali (.) naravne- naravna sredstva, (..) ne kreme→. em ((spet bere)) In ali lahko pripravimo kakšno masko iz sadja in zelenjave, ki jo imamo na voljo doma.

V zadnjih zgledih branje ni izrecno napovedano, vendar pa poslušalec glagolu *praviti* v prvem zgledu oziroma *spraševati* v drugem zgledu pripiše ustrezni pragmatični pomen, ki je 'berem, kar v zapisu pravi Matevž Krivic' oziroma 'berem, kar sprašuje poslušalka Mateja'. Da gre res za branje, poslušalec razpozna še iz protistavnih razlik med glavnino besedila z značilnostmi spontanega govora v novinarskih intervjujih in

tistim delom besedila, kjer te značilnosti umanjajo (npr. neskladenjski premori, popravljanja, diskurzni označevalci itd.).

Ravno zato je toliko bolj zaznamovan in moteč nenapovedan brani govor v delih besedila, kjer je pričakovano spontano tvorjeno besedilo. Intervjuji, v katerih so brane vse replike – torej novinarjeve in gostove – se v zadnjih letih pojavljajo kot oblika plačane oglasne oddaje. V teh primerih seveda ne gre za novinarski izdelek, na kar mora biti v radijskem programu tudi opozorjeno (na Radiu Slovenija npr. s posebnim avizom). Ker se torej v tovrstnih oddajah branje pojavlja kot nezaznamovano (zaznamovana pa je seveda sama »izposoja« forme intervjuja), je lahko prekomerno branje v dejanskih novinarskih intervjujih za poslušalca signal, da je novinarju vprašanja pripravil kdo drug (morda celo gost). Lahko pa je moteče samo zato, ker v preostalem besedilu novinar ves čas očitno spontano tvori svoje replike (iz takega intervjuja je drugi zgled):

Pred kratkim je torinski dnevnik La **Stampa** objavil (..) **vaša** razmišljanja in opozorila, ((skoraj gotovo bere)) da moderni duhovniki pogosto **ne** spoštujejo nadrejenih, premalo molijo in **ne** razumejo pomembnosti duhovniških simbolov in oblačil†. Tudi vatikanski krojač (Barbiconi) ugotavlja prisotnost modnih trendov v Vatikanu.

e Gospod Zupanc, e ((nadaljevanje očitno bere)) dober teden po lanski objavi rezultatov (.) splošne mature je močno odjeknila novica, <da so> hekerji le nekaj ur pred objavo rezultatov mature vdrli na spletno stran e Državnega izpitnega centra. Kot ste lani izjavili, so lahko pregledovali javne podatke, kot so okrožnice, stare izpitne pole, ne pa osebnih podatkov kandidatov. Ali so vaši informacijski strokovnjaki morebiti zaznali podobne e <podvige> tudi letos↓?

7.6 Sklep k poglavju

Ob večkratnem branju transkripcij in izpisovanju zgledov za posamezne obravnavane tematike se je izkazalo, da med posameznimi intervjujskimi podžanri ni bistvenih jezikovnih razlik. Edina razlikovalna značilnost, ki se kaže pri *osebnostnih intervjujih* – in bi jo bilo treba raziskati in dokazati na obsežnejšem gradivu – je občasna večja čustvena ali kako drugače subjektivna obarvanost govora novinarja. Na ravni izbire jezikovnih sredstev in oblik se je kazala predvsem v glasoslovju in oblikoglasju (več redukcij, nasploh manjši nadzor govora v smislu približevanja knjižnosti oz. zbornosti), pa tudi na leksikalni ravni (več aktualiziranega izražanja, intenzivnejša

interakcija s sogovorcem se lahko kaže tudi v večji rabi diskurzivnih označevalcev, ki so znak odzivanja na sogovorca – *ne*, *a ne*, *no*):

>**Vse**, kar počnete, počnete s tako **zagnanostjo**.=Tudi kot se recimo< *eem* u pogovoru zavzamete za tisto stvar, za kar se vam zdi, (.) da **je**↑, (.) da imate **prou**↑.

Anita Ogulin, *e* veliko projektov imate (.) pri Zvezi prijateljev mladine, *e* od TOM telefona za pomoč otrokom do (.) **hiše** zavetja, številne programe imate. Ampak **hiša** zavetja, ki sem jo omenila, je vaša (.) hkrati **uspeh** in hkrati **bolečina**, *a ne*.

Predvidevam, da so navedene značilnosti znak višje stopnje empatije, ki je potrebna v intervjujih, kjer novinar gosta intervjuva kot osebnost (in ne kot poznavalca). Empatija v tem primeru ne pomeni vedno tudi naklonjenosti gostu: v *Intervju 21. 5. 2008* novinarka (ki uporablja na splošno veliko reduciranih oblik) na več mestih nakaže ravno nasproten odnos do gosta:

No sej ravno zato sprašujem *ee*. Glasovi so takrat bili, mi *e* zaposleni *e* u- **nadrobno**sti **nismo** poznali *recimo* ali ne poznamo teh rezultatov *a ne*, vaših- vaše skupine svetovalcev. Glasovi so bili pa n- v **tej** smeri, da ste se, <v narekovajih *sevada*>, zapodili v_o najbolj vitalen **deL** (.) hiše, se pravi novinarje, *ne*, kar pa najbrž že v izhodišču sami veste, *a ne*, da **vsaka** organizacija, večja, manjša, državna, zasebna- **ima** svoj vitalen deL↓ *ne*↑.

Mnoge značilnosti so skupne gradivu v celoti, kjer je treba »skupne« razumeti v smislu povprečja oziroma preseka. Pri vseh novinarjih namreč ni mogoče najti vsega, kar je bilo v tem poglavju izpostavljeno kot značilno. Kot primer naj navedem le strategije pridobivanja časa za oblikovanje nadaljevanja besedila: nekateri novinarji uporabljajo več glasovnih premorov, drugi več neglasovnih, tretji namesto premorov pogosteje popravljajo besedilo ali dodajajo parafraze in dopolnitve itd.

Razen zgoraj izpostavljene posebnosti osebnostnih intervjujev, ki pa bi jo bilo treba potrditi na obsežnejšem gradivu, se kaže še ena razlikovalnost, in sicer ne glede na podžanr, temveč glede na občinstvo. Obe oddaji za mlajše občinstvo (*Gymnasium 4. 6. 2009* in *Gymnasium 9. 7. 2009*) imata namreč kljub različnima novinarkama nekaj stičnih točk. Na začetku poglavja sem že omenjala posebno hiperkorigiranje, ko novinarka v prvi od oddaj uporablja neknjižne (zlasti reducirane) oblike, značilne za osrednjo Slovenijo, čeprav je iz njenega siceršnjega govora razvidno, da prihaja iz severovzhodne Slovenije. Tudi druga novinarka se poslušalstvu (seveda posredno, prek pogovarjanja z gosti) poskuša približati z izbiro jezikovnih sredstev, značilnih za

njihov govorni idiom oziroma sociolekt. Govorno približevanje občinstvu najbrž olajšuje še dejstvo, da obe novinarki svoje mlade sogovorce v studiu tikata:

No pa verjetno *em sploh* kakšna taka referenca, kot jo boš imel *ti ne*, pač *e predsednik* tega društva, onega društva, verjetno to pa *tudi* nekaj šteje↓ *ne*↑.

Tudi za razlikovalnost glede na občinstvo pa velja, da bi jo bilo treba (enako kot morebitni žanrski vpliv osebnostnega intervjuja na jezikovne izbire) potrditi oziroma raziskati na obsežnejšem gradivnem vzorcu.

8 Primerjalna analiza preostalega gradiva

8.1 Jezikovne značilnosti pogovorov na programih *Val 202* in *Slovenija 1*

Velika večina ugotovitev iz 7. poglavja velja tudi za pogovore na Radiu Slovenija; med drugim se v njih pojavljajo enake stavčnofonetične značilnosti, enake strategije popravljanj (in razlogi zanje) ter tudi enake formalnoskladenjske značilnosti. Izjema med temi je raba izpostavka, ki ga v pogovorih nisem zasledila. To je po svoje tudi razumljivo, saj z njim novinar na začetku replike poimenuje (novo) temo. Pogovori so navadno enotematski, če je že tem ali podtem več, pa jih novinar vplete v tekoči govor, jih ne izpostavlja, saj bi sicer prekinil »kramljajoči« potek izmenjav med sabo in sogovorcem.

Tolson (2006) ugotavlja, da radijski govor, ki je pravzaprav izrazito institucionalna oblika govora, v celoti postaja vedno bolj konverzacijski. Zdi pa se, da pri intervjujih, obravnavanih v 7. poglavju, prvi dve fazi novinarskega sporočanja procesa (zbiranje informacij, izbor dogodkov in dejstev; gl. 1.3.1) vplivata na tretjo fazo (upovedovanje oziroma oblikovanje novinarskega sporočila) drugače kot pri pogovorih. Če je pri intervjujih na javnem servisu opaznejše odstopanje od sicer precej enovitega stilnega tipa v smeri večje »konverzacionalizacije« možno le v precej zamejenih mejah (gl. sklep k 7. poglavju), pa ohlapnejši oz. manj temeljiti prvi fazi pri pogovorih omogočata večjo raznolikost pri jezikovnih (in stilnih) izbirah v tretji fazi.

Raznolikost stilnih tipov pri pogovorih in njihova večja ali manjša drugačnost od stilnega tipa intervjujev, opisanega v 7. poglavju, se torej zdi v pogovor kot žanr že vgrajena. Pri tem sta se v gradivu s programov *Val 202* in *Slovenija 1* oblikovali dve večji skupini pogovorov, kjer je bilo jezikovne izbire le delno mogoče povezati z žanrom in kjer se kot poglavitna determinirajoča okoliščina kaže ciljno občinstvo. V nadaljevanju bom obravnavala vsako od teh skupin – prvo, kjer vsebuje ciljno občinstvo zelo raznolik profil poslušalcev; in drugo, kjer je ciljno občinstvo starostno/interesno zamejeno. Pri tem bodo pri obeh glavnih skupinah izpostavljene le

tiste ravni in njihove posamezne značilnosti, kjer gre za opazne razlike glede na ugotovitve v 7. poglavju. Prvine oziroma ravni, kjer sem za pogovore ugotovila iste značilnosti, kot so bile tam predstavljene za intervjuje, pa v analizo ne bodo ponovno pritegnjene.

8.1.1 Dva tipa pogovorov

Za natančnejšo utemeljitev delitve gradiva na dve večji skupini se je treba na tem mestu vrniti k temeljnim (novinarskim) razlikam med intervjuji in pogovori. Kot je bilo opredeljeno v 2.6.1, intervjuji nastanejo z več priprave kot pogovori. Z novinarskega vidika gre predvsem za razliko v stopnji empatije (vživljanja v sogovorca) in poglobljenosti, kar sta ključni značilnosti dobrega intervjuja. Pogovor je z novinarskega vidika manj poglobljen, manj izčrpen, bolj površinski (torej tudi manj empatičen) kot intervju. Da je novinar nanj lahko manj pripravljen kot na intervju (da je to torej možno in dopustno, za razliko od intervjuja), kažeta dva zgleda iz gradiva, kjer novinarka oziroma novinar navede napačne podatke oziroma napačna imena gostov v studiu:

N: A ste za spoštovanje pravil tudi zato najbrž, ker ste magister prava in ker ste (.) toliko časa delali tudi kot prometni policist?

G (razloži, da nikoli ni delal kot prometni policist)

N: *Mhm*, potem smo pa to malce (.) *e* zamešali.

N: Bravo! Torej to so Jernej, (..) pa Alan (.) in pa (.) Borut, *ne*?

G (ga popravijo glede tretjega imena)

N: Ah, Tomaž. Borut je pa *e*, je bil-

Praviloma (ne pa nujno) je pogovoru namenjeno tudi manj časa kot intervjuju, lahko se pojavlja le kot sestavni del radijske oddaje, ki vsebuje različne novinarske prispevke; vnaprej posnet pogovor je lahko tudi dopolnilo studijskega intervjuja, medtem ko so intervjujem običajno namenjene celotne (redne) oddaje, torej imajo novinarji pri njih več časa in možnosti za poglobljene, bolj temeljite in empatične prispevke.

Radijskima intervjuju in pogovoru pa je skupno to, da gre v obeh primerih za govorni dogodek, ki ga organizira in vodi novinar. To pogovor kot novinarski žanr med drugim tudi ločuje od pogovarjanja v moderiranem delu radijskih programov. Po

drugi strani pa lahko nekoliko drugačna vloga novinarja, ki dvogovora ne vodi več s pozicije kar najbolje informiranega sogovorca (kot pri intervjuju), pogovor ravno takemu pogovarjanju tudi približuje. Da med novinarjem in sogovorcem v pogovorih vsaj na deklarativni ravni ni tako velike distance kot med novinarjem in sogovorcem v intervjujih, nakazuje v pogovorih občasno rabljena prvoosebna dvojina, s katero novinar in sogovorec nasproti poslušalstvu nastopata kot tandem in ki je v intervjujih na Radiu Slovenija nisem zasledila:

Tale koncert boo (...) enaintridesetega sedmega,=še to morda **poveva**.

em Kar nekaj ljudi ste imeli pod sabo, če **uporabivaa** <ta izraz> em.

a) Široko ciljno občinstvo

Pogovori, namenjeni širokemu ciljnemu občinstvu raznolikih profilov, se v večini značilnosti ujemajo s tistimi, ugotovljenimi za intervjuje. Edina opaznejša razlika je izbor leksike, kjer so v govoru novinarjev v primerjavi z intervjuji intelektualizmi zelo redki (le *spin doctor*, *mrežiti*, *tim*). Še vedno pa je bilo precej publicizmov (npr. *nekaj pusti grenak priokus*; *prevzeti breme nečesa*; *nekaj je vredno zgodovinskega zapisa*; *nekaj je dobra/slaba novica*) ter aktualiziranih rab leksike, ki pa so bile manj raznolike kot v intervjujih:

Gospod Virant, zdaj ko jee podpis že za vami in se tako rekoč nič več ne more zalomiti, lahko priznate – **kaj vam je najbolj pilo kri?**

Ali bo tudi vam ta sodniška zgodba pustila grenak priokus,=morda **odjedla kakšen kos počitnic?**

Postali smo velik kos nebes.

Skrivnost pa ni, da za **zmago ponavadi stoji tudi dobra stroka.**

Vsa Slovenija je v tistih dneh **opazovala** veliko požrtvovalnost (.) večinoma prostovoljnih reševalcev.

Če se z odsotnostjo oz. z manjšo rabo intelektualizmov, ki sem jih v 7.2.3 opredelila kot znak »višje pismenosti«, novinar približa sogovorcem (in občinstvu), pa z rabo publicizmov in aktualizirane leksike vseeno ohranja razliko: z njimi kaže zlasti svojo jezikovno veščost, izurjenost. Na splošno bil lahko rekla, da se v tej skupini pogovorov kaže težnja po doseganju čim bolj kultiviranega izražanja, kar je razvidno tudi na glasovno-naglasni in oblikoslovni ravni, kjer govorniki razen v res redkih primerih sledijo knjižni izreki oziroma uporabljajo le knjižne oblike.

Če obe ugotovitvi povežemo s predpostavko, da pri pogovorih jezikovne izbire bolj kot pri intervjujih opredeljuje ciljno občinstvo, postaneta še bolj razumljivi. Novinar se z odpovedjo delu leksike, ki ga v intervjujih vzpostavlja kot informiranega, temeljito pripravljenega in kolikor je le mogoče empatičnega izpraševalca, v pogovorih bolj približa svojemu sogovorniku, prek tega pa tudi občinstvu. S kultiviranim govorom, ki se niti na ravni izreke in oblikoslovja niti na ravni leksike ne oddaljuje od knjižnosti, pa signalizira, da kot svoje potencialno občinstvo prepoznava zelo raznolike profile, ki jim je knjižni jezik (oziroma približevanje temu) skupni oz. presečni kod. Zgled za tovrstne pogovore so denimo pogovori v oddaji *Ime tedna*.

b) Zamejeno ciljno občinstvo

Ta skupina je bila gradivno obsežnejša od prve, pa tudi bolj raznolika, a je mogoče pri vseh besedilih prepoznavne (glede na intervjuje) jezikovne značilnosti povezati s profilom potencialnega poslušalstva nekega pogovora/oddaje. Zanimiva je recimo primerjava dveh pogovorov, ki ju je opravil isti novinar, a z različnimi sogovorniki in za različne ciljne skupine. Medtem ko se v oddaji *Na sceni 3. 6. 2008* približuje govoru mladih (srednješolci, študenti), ki tvorijo jedrni del poslušalstva gostov, glasbene skupine DMP, pa se v oddaji *Na sceni 24. 6. 2008* domnevno približuje govoru, ki je bliže (sprejemljiv) poslušalcem zahtevnejše glasbene zvrsti, jazza, ki ga poje gostja Mia Žnidarič. Pri tem je zanimivo, da med gosti prve in druge oddaje govorno ni bistvenih razlik; nekateri člani DMP se kultiviranim sociolektom približujejo celo bolj kot Mia Žnidarič. Prav tako razlike niso mogle nastati zaradi izbire tikanja/vikanja (kot sem domnevala za intervjuja v oddajah *Gymnasium* v primerjavi z vsemi drugimi intervjuji v 7.6), saj je novinar vse svoje goste tikal.

V prvi oddaji lahko prepoznamo prvine, kot jih za ekscesne sociolekte (gl. 4.3.2) opisuje Skubic (2004). To le še potrjuje zgoraj zapisano domnevo, saj so ravno mladi, zlasti urbana mladina, nosilci teh sociolektov. Pri ekscesnih sociolektih izreka temelji bodisi na kultiviranem ali obrobem sociolektu, podobno velja za oblikoslovje. Čeprav za oddajo z gosti DMP ne moremo trditi, da sta v njej novinarjeva izreka in oblikoslovje izključno neknjižna, pa je vsaj v tistih delih pogovora, ki ga novinar očitno tvori sproti (kjer je torej verjetnost, da govori po vnaprej pripravljenih točkah,

manjša), veliko prvin, ki so značilne za neknjižni osrednjeslovenski govor, zlasti veliko je refleksov moderne vokalne redukcije: *kər neki časa; takih in dərgačnih; tuki mate; brət; təmle; bəl*. Nekaj pa je tudi izrazito govornih leksikalnih prvin, npr. *bravo, drug teden* (v pomenu 'naslednji').

Bolj očitno pa se razlike pri ekscesnih sociolektih vzpostavljajo na ravni besedišča. Značilna zanje je t. i. releksikalizacija: preimenovanje pojmov iz skupnega jezika bodisi z izposojenkami iz drugih jezikov ali drugih narečij, bodisi z inovativnimi tvorjenkami, bodisi z metaforičnim/metonimičnim sprevračanjem pomena splošno znanim besedam (Skubic 2004: 303). V analiziranem pogovoru najdemo zglede zlasti za zadnjo skupino: *Pošteno!* (kot signal odobravanja), *material* (vse skladbe skupine), *mirna zadeva* (umirjena skladba), *imeti druge posle* (biti zaposlen z drugimi stvarmi); nekaj je tudi prevzetega izrazja (intelektualizmov): npr. *perfekcija, entuziazem*.

Za govorce ekscesnih sociolektov je značilno tudi, da ne priznavajo primata knjižnega jezika in hierarhično višjega vrednotenja kultiviranih sociolektov, temveč se izrecno deklarirajo kot »boljši«, neposrednejši, slikovitejši, bolj iskreni itd. To slikovitost poskuša na nekaj mestih doseči tudi novinar v analizirani oddaji, npr.:

Potem je vse potihnilo, nekaj koncertov ste še meli poo tisti plošči iz leta 2000 *ne*, nekaj let. Potem pa – kaj je bilo potem?

Recimo (..) dvanajst skladb je tukaj na plošči. Je to vse, kar ste nekako v teh letih pripravili? Pa ste potem rekli, te bomo posneli, **ali ste morda dali kaj še v vrečko?**

Zanimiv je tudi naslednji citat, v katerem novinar z ustreznim terminom označi stilni postopek, o katerem govori eden od članov skupine, nato pa se od lastnega poznavanja izraza, ki bi lahko bil signal poseganja na knjižno raven, takoj distancira:

Gostobesedje *ne*. Oziroma nekej takega.

V drugem pogovoru, ki ga je isti novinar opravil z Mio Žnidarič, je neknjižnih izgovornih prvin veliko manj; poveden je npr. naslednji zgled, kjer novinar reducirano obliko v neposrednem nadaljevanju nadomesti z nereducirano:

Kako gre delo, *e* takrat ko se (.) ti **odločaš**, oziroma, ne vem, če se **odločiš**, ko- ko začneš zbirati ideje *e* za- za novo ploščo, za nov projekt?

Novinar v tem pogovoru svoj govor veliko bolj nadzira (oziroma je takšen vsaj vtis, ki ga dobi poslušalec); v splošnem se veliko bolj približuje pogovorom, obravnavanim v točki 8.1.1. Kot že zapisano, se s tem ne približuje svoji sogovorki, temveč očitno zamišljenemu občinstvu, ki je pri pevki jazzovske glasbe gotovo starejše in zahtevnejše (tudi v jezikovnem smislu).

Preostali pogovori iz te skupine pa niso namenjeni poslušalcem, ki bi jih družilo neko interesno področje (kot v zgornjem primeru glasba), ampak generacijsko zamejenim skupinam. Najočitnejša taka skupina so mladi, ki bi jih glede na njihove interese in tudi govor lahko pogojno razdelili na otroke in mladostnike, vendar mladi niso edina taka skupina. Eden od pogovorov je bil opravljen s starostniki in njim tudi namenjen – novinarka pa se jim je govorno približala na podoben način, kot so se novinarji govorno približevali mladim v drugih pogovorih.

V pogovorih z mladostniki, ki imajo že bolj oblikovane sociolekte kot mlajši (otroci), so novinarji veliko bolj posegali po govornih prvinah, značilnih za njihov govor. Ker ekscesni sociolekt mladih, ki ga tradicionalni model teorije zvrstnosti opredeljuje kot sleng, temelji na neknjižnem govoru, je raba neknjižnih, zlasti glasovno-naglasnih in oblikoslovnih, delno tudi leksikalnih prvin, tudi najočitnejša značilnost, ki jo je mogoče izpostaviti. Za primer lahko vzamemo govor novinarka v oddaji *Sence adolescence 10. 5. 2008*, na temo odnosa med starši in mladostniki. Ker so tako gostje (srednješolci) kot novinarka govorci osrednjeslovenskih govorov, novinarka samodejno izbira enake neknjižne prvine kot njeni sogovorci. Najprepoznavnejše so reducirane oblike, npr.: *zarad*, *rabəš*, *teb*, *tist*, *nikol*, *zapomənla*, *pəršla*, in nekatere oblikoglasne posebnosti, kot sta *rečt* in *zmeram*. Novinarka uporablja tudi nekatere tipično slengovske zveze – v prvem spodnjem primeru »pa vse to« (kot alternacijo pogostega »pa to«), v drugem »(potegniti) črto« – oziroma se poskuša izražati čim bolj slikovito, vendar pa še vseeno blizu izražanju mladostnikov (tretji primer):

Ampak (...) b- bodiva recimo čist naravnost pa odkrito *ne*, Power Point **pa vse to**, sej razumem čist *ne*. Ampak (...) >sendeset, trideset, dvajset, pedeset<, kolk je v resnic tistga za šolo?

A (...) zaradi tebe ali zaradi njih? – Če so oni v glavnem v službi, ti pa takrat ko jih ni, tud **mal** (...) **črto**.

Ana! A je tole **solenje pameti**, k- ki ga je zdej Manja omenla, recimo pr teb **na dnevnem redu** al ne?

Zanimivo pa se mi zdi, da se novinarka z vlogo »gostom enake« ne poistoveti povsem. Kadar neposredne okoliščine to dopuščajo – zlasti ko ne zastavlja vprašanj, ki so na trenutke že kar delikatna, intimna – nastopi s pozicije starejšega in modrejšega, npr.:

Ja čakaj *no*, mislöm, (..) tako enostavnih stvari pa, verjem, u življenju ni. Vsak mora nekaj dat. Ja.

Ta večvednost se kaže tudi v jezikovni superiornosti, ki ji od časa do časa pusti priti na plan:

G: **Tko je.**
N: **Tako je.**=S tem si sprijaznjena.

G: /.../ **kokr pride.**
N: *Aha*, **kakor pride.**

N: Šola pa take stvari. ((skozi rahel smeh)) Katere so tiste druge »**take stvari**«?

Da je govorno približevanje sogovornem in s tem ciljnemu občinstvu samo vloga, ki jo novinarka spretno igra, pa razen zgornjih treh primerov nakazuje še naslednji, v katerem neknjižni izraz takoj nato zamenja s sinonimnim knjižnim:

G: /.../ js se ne morem učit takrat k mi (..)
N: Na **komando**, na **ukaz**.

Tudi v pogovorih z otroki novinarji svoj izraz približujejo neknjižnemu, a je prilagoditev manj, najbrž zato, ker se otroci še ne identificirajo toliko s svojim sociolektom oziroma ker ta še ni tako oblikovan kot pri mladostnikih. Uporabljajo pa izraze, ki so otrokom blizu ali so jih v pogovoru celo sami uporabili, npr.:

e Maruša, (..) e rekla si, da ni bilo **krega**. Koliko pa vas je?

Ta mali.=No in m- mogoče je Oskar **tamau**, *ne*, če vzamem tvojo besedo. Lahko govorimo še z njim, prosim?

Sem sodijo še pozdravi *živjo*, *adijo* in izogibanje leksemom, za katere novinar predvideva, da jih otrok morda ne bi poznal, oziroma očitno oklevanje ob njih (prvi zgled) ali njihovo parafraziranje (drugi zgled):

No hvala Tomaž, da si nas takole (..) **informiral**.

In kakoo (..) se ti zdi?=*Je to* (..) zelo drugačen (..) ples od teh **sodobnih, ki jih danes poznamo?**

Kot sem omenila že zgoraj, pa mladi niso edina generacijska skupina, ki se ji novinar poskuša približati prek govora. Taki so tudi starostniki, denimo v oddaji *Storž* 28. 5.

2008, kjer novinarka pristnejši stik s sogovorkami (in posredno s ciljnim poslušalstvom) vzpostavlja tudi z izbiro neknjižnih prvin. Dodatna okoliščina, ki morda še posebej vpliva na to, da je novinarju lažje »poiskati« ustrezni idiom, je dejstvo, da je pogovor posnet izven studia, na terenu (kot v tem primeru), čemur bi veljalo v nadaljnjih raziskavah gotovo posvetiti več pozornosti. Nekaj zgledov iz omenjenega pogovora:

Kolkokrat ste se dobile v teh sendesetih letih?

A se spomente (.) dneva, ko ste mele maturo?

Kaj pa kej zdej počnete tkole čez dan, recimo?

Če sklenem: drugačni stilni tipi – glede na značilnosti intervjujev, opredeljene v 7. poglavju – se pri pogovorih na Radiu Slovenija kažejo zlasti na ravni **glasovno-naglasne** in **oblikoslovne** podobe (neknjižne prvine ob knjižnih) ter na ravni **leksike**. Tam gre predvsem za izogibanje intelektualizmom ter manjšo rabo publicizmov in odsotnost avtomatizmov (pri pogovorih, namenjenih širokemu občinstvu) oziroma za rabo leksike, značilne za ekscesne sociolekte skupin, ki jih bodisi družijo neka specializacija (glasba) ali pa so generacijsko pogojene (pri sogovornicah mladostnikih je rabljena leksika tipično slengovska).

Nekoliko drugačna je tudi raba besedilnih aktualizatorjev. V intervjujih najpogosteje rabljeni *nek(i)* je v pogovorih najmanj pogost, drugi (*en*, (*en*) *tak(šen)*, *tisti*, *ta*) so po pogostnosti približno primerljivi z intervjuji, prav tako se v pogovorih ni pojavljal *un*, zato pa sta se za razliko od intervjujev pojavljala besedilni aktualizator *tale* in enkrat tudi *ta* kot znak določne oblike pridevniške besede (čeprav kot citat):

V redu.=Ampak **tale** oddih poletni bo tudi prav prišel.=Kdaj greš kaj na počitnice kam?

Ta mali.=No in m- mogoče je Oskar **tamau**, *ne*, če vzamem tvojo besedo.

Pri rabi diskurznihih označevalcev je pri najpogostejših vrstni red enak kot pri intervjujih: najpogostejši so *e* (*ee*, *em*, *m*), sledijo *ne* (*a ne*), *no* in *ja*. Preostali so razporejeni nekoliko drugače kot pri intervjujih, a ker je gradiva veliko manj, lahko na razvrstitev vpliva že pogosta raba pri enem samem govorcu – kar se je pri diskurznihih označevalcih *dobro* in *aha* tudi zgodilo; uporabljata ju namreč večinoma (in zelo pogosto) le po en novinar oziroma novinarka.

8.2 Jezikovne značilnosti gradiva z zasebnih neprofitnih radijskih programov

Ob analizi se je pokazalo, da je gradivo iz te skupine medijev smiselno razdeliti na dvoje, saj krovna značilnost »zasebni neprofitni radijski program« ni zadosten skupni imenovalec. Pomembnejša ločnica je obseg občinstva, oziroma bolje, geografski prostor, ki ga program pokriva. *Radio Ognjišče* po tem kriteriju odstopa, saj je **nadregionalni** medij, preostali trije programi pa so **regionalni** – vsi trije imajo trenutno tudi status regionalnih programov posebnega pomena. Regionalnost se je kljub manjšim razlikam med izbranimi tremi programi pokazala tudi kot ključna skupna točka in kot najverjetnejši poglobitveni razlog za v analizi ugotovljene jezikovne značilnosti, ki gradivo s teh programov (vsaj delno) razlikujejo od vsega preostalega gradiva.

8.2.1 Regionalni radijski programi: *Murski val*, *Štajerski val*, *Radio Kranj*

Študije, narejene v angleško govorečem prostoru (zlasti za Veliko Britanijo), kažejo, da zasebne oblike govora v primerjavi s standardno (knjižno) različico pridobivajo vedno večjo družbeno veljavo, pa tudi prestiž, ki se ga je prej vedno povezovalo le s standardnimi oblikami. Coupland (2007: 97–99) poroča o raziskavi, ki jo je skupaj s kolegi in BBC-jem izvedel v letih 2004–2005. Zajela je govorce 34 zemljepisno in/ali družbeno zamejenih govoric, rezultati pa so pokazali, da govorci svoj govor po družbeni privlačnosti v povprečju uvrščajo na drugo, po prestižu pa na tretje mesto, v obeh primerih takoj za standardno različico angleščine (po prestižu je bila najvišje uvrščena t. i. »kraljeva angleščina« (*Queen's English*)). Tudi Battistella (2005: 133) navaja študijo D. Prestona o stališčih do jezika, ki kaže, da ameriški govorci večinoma više vrednotijo govor lastne regije oziroma okolja.

K opisanemu pojavu je vsaj v Veliki Britaniji bržkone pripomoglo rahljanje standardov na javnem servisu BBC oz. večje dopuščanje regionalizacije govora v zadnjem desetletju, zlasti oziroma tudi na račun vedno večjega deleža popularnokulturnih vsebin, povezanih pretežno s pogovornimi oblikami angleščine. Coupland pa opozarja, da so nekateri regionalni glasovi na BBC-ju očitno privlačnejši

kot drugi: »kelticizirana« škotsko, irsko ali valižansko obarvana angleška govornica je tako trenutno primerna tudi za resnejše medijske žanre, kakršen je branje informativnih vsebin, medtem ko so govornice urbanih angleških središč za to vlogo še vedno popolnoma neprimerne in v javnem diskurzu iščejo druge niše (Coupland 2007: 97).

Prestiž, ki ga govornici pripisujejo lastnemu govoru, torej po svoji naravi ni enak prestižu knjižnega jezika. Tradicionalna stigmatizacija lokalnega v javnem življenju je lahko še vedno prisotna in razvidna, prestiž pa določene regionalne (ali družbene) skupine svojemu govoru pripisujejo le »navznoter« in v okoliščinah nejavnih diskurzov (Coupland 2007: 43). Poleg tega obstajajo tudi razlike v »zunanjem« vrednotenju: nekateri govornici svoj govor res občutijo kot predmet etničnega ponosa, pri drugih pa prevlada občutek, da bodo njihove sposobnosti in družbeni status vrednotene le glede na njihov govor (Battistella 2005: 125, 132). V zvezi s tem Coupland (2007: 22) piše o za tukajšnjo analizo pomembnem pojavu, ko je arbitrarnemu jezikovnemu znaku dodeljen status indeksa – zlagoma se namreč uveljavi prepričanje, da raba določene geografske/družbene govornice ali zgolj njene določene značilnosti že sama po sebi kaže na nižji družbeni status ali neizobraženost govornika.

Podoben proces lahko privede tudi do pripisovanja raznih drugih, lahko bi rekli že kar metaforičnih pomenov različnim geografsko in družbeno pogojenim govornicam – pojav, ki je dobro znan tudi v slovenskem prostoru. Štajerski govori se npr. pogosto uporabljajo v oglasih in zabavnih oddajah za karakterizacijo komičnih, zabavnih ali celo omejenih likov, neresnih situacij ipd; primorska narečja so povezana z mediteransko ležernostjo, tudi z gurmanskimi užitki; gorenjski govori s hribovsko zaplankanostjo, tradicijo, tudi konservativizmom; prekmurski govori s skrajno drugačnostjo, že nerazumljivostjo; govor priseljencev iz nekdanjih jugoslovanskih republik se uporablja za karakterizacijo komičnih likov, ki navadno opravljajo najslabše vrednotena dela, in še bi lahko naštevala.

Stabej (2007) navaja, da je regionalno obarvana javna govornica visokošolsko izobraženega posameznika v slovenski sodobnosti veliko pogostejša in manj zaznamovana, kot je bila kdajkoli prej. K temu dodaja: »Seveda tak 'razvoj'

spremljajo in sopovzročajo tudi drugi procesi, zlasti na področju govorjenih medijev, predvsem nadaljnja komercializacija in regionalizacija radijskih postaj, kar vse olajšuje dostop lokalnih govoric do javnosti in s tem viša njihov prestiž« (n. d.: 22). Vendar pa za analizirane regionalne radijske programe – vsaj za novinarske dvogovorne žanre – ugotavljam, da je regionalna obarvanost govora novinarjev relativno omejena in hkrati pogosto tudi prikrito omejevalna.

8.2.1.1 Razvidnost regionalnosti v jezikovnih izbirah

Pri vseh treh regionalnih programih se pokrajinske ali ožjenarečne (odvisno od govorca) jezikovne značilnosti pojavljajo zlasti na glasovni in naglasni ravni, torej na ravni, s katere največkrat izvirajo jezikovne značilnosti, ki jim je v širšem prostoru nato dodeljen status indeksa, torej (jezikovnega) znaka, razumljenega kot tipičnega za neko zemljepisno področje oz. njegove govorce. Ravno zato je na prvi pogled tudi mogoče pritrčiti tezi, da je v javnih diskurzih regionalno vedno bolj prisotno. Da je v resnici drugače, lahko razkrije šele podrobnejši vpogled (gl. 8.2.1.2). Veliko manj kot glasovno-naglasnih je bilo v gradivu narečnih (pokrajinskih) oblikoslovnih, leksikalnih ali skladenjskih (narečni besedni red) posebnosti. V nadaljevanju navajam zglede za najbolj tipične odseve regionalnega (lokalnega) v gradivu s posameznih programov.

Murski val

Splošni govorni vtis regionalnosti pri mnogih govorcih vzbuja prepoznavna melodika govora. Med glasovnimi prvinami je med drugim opaznejše nižanje končnega nenaglaščenega **i** in **u** proti **e** oziroma **o**:

Puš /push/ pravzaprav v angleščini pomeni potisniti ((izgovori skoraj kot potisnite)), ne?

Bi veljalo mogoče potem javno (.) pozvate al pa javno začet razmišljat o gibanici kot (.) kot dvema recimo mo- dvema različnima izdelkoma?

Med ponavljajočimi se značilnostmi je še ozek izgovor knjižno širokih vokalov:

Konec citata.

/.../ ker e je Bojan Šrot vø bistvu samo vø Vmesnem času vskočil.

/.../ jaz računam, da tudi ta pogovor (.) še ni dokončen

Predlog **v** je pogosto izgovorjen kot izrazit zobnoustnični samoglasnik, redkeje celo kot ozkonarečni **f**:

Zdej z- s to potezo jee dokončno pokazal, da se **V** bistvu ni strinjal zə e opozicijsko vlogo.

Namreč, njegovo (.) e mislim vaše članstvo **f** koaliciji bi pomenilo, da bi on vendarle imel službo v Ljubljani.

Pojavlja se tudi narečna realizacija mehčanega **nj** kot **jn**:

/.../ pravijo, daa (.) raje vidijo, da da- gostje (.) pokajo od sitosti in pol pustijo kot pa (.) da zmajnka hrane.

Formirali ste tudi (.) u okviru er er a /RRA/ Mura, Regionalne razvojne agencije Mura, center za prenos znaj**n**.

Se vam zdi, gospod Sakovič, da osamosvojitelji dobivate <dovolj zadoščenja ali pa priznaj**n**> za e storjeno?

Med naglasnimi odstopi od knjižno predvidene realizacije naj naštejemo le nekaj zgledov: *razložite*, *štipendijska shema*, *osnovnošolci*, *pozitivno vzdušje*, *Prekmurje*, *prekmuski*.

Med skladenjskimi posebnostmi je občasno opazen narečni besedni red, npr.:

Gospod Turkelj, še to: ta hip imate še kar nekaj funkcij. **Boste se zdaj kateri odpovedali? Kako boste zdaj to združili vse skupaj?**

Štajerski val

Pri govoru novinarjev s tega medija se pojavljajo glasovne značilnosti različnih narečij območja, ki ga program pokriva. Pri enem od novinarjev je mogoče slišati nižanje **i**-jev in **u**-jev proti **e** oziroma **o**, kar je značilnost bolj severnoštajerskih govorov, pri drugem pa značilni savinjski temni (velarizirani) **I**:

U pogovoro za (.) lokalni tednik Panorama (.) ste povedali, da imate najraje kulturno delo.

Veljate nekako za dostopnega škofa, saj se (..) skoraj vsakdo lahko oglasi ((temni L)) pri vas na pogovoru, če le imate čas.

Pri govorcih, ki prihajajo s celjskega območja, so prepoznavni predvsem neknjižni široki vokali; tudi široki **e** namesto polglasnika:

Torej takoj ko prinesemo (.) rastlino oziroma e cvetlico domov, jo- naredimo **pošEvni** rez.

O **čEm** sta se pa nazadnje, pred njegovo smrtjo pogovarjala?

Žal danes (.) **razmEre** niso najboljše.

Je kar **zahtevEn** proces izdati knjigo *ne*?

Smo dobili tisti **občutEk**.

Prepoznavne so tudi naglasne regionalne prvine; med drugim večnaglasnost knjižnih enonaglasnic: *najpogosteje, potrdil, vodili, Maribor; avtorica, Filharmonija*.

Radio Kranj

Poleg prepoznavno gorenjske melodike so na tem mediju v govoru novinarjev najpogostejši refleksi moderne vokalne redukcije (samoglasniški upad):

Ja **js vəm** želim veliko časa za hobije

Hotla sm vas vprašat, če je ta melos (.) **kej** uplivou na- na vaše komponiranje

Se **prav**, kaj prinašajo (.) kranjski rovi↓?

Redkeje se pojavljajo še druge pokrajinske oblikoglasne posebnosti:

Gospod Alojz Ajdič, **jst** upam in želim, da vam bo, in verjamem, da vam bo.

smo že prebrali v raznih intervjujih, da te je tudi doletela **žou** bolezen

Mislím da no, vsaj **js kokr** se spomnim

V vsakem od medijev pa je mogoče izločiti novinarje, pri katerih je regionalnost na naštetih ravneh domala nemogoče zaznati. Take so npr. novinarka *Murskega vala* v oddaji *Za zdravje 27. 10. 2008*, novinarka *Radia Kranj* v oddaji *Se res poznamo 3. 11. 2008* in novinarka *Štajerskega vala* v oddaji *Intervju marec 2009*. To kaže na dejstvo, da regionalno ni aksiom, temveč se v določenih mejah le dopušča, medtem ko je nadregionalnosti (ki je ne zmorejo dosegati vsi) očitno pripisan večji prestiž. Seveda je nadregionalno lahko zaželeno tudi iz drugega razloga: ker vsi analizirani radijski programi pokrivajo geografski prostor z mnogo narečji in govori, ki so lahko med seboj tudi precej različni (npr. pri *Murskem valu* govori na obeh straneh Mure ter govor Lendave, ki se od drugih prekmurskih govorov občutno razlikuje), je neregionalna različica manj »sporna« in sprejemljivejša za vse poslušalce. Po drugi strani pa za podeželske sociolekte, kamor bi lahko uvrstili večino tradicionalno pojmovanih slovenskih narečij, Skubic piše, da so to sociolekti izvora, prvotnega

doma, manj pa javne komunikacije (2005: 206–207). Če se že pojavljajo v regionalnem radijskem programu, se torej bolj verjetno v žanrih, kjer gre za imitacijo vsakdanjega kramljanja – vendar pa tega dela programov nisem proučevala in bi bilo treba tezo gradivno preveriti.

Na nenehno nadziranje govora na glasovno-naglasni ravni kažejo tudi primeri zmanjšanja nadzora (in posledično večje prisotnosti lokalnega/regionalnega) v govoru v dveh tipičnih situacijah:

1 ob koncu dela pogovora (pred glasbenim premorom) oziroma ob koncu pogovora, ko pozornost novinarja očitno že nekoliko popusti ali ko postane bolj oseben:

Gospa Plemenitaš, (.) s tole željo tudi **končujema naš- najin današnji pogovor.**

2 ko novinar v pogovor vnaša svoje osebne izkušnje:

Na nekem predavanju, ne tvojem, ampak nekega drugega strokovnjaka, je blo rečeno, ((glasneje, poudarjeno)) **ja projekt je pa čisto vse, potem sem se pa jaz uprla pa sm rekla, da projekt ne more biti vse, pa je rekel, (.) ja, imate prou, projektni menedžer pa ni vsak dober.** Kaj je dober projektni menedžment?

Da novinarji na splošno težijo k nadregionalnosti, je mogoče sklepati tudi iz dejstva, da med intervjuji in pogovori na vseh treh programih v jezikovnih izbirah oziroma realizacijah zlasti na glasovno-naglasni ravni ni bilo bistvenih razlik. Najbolj očitno je to pri oddajah radia *Štajerski val*, kjer žanr na izbire očitno ne vpliva, nekoliko manj na *Murskem valu*, kjer so v pogovorih pokrajinske/narečne prvine le nekoliko pogostejše oz. opaznejše (če nič drugega, je očitnejša narečna melodika), najbolj pa v celotnem gradivu v tem smislu odstopa oddaja *Tema dneva 24. 6. 2009* na *Radiu Kranj*. Vendar bi lahko pri tej zaradi teme (počitniške delavnice za otroke) večji delež narečnih in drugih neknjižnih prvin pripisali tudi neposrednemu vplivu potencialnega občinstva, šolarjev. Zanimivo bi bilo preveriti, ali se tudi pri drugih dveh programih v oddajah, namenjenih mladim, pojavljajo tovrstni odkloni, opaženi že pri pogovorih (in deloma intervjujih) na *Radiu Slovenija*, vendar v izbranem obdobju na *Murskem valu* in *Štajerskem valu* žal nisem zasledila niti ene oddaje, namenjene katerikoli skupini mladih, ki bi vsebovala tudi kakšen dvogovorni novinarski žanr.

8.2.1.2 Regionalnost in omejevalnost

Ob podrobnejši analizi še drugih značilnosti gradiva je postalo očitno, da gre pri vseh treh regionalnih programih za veliko več samonadziranja pri tvorjenju govora kot pri intervjujih in pogovorih na analiziranih programih *Radia Slovenija*. Zdi se, kot da bi želeli novinarji potencialno stigmatizirano opaznost naglasno-glasovnih regionalnih (lokalnih) prvin kompenzirati s celo vrsto samoomejitev in drugih strategij, ki jih opredeljujem v nadaljevanju.

Na splošno je iz marsikaterega intervjuja (manj je to opazno pri pogovorih) razvidna vnaprejšnja priprava. Novinar, ki se ne odziva na sogovorčeve replike, temveč zgolj zastavlja vprašanja, na izvedbo intervjuja ni nujno boljše pripravljen kot novinar, ki to, kar želi izvedeti, spretno vpleta v bolj prikrito usmerjeni tok pogovora. Takšna oblika intervjuja prej daje vtis večje stopnje nadziranja govornega dogodka, tudi večje distance med novinarjem in sogovorcem ter manj spontanosti, saj je v takem govoru novinarja tudi manj popravljanj, malo ali nič prekrivnega govora in še nekaterih drugih v 7. poglavju ugotovljenih značilnosti intervjujev (o tem tudi v nadaljevanju). Poleg tega postavljanje vnaprej pripravljenih vprašanj postavlja sogovorca v neenakovreden položaj, saj sam prosto odgovarja; v takem intervjuju tudi ni prostora za sprotne odzive novinarja na sogovorčeve odgovore, kar je po Buchholzu (gl. 2.3) bistveno za dober intervju.

Navajam izsek iz takega intervjuja:

N3: Katera pravzaprav so tista področja, ki jih pokriva protokol, kje vse morate biti prisotni, kaj vse pokrivате? N4: Koliko časa ob vsem tem ostane za vašo zasebnost, za vašo družino? N5: Osmo leto že ste šefinja slovenskega protokola. Kje pa ste si nabirali izkušnje? N6: Koliko pa pravila protokola poznajo naši politiki in koliko si pravzaprav pustijo vplivati, svetovati? N7: Kakšne pa imate izkušnje s tujimi politiki? N8: Kako bi pravzaprav sploh razložili besedo protokol? Kaj to pomeni? N9: Pogosto lahko slišimo koga reči, da so spremembe edina stalnica v življenju. Tudi v protokolu se verjetno dogajajo spremembe? N10: Kdo pravzaprav določa pravila protokola?

Na ravni **leksike** je v gradivu z regionalnih programov prisotne veliko manj inovativnosti oz. kreativnosti kot v gradivu z *Radia Slovenija*. Pomenljivo je že dejstvo, da ni bilo niti enega metakomentarja leksikalnih izbir, veliko več kot

aktualizirane rabe leksike pa je bilo publicizmov, npr. *nekaj je na udaru, pomlad trka na vrata, ljudje nekam trumoma drejo, izlivanje čustev na papir, spogledovati se z nečim, med ljudmi se spletejo vezi, vreme jo zagode/ni najbolj naklonjeno*. Zasedila sem le tri izraze z ekspresivno stilno vrednostjo (*petičnež, malce, krasno*), nekaj intelektualizmov (*obilo, rustikalen, góđiti, patina, častiljiv*), dva frazema (*počivati na lovorikah, zadeti v polno*) in peščico prenesenih pomenov oziroma sobesedilnih metafor (*speljati nekoga, premetavati note, presnoviti informacije, izpostaviti poslastice* – v pomenu »vrhunec festivala«, *stvari, odete s patino*). Opazno je tudi izogibanje prevzetim besedam, ki skoraj nikoli ne nastopajo v vlogi intelektualizmov, redko se pojavi le katera od neknjižnih pogovornih prevzetih besed (*okej, super*). Neknjižnega izrazja je na splošno izredno malo (zgoraj omenjeno oddajo *Radia Kranj* tu zaradi njenih specifik in edinstvenosti v gradivu iz analize izvzemam); poleg že zapisanih zgledov so se pojavili le še *pomurka* (poimenovanje glavne regionalne ceste), *študentarija* in *hec*.

Nekateri deli gradiva pri poslušalcu vzbujajo občutek **ukalupljenosti**, že kar stereotipnosti izražanja tudi zaradi rabe ponavljajočih se skladijskih in drugih vzorcev, kakršni so v spodnjih zgledih:

Naj bo toliko za začetek, več o sami knjigi pa bova povedali v nadaljevanju najinega pogovora.

Čas naju že kar malo priganja.

Zdej pa spet prepustimo besedo glasbi.

Pogosto se kot skladijsko-vsebinska izpeljava vprašanja iz v prvem delu navedenega ključnega podatka pojavlja zveza »pa me zanima«, »(pa mi) povejte«:

Gospa Plemenitaš, *mm* knjiga je izšla pri Literarnem društvu Šentjur, **pa me zanima to**: *mm* naslov, Kos pregovorijo ptice, kako ste prišli do tega naslova?

Novopečena direktorica (.) Muzeja novejšje zgodovine ste. **Povejte**, stee se že navadili direktorskega stolčka?

Izrazito pogosta in prisotna v vseh treh programih je raba skladijskih protivnih zgradb, izpeljanih s »pa vendarle«. Značilnost je toliko bolj pomenljiva, ker se je v celotnem gradivu z *Radia Slovenija* pojavil le en tovrsten zgled:

Čeprav morda niste najbolj poklicani za to, pa vendarle: kako vi vidite prihodnost v Muri?

Pa vendarle, ni realno pričakovati ohranitev vseh delovnih mest?

Sledili boste torej tem ciljem, delu vašega predhodnika. **Pa vendarle**, katere bodo tiste glavne prioritete, ki si jih boste nekako (.) zadali?

Verjetno je še (.) prezgodaj, **pa vendarle**: ste razmišljali kdaj, da bi (.) morda nekoč izdali spomine z morda tistimi (.) najlepšimi dogodki

Prepričana sem, da je resnično veliko zanimanje za ta (.) koncert, **pa vendarle**, je še kaj prostih vstopnic?

Več je v tem delu gradiva tudi zgledov **hiperkorigiranja**, ki po Labovu (v Skubic 2005: 143) ni le narobe naučena (pretirano posplošena) raba jezikovnega pravila, temveč se z njim označuje tudi fenomen, ko govorci z nižjim statusom »prehitijo« skupino z najvišjim statusom v težnji po rabi oblik, ki so po njihovem prepričanju primernejše za formalno sporočanje, torej »prestižnejše«:

[Izpustiva Kranjsko noč, **kateri** se bova posvetila v tretjem delu.]

/.../ proizvajalci teh domačih dobrot bi morali biti, v **kolikor** bi se hoteli obdržati na trgu, pripravljeni biti sprejet nek kompromis?

Sicer pa (.), gospa Ružica, (.) včasih je veljalo pravilo, da (.) cvetje prejemamo in podarjamo samo (.) ženskam, ženskim predstavnicam. **Danes temu ni čisto več tako.**

Večje nadziranje govora je razvidno tudi pri rabi dolgega oziroma kratkega **nedoločnika**, ki naj bi bil po Toporišičevi in tudi Urbančičevi katalogizaciji značilnosti knjižnopogovornega jezika oz. knjižne govorice eden od najznačilnejših indeksov nezbornega govora. Štetje enih in drugih oblik v gradivu z *Radia Slovenija* je pokazalo, da je dolgi nedoločnik ravno enkrat pogostejši kot kratki, medtem ko je slika pri gradivu z regionalnih programov bistveno drugačna: kratkih oblik je bilo uporabljenih le 10, dolgih pa 59, torej skoraj šestkrat več.

Manj je v gradivu tudi **diskurznihi označevalci**, ki so med drugim (zlasti *no* in *ne*, *a ne*) lahko znak odzivanja na sogovorčeve replike; opazna je tudi manjša raznolikost, saj je zgledov za *ne vem*, *zdaj* in *ja* zanemarljivo malo (1, 7 oziroma 9). Največ je rabe *e*, *ee*, *em*, ki pa je tudi tu pogosto vezana na posamezne novinarje, pri nekaterih pa tako rekoč odsotna. Po pogostnosti jim sledijo *no* (38), *mhm* (33) in *ne*, *a ne* (20). Tudi (ne)raba diskurznihi označevalcev kaže na večje nadziranje govora in izločanje tistih prvin, ki spontano tvorjeni govor delajo najbolj drugačen od branega. Sem sodijo še **besedilni aktualizatorji**, ki jih je v gradivu zelo malo: *ta* 7, *nek(i)* 5, *tisti* 4, *(en) tak(le)* 3, *en* 1.

8.2.2 Nadregionalni *Radio Ognjišče*

Pri *Radiu Ognjišče*, ki s svojimi frekvencami pokriva znaten del slovenskega ozemlja, je mogoče gradivo razen na intervjuje in pogovore razdeliti tudi na oddaje, ki so namenjene »povprečnemu poslušalcu«, in tiste, ki so namenjene posameznim skupinam poslušalcev. To je po eni strani v skladu s samoopredelitvijo tega, kdo so poslušalci *Radia Ognjišče* (gl. 6.2.4), po drugi strani pa zelo podobno shemi, ki se je izrisala ob analizi jezikovnih izbir v gradivu s programov *Radia Slovenija*. Tudi tam je bilo mogoče – zlasti pri pogovorih – izločiti oddaje, namenjene širokemu krogu poslušalcev, in take z zamejenim občinstvom. Razlike med obema medijema pa vseeno obstajajo in se kažejo v stopnji (jezikovnega) prilagajanja posameznim občinstvom, kot tudi v tem, kakšno pojmovanje kultiviranosti izražanja je mogoče zaznati skozi jezikovne izbire novinarjev.

Jezikovni nazor, že skoraj jezikovno politiko medija dobro odslikava naslednji citat najprepoznavnejšega glasu *Radia Ognjišče* v oddaji *Juretov večer* 29. 7. 2008:

Spoštovane poslušalke, cenjeni poslušalci, znova lepo pozdravljeni ob valovih *Radia Ognjišče*, **valovih, ki radi prinašajo, mislimo in trudimo se vsaj zanjo, lepo besedo /.../.**

Ob analizi gradiva se je pokazalo, da kategorija »lepe besede« glede na žanre in zlasti ciljna občinstva sicer ni enotna, mogoče pa je opredeliti njene temeljne značilnosti in njene meje, ki so primerjalno z javnim medijem precej drugačne.

8.2.2.1 Oddaje za krog »povprečnih poslušalcev«

Če izhajamo iz opredelitve, objavljene na spletni strani medija, je povprečni poslušalec *Radia Ognjišče* srednje izobražen prebivalec iz predmestnega ali podeželskega okolja, ki so mu blizu tradicionalne in verske vrednote. Čeprav je »tradicionalnost« težko enoznačno povezati z jezikom, pa jezikovne izbire na vseh analiziranih ravneh vendarle kažejo na nekatere značilnosti, ki se v laičnih opredelitvah navadno povezujejo s tem pojmom, pa tudi s težko oprijemljivim nejezikoslovnim konceptom »lepe besede«.

Na glasovno-naglasni in oblikoslovni ravni tako novinarji razen v res redkih primerih sledijo knjižni izreki oziroma uporabljajo le knjižne oblike. To velja tako za intervjuje

kot za pogovore, saj se v njih razen dveh reduciranih slovničnih besed (*sej, zdej*) – od teh je bila ena izgovorjena v delu, ko je novinarka gostu segla v besedo, torej v očitni naglici in tudi manjši zadregi – ni bilo niti ene neknjižne prvine.

Težnja po doseganju čim bolj kultiviranega izražanja je zelo izrazito razvidna tudi na ravni leksike. Za razliko od regionalnih programov pa tu ne gre toliko za manjšo kreativnost ali ukalupljenosti izražanja, temveč za drugačne vrste omejevanje, oziroma boljše, zamejevanje izražanja. Zelo očitna je namreč perspektiva izbiranja izrazov, ki je tesno povezana s profilom povprečnega naslovnika. V oddaji *Naš gost* 23. 8. 2008 je Ljubljana npr. označena kot *to veliko mesto*; novinarki so *nadvse ljubi ti idilični gorenjski kraji*; uporabi tudi izraz *naše ljudstvo*, ki danes gotovo nima več nevtralne konotacije, kot mu jo *SSKJ* pripisuje s splošnim pomenom 'skupnost pripadnikov neke države', temveč je razumljen bodisi kot časovno zaznamovano poimenovanje za 'ljudi' ali pa – bolj verjetno – poimenovanje za 'preproste, manj izobražene sloje prebivalstva'; podobno učinkuje tudi zveza *ukaželjna množica našega naroda*.

Razumljivo je, da v ris takšnih izbir ne sodi izrazita raba aktualizmov ali intelektualizmov – v enem od intervjujev (*Aktualni pogovori* 22. 1. 2008) se novinar dlje časa celo izmika rabi takrat že širše sprejetega izraza »unija« in raje govori zgolj o *predsedovanju* (brez predmetnega dopolnila »Evropski uniji«), enkrat pa uporabi izraz *povezava*, ki se je poleg »zveze« v rabi nekaj časa ponujal kot ustrežnejši, »domači« izraz za unijo. V gradivu na splošno prevladuje nezaznamovana leksika, od skupin izrazja, ki sem jih v 7. poglavju kot tipične prepoznala za intervjuje na *Radiu Slovenija*, pa se občasno pojavljajo le še publicizmi, kot so *svež veter, prag politične kulture, podpihovati strasti, korak do rešitve problema, dotakniti se nečesa, vnesti žarek sonca v življenje nekoga, vir znanja*. Zelo malo je tudi rabe diskurznihih označevalcev: razen občasnih *e, ee, em* ter le trikrat rabljenega *no* in enkrat rabljenega *mhm* jih v tem delu gradiva ni zaslediti. Enako velja za besedilne aktualizatorje.

Intervjuji in pogovori na do sedaj obravnavanih ravneh torej kažejo enotno podobo. Še največ razlik je na skladijski ravni, kar je glede na osnovno razliko med žanroma – več priprave pri intervjujih, več sprotnega odzivanja na govor gosta pri pogovorih – tudi razumljivo.

Pri intervjujih je relativno malo popravljanj, vprašanja so skladenjsko in vsebinsko zaokrožena:

Gospod Lojze Peterle, ali menite, da se bo to vračanje v preteklost, u polpreteklo zgodovino, tudi spuščanje pod prag politične kulture, nadaljevalo letos jeseni (.) na prihodnjih državnozborskih volitvah?

Poslušalec mora le redko inferirati manjkajoče informacije ali sam korigirati slovnično neustrezne izpeljave; pri pogovorih je tega v skladu z žanrskimi pričakovanju nekaj več, čeprav je tudi tu očitno novinarjevo prizadevanje za kar čim doslednejšo skladenjsko izpeljavo replik:

Pater Miha Drevenšek, torej bi *ee* če vas prav razumem, lahko rekli, da to, kar si zde prizadeva Odingo, namreč da bi prišlo (.) *e* do vlade narodne enotnosti, ki bi v treh mesecih nekako (.) *e* vzpostavila neko stanje, ki bi privedlo do novih volitev, *e* in zahteva, da (.) za to vlado, oziroma za to, da bodo nove volitve, garantira mednarodna skupnost, en tak pameten korak (.) za rešitev tega problema?

Za vse novinarje je na ravni stavčne fonetike značilen umirjen, večinoma enakomeren tempo govora. Pri premorih, rabi različnih intonacijskih potekov in registra se ugotovitve za ta del gradiva ne razlikujejo od ugotovitev, predstavljenih v 7. poglavju. Prav tako tudi poudarjanje ni podvrženo načelom t. i. logičnega poudarjanja, značilnega za branje, kar vse skupaj govoru novinarjev – kljub kar največjemu trudu po približevanju načelom zbornega (branega) govora na zgoraj obravnavanih ravneh – vseeno daje vtis sprotnosti, če že ne popolne spontanosti govora, npr.:

Preden *e* <se lotiva **še** druge bolezni>, ki jo prenašajo **klopi**, *e* naj povabim, >nimamo prav dosti časa več, poslušalke, poslušalce<, **če** imajo kakšno svoje vprašanje *e* v povezavi s to temo, z vprašanjem klopov in bolezni, ki jih prenašajo, **da** nas pokličejo na nič ena petsto dvanajst deset nič nič, **in** profesor doktor Franc Strle **bo** seveda pripravljen odgovoriti→. **D**ruge bolezni, ki pa je **manj** pogosta, pa je klopni meningoenci-encefalitis, ki *e* **pravzaprav** (..) ga **ne** zdravimo.

8.2.2.2 Oddaje za starostno oziroma interesno zamejena občinstva

Čeprav sta v tem delu gradiva le dve oziroma tri oddaje, pa je izbor bržkone dovolj reprezentativen, da je mogoče nakazati temeljne razlike glede na prvo gradivno skupino.

Prva oddaja je intervju z glasbenim ustvarjalcem, občinstvo je torej v glavnem interesno zamejeno. Glede na to, da gost pripada mlajši generaciji, pa je med poslušalci najbrž več mladih kot starejših. Razlike glede na oddaje, namenjene

povprečnemu profilu poslušalca, se kažejo na vseh ravneh. Na glasovni ravni je precej primerov samoglasniškega upada – podobno kot pri gradivu z *Radia Slovenija* tudi tu prevladujejo slovnične besede: *tko, tud, al, zdej, sej, kej, mamó*. Naglasno in oblikoslovno pa novinar ne odstopa od knjižno predvidenih oblik. Na ravni leksike je pri izbiranju precej manj zamejen kot novinarji pri prvem tipu oddaj, čeprav se poleg prevladujoče nevtralne leksike tu in tam pojavijo tudi izrazi, ki prej sodijo v perspektivo »povprečnega poslušalca«: *mladi rod, (družinske) korenine, imeti kakšen križ več, učiti krivo vero*. Pojavljajo pa se tudi neknjižne pogovorne besede (*super, lušten*), kot tudi besede ekspresivne stilne vrednosti, preneseni pomeni in sobesedilne metafore (*krasno, kramljanje* v pomenu 'pogovor', *zagrabit* v pomenu 'začeti se intenzivno ukvarjati z nečim'; *hvala, ker si prišel na naš radijski konec*). Za razliko od podobnih oddaj na *Radiu Slovenija* pa bi težko govorili o približevanju ekscenim sociolektom; tu in tam novinar uporabi le katerega od izrazov, značilnih za interesno skupino (mladih), ki jih družijo zanimanje za glasbo ali celo ukvarjanje z njo: *muzika, popredalčkati* (glasbo), *highlights /hajlajts/*.

Večja sproščenost je razvidna tudi iz rabe raznolikih diskurzivnih označevalcev (poleg redko rabljenega *e* še *mm, mhm, no, ja, ne* in *ne vem*) in tudi iz rabe besedilnega aktualizatorja (*en*) *tak*, ki je značilen zlasti za zasebne spontane dvogovore. Bolj spontano deluje tudi skladnja novinarjevih replik, ki vsebujejo več popravljanj in nedokončanih zgradb, pa tudi na stavčnofonetični ravni se z rabo in odsotnostjo premorov, menjavanjem tempa govora in intonacijskimi poteki še bolj približuje spontanemu zasebnemu dvogovoru kot novinarji v prvem sklopu oddaj. Dva zgleda:

Takole zveni Luna→. Vsi, ki ste (.) pozorno prisluhnili, ste slišali, da gre pravzaprav za akustične inštrumente→. Za morda **spet** en tak (.) *e precej* speven (.) **džez** al z-. Pa **ni** ni. Po eni plati- (.) **Blaž, kako,** >a bi se tole-< Pa **sej** se tega ne **da** popredalčkat.

No krasno,=taki koncerti (.) **lahkotni**, sproščeni, hkrati pa **tud** s težo so (.) lahko (.) **dober** vir, (.) da se >človek nad nečim navduši *ne* in to bi pravzaprav **želeli**<→. **Mi** vas bomo zdejle **še** enkrat vprašali, če vam je Bach na (.) takle način **všeč**.

Druga oddaja že z naslovom *Dijaška* ne pušča dvoma o tem, komu je namenjena. Po profilu poslušalstva bi jo torej lahko neposredno primerjali z oddajo *Gymnasium*, pa tudi z oddajo *Sence adolescence* na programu *Slovenija 1* oziroma *Valu 202*. Tudi tu se novinarka poslušalstvu (posredno, prek pogovarjanja z gosti) poskuša približati z izbiro jezikovnih sredstev, značilnih za njihov govorni idiom oziroma sociolekt,

vključno s tipičnimi diskurzivnimi označevalci (*e*, *no*, *ne*). Podobno kot pri zgoraj opisani oddaji pa je tudi tu jezikovnih sredstev, tipičnih za ciljno občinstvo, manj. Za razliko od oddaj na nacionalnih programih denimo ni mogoče zaslediti slengovskih izrazov, od neknižnih pogovornih se pojavita le *punca* in *lopiniti*. Največ približanja govoric gostov je na ravni glasovne podobe, kjer novinarka izbira enake osrednjeslovenske reducirane oblike kot njeni sogovorci: *tud*, *verjetan*, *blo*, *mata*, *sej*, *zmuzne*.

Ker gre za žanr pogovora, so novinarkine replike v večji meri odzivanje na to, kar povedo sogovorci. To pomeni večjo spontanost pri tvorjenju govora, ki se tudi tu kaže bolj na ravni skladnje in stavčnofonetičnih prvin kot na glasovno-naglasni, oblikoslovni ali leksikalni ravni, npr.:

Mhm. Zakaj je, če je, recimo danes težko izbrati tistega pravega↓? Morda zato, ker smo napadeni >na nek način tudi z neko idealno podobo, ki je konec koncev v resničnem življenju ni, prek medijev, prek reklam, prek vsega tega, sej< (.) pa te stvari sami najbolj poznate. (.)>Se vam zdi, da iščemo nek ideal, ki sploh ne obstaja,< ker so nas pač ne vem na to (.) opozarjali določeni iz družbe, ki seveda manipulirajo na ta način z nami→? Kaj bi rekli o tem↓?

Od opisanih oddaj pa močno odstopa *Doživetja narave 1. 2. 2008*. Govorec, ki v njej na prvi pogled nastopa v vlogi novinarja, svojega idioma ne prilagaja niti žanru, niti mediju, niti občinstvu (poslušalcem, ki jih zanima astronomija), temveč v pogovoru z gostom zelo očitno uporablja svoj zasebni sociolekt (urbanega) obrobja:

In e zdej je vprašanje e tudi tole: zakaj je to lih e marca↑, zakaj ne bi blo to recimo aprila ne (.) al pa polet↑? HHH

e Zdej k sva že pri (.) e samem maratonu, nas pa zanima, seveda naše poslušalce pa tud a ne, a lahko pridemo, pridejo dol samo firbec past↓, kokr rečemo?

Da je vloga izpraševalca v tej oddaji le navidezno novinarska, pokaže podrobnejše poslušanje posnetka, v katerem se na začetku in na koncu, občasno pa tudi vmes, oglašča urednik oddaje, kultiviran govorec, ki deluje v vlogi moderatorja, a hkrati voditelju oddaje odvzema težo – tudi jezikovno – ki bi jo imel kot »pravi« novinar. Ker oddaja v tem smislu ni reprezentativna, je v podrobnejšo analizo nisem vključila.

8.3 Jezikovne značilnosti gradiva s komercialnih radijskih programov: *Radio Aktual* in *Radio Hit*

Coupland navaja, da sta najproduktivnejši dimenziji, v katerih presojava jezikovne različice in njihove govorce, prestiž/status in družbena privlačnost/všečnost (2007: 95). Čeprav obeh kategorij ne moremo povsem ločiti, pa ena od njiju navadno prevladuje.

Za gradivo z do sedaj obravnavanih radijskih programov lahko rečem, da pri jezikovnih izbirah prevladuje merilo prestiža oziroma statusa; izjema so oddaje, namenjene zamejenemu občinstvu, kjer je pomemben dejavnik tudi približevanje govornemu idiomu poslušalcev (ki pa ne prevlada, ampak ga novinarji upoštevajo tako v odvisnosti od žanra kot v odvisnosti od vrste medija). Za gradivo s komercialnih programov pa ugotavljam, da je pri jezikovnih izbirah v ozadju vedno merilo všečnosti in družbene privlačnosti jezikovnih izbir. Vendar poleg tega očitno obstaja še en dejavnik ali več sovplivajočih dejavnikov, ki govor novinarjev občasno preusmerijo od govora, ki je kar najbolj blizu (obrobnemu) sociolektu občinstva, k bolj nadziranemu, tudi bolj kultiviranemu govoru.

V skladu s tem lahko gradivo z *Radio Aktual* in *Radio Hit* razdelim na pogovore, pri katerih novinarji v vseh replikah kažejo enake, lahko bi rekli stalne značilnosti jezikovnih izbir, in na pogovore, ki občasno dobijo značilnosti intervjuja in kjer se tudi jezikovne izbire ob teh obratih spremenijo in oddaljijo od poslušalcem všečnega imitiranja njihovega zasebnega sociolekta. V žanr intervju sem uvrstila le eno oddajo (gl. 8.3.3); za komercialne programe je nenavadna oziroma redka že vključitev stalne oddaje ali rubrike s pogovori v programsko shemo (razen na *Radio Aktual* in *Radio Hit* je nisem zasledila na nobenem drugem programu z vrha lestvice poslušanosti).

8.3.1 Pogovori

Značilno za pogovore z obeh programov je, da se novinarji v svojih jezikovnih izbirah na vseh ravneh ves čas približujejo jezikovnim značilnostim sociolekta (pokrajinskega oziroma narečnih govorov) občinstva. To je v obeh primerih podobno, saj oba

programa prvenstveno pokrивata osrednjo Slovenijo (gl. 6.3). V gradivu sta zajeta dva pogovora: oddaja *Moja generacija* 27. 8. 2008 (prvi zgled) na *Radiu Aktual* in oddaja *Na obisku* 28. 8. 2008 (drugi zgled) na *Radiu Hit*:

Jooj.=To je **Moja** generacija, tista oddaja, ki ima **tko** lep džingl, in **dons** ga lahko slišmo u živo,
Nuška e↑?
/.../
Nuška Drašček in *e* njena prijateljica **Janja** za nocoj (.) <za nas izbirata **glasbo**>→. In **sedaj**, dotaknimo se **še** enega pomembnega (.) **momenta** *e* za časa vajinega odraščanja. To je bil **film** **Top Gan** /Gun/, sredi osemdesetih, mislim, da devetnajsto šestinosemdeset. *emm* Zdaj sicer fantje bodo rekli, da najboljši del v filmu so bila sončna očala, ki so takrat tudi preplavila stojnice s šverc **robo**→. Ampak **katera** je bila večja frajerka- **katere** so bile večje frajerke v tistih časih – tiste, ki so imele **topganke**, ali celo **fanta** s topgankami↓?

em Lej (..) *e* prej ko si **prhajou** ne, moram mal zaku- zakulisja povedat, si bil **zgoden** pa si rekel joj, sej moram še neki it *e* za- za **jest** iskot. A **ti**- mislim **dec** si tak, kot da bi te od **skale** odvalila, a tak **dec velik** poje?
(gost odgovori)
No ampak recimo kaj- **kaj** ti fruškaš?

Iz odlomkov je opazno, da novinarka v prvem nekoliko bolj nadzira svoj govor kot novinar v drugem. Vendar bi to lahko prej pripisali dejstvu, da gre za novinarko, ki sicer že dolga leta snema televizijske oddaje za nacionalni medij, kot pa morebitnim razlikam med medijema ali pa razlikam v občinstvu – sploh ker v naslednji skupini med obema ni bistvenih razlik.

8.3.2 Pogovori z intervjujskimi primesmi

Ta skupina oddaj je zanimiva predvsem zato, ker je v celotnem gradivu edinstvena. Žanrsko gre namreč za pogovor, ki tvori okvir, znotraj katerega novinar nato občasno uvršča vprašanja, pri katerih jezikovne izbire kažejo na to, da gre za odmik od okvirnega žanra. Ločnico med obojim novinarji pogosto tudi verbalizirajo, napovejo prehod:

Dobro. Nekej taktov **glasbe**, potem pa začnemo (.) precej bolj **resno**, *e* seveda s **tistimi** temami, ki smo jih **izbrali**, takole bom rekla, pa **res** čisto predvoliLno.

Dobro,=privoščiva si glasbeni **predah**, potem pa še en delček **pogovora**, bom rekla, **še** malo bolj na (.) osebni ravni, **prav** tega bančnega poslovanja.

Prav tako so se na obeh medijih pojavljali orisi splošnega tona, v katerem bo potekal pogovor ali del pogovora:

Zdej *e* (.) **tole** bo en tak mau bəl sproščen klepet, ne tko, kot *e* ste navajeni (.) na **večjih** medijih→.

Začeli bomo malo bolj sproščujoče *ne*. Mm rekla mogoče tudi malo bolj nagajivo, *e* mogoče pa **tud** zlobno *ne*, boste vi potem presodili→.

Razliko med obema »modusoma« jezikovnih izbir naj nakažem z dvema izsekoma iz iste oddaje:

e **Mal** smo pogledali, kaj počnete tudi v prostem času, pa smo rekli, sej bi skorajda lahko en ansambel iz vas sestavili, sam gospod Peče nam je narobe hodu↑, *e* ker nič ne piše, da bi **kej** igrali kakšen instrument.

Ampak gospod Virant↓, leta dva tisoč petindvajset bo toliko zaposlenih kot upokoјencev. Se pravi, da bi **vsak**, glede na soc- sistem, ki ga **imamo**, moral praktično odvajati za eno pokojnino.=To ni **realno**.

Kljub temu, da sem tu obravnavano gradivo označila kot »pogovore z intervjujskimi primesmi«, pa je to poimenovanje le zasilno in pogojeno predvsem z ugotovitvami iz 7. in z začetka 8. poglavja, da namreč v pogovorih jezikovne izbire že na splošno kažejo večji odmik od knjižnojezikovnih vzorcev kot jezikovne izbire v intervjujih. Temeljna značilnost intervjujev – bolj poglobljena priprava, večja usmerjevalnost vprašanj – namreč tu očitno ni odločilna. V 8.3.1 navedena replika, v kateri novinarka sprašuje o »topgankah«, je od nje bržkone zahtevala ravno toliko priprave kot zadnja navedena replika. Prav tako bi tudi spodnji vprašanja, zastavljena Primožu Kozmusu v oddaji *Na obisku* 28. 8. 2008, novinar lahko oblikoval bolj »intervjujsko« in z drugačnimi jezikovnimi izbirami na vseh ravneh:

e Ko govorimo ravno o tej mreži, kako pa, (...) sej vem, vi to trenirate, tehnika. ampak ka- kako veš, kdaj morš tega hudiča spustiti z- z rok, da ne bo v mrežo poletu↓?

Ej **zakaj** se- **zakaj** se temu- (...) tej (...) metalni napravi, če lahko tko rečem, **sploh** reče kladivo↓? Sej to je vendar **kugla** na eni štangi.

Razlaga, ki se zdi precej verjetna, vendar bi jo bilo treba preveriti na obsežnejšem gradivu, je, da jezikovne izbire zamejuje oziroma usmerja tudi tematika. Tako kot poskus znanstvenega besedila, pisan v pogovornem jeziku, ostaja le eksperiment, je tudi v dvogovornih novinarskih žanrih določene teme očitno težko ubesediti z jezikovnimi sredstvi, ki zanje niso značilna, čeprav tovrstna težnja v gradivu iz te skupine ves čas obstaja. Pomenljiv je naslednji zgled, v katerem novinar vprašanje, zastavljeno z nevtralno leksiko, še enkrat ubesedi s frazemom, ki vsebuje pogovorne prvine tako na leksikalni kot na glasovni ravni:

No pri tujih strokovnjakih sm hotu pa še to vprašati: a takšno svetovanje veliko stane, **more met** **stranka debou tošal** za- (...) za najem tujih strokovnjakov?

Nekoliko težje je razložiti, zakaj se v »intervjujskih« delih pogovora novinarji tudi na glasovni ravni oddaljujejo od siceršnjih izbir in uporabljajo denimo manj reduciranih oblik in manj oblikoslovnih posebnosti. Možno je, da eno omejevanje (tj. na leksikalni ravni) sproži drugo. Vsekakor pa nad željo po komunikacijski vsečnosti/privlačnosti za vsako ceno v teh delih oddaj očitno prevlada potreba po komunikacijski učinkovitosti, ki je pri družbeno pomembnih tematikah – kot kaže – povezana z drugačnimi jezikovnimi izbirami kot pri zabavnih temah.

8.3.3 Intervju

V gradivu s komercialnih programov sem le en posnetek označila kot intervju, in sicer oddajo *Na sredi z Majdo Juvan 24. 9. 2008 (Radio Aktual)*. Tudi tu so v primerjavi z intervjuji na *Radiu Slovenija* zelo opazni govorno približevanje občinstvu in namerni odmiki od kultiviranih sociolektov, zlasti na glasovni ravni. Vendar se novinarkine jezikovne izbire hkrati razlikujejo od tistih, ki jih uporablja v pogovorih oziroma tistih njihovih delih, ki vsebujejo »lahkotnejše« teme (npr. prvi del pogovorov v oddajah *Na sredi z Majdo Juvan 27. 8. 2008* oziroma *1. 10. 2008*). Za zgled navajam eno od novinarkinih replik z opaznimi reduciranimi oblikami, ki pa so tudi edini znak namernega prilagajanja občinstvu:

<p><i>e</i> Kdo-, do kdaj bo pravzaprav <i>e</i> (.) se Desus krepil <i>ne</i>? To je dejansko neka zanimiva situacija, če jo gledamo z našega, m rekla, nacionalnega zornega kota, konc koncev, ne samo nam, kii še delamo in smo plačniki <i>ne</i> vseh mogočih sevada proračunov in računov, e tudi vsem, ki mammo otroke pa imamo, ne vem, koga za sabo, ne more bit v interesu, da bi upokojeniška stranka <i>ne</i> pravzaprav se še kar krepila in krepila vpliv in <i>e</i> njen interes bil samo pokojnine.</p>

Seveda pa je na podlagi le enega posnetka težko govoriti o čemerkoli drugem kot zgolj domnevah; ker sem imela gradiva s komercialnih programov na splošno precej manj kot gradiva z drugih programov, bi bilo treba tu zapisane ugotovitve dopolniti še z analizami morebitnih tovrstnih oddaj z drugih, četudi manj poslušanih komercialnih programov.

8.4 Jezikovne značilnosti gradiva z alternativnega radijskega programa: *Radio Študent*

V Tabeli 1 je alternativni radijski program opredeljen kot medij, ki daje močan poudarek vsebinam in zlasti oblikam, ki jih v drugih medijih ni. Ob analizi jezikovnih izbir novinarjev se je pokazalo, da je vsaj *Radio Študent* specifičen tudi zato, ker novinarji svoj govor v dvogovornih žanrih zelo očitno **personalizirajo**, kar je tudi skorajda edina skupna poteza celotnega gradiva.

Coupland (2007: 172) piše, da vedno več novih medijskih oblik (ki jih je tudi številčno vse več) postavlja »navadne« ljudi v nove in nove vloge, v katerih se zdi vernakularizacija govora prikladna bližnjica za vzpostavljanje (medijske) osebnosti. Kljub temu, da so pogovorne različice prek množičnih medijev vedno bolj prisotne v javnem komuniciranju, pa zaradi širokega razpona in raznolikosti naj ne bi ponujale modela za splošne jezikovne spremembe. Bolj kot potencialni vpliv na jezikovni razvoj je po avtorjevem mnenju pomembno to, kako mediji na nove načine kontekstualizirajo te pogovorne različice.

V gradivu z *Radio Študent* je vsakdanja pogovornost kontekstualizirana kot svobodna in legitimna izbira suverenega posameznika, ki nastopa v vlogi novinarja. Občasno je zasebni sociolekt posameznika le podlaga, ki jo novinar nato dopolnjuje še z drugimi značilnostmi (gl. spodaj), lahko pa je to edino sredstvo za doseganje personalizacije, zlasti v žanru pogovor, npr.:

Aha, **kaj** pa lahko recimo tko pričakujemo, **kakšen** slOg (.) boš uporabuu→?

>Mhm,=ampak u **bistvu**< vseen je nekak **zIO** spektakularno vse skupi.

Prej si že <neki govoru>, *em* da se ma **namen** dogajat zdej še pač **naprej**.

Pa se ti **zdi**, da je tud **ta** prepad med temi študenti na akademiji (.) pa med (.) pač **temi** (.) elektronskimi vsebinami→?

V prvih dveh zgledih gre za novinarko, ki v govor na glasovni ravni vnaša primorske prvine, govor drugega novinarja je v osnovi osrednjeslovenski. Na splošno bi lahko rekla, da se novinarji refleksov svojih izvornih govorov (narečij) ne trudijo skrivati; nasprotno, ti so sestavni del govora, s kakršnim se kot posamezniki vzpostavljajo skozi medij.

Poleg prvin prvotnega (zemljepisnega) sociolekta pa se lahko kot sredstvo personalizacije pojavljajo tudi prvine ekscesnega sociolekta neke interesne skupine. V oddaji *Intervju RŠ 25. 10. 2008* se novinar kot kompetenten sogovorec in kot suveren pripadnik skupine poznavalcev (sodobne) glasbe vzpostavlja zlasti z rabo ekscesnega sociolekta, ki na glasovno-naglasni ravni temelji v sociolektu urbane osrednje Slovenije, na leksikalni ravni pa ga opredeljuje specializirano izrazje, npr.:

Pa me **zanima**, (.) zdej **reku** si, da s to (.) pač bolj v sklopu tega **alternativnega** dela festivala vas povab^l. =A pa vas **razumejo** tud kot (.) ustvarjalce v **pop miljeju**↓?

Poleg *pop miljeja* novinar uporablja še izraze, kot so *pop napevi*, *plošček* (za CD), *etablirane prakse*, *one time event* (ki ga izgovori citatno), *download /daunloud/*, *klasični nosilci* (zvoka).

Naslednja značilnost, ki je na jezikovne izbire vezana le deloma, pa personalizacijo omogoča z novinarjevim občasnim vstopanjem v dvogovor v vlogi poznavalca. Novinarji pri tem tipu personalizacije obvladovanje tematike (in lastno izoblikovano mnenje o njej) izkazujejo tudi prek poznavanja leksike, zlasti z izrazito rabo intelektualizmov:

Mogoče bi vas tle *e dodatno* vprašal, aa je mogoče prednost človekovih pravic **ravno** to, da so **dogovorne**↓? Daa- da se proba **pravo** pač sporazumet o človekovih pravicah *e* na **ravni** dialoga in to ni nek **aprioren** pojem, ki bi *e* obstajal *ee* na ravni **religije** oziroma **kakršnekoli transcendence**↓?

U **koncertnem** kontekstu je klasična glasba pač prepuščena interpretaciji posameznega **glasbenika**, zdej t- če pač igra po notnem **zapisu**. Zdej me pa zanima- mislim ta **subjektivni** interpretativni moment je verjetno **prisoten**. Zdej me pa zanima, vi ste **to** prepuščili računalnikom↓?

Kako gledate (.) **vedno** to bi-, zdej gremo počasi proti **koncu**, **zadnje** čase so tudi **pretenzije**, da bi mogli met (.) **domovinsko** vzgojo bolj **prisotno**↑ v **šolah**↑, v izobraževalnem sistemu in tako naprej→. Pa mislim, **vidte** to- v tem nek zastarel koncept (.) oziroma neko reformo **pripadnosti**↑, ker vemo da recimo ta klasična domovinska vzgoja je- je iz današnjega vidika **anahronistična**.

Obrobni in ekscesni sociolekti pa niso edina podlaga za govor novinarjev na Radiu Študent. V svojih jezikovnih izbirah se lahko približujejo tudi kultiviranim sociolektom. Tovrstna pozicija se denimo kaže v oddaji *RKHV intervju 29. 4. 2009*, kjer je sicer mogoče zaznati občasne štajerske glasovno-naglasne prvine, na splošno pa se novinar trudi svoj govor oblikovati v skladu z značilnostmi, ki so bile kot jedrne za intervjuje opredeljene v 7. poglavju; npr.:

Kako -ko ti kot **pisatelj ee** dojemaš **odnos** v bistvu nekega >**širšega**, če lahko tako rečem<, tE *e* slovenskega literarnega prostora (.) **do** gejevske in lezbične literature? **Ali** je obravnavana enakovredno ali se tudi na področju recimo **kulturne** politike *eem* (.) pojavljajo določene **diskriminatorne** prakse↓?

Za *Radio Študent* se torej vsaj na podlagi analiziranega gradiva kaže pluralnost pristopov k jezikovnim izbiram, ki je gotovo povezana s temeljnimi značilnostmi alternativnih medijev (uveljavljanje novih, drugačnih oblik in vsebin, ki jih v drugih medijih ni) in s programskimi smernicami programa, navedenimi že v 6.4. Vendar pa tudi za ta program – tako kot za vse v tem poglavju obravnavane tipe programov – velja, da bi bilo treba ugotovitve preveriti in dopolniti na obsežnejšem gradivu.

9 Sklepi h gradivni analizi in zaključek

Ob koncu gradivne analize se zdi smiselno povzeti nekatere ključne ugotovitve, ki ponujajo odgovor na raziskovalno vprašanje, zastavljeno v pogl. 1.6, in hkrati po obravnavanih ravneh predstaviti tiste značilnosti, ki so se v gradivu pokazale bodisi kot skupne ali kot razlikovalne.

9.1 Ključne ugotovitve

1. Enoumne in premočrtne povezave med stilnim tipom (tj. ponavljajočimi se in prepoznavnimi jezikovnimi izbirami na vseh obravnavanih ravneh) in novinarskim žanrom ni mogoče vzpostaviti. Prav tako se kot možni dejavnik znotraj žanrskega opredeljevanja transkribiranega gradiva ni pojavil tip intervjuja oz. pogovora (informativni, osebnostni, mnenjski). Tudi teze, da kadar žanr ni prevladujoči dejavnik, na oblikovanje (drugačnega) stilnega tipa vpliva profil ciljnega občinstva (predvideno približevanje sociolektu poslušalstva), ni bilo mogoče v celoti potrditi.

V resnici se zdi, da se stilni tipi oblikujejo ob hkratnem delovanju več dejavnikov, od katerih je eden – največkrat je to res žanr ali občinstvo – navadno izrazitejši.

2. Kljub temu, da se razlike med stilnimi tipi torej ne oblikujejo izključno ali prvenstveno na osi intervju – pogovor, pa vsaj v delu gradiva razlika v žanrih pogojuje tudi razlike v jezikovnih izbirah (*Radio Slovenija, Radio Ognjišče, Murski val, Radio Kranj*).

Ob tem je treba tudi poudariti, da razlike med analiziranimi žanroma na omenjenih programih niso absolutne, temveč jih je treba gledati relativno, glede na tip medija (in posredno njegovega občinstva): čeprav npr. tako na *Radiu Ognjišče* kot na *Radiu Kranj* obstajajo razlike med intervjujem in pogovorom, pa ne moremo govoriti o enakih stilnih tipih pri intervjujih oziroma pogovorih na enem in drugem mediju.

Tu v proces oblikovanja stilnih tipov očitno vstopa drug dejavnik, občinstvo. Kot odločilno se je pri občinstvu še pokazalo, ali je novinarski prispevek namenjen širšemu krogu občinstva nekega medija ali pa je namenjen starostno oziroma interesno zamejenim skupinam poslušalcev.

3. V gradivu je bilo mogoče prepoznati tudi odstopanja od zgoraj opisanega prevladujočega mehanizma oblikovanja stilnih tipov.

Na *Štajerskem valu* denimo ni bilo mogoče razpoznati bistvenih razlik med intervjuji in pogovori, kar je predvidoma vpliv večjega samonadziranja pri jezikovnih izbirah kot pri drugih regionalnih programih (čeprav je pojav opazen tudi tam). Odstopanja nastajajo tudi zaradi razlike v temeljnih principih, ki novinarje vodijo pri jezikovnih izbirah.

Za javni servis in zasebne neprofitne programe je mogoče ugotoviti, da jih prevladujoče vodi merilo prestiža oziroma statusa, ki pa ni odločilen dejavnik pri nastajanju stilnih tipov. Drugače je pri komercialnih programih, kjer se zdi prevladujoče merilo všečnosti in družbene privlačnosti jezikovnih izbir. Vendar tudi to ni edino niti odločilno, saj znotraj posameznih žanrov prihaja do opaznih nihanj. Teh ni bilo mogoče povezati niti z žanrom (saj se dogajajo znotraj žanra pogovor) niti z občinstvom (ki je ves čas enako), temveč s tematiko (družbeno relevantne teme proti zabavnim vsebinam), kar odpira nove poti za nadaljnja raziskovanja.

Popolnoma drugačen je tudi princip jezikovnega izbiranja na alternativnem programu. Za gradivo z *Radia Študent* se namreč zdi, da v ospredju ni noben od do sedaj omenjenih dejavnikov, temveč da novinar jezikovne izbire uporablja kot sredstvo personalizacije.

4. Največ razlik med prepoznavnimi stilnimi tipi se vzpostavlja na glasovno-naglasni in leksikalni ravni, manj na ravni skladnje in najmanj na ravni stavčne fonetike.

9.2 Ravnir analize: razlike in stične točke

9.2.1 Glasovno-naglasna in oblikoslovna podoba

1. Gradivo je v grobem mogoče razdeliti na tako, v katerem je eksplicitna norma knjižne slovenščine in njene zborne izreke (ter oblikoslovja) privzeta kot temeljna oblika, h kateri težijo novinarji (in od katere se lahko odstopa le v posameznih, večinoma predvidljivih primerih oziroma okoliščinah); in na gradivo, v katerem se novinarji približujejo glasovnim in oblikoslovnim značilnostim sociolekta ciljnega občinstva (bodisi medija ali oddaje).

2. Poleg ravni leksike je raven glasovno-naglasne in oblikoslovne podobe tista, na kateri se vzpostavljajo največje razlike med intervjuji in pogovori znotraj posameznih (tipov) medijev. Med značilnostmi, ki govor novinarjev oddaljujejo od modela knjižne izreke in knjižnih oblik, pa je nekaj prepoznavnejših (gl. nadaljevanje).

3. Samoglasniški upad je v gradivu na splošno pogostejši pri slovničnih kot pri polnopomenskih besedah; med reduciranimi besedami je tudi več takih, ki so skupne večini slovenskih neknjižnih govorov (in ne le regionalnemu/lokalnemu). Pokazalo se je tudi, da obstajajo ponavljajoče se okoliščine, v oziroma ob katerih nadzorovanost artikulacije (lahko) nekoliko upade.

4. Razmerje med kratkim in dolgim nedoločnikom je lahko signal večjega/manjšega nadziranja govora; v jedrnem delu gradiva (intervjuji na programih *Radia Slovenija*) se je pokazala tudi razlika v rabi glede na nevezane in vezane vloge (v slednjih se pogosteje pojavlja dolgi nedoločnik).

5. Predlog *v* je bil največkrat realiziran v skladu s pravorečnim predpisom, zložnih izgovorov je bilo na splošno malo. Pogostejši je bil izgovor predloga s fonemom /u/, kar predpis dopušča le ob počasnejšem tempu govora. Pokazalo pa se je, da počasnejši tempo ni odločilna okoliščina za izbiro te možnosti; pogosteje se je pojavljal pred ali za glasovno praznim ali glasovnim premorom, torej na mestih, kjer bi manj večči govorci bržkone uporabili *və*.

6. Omahovanje glede kvalitativne premene pri *e* in *o* ni bilo pogosto; nekoliko več ga je bilo na regionalnih programih (zlasti pri tistih, ki pokrivajo narečni prostor, ki premene ne pozna).

7. Pri naglaševanju je težko govoriti o razlikah med posameznimi žanri ali programi; večina razlik (in stopnja odstopanja od modela knjižnega naglaševanja) je vezana bolj na posamezne novinarje. Največ odstopov se je pojavljalo pri glagolih ter deležnikih na -l in -n, pri lastnih imenih (zlasti tujih), nekaj je bilo zgledov hiperkorigiranja, pojavljale so se tudi posamezne prepoznavno narečne (pokrajinske) naglasne oblike.

9.2.2 Leksikalne izbire

1. Na ravni leksikalnih izbir je mogoče reči, da gre večinoma za vešče govorce, ki svoj govor vpenjajo med izražanje, skupno več novinarskim žanrom oziroma značilno za dvogovorne žanre in/ali radio, ter izvorno, kontekstu prilagojeno poigravanje z jezikom in njegovimi pomenskimi možnostmi. V določenih okoliščinah pa se lahko na tej ravni izrazito odraža tudi samonadzorovanje, ki se kaže kot večja ukalupljenost, celo stereotipnost izražanja; ali pa se skozi leksikalne izbire izrisuje profil ciljnega občinstva.

2. V tistih žanrih oziroma pri tistih medijih, ki svoj govor prevladujoče približujejo modelu knjižnega jezika, je prepoznavna težnja po kultiviranju izražanja, kar se med drugim kaže v popolni odsotnosti vulgarizmov, pretehtani in učinkoviti rabi intelektualizmov ter premišljeni rabi neknjižnih prvin, kjer jih dopušča kontekst. Pri oddajah in/ali programih, ki se želijo govorno približati sociolektom posameznih skupin poslušalcev, pa leksika (poleg glasovno-naglasne podobe) odraža ta njihov namen. To še posebej velja za ekscesne sociolekte, ki se primarno vzpostavljajo prek leksikalnih izbir (v drugih značilnostih pa so prekrivni bodisi z obrobnimi ali kultiviranimi sociolekti).

3. Med tipičnimi skupinami leksikalnih sredstev je bilo zelo malo avtomatizmov, precej več publicizmov in še več aktualizirane rabe leksike. Razmerje med zadnjima skupinama ni stalno in se spreminja tako glede na žanr kot glede na ciljno občinstvo

in tip medija; neenotna je tudi raba intelektualizmov. Bogat besedni zaklad ter spretnost rabe frazemov, njihovega prenavljanja in tvorjenja izvirnih metaforičnih izrazov – kadar so vse te prvine prepoznavne – niso v funkciji postavljanja pred gostom oziroma občinstvom. Kot edina izjema se kaže *Radio Študent*, vendar bi bilo treba opažanje potrditi na večjem vzorcu gradiva.

4. S pojmom (samo)nadzora, pa tudi z merilom prestiža oziroma statusa (gl. 9.1, tč. 3) je mogoče povezati pogostnost rabe diskurznihih označevalcev in njihovo raznolikost. Daleč najpogostejši v gradivu je polglasnik različnih dolžin, realiziran tudi kot različno dolg *em* ali *m*, ki pa ga ne uporabljajo vsi novinarji oziroma je pri nekaterih rabljen zgolj izjemoma, pri drugih je pogosto sredstvo glasovnega premora. Pogosta sta tudi *no*, ki ima večinoma proaktivno vlogo (novinar z njim signalizira, da bo sledilo nekaj pomembnega), in *mhm* z izrazito rastočo intonacijo na začetku replike, s katerim novinar sogovorniku signalizira, da je prepoznal mesto menjave vlog. V tistih delih gradiva, kjer je tudi na drugih ravneh opazen večji samonadzor jezikovnih izbir, je redkejši *ne*, *a ne*, s katerim novinar išče strinjanje s povedanim oziroma izraža negotovost glede povedanega, preverja resničnost navedbe. Enako velja za diskurzni označevalec *ja*, ki ima najpogosteje vlogo kazalca temeljnega začetka ali pa izraža strinjanje, pritrdjevanje. Pogostejši v bolj sproščenem (manj nadziranem) govoru so tudi *zdaj* (navadno povezan s časovnostjo, lahko pa tudi izrazito napovedovalen), *ne vem* (sredstvo ohranjanja govorne vloge in hkrati signal oklevanja) in *dobro* (z različicami *okej*, *prav*, *v redu*).

5. Negotovo ali kakorkoli zaznamovano izbiro leksikalnega sredstva lahko spremljajo t. i. metakomentarji. Ti so še pogostejši ob propoziciji, za katero govorec čuti, da mora izraziti določen pridržek glede načina njene ubeseditve oziroma sploh glede izbire vsebine. V tem so jim blizu nekateri členkovni in prislovni izrazi (npr. *pravzaprav*, *v bistvu*, *na nek način*) ki prav tako (lahko) izražajo zadržek, oklevanje glede ustreznosti vsebine ali oblike propozicije in bi jih bilo zanimivo raziskati v okviru samostojne semantične analize govora novinarjev.

9.2.3 Skladenjske značilnosti

1. Pri segmentiranju govora imajo poleg skladenjskih zgradb in eksplicitnih ali implicitnih povezav med njimi odločilno vlogo tudi stavčnofonetične prvine, zlasti poudarki, premori (ali njihova odsotnost) in tonski poteki. Zato so bile nekatere tradicionalno tipične skladenjske pojavnosti (medstave, zapletenejša skladenjsko-pomenska razmerja med povedmi ali njihovimi deli) analizirane šele v povezavi s stavčnofonetičnimi izpeljavami.

2. Nekateri segmenti v gradivu so po skladenjski zgradbi in (brezhibni) izpeljavi zelo blizu tipično pisnim. Predvidevam, da je to odvisno od tega, ali ima tak del govora novinar zapisan ali vsaj dobro oblikovan, pripravljen v opornih točkah (ali pa dobro vnaprej preišljen). Po drugi strani pa medpovedne zveze med zapleteno zloženimi povedmi z veliko različnimi informacijami pogosto niso dosledno izpeljane. Povezave med njimi so skladenjsko implicitne, na vsebinski ravni pa jih bodisi poveže poslušalec sam ali pa to stori novinar v sklepnem delu take zveze.

3. Ker prinašajo besedila v novinarskih žanrih za naslovnika pomembne, potrebne (ali zgolj zanimive) vsebine, je pripravljen na mestih, kjer je kohezivnost manjša, inferirati manjkajoče eksplicitne skladenjske ali vsebinske povezave, da besedilo dobi potrebno koherenco in postane zanj dovolj informativno. Drugače kot pri branju, kjer mora sprejemnik besedila zgolj dodajati lastno vedenje, povezave, pa mora sprejemnik pri poslušanju določene prvine tudi odmišljati (napačne začetke, glasovne premore, redundantne izraze ipd.).

4. Nekatere lastnosti so v govor že vgrajene in jih je treba raziskovati ter opisovati le znotraj govora oz. primerjalno med različnimi govornimi žanri. Ena očitnejših so t. i. popravljanja in tudi odsotnost popravkov, kjer bi v pisnem jeziku gotovo bili, v govorjenem pa bi se morda pojavili v katerem drugem žanru. Oblikoskladenjskih popravljanj je bilo v gradivu veliko manj kot nepopravkov, kar najbrž pomeni, da se govorce na mestu, kjer bi bil potreben zgolj slovnični, ne pa tudi vsebinski popravek, zanašajo na poslušalca, ki bo opravil potrebno korekcijo ali inferiranje.

5. Popravljanja razumem širše, kot so opredeljena v Verdonik (2007) in Zemljarič Miklavčič (2008), in sicer:

- kot premike po sintagmatski osi nazaj ali naprej (t. i. preskoki);
- izhodišče popravljanja ni nujno beseda oz. besedna zveza, temveč je lahko le začetni fonem ali začetni zlog besede – ker je včasih težko določiti, ali gre pri tem za napačni začetek ali popravljanje, tudi napačne začetke obravnavam v okviru popravljanj;
- med popravljanja štejem tudi spremembe strategij, ko se govorec v govoru ne vrne po sintagmatski osi nazaj, temveč nedokončano skladenjsko-pomensko enoto zamenja z drugo, navadno vsebinsko sorodno.

Izčrpne opredelitve posameznih tipov popravljanj in zgledi zanje so v poglavju 7.3.

6. V gradivu je bilo tudi veliko primerov t. i. zakritih popravljanj. Novinarji se popravljanj kot značilnosti spontanega govora očitno zavedajo in poskušajo svoj govor razlikovati od zasebnega spontanega govora s strategijami, ki so po mojem mnenju in opažanju stvar treninga, so torej veščina, ki jo mora novinar pridobiti. Sem sodijo dvočlenske zveze z *ali* in *oziroma* ter dopolnitve v medstavah in dostavkih. V nekaterih delih gradiva je popravljanj zelo malo, kar je posledica večjega samonadziranja govora in kar prav tako kaže na zavedanje o tem, da so popravljanja bistvena sestavina zasebnega spontanega govora.

7. Hkratne sekvence govora dveh ali več sogovorcev, t. i. prekrivni govor, so relativno redke; še posebej malo je tekmovalnega hkratnega govora. Ugotovitev ni nepričakovana, če vemo, da potekajo menjave vlog v institucionaliziranih žanrih drugače kot v zasebnih pogovorih, kjer morajo biti sogovorniki pozorni na vrsto signalov, ki jim lahko omogočijo prevzem vloge, oziroma kjer je pogost tudi tekmovalni hkratni govor. Večina prekrivnega govora je bila novinarjevega, največkrat se je pojavljal v vlogi vsebinske ali pragmatične podpore sogovorniku.

8. Obravnavala sem tudi štiri formalnoskladenjske značilnosti, po Smolej (2006) tipične za zasebna spontano tvorjena besedila. Izpostavki so se v gradivu pojavljali redko, vedno na začetku replik, vsebinsko s funkcijo iztočnice, takojšnjega poimenovanja teme naslednjega vprašanja. Značilni so za intervjuje, v (enotematskih) pogovorih jih ni bilo. Redkejšje kot v zasebnem spontanem govoru je tudi dodajanje

ujemalnega pridevniškega prilastka za samostalniško odnosnico. Enako velja za združeno prilastka od odnosnice, ki pa jo je bilo vedno mogoče prepoznati kot indikator večje spontanosti pri tvorjenju sprotnega govora novinarja. Tudi eliptične zgradbe, kjer na površinski zgradbi povedek ni izražen, so bile v gradivu redkejšje kot pri zasebnih dvogovorih v Smolej (2006) oziroma imajo manj besedilnih vlog, kot jih je za svoje gradivo opredelila avtorica.

9. Besedilni aktualizatorji (*en tak, tist, un, en, nek(i), tale* in *ta* v zvezi s pridevniki in/ali samostalniki, za katere je v Smolej (2006) ugotovljeno, da so v spontanem zasebnem govoru zelo pogosti, se podobno kot diskurzni označevalci v gradivu pojavljajo z različno pogostnostjo in raznolikostjo. Nikjer v gradivu se ni pojavil aktualizator *un*; prav tako razen enega citata ni bilo zgledov, v katerih bi *ta* bil znak določne oblike pridevniške besede, s katero vstopa v razmerje. Redko (sploh v intervjujih in tistih delih gradiva, kjer je opazna težnja po približevanju kultiviranim sociolektom) so bili rabljeni *tisti, ta(le), en* in (*en tak(šen)*). Bržkone najpogostejši besedilni aktualizator *nek(i)* se je v gradivu pojavljal zlasti kot sredstvo izražanja nedoločne/približne vrednosti leksema. Zaradi semantične neopredeljenosti (in neopredeljivosti) je učinkovito sredstvo lekiskalnega kritja (angl. *hedging*), kar ga povezuje s členkovnimi in prislovnimi izrazi, omenjenimi v 9.2.2, tč. 5.

9.2.4 Stavčnofonetična podoba

1. Stavčnofonetične prvine niso obrobne, temveč ključne prvine analize spontanega govora. Kar se na papirju – ob branju transkripcije – zdi nekoherenten niz nedokončanih skladenjskih zgradb z neustreznim besednim redom in slovničnimi napakami, je lahko ob poslušanju sporočilo, ki je povsem zadovoljivo izpolnilo svoj komunikacijski namen. Stavčnofonetična realizacija seveda ni edina, ki to omogoča, je pa pomemben dejavnik, ki pomaga razbirati smisel povedanega. Pomaga tudi organizirati govorni dogodek – intonacija in jakost sta npr. pomembna signala pri menjavi vlog, premori pa so pomembno sredstvo za načrtovanje nadaljnjega govora.

2. Pokazalo se je, da je na ravni stavčnofonetične podobe govora med posameznimi gradivnimi enotami najmanj razlik. Tudi pri še tako nadzorovanem govoru, ki se na

vseh do sedaj predstavljenih ravneh analize približuje modelu zborne izreke in značilnostim branega govora, se – kadar ne gre za branje po pisni predlogi – pojavljajo značilnosti, ugotovljene za intervjuje na programih *Radia Slovenija*.

3. Ob gradivu se je pokazalo, da ima poudarjanje v spontanem govoru več vlog, ki bi jih bilo treba šele natančneje raziskati. Zelo redko se realizacija poudarkov približa smiselnemu oz. logičnemu poudarjanju, značilnemu za branje, kjer je v vsakem skladijskem segmentu največ en poudarek, in sicer na prvini, ki je v pomenskem težišču. Novinar zaradi sprotne narave spontano tvorjenega govora v linearnem toku namreč menjava težiščne prvine: ko neko poved začne, še ne ve natančno, kako jo bo izpeljal, zato se mu sprti ponuja več možnih mest za poudarek. Takšno poudarjanje večinoma (kadar pri govorcu ni manira) ne deluje moteče. Poslušalec namreč sporočilo poslušá podobno, kot ga govorec tvori, zato kot težiščno dekodira zadnjo poudarjeno prvino v določenem skladijskem segmentu. Zgledov, kjer gre glede na sobesedilo za kontekstualno neustrezne poudarke, je v gradivu relativno malo. Posamezne (pragmatične) vloge poudarjanja so opisane in z zgledi ilustrirane v 7.4.1.

4. V spontano tvorjenem besedilu se rastoča, padajoča in ravna intonacija lahko uresničujejo na kateremkoli od teh segmentov, zato po Komar (2008) uporabljám te tri izraze. V analizi sem izpostavila le intonacijske značilnosti, ki so bile v mojem gradivu najbolj očitne; gotovo pa je problematika tonskih potekov tako kompleksna, da je tukajšnja obravnava lahko zgolj izhodišče za nadaljnja raziskovanja:

– ravna intonacija sredi replike je lahko zgolj znak nedokončanosti, največkrat pa je bila na tem mestu uporabljena kot signal sogovorniku, da novinar svojega govora še ni končal, čeprav je segment, v katerem se pojavi, sicer vsebinsko-skladijsko zaključen (in bi torej sogovorec zgolj iz tega lahko sklepal, da lahko prevzame govorno vlogo). Ravna intonacija se lahko pojavi tudi na koncu replike; mesto prevzema govorne vloge sogovorec navadno vseeno prepozna s pomočjo vsebinsko-skladijskega kriterija;

– rastoča in padajoča intonacija v gradivu nista bili omejeni le na končne segmente povedi: v nekončnih segmentih lahko npr. zaznamujeta segmente, ki so po vsebinski (in skladijski) naravi dopolnjujoči oziroma soobstajajoči. Prav tako sta se pogosto

pojavnjali v kombinaciji, kot rastoče-padajoči tonski potek. Ta se pojavlja tako v vprašalnih kot trdilnih povedih, lahko pa tudi v zaporedju dveh vsebinsko povezanih povedi. Med obema deloma oz. obema povedma je vedno tesna vsebinska vez, ki se vzpostavlja prek nasprotja, izključevalnosti med obema členoma ali pa prek vzročno-posledične povezave. Rastoča intonacija ob koncu prvega dela okrepi nedokončanost, vzpostavlja napetost in je izrazito napovedovalna;

– dopolnjevalne vprašalne povedi (z zaimensko vprašalnico) so bile v gradivu v veliki večini primerov realizirane s padajočo intonacijo. Zelo drugačne kot v modelu za brano slovenščino (Toporišič 2000) pa so bile intonacijske realizacije v odločevalnih vprašalnih povedih; v veliki večini primerov so bile namreč tudi te povedi izgovorjene s padajočo intonacijo. Najverjetnejši razlog: čeprav so te vprašalne povedi po obliki odločevalne (tj. z vprašalnico ali, ki je lahko tudi izpuščena), pa po svoji pragmatični funkciji niso. Zelo redko namreč kot odgovor nanje novinar pričakuje le *da* oziroma *ne*; večinoma so iztočnice za obsežnejše odgovore, v čemer se funkcijsko torej prekrivajo z dopolnjevalnimi vprašalnimi povedmi.

5. Z izrazom register označujem vsak relativno višji ali relativno nižji tonski potek nekega skladskega segmenta, ne glede na njegovo pozicijo v tonski enoti oz. povedi. Izpostavila sem zlasti tiste realizacije, ki so za moje gradivo relevantne:

– posebej sem obravnavala medstavo, ki ni vedno realizirana s spustom registra (niti ni nujna obratna vzročna zveza) in pri kateri je treba v analizo pritegniti tudi druge stavčnofonetične prvine (podrobnejša razdelava z zgledi je v 7.4.3);

– z začetnim visokim registrom je zaznamovan izziv, ki ga novinar postavlja sogovorncu: sogovorca lahko poziva, naj se podrobneje posveti neki temi, naj še dopolni informacije; lahko ga izzove z izražanjem dvoma v to, kar je ravno povedal;

– končni visoki register se je v mojem gradivu največkrat pojavljal na koncu replik, v končnem segmentu odločevalnih vprašalnih povedi; zdi se, da novinar s tako zaznamovanostjo vsebini vprašanja daje še posebno težo;

– s končnim nizkim registrom so se najpogosteje uresničevale skladijske enote, ki bi jih glede na njihovo vlogo lahko označili kot dostavke. Lahko pa je z nižjim registrom izgovorjena tudi vsebinsko manj pomembna, neključna prvina za zadnjo poudarjeno prvino, ki pa skladijsko ni dostavek.

6. V svoji transkripciji sem označevala zlasti tiste premore, ki so se pojavili na mestih, kjer jih v branem besedilu ne bi bilo oziroma bi tam bili krajši (ne pa denimo premorov med skladijskimi enotami, ki bi jih naredili tudi pri branju – take premore imenujem *skladijski premori*, vse druge pa *neskladijski*). Prav tako sem označevala odsotnost takih premorov, ker gre za tipično značilnost spontanega govora, ki ima – prav tako kot neskladijski premori – pomembne besedilne in pragmatične vloge.

Najočitnejša vloga neskladijskih premorov je bila pridobivanje časa za nadaljnje tvorjenje in organiziranje besedila. Premori pa niso edina strategija za pridobivanje časa – pogosto se na takih mestih pojavljajo tudi podaljšani samoglasniki, ponavljanja in popravljanja, pa tudi glasovni premori. Pomembno pragmatično vlogo ima v spontanem govoru tudi odsotnost skladijskega premora: prvič, je sredstvo ohranjanja govorne vloge za mestom, kjer bi sogovorec lahko vlogo prevzel zaradi eksplicitno zastavljenega vprašanja; drugič, lahko se pojavi na mestu, kjer želi novinar – pogosto tudi s hitrejšim tempom govora – čim prej priti do najpomembnejšega, osrednjega dela propozicije. V tesni povezavi z odsotnostjo skladijskega premora je tudi premik skladijskega premora. Pogosto se namreč v primerih, ko pričakovanega premora ni, ta pojavi le nekoliko kasneje, lahko tudi v povezavi s počasnejšim tempom govora in glasovnimi premori.

7. Sistematizacija pojavitev oziroma rabe hitrejšega/počasnejšega govora je otežena zaradi dejstva, da je hitrost odvisna od vrste kontekstualnih in subjektivnih dejavnikov. Novinar se v hitrosti prilagaja sogovorniku, času, ki ga ima na razpolago (oziroma številu tem, ki jih želi obravnavati), pa tudi naravi teme, o kateri govori, oziroma je lahko hitrost govora odraz njegovega odnosa do te teme. Pokazalo se je, da pospešitve in upočasnitve govora niso nujno prekrivne s skladijskimi mejami – hitrejši govor se npr. lahko začne že pred začetkom medstave, lahko pa je z njo prekriven.

Izmed ponavljajočih se vlog hitrejšega ali počasnejšega tempa pa je bilo mogoče izluščiti naslednje: ključna prvina je izgovorjena počasneje in s tem izpostavljena; počasnejši govor je strategija za pridobivanje časa za oblikovanje nadaljevanja besedila; navadno ob soprisotnosti še katere druge strategije z isto vlogo (premori, podaljšanimi samoglasniki); hitreje je izgovorjena že slišana oz. že znana informacija; hitrejši tempo je pogost tudi, kadar želi novinar čim prej preiti k jedrnemu delu replike.

9.2.5 Prilagojenost prenosniku

1. V gradivu se je pojavilo nekaj tipičnih prilagoditev govornemu prenosniku; večino bi lahko označili tudi kot značilne le za radijski medij. Govorna prilagoditev, ki je skupna vsem govornim medijem, je npr. črkovanje spletnega naslova (ali katere druge pisne informacije, pri kateri je pomemben natančen zapis). Tipično radijske pa so ponovitve ključnih informacij o intervjuju/pogovoru, odgovorov na temeljna novinarska vprašanja (kdo, kje, kdaj, s kom, zakaj). Pomembne so kot orientacija za poslušalca, ki oddaje ni spremljal od začetka, oziroma za poslušalca, ki je ob začetku oddaje katero od ključnih informacij preslišal. Čeprav na prvi pogled ponavljanje informacij deluje redundantno, pa je redundanca v radijskih intervjujih na tej točki potrebna, pričakovana in nemoteča.

2. Pri opredeljevanju značilnosti radijskega intervjuja kot žanra je bilo kot ena njegovih značilnosti izpostavljeno sprotno tvorjenje govora. To sicer ne izključuje zapisa opornih točk, ključnih podatkov ipd., zato pa je izključeno branje pisne predloge, razen v nekaterih okoliščinah: v uvodu k intervjuju, ki ga pogosto prebere voditelj, lahko pa tudi novinar po uvodnem pozdravu; v uvodnem delu k posnetku pogovora, ki je med studijskim intervjujem vključen v oddajo (brano besedilo predstavlja most med obema deloma); pri branju besedila, katerega avtor ni novinar – navajanje citatov, navajanje vprašanj poslušalcev, ki so jih ti posredovali pisno ali so jih zapisali v režiji. Nenapovedan brani govor v delih besedila, kjer je pričakovano spontano tvorjeno besedilo, je zato toliko bolj zaznamovan in moteč.

9.3 Zaključek

Tivadar (2003) piše, da prestižnost knjižnega jezika na današnjem radiu nima več tako absolutne vloge, vendar naj bi tipično brana besedila (poročila, obvestila) tudi na komercialnih postajah še vedno bila v knjižnem jeziku, prav tako pa tudi »komentarji, intervjuji (razen včasih na terenu), svetovanja, skratka formalne in zahtevnejše besedilne zvrsti« (n. d.: 292). Moja raziskava je pokazala, da je stanje v resnici drugačno: da se vsaj pri dvogovornih novinarskih žanrih glede na različne dejavnike (prevladujoča sta žanr in občinstvo, posredno še tip medija) oblikujejo različni stilni tipi, ki se na enem polu v realizaciji približujejo modelu (branega) knjižnega jezika oziroma kultiviranim sociolektom poslušalstva, na drugem polu pa stilni tipi, v katerih je mogoče prepoznati tipične indekse (zaznamovalce) obrobnih ali ekscesnih sociolektov, značilnih za posamezne skupine poslušalcev medija oziroma za širše ciljno občinstvo. Kot je bilo izpostavljeno v 9.1 in 9.2, se razlike med stilnimi tipi vzpostavljajo zlasti na glasovno-naglasni in oblikoslovni ravni ter na ravni leksike, manj v skladnji in najmanj na ravni stavčnofonetične podobe, kjer imajo tudi tisti stilni tipi, ki se najbolj približujejo modelu knjižnega jezika, prepoznavne lastnosti spontanega govora.

Rezultati gradivne analize torej kažejo na to, da podmena o enotnosti tretje sestavine žanra (tipičnost jezikovnih sredstev) za radijske novinarske dvogovorne žanre ne drži. Naj ponovim izhodiščno definicijo novinarskega žanra: »N/ovinarski žanr je tip novinarskega diskurza, za katerega je značilna določena tipična forma, v kateri je upovedana določena snov (predmet), ki je tipsko strukturirana in izražena z zanjo tipičnimi jezikovnimi sredstvi« (Košir 1988: 31). Ob razvrščanju gradiva sem privzela, da prvi dve sestavini (tipična forma, snov in njena strukturiranost) ostajata nespremenljivi oziroma sta bili temeljni kriterij, po katerem sem besedila razvrščala med intervjuje oziroma pogovore. Glede na to, da gre pri različnih tipih medijev očitno za različne diskurzivne prakse – tako širše (celotna programska shema) kot pri proučevanih žanrih –, pa bi bilo zgolj jezikoslovni analizi smiselno pridružiti še širšo raziskavo značilnosti novinarskega sporočanja procesa. Le tako bi bilo namreč mogoče oblikovati veljavno tipologijo radijskih novinarskih dvogovornih žanrov in hkrati premisliti o njihovih definicijskih prvinah. Vsekakor pa bi bilo vanjo treba

vključiti tudi spoznanje o tem, da stilni tipi niso trajna kategorija – Coupland, ki piše o procesu stilnega oblikovanja (angl. *styling*), pravi, da kakor stil žanre sooblikuje, jih po drugi strani tudi preoblikuje oz. preoblikuje načine, kako v njih kot govorce sodelujemo (Coupland 2007: 16). Nujno bi bilo v tako raziskavo zajeti tudi žanre, ki v tukajšnji raziskavi niso bili analizirani – zlasti radijsko okroglo mizo in radijsko anketo.

Če ostanem zgolj pri tretji sestavini žanra, tj. novinarjevih zavestnih jezikovnih izbirah, tako iz teoretičnega kot iz empiričnega dela disertacije izhaja, da je treba pri vsakršnem raziskovanju nujno narediti premik od razumevanja vloge in nalog jezika, utemeljenega na tradiciji obravnavanja govornega jezika v medijih kot nečesa, kar naj se uravnava in oblikuje od zunaj (gl. 3. poglavje). Da je takšen pogled preozek in ne omogoča razumevanja kompleksnosti dejanskega stanja, kaže npr. naslednji navedek:

Narečna obarvanost govora na slovenskih komercialnih radijskih postajah je bržčas posledica varčevanja – ker nimajo lektorjev in profesionalnih govorcev, novinarji in napovedovalci govorijo, kot vedo in znajo, tako da normo rahljajo bolj nezavedno kot načrtno, meni Cvetka Šeruga Prek. (Tomažič 2005: 12)

Na problematičnost takega pogleda so vse povojno obdobje opozarjali mnogi avtorji, o čemer sem pisala že v 3. poglavju. Postavlja pa se vprašanje, ali bi v obdobje hitre ekspanzije in raznolikosti radijske ponudbe po letu 1990 vstopili (konceptualno) kaj bolj pripravljeni, če bi že prej resno prisluhnili razmišljanjem, kakršno je tole neznanega avtorja iz leta 1973:

Kot rečeno: mimo pojava, o katerem bo govor v temle poglavju, ne moremo. Niti se ga ne bomo mogli več otresti z lakoničnim stavkom – poglejte v jezikovna pravila, pa boste spoznali, kaj je to pogovorni jezik! Kajti le-ta že zdavnaj uče o osnovah pogovornega jezika. Naučite se pravil na pamet. In če bi v svoji skromnosti vendarle poslušali tak sumljivo preprost nasvet? Ali bi se res tako lahkotno za vse večne čase naučili vseh skrivnosti, ki jih pogovorni jezik skriva v sebi in jih mi šele tako rekoč odkrivamo? Rečem vam, še na začetku ne bi bili s tem svojim znanjem. Kaj pa, če bi le enkrat samkrat napravili izjemo: Da bi to našo jezikovno prakso zaokrenili. Mislim takole: Da bi poslej jezikoslovci, lektorji, fonetiki prisluhnili, recimo moderatorjem in vsem, ki pred mikrofonom prosto govorijo /pa znajo govoriti/, ne pa narobe. Da bi potem ti strokovnjaki jeli sistematično ugotavljati nove in uspele

jezikovne sestave in oblike, jim skušali najti mesto in če takšna nova oblika še nima svojega predalčka v zapletenem sistemu nastajanja jezikovnih zakonov – počasi pripraviti pot, da bi taka jezikovno upravičena novost ta predalček v družini legalnih jezikovnih oblik – našla. (Neznani avtor, 1973)

Naj za konec še na kratko kritično ovrednotim lastno raziskovalno delo. Ocenjujem, da mi je uspelo pridobiti in transkribirati zadosten korpus prispevkov z javnega servisa, tj. s programov *Slovenija 1* in *Val 202*. Rezultati analize jezikovnih izbir v intervjujih s programov *Radia Slovenija*, predstavljeni v 7. poglavju, so tako gotovo relevantno izhodišče za primerjalno analizo vsega preostalega gradiva. Ker sem imela posnetkov z drugih radijskih postaj (zlasti s komercialnih) veliko manj, je treba ugotovitve, predstavljene v 8. poglavju (razen analize pogovorov z *Radia Slovenija*, kjer je bilo gradiva več), razumeti kot iztočnice za nadaljnja raziskovanja, ki bodo nekatere ugotovitve bržkone ovrgele, druge pa nadgradile in razširile.

Za večjo relevantnost rezultatov bi bilo treba v raziskavo pritegniti še večje število različnih tipov medijev, pri čemer poslušnost očitno ne bi smela biti omejevalni kriterij. Lokalne postaje (profitne in neprofitne) in komercialni programi imajo namreč zelo malo ali nič dvogovornih novinarskih prispevkov, njihovo »iskanje« v programski shemi ali ob poslušanju v daljšem časovnem obdobju pa je zelo zamudno. Zanimivo bi bilo tudi primerjati ugotovitve za gradivo z *Radia Študent* z analizo gradiva z drugega obstoječega alternativnega (študentskega) programa, *Radia Marš*.

Kot pomemben dejavnik pri oblikovanju stilnih tipov se je pokazalo občinstvo. Pri različnih tipih medijev različno vpliva na splošne odločitve glede jezikovnih izbir, ki pa so očitno povezane tudi z jezikovno uredniško politiko medija, saj pri nekaterih programih prevladajo drugi dejavniki. Kot odločilen dejavnik se je občinstvo pokazalo pri tistih oddajah, ki imajo starostno in/ali interesno zamejeno poslušalstvo. V gradivu tovrstne oddaje niso bile zajete za vse raziskovane medije, zato bi bilo smiselno opraviti samostojno raziskavo, ki bi vključevala le tovrstna besedila s čim več različnih radijskih programov.

Ob analizi se je pokazalo, da bi bilo pri nekaterih prvinah mogoče s pridom uporabiti korpusni pristop. Ustrezno pripravljeno in označeno gradivo bi npr. omogočilo hitrejši

in natančnejši vpogled v rabo in naglasne realizacije posameznih kategorij (npr. dolgi in kratki nedoločnik; deležniki na -l, -n), pogostnost in distribucijo diskurznih označevalcev in besedilnih aktualizatorjev, lažje bi bilo pregledovanje in nato sistematiziranje nekaterih stavčnofonetičnih značilnosti (vrste intonacij, premori in njihova odsotnost, register, hitrost govora). Pri analizi skladenjskih in leksikalnih posebnosti v gradivu pa bi bilo treba korpusno analizo kombinirati s klasičnim pristopom, ki je bil v disertaciji uporabljen za celotno analizo (branje in izpisovanje podatkov). Povezovanje s korpusno analizo po eni ter z novinarskimi in širšekomunikološkimi raziskavami po drugi strani pa bi omogočilo tudi globlji in celovitejši uvid v problematike, ki jih je odprla disertacija in ki zaradi svoje kompleksnosti gotovo zahtevajo meddisciplinarni raziskovalni pristop.

POVZETEK

Doktorska disertacija *Radijski novinarski dvogovorni žanri kot okvir jezikovnih izbir novinarjev* obsega analizo govora novinarjev v 87 posnetkih dvogovornih novinarskih diskurzov z devetih radijskih programov ter teoretični premislek o izhodiščih in zasnovi raziskave. Temeljno raziskovalno vprašanje je bilo, ali jezikovne izbire novinarjev v radijskih novinarskih dvogovornih žanrih primarno regulira žanr kot institucionalizirana oblika novinarskega sporočanja ali pa se v njih pojavljajo tudi jezikovne izbire, ki so podrejene drugačni, nežanrski (tržni ali kateri drugi) logiki.

V prvem, teoretičnem delu disertacije je po opredelitvi ključnih pojmov v dveh osrednjih poglavjih izčrpno predstavljen širši okvir ozadnega shematskega védenja, ki ga potencialno ima novinar in ki tvori širši skupni kontekst vsega analiziranega govora. En del tega védenja izhaja iz poznavanja značilnosti radia kot medija in s tem povezanimi, a tudi relativno avtonomnimi znanji, ki zadevajo radijske novinarske žanre. Drugi del védenja pa je eksplicitno, a tudi implicitno poznavanje tega, kar tradicionalno slovensko jezikoslovje opredeljuje kot jezikovne zvrsti, pa tudi geneze njihovih pojmovanj in poimenovanj (pregled obsega obdobje od 1945 do danes). V samostojnem poglavju je opredeljeno še teoretično ozadje raziskave; zlasti pristopi k proučevanju jezika v komunikaciji (različni pristopi in metode analize diskurza).

Drugi, empirični del disertacije začenjata poglavji, v katerih je natančneje razdelana metoda dela (transkribiranja in analiziranja podatkov) oziroma so predstavljeni gradivo in viri (radijski programi). Osrednji poglavji sta analitični. Prvo je izhodiščno in v jezikovno analizo intervjujev v programih *Slovenija 1* in *Val 202* (ki so bili prepoznani kot jedrni) vključuje tudi relevantna teoretična spoznanja in primerjave z novjšimi ugotovitvami slovenskih avtorjev za druge žanre in zvrsti. V drugem analitičnem poglavju so izhodiščne ugotovitve primerjane in dopolnjene z rezultati analize preostalega gradiva: pogovorov z javnega servisa ter intervjujev in pogovorov z zasebnih neprofitnih programov, komercialnih programov in alternativnega programa. V sklepnem poglavju so predstavljeni ključne ugotovitve gradivne analize in kritični pogled na opravljeno raziskovalno delo.

Analiza gradiva je pokazala, da se glede na različne dejavnike – prevladujoča sta žanr in občinstvo, posredno še tip medija – na enem polu oblikujejo stilni tipi, ki se v realizaciji približujejo modelu (govorjenega) knjižnega jezika oziroma kultiviranim sociolektom poslušalstva, na drugem polu pa stilni tipi, v katerih je mogoče prepoznati tipične zaznamovalce obrobnih ali ekscesnih sociolektov, značilnih za posamezne skupine poslušalcev radijskega programa oziroma za širše ciljno občinstvo. Rezultati gradivne analize torej kažejo na to, da podmena o enotnosti tretje sestavine novinarskega žanra, tj. novinarjevih zavestnih jezikovnih izbir (prvi dve sta tipična forma in tipska strukturiranost), za radijske novinarske dvogovorne žanre ne drži. Pokazalo se je tudi, da je treba pri raziskovanju govora novinarjev nujno narediti premik od razumevanja vloge in nalog jezika, izhajajoče iz tradicije obravnavanja govornega jezika v medijih kot nečesa, kar bi se moralo v vseh njegovih pojavnih oblikah uravnati in oblikovati od zunaj. Takšen pogled je preozek in ne omogoča razumevanja kompleksnosti dejanskega stanja; do globljega uvida bo lahko prišlo šele ob meddisciplinarnem povezovanju jezikoslovnih raziskav z novinarskimi in širšekomunikološkimi.

ABSTRACT

The doctoral thesis *Radio Journalistic Dialogue Genres as a Framework for the Linguistic Choices Made by Journalists* encompasses an analysis of the language used by journalists in 87 recorded dialogues from nine radio programmes, plus theoretical reflection on the research concept and method employed. The basic research question was whether the linguistic choices made by journalists in dialogue genres on radio are primarily regulated by the genre as an institutionalised form of journalistic reporting or whether they are subject to some other, non-generic logic, such as that of the market.

In the first, theoretical part of the thesis the key concepts are defined and a detailed presentation is given in two central chapters of the background schematic knowledge potentially possessed by a journalist, which also forms the wider common context for all of the analysed speech. A part of this knowledge originates in familiarity with the characteristics of radio as a medium and the related but relatively autonomous knowledge concerning journalistic radio genres. Another aspect is explicit and implicit familiarity with what traditional Slovene linguistics describes as language varieties or registers, and the genesis of their definitions and labels (the overview covers the period between 1945 and the present). A separate chapter is dedicated to the theoretical background of the study, in particular to approaches to the examination of language in communication: i.e., the various methods and approaches used in discourse analysis.

The second, empirical part of the thesis begins with two chapters in which the method for transcribing and analysing the data is described in detail, as well as the material and sources (radio programmes). The two central chapters are analytical. The first includes a linguistic analysis of interviews in representative programmes broadcast by the radio stations *Slovenia 1* and *Val 202*, as well as the relevant theoretical findings and comparisons with the more recent conclusions arrived at by Slovene authors in relation to other genres and varieties. In the second analytical chapter these initial findings are compared with and supplemented by the results of the analysis of the rest of the material: conversations broadcast by public service radio, plus interviews and

conversations broadcast on private, non-profit making stations, commercial stations and an alternative station. The concluding chapter offers the key results of the analysis of the material and a critical reflection on the research work.

The analysis of the material showed that – dependent on various factors, the most crucial being genre and audience, and also indirectly media type – there are stylistic varieties which in their realisation approach the model of the standard (spoken) language or the cultivated sociolect of the audience, while there are also varieties in which it is possible to identify markers of non-standard or marginal sociolects characteristic of specific groups of radio listeners or the wider target audience. The results of the analysis of the material thus show that the assumption that there is a uniformity in the third component of the journalistic genre, i.e. the journalist's deliberate linguistic choices (the first two components being the characteristic form and structure), does not stand up. Moreover, it transpired that in analysing journalistic speech it is necessary to move away from the perception of the role and functions associated with language based on the traditional approach to spoken language in the media as something which has to be regulated and shaped from without. Such an approach is too narrow and does not facilitate understanding of the complexity of the actual state of affairs; a deeper insight is only possible through interdisciplinary links between linguistic research and research into journalistic and wider communicational phenomena.

LITERATURA

- Adams, Sally (2005): *Interviewing for Journalists*. London, New York: Routledge.
- Ahačič, Draga (1979): Vprašanja žive knjižne govornice. Direktna govornica in umetniška beseda. *Naši razgledi* 28 (13), 389–390.
- Antončič, Emica (1988): Lektor – na poti k filmski slovenščini. *Ekran* 27 (9/10), 26–27.
- Bajec, Anton (1955/56): O pogovornem jeziku. *Jezik in slovstvo* 1 (6/7), 161–164.
- Barnard, Stephen (2000): *Studying Radio*. London, New York: Arnold: Oxford University Press.
- Bašić Hrvatin, Sandra (2004): Zmeda zaradi Zmed-a. *Medijska preža* 20/21, 20–21.
- Bašić Hrvatin, Sandra (2002): *Državni ali javni servis: perspektive javne radiotelevizije v Sloveniji*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Battistella, Edwin L. (2005): *Bad Language: are Some Words Better than Others?* Oxford, New York: Oxford University Press.
- Bezljaj, France (1961): O slovenskem jeziku. *Naši razgledi* 10 (16), 389–390.
- Biber, Douglas (1999): A Register Perspective on Grammar and Discourse: Variability in the Form and Use of English Complement Clauses. *Discourse Studies* 1 (2), 131–150.
- Biber, Douglas in dr. (1998): *Corpus Linguistics. Investigating Language Structure and Use*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bizilj, Ljerka (2004): Radijsko (ne)novinarstvo na začetku rednega oddajanja Radia Ljubljana. V Melita Poler Kovačič in Monika Kalin Golob (ur.): *Poti slovenskega novinarstva – danes in jutri*, 231–255. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Boyd, Andrew (2005/1988): *Broadcast Journalism: Techniques of Radio and Television News*. Oxford: Focal Press.
- Branson, Gill (2006): Understanding Genre. V Gillespie, Marie in Jason Toynbee (ur.): *Analysing Media Texts*, 43–78. Maidenhead, New York: Open University Press in association with The Open University.
- Brojan, Matjaž (1999): *Začetki radia na Slovenskem*. Ljubljana: Modrijan, Radio Slovenija.
- Burger, Harald (1990/1984): *Sprache der Massenmedien*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.

Clayman, Steven, in John Heritage (2002): *The News Interview. Journalists and Public Figures on the Air*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.

Coupland, Nikolas (2007): *Style. Language Variation and Identity*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.

Crisell, Andrew (1994/1986): *Understanding Radio*. London, New York: Routledge.

Čakš, Peter (2007): *Analiza navodil za pisanje radijskih informativnih besedil*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Čar, Janko (1966): O kulturi ustnega in pismenega izražanja (pri študentih mejezikovnih skupin na Pedagoški akademiji v Mariboru). *Dialogi* 2 (4), 223–28, in (5), 259–63.

Čar, Janko (1965/66): O nekaterih vprašanjih slovenščine v šoli in javnem življenju. *Jezik in slovstvo* 11 (8), 252–59.

Čechová, Marie, in dr. (1997): *Stylistika současné češtiny*. Praga: ISV.

Červ, Gaja: *Metafora v poročevalskih besedilih: analiza strukture, rabe in funkcije*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

De Beaugrande, Robert, in Wolfgang Dressler (1992): *Uvod v besedilosloyje*. Ljubljana: Park.

Dežman, Aleksandra (2003): *Rimskokatoliška cerkev in mediji v Sloveniji po letu 1990*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

»Diskodžokejski« jezik za javno rabo? Okrogla miza: Slovenščina na radiu. *Delo* 28 (289) (13. 7. 1986), 9–20.

Dular, Janez, Kirn, Rafka, Kolar, Marija, in Pogorelec, Breda (1983): *Slovenski jezik II*. Maribor: Založba Obzorja.

Dular, Janez in Slavko Fras (1983): Poročilo delovne skupine »Slovenščina v množičnih občilih«. V Breda Pogorelec (ur.): *Slovenščina v javnosti: gradivo in sporočila*. Ljubljana: RK SZDL, Slavistično društvo Slovenije.

Dular, Janez (1988): Med jezikovno politiko in jezikovno kulturo. *14. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 31–47.

Dular, Janez (1974a): Zvrstnost slovenskega jezika. V Matjaž Kmecl (ur.): *10. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 41–52. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Dular, Janez (1974b): Zvrstnost slovenskega jezika. V M. Kmecl in dr. (ur.): *Slovenski jezik, literatura in kultura: informativni zbornik*, 57–74. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Edwards, Jane A. (2003): *The Transcription of Discourse*. V Deborah Schiffrin, Deborah Tannen in Heidi E. Hamilton (ur.): *The Handbook of Discourse Analysis*. Malden, MA: Blackwell Publishers.

Ekeblad, Eva (1999): *The emergence and decay of multilogue on a scholarly mailinglist*. Dostopno na: <http://hyperion.math.upatras.gr/commorg/ekeblad/multdyn.html> (14. april 2008).

Erjavec, Karmen in Melita Poler Kovačič (2007): *Kritična diskurzivna analiza novinarskih prispevkov*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Faganel, Joža (1986): Sinteza besedila in glasu (prispevek k oblikovanju nazora o govoru). *Maske* (2), 19–24.

Fairclough, Norman (1995): *Media Discourse*. London: E. Arnold.

Frost, Chris (2002): *Reporting for Journalists*. London, New York: Routledge.

Gage, Linda (1999): *A Guide to Commercial Radio Journalism*. Oxford: Focal Press.

Gjurin, Velemir (1974): Interesne govornice sleng, žargon in argo. *Slavistična revija* 22 (1) 65–81.

Goffman, Erving (1995): *Radio Talk. A study of the ways of our errors*. V: Erving Goffman: *Forms of Talk, 197–327*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Golčar, Bojan (2003): *Radio: prvi koraki v radijsko ustvarjanje*. Maribor: Mariborski radio študent – MARŠ.

Golob, Berta (1979): Jezik dnevnih informativnih oddaj. *Delo* 21 (13) (17. 1. 1979), 8.

Grabnar, Boris (1968): Slovenščina na televiziji. *Ekran* 7 (57), 380–383.

Greatbatch, David (1998): *Conversation Analysis: Neutralism in British News Interviews*. V Allan Bell in Peter Garrett (ur.): *Approaches to Media Discourse*, 163–185. Oxford: Blackwell Publishers.

Gumperz, John J. (1982): *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hajnšek Holz, Milena in France Novak (1970): Kvalifikatorji (ob izidu 1. knjige SSKJ). *Naši razgledi*, 6. 3. 1970, 140.

Hartman, Lidija (1995): *Funkcija radia danes*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Have, Paul ten (1999): *Doing Conversation Analysis. A practical guide*. London: SAGE Publications.

Hribar, Nataša (2006): *Sodobni slovenski politični jezik*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Istenič, Rok (2000): *Vpliv sodobnih tehnologij na vlogo radia*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Kakšno slovenščino govorimo, je najbolj odvisno od nas samih. *Delo* 24 (30) (6. 2. 1982), 28.

Kalin Golob, Monika (2003): *H koreninam slovenskega poročevalnega stila*. Ljubljana: Jutro.

Kalin Golob, Monika (2001): *Jezikovne reže*. Ljubljana: GV Revije.

Kaluža, Ludvik (1982): Smiselno poudarjanje. *Naš govor* 1, 20–25. Oddelek za kulturo govora Radia Slovenija.

Kaluža, Ludvik (1977/78): Govor na Radiu Ljubljana. *Jezik in slovstvo* 23 (1), 21–23, in (2), 47–49.

Katnić - Bakaršić, Marina (2007/2001): *Stilistika*. Sarajevo: Naučna i univerzitetška knjiga.

Kodeks novinarjev Slovenije. Dostopno na: http://www.novinar.com/dokumenti/kodeks_txt.php (14. april 2008).

Komar, Smiljana (2008): *Communicative Functions of Intonation: English-Slovene Contrastive Analysis*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.

Korošec, Tomo (2005): *Jezik in stil oglaševanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Korošec, Tomo (1998): *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: Kmečki glas.

Korošec, Tomo (1987): Intervju. V Tomo Korošec in dr.: *Razvoj informacijskih sistemov – Sistemi, vsebina in učinki množičnega komuniciranja – Slovenski jezik in novinarske zvrsti v množičnih komunikacijah : poročilo o delu za leto 1987*. Ljubljana: RSS.

Kosi, Lidija (2000): *Govorni del radijskega programa na nacionalni radijski postaji*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Košir, Manca (1988): *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Krajnc Ivič, Mira (2008): *Zasebni dvogovori*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Krajnc, Mira (2004): Besedilnoskladenjske značilnosti javne govorjene besede (na gradivu mariborščine). *Slavistična revija* 52 (4), 475–498.

Kranjc, Simona (2003): Menjava vlog v govornih medijih. V Ada Vidovič Muha in Stanisław Gajda (ur.): *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa/Sodobni jezikovni položaj na Poljskem in v Sloveniji*, 301–308. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej; Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Laban, Vesna (2007): *Televizijsko novinarstvo: hibridizacija žanrov in stilov*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Laban, Vesna, in Melita Poler Kovačič (2008): Novinarsko poslanstvo, profesionalna kompetenca, etika in izobraževanje: pogledi urednikov slovenskih medijev. V Monika Kalin Golob, Nataša Logar in Anton Grizold (ur.): *Jezikovna prepletanja*, 169–188. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Lah, Boštjan (2002): *Marš: med trgom, javnostjo in civilno družbo*. Maribor: Subkulturni azil.

Mahnič, Mirko (1965): Naše vsakdanje govorjenje. V France Vurnik (ur.): *Jezikovni pogovori*, 228–235. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Mahnič, Mirko (1959): *Živa slovenščina*. Ljubljana: Mestno gledališče.

Martí, Josep Maria (2005): *Od ideje do antene: tehnike radijskega programiranja*. Ljubljana: Modrijan.

McNair, Brian (1998): *The Sociology of Journalism*. London: Arnold.

Milosavljevič, Marko (2005): Intervju: metoda dela in novinarski žanr. V Melita Poler Kovačič in Karmen Erjavec (ur.): *Uvod v novinarske študije*. 136–188. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Milosavljevič, Marko (2003): *Novinarska zgodba*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Moder, Janko (1977): O govorjeni slovenski besedi v televizijskih igrah in filmih. *Gledališki list AGRFT* (13), 772–778.

Neznani avtor (1973): Program 202 in konverzacijski jezik. Brošura *II. program – Val 202*. Ponatisnjeno v: *Naš govor* 9, marec 1987. Ljubljana: Radio Slovenija.

Novak, Ante (1977/78): Slovenščina v javnosti: Pogledi na slovenski jezik v govornih medijih. *Jezik in slovstvo* 23 (6), 169–239.

O’Keeffe, Anne (2007/2006): *Investigating Media Discourse*. London, New York: Routledge.

Pirc, Tatjana (2005): *Radio: zakaj te imamo radi*. Ljubljana: Modrijan.

Pivec, Polona (2003): *Pragmatične pretvorbe v radijskem sporočanju*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Plenković, Mario (1986): Specifičnosti radio-televizijskog govora. *RTV teorija i praksa* 12 (44). 108-117.

Pogorelec, Breda (2003): Slovenski knjižni jezik – norma in življenje. V Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*, 203–208. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Pogorelec, Breda (1998): Jezikovno načrtovanje govornega jezika pri Slovencih: teorija, praksa in odprti problemi slovenskega zbornega jezika. *Jezik za danes in jutri*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, Inštitut za narodnostna vprašanja.

Pogorelec, Breda (1965): Vprašanja govornega jezika. V France Vurnik (ur.): *Jezikovni pogovori*, 132–156. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Pogorelec, Breda (1962): Slovenski pravopis 1962. *Naši razgledi* 11 (20), 393–394, in (21) 412–413.

Pogorelec, Breda (1964/65): Ob poskusnem snopiču Slovarja slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo* 9 (7/8). 232–243.

Poklicna merila in načela novinarske etike v programih RTV Slovenija. Radiotelevizija Slovenija. Dostopno na: <http://www.rtv slo.si> (16. april 2008).

Programski standardi. Radiotelevizija Slovenija. Dostopno na: <http://www.rtv slo.si> (16. april 2008).

Purdey, Heather (2000): Radio journalism training and the future of radio news in teh UK. *Journalism* 1 (3), 329–352.

Rapley, Tim (2007): *Doing Conversation, Discourse and Document Analysis*. London: SAGE Publications.

Razvid medijev. Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije. Dostopno prek http://www.mk.gov.si/si/podatki/razvidi_evidence_in_registri/ (28. 5. 2008).

Reaser, Jeffrey (2003): A quantitative approach to (sub)registers: the case of ‘Sports Announcer Talk’. *Discourse Studies* 5 (3), 303–321.

Rudin, Richard in Trevor Ibbotson (2005): *An Introduction to Journalism: Essential Techniques and Background Knowledge*. Oxford: Focal Press.

Rupel, Mirko (1946a): *Slovensko pravorečje: navodila za zborna ali knjižna izreka*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Rupel, Mirko (1946b): Zborna ali knjižna izreka. *Obzornik* 1 (1/2), 54–57, in (3/4), 172–173.

Scannell, Paddy (1991): The Relevance of Talk. V Paddy Scannell (ur.): *Broadcast Talk*. 1–13. London: Sage Publications.

- Schiffrin, Deborah (1994): *Approaches to Discourse*. Oxford, Cambridge: Blackwell.
- Skubic, Andrej E. (2005): *Obrazi jezika*. Ljubljana: Študentska založba.
- Skubic, Andrej E. (2004): Sociolekti od izraza do pomena: kultiviranost, obrobje in eksces. *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: Mednarodni znanstveni simpozij Obdobja – metode in zvrsti*, 297–320. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.
- Skubic, Andrej (1994/95): Klasifikacija funkcijske zvrstnosti in pragmatična definicija funkcije. *Jezik in slovstvo* 40 (5), 155–168.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1994). Ljubljana: DZS.
- Slovenski pravopis* (2001). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Slovenski pravopis* (1962). Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Slovenski pravopis* (1950). Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Smolej, Mojca (2006): *Vpliv besedilne vrste na uresničitev skladenjskih struktur (primer narativnih besedil v vsakdanjem spontanem govoru)*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Smolej, Mojca (2004): Členki kot besedilni povezovalci. *Jezik in slovstvo* 49 (5), 45–57.
- Smolej, Viktor (1950): O jeziku v naši javnosti. *Nova obzorja* 3 (3), 156–162.
- Sovre, Anton (1946): Pravorečje na odru. *GL Drama 1945–46* (3), 24–27.
- Srebot Rejec, Tatjana (1997): Nekaj o stavčni intonaciji v knjižni slovenščini. *Slavistična revija* 45 (3/4), 429–255.
- Stabej, Marko (2008): Kako pa govoriš!? (Spis o normi in normalnem). V P. Vitez (ur.): *Spisi o govoru*, 87–100. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Stabej, Marko (2007): Jaz v nas. Nekaj tez o jeziku, identiteti in jezikoslovju na Slovenskem. *Stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*, 43. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 13–24. Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.
- Suhadolnik, Stane (1968): Koncept novega slovarja slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo* 13 (7), 219–224.
- Šeruga Prek, Cvetka in Emica Antončič (2004/2003): *Slovenska zborna izreka*. Maribor: Aristej.

Šeruga Prek, Cvetka (1990): Voditelj – napovedovalec? *Slovenščina na radiu*, 45–53. Radio Slovenija: Oddelek za kulturo govora.

Škarić, Ivo (1988/1982): *U potrazi za izgubljenim govorom*. Zagreb: Školska knjiga.

Škiljan, Dubravko (1999): *Javni jezik. K lingvistiki javne komunikacije*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Škofic, Jožica (1994): O oblikovanju slovenskega pogovarjalnega jezika. *Slavistična revija* 42 (4), 571–578.

Šumi, Nada (1980): Nekaj vprašanj slovenskega odrskega jezika. *Dialogi* 16 (7–9), 438–441.

Tivadar, Hotimir (2008): *Kakovost in trajanje samoglasnikov v govornem knjižnem jeziku*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Tivadar, Hotimir (2006): Slovenski medijski govor v 21. stoletju in pravorečje – RTV Slovenija vs. komercialne RTV-postaje. V Zdena Palková in Jana Janoušková (ur.): *Kapitoly z fonetiky a fonologie slovanských jazyků*. Praga: Karlova univerza, Filozofska fakulteta.

Tivadar, Hotimir (2004): Kaj je prav in kaj resnično (prav) v slovenskem govoru? V Marko Stabej (ur.): *40. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 172–178. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.

Tivadar, Hotimir (2003): Aktualna vprašanja slovenskega pravorečja. V Ada Vidovič Muha in Stanisław Gajda (ur.): *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa/Sodobni jezikovni položaj na Poljskem in v Sloveniji*, 281–299. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej; Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Tivadar, Hotimir (1998): *Govorjeni knjižni jezik – njegovo normiranje in uresničevanje (ob akustični analizi fonema /v/ na primerih iz radijskih besedil)*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Tolson, Andrew (2006): *Media Talk. Spoken Discourse on TV and Radio*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Tolson, Andrew (1991): Televised Chat and the Synthetic Personality. V Paddy Scannell (ur.): *Broadcast Talk*, 178–200. London: Sage.

Tomažič, Agata (2005): Laže se je znebiti narečja kot govornih napak. *Delo*, 10. 3. 2005, 12.

Toporišič, Jože (2000/1976): *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Toporišič, Jože (1994): *Slovenski jezik in sporočanje 1*. Maribor: Obzorja.

- Toporišič, Jože (1992): *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Toporišič, Jože (1970a): Slovenski pogovorni jezik. *Slavistična revija* 18 (1), 55–70.
- Toporišič, Jože (1970b): *Slovenski knjižni jezik 4*. Maribor: Obzorja.
- Toporišič, Jože (1965): *Slovenski knjižni jezik 1*. Maribor: Obzorja.
- Tracy, Karen (2002): *Everyday Talk*. New York: The Guildford Press.
- Urbančič, Boris (1987): *O jezikovni kulturi*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Urbančič, Boris (1960/61): O kriterijih pravilnosti v knjižni slovenščini. *Jezik in slovstvo* 6 (3), 81–87, in (8), 241–246.
- Valh Lopert, Alenka (2008): *Kultura govora v mariborskih medijih (nacionalni Radio Maribor in komercialni Radio City)*. Doktorska disertacija. Maribor: Filozofska fakulteta.
- Valh Lopert, Alenka (2005): *Kultura govora na radiu Maribor*. Maribor: Slavistično društvo.
- Van Leeuwen, Theo (2005): *Introducing Social Semiotics*. London, New York: Routledge.
- Varl, Francka (1970): Knjižni jezik in govor študentov jezikovne skupine na Pedagoški akademiji v Mariboru. V Mavricij Zgonik (ur.): *Zbornik Pedagoške akademije v Mariboru 1960–1970*, 76–88. Maribor: Obzorja.
- Verdonik, Darinka, Žgank, Andrej in Agnes Pisanski Peterlin (2007): Diskurzni označevalci v dveh pogovornih žanrih. *Jezik in slovstvo* 52 (6), 19–33.
- Verdonik, Darinka (2007): *Jezikovni elementi spontanosti v pogovoru*. Maribor: Slavistično društvo.
- Verdonik, Darinka (2006): *Mhm, ja, no, dobro, glejte, eee ...*: Diskurzni označevalci v telefonskih pogovorih. *Jezik in slovstvo* 51 (2), 19–36.
- Verdonik, Darinka (2004): Prispevki kritične analize diskurza k proučevanju rabe jezika. *Dialogi* 40 (3/4), 60–74.
- Verovnik, Tina (2009): Sredstva leksikalnega kritja. *Pravna praksa* 28 (16/17), 39.
- Verovnik, Tina (2002): *Dinamika knjižnojezikovne norme*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Verschueren, Jef (2000): *Razumeti pragmatiko*. Ljubljana: Založba *cf.
- Vitez, Primož in Ana Zwitter Vitez (2004): Problem prozodične analize spontanega govora. *Jezik in slovstvo* 49 (6), 3–24.

Vitez, Primož (1999): Od idealnih struktur k strategiji realnega govora. *Slavistična revija* 47 (1), 23–48.

Vodušek, Božo (1953): Kakšen naj bo naš odrski jezik? Ali imamo pogovorni jezik na odru in ali ga imamo v življenju. *Slovenski poročevalec* 14 (296), 4.

Vodušek, Božo (1950): Pripombe k Slovenskemu pravopisu. *Novi svet*, 947–954, 1045–1052, 1149–1152.

Vodušek, Božo (1932/33): Za preureditev nazora o jeziku. *Krog*, 66–76.

Vogrinc, Jože (2008): Govor na radiu in na televiziji. V P. Vitez (ur.): *Spisi o govoru*, 217–230. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.

Von la Roche, Walther in Axel Buchholz (ur.) (2004): *Radio-Journalismus. Ein Handbuch für Ausbildung und Praxis im Hörfunk*. Berlin: List Verlag.

Von la Roche, Walther in Axel Buchholz (ur.) (1980): *Radio-Journalismus. Ein Handbuch für Ausbildung und Praxis im Hörfunk*. München: List Verlag.

Widdowson, H. G. (2007): *Discourse Analysis*. Oxford: Oxford University Press.

Zakon o medijih. Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200135&stevilka=2043> (16. april 2008).

Zakon o RTV Slovenija. Dostopno na: http://www2.gov.si/zak/zak_vel.nsf/zakposop/-01-0729?OpenDocument (16. april 2008).

Zeji, Vida (1987): Radijski in televizijski intervju. V Tomo Korošec in dr.: *Razvoj informacijskih sistemov – Sistemi, vsebina in učinki množičnega komuniciranja – Slovenski jezik in novinarske zvrsti v množičnih komunikacijah : poročilo o delu za leto 1987*. Ljubljana: RSS.

Zemljarič Miklavčič, Jana (2008): Iskanje odgovorov na *Vprašanja govornega jezika*. *Jezik in slovstvo* 53 (2), 89–106.

Zemljarič Miklavčič, Jana (2007): *Načela oblikovanja govornega korpusa slovenščine*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Zgrabljić, Nada (2004): *Govor u novinarstvu: vrste i funkcija dijaloga u radijskom programu*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofska fakulteta.

Zorman, Marina (2005): Zvrstnost v retoriki praktičnega sporazumevanja. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 5. 85–97.

Zwitter Vitez, Ana (2008): O spontanem govoru. V P. Vitez (ur.): *Spisi o govoru*, 241–252. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.

Župančič, Oton (1946): Naš jezik v novi dobi. *Novi svet*, 1–4, 23–26.

Kazalo tabel in grafov

Tabela 1: Tipi radijskih programov v slovenskem prostoru	76
Tabela 2: Pogostnost rabe diskurznih označevalcev v intervjujih na Radiu Slovenija	146
Graf 1: Deleži posnetkov glede na tip medija	123
Graf 2: Skupne dolžine posnetkov s posameznih medijev	124
Graf 3: Primerjava števila besed v transkripcijah s posameznih medijev	125
Graf 4: Število analiziranih novinarjev po posameznih medijih	125

PRILOGA 1: Seznam posnetkov in novinarjev

Program	Posnetek	Novinar
Slovenija 1	Gymnasium 4. 6. 2008	Klavdija Kočiš
	Gymnasium 9. 7. 2008	Andreja Čokl
	Intelekta 8. 7. 2008	Milka Lužnik Pohar
	Intervju 21. 5. 2008	Nina Petric
	Intervju 28. 5. 2008	Tomaž Simon
	Intervju 18. 6. 2008	Boštjan Debevec, Bojan Leskovec
	Intervju 25. 6. 2008	neidentificiran novinar
	Intervju 10. 7. 2008	Mateja Železnikar
	Kulturna panorama 12. 7. 2008	Helena Grgina, Katja Novak, Tomaž Simon
	Kulturomat 10. 5. 2008	Magda Tušar, Lidija Cokan
	Kulturomat 12. 7. 2008	Peter Laznik Eberl, Lidija Cokan
	Med štirimi stenami 26. 5. 2008	Lucija Fatur
	Med štirimi stenami 2. 6. 2008	Jana Bajželj
	Med štirimi stenami 30. 6. 2008	Janez Vedenik
	Sobotna raglja 24. 5. 2008	Tadeja Bizilj
	Sobotna raglja 12. 7. 2008	Špela Šebenik, Sašo Matelič
	Storž 28. 5. 2008	Lucija Fatur
	Storž 16. 7. 2008	Diana Buršič
	Studio ob sedemnajstih 11. 7. 2008	Mateja Železnikar
	Studio ob sedemnajstih 14. 7. 2008	Nataša Lang
	Svetovalni servis 23. 7. 2008	Anja Strajnar
	Svetovalni servis 1. 8. 2008	Vasja Bobič

Val 202	Aktualna tema 15. 5. 2008	Lojze Kos
	Aktualna tema 12. 6. 2008	Janez Martinčič
	Aktualna tema 26. 6. 2008	Damjan Zorc
	Aktualna tema 3. 7. 2008	Boris Žgajnar
	Aktualna tema 10. 7. 2008	Anja Hlača
	Ime minulega tedna 16. 6. 2008	neidentificirana novinarka
	Ime minulega tedna 7. 7. 2008	Matej Praprotnik
	Ime minulega tedna 14. 7. 2008	Anja Hlača
	Med poslovnimi krivuljami 27. 5. 2008	neidentificirana novinarka
	Med poslovnimi krivuljami 15. 7. 2008	Petra Kovič
	Na sceni 3. 6. 2008	Jernej Vene
	Na sceni 24. 6.	Jernej Vene
	Nedeljski gost 18. 5. 2008	Mija Škrabec Arbanas
	Nedeljski gost 25. 5. 2008	Jana Vidic
	Nedeljski gost 6. 7. 2008	Nataša Zanutini
	Proti etru 8. 7. 2008	Nina Zagoričnik
	Sence adolescence 10. 5. 2008	Mirjam Bevc Peresutti
	Vroči mikrofon 3. 6. 2008	Robert Škrjanc
	Vroči mikrofon 10. 6. 2008	Simona Habič
	Vroči mikrofon 15. 7. 2008	Rok Koželj
Murski val	Aktualna tema 25. 6. 2009	Nataša Brulc Šiftar
	Intervju 12. 11. 2008	Branko Žunec
	Intervju 24. 6. 2009	Branko Žunec
	Pogovor R. Žerjav	neidentificiran novinar
	Pogovor A. Šteiner	neidentificirana novinarka
	Pogovor T. Sršen	Jernej Šavel
	Za zdravje 27. 10. 2008	Simona Špindler

Štajerski val	Intervju ALENKA, marec 2009	neidentificirana novinarka
	Intervju, december 2008	Anja Deučman
	Intervju 23. 2. 2009	Barbara Furman
	Intervju, marec 2009	Darja Lojen
	Intervju, februar 2009	Sandi Čobec
	Intervju, marec 2009	Tomaž Ajd
	Jesensko cvetje 25. 6. 2009	Barbara Furman
	Ura za kulturo 24. 6. 2009	Darja Lojen, Tomaž Ajd, Barbara Furman
Radio Kranj	Se res poznamo 6. 10. 2008	Slavica Buča
	Se res poznamo 13. 10. 2008	Sonja Vrbica
	Se res poznamo 20. 10. 2008	Eva Premk Bogataj
	Se res poznamo 27. 10. 2008	Peter Šalamon
	Se res poznamo 3. 11. 2008	Sonja Vrbica
	Tema dneva 24. 6. 2009	Gregor Kamnikar
	Tema dneva 1. 7. 2009	neidentificirana novinarka
Radio Ognjišče	Aktualni pogovori 15. 1. 2009	neidentificiran novinar
	Aktualni pogovori 22. 1. 2009	Alen Šalihovič
	Aktualni pogovori 20. 10. 2008	neidentificiran novinar
	Aktualni pogovori 3. 11. 2009	neidentificiran novinar
	Dijaška 14. 2. 2008	neidentificirana novinarka
	Doživetja narave 1. 2. 2008	dr. Boris Kham
	Doživetja narave 19. 6. 2009	Blaž Lesnik
	Juretov večer 29. 7. 2008	Jure Sešek
	Naš gost 23. 8. 2008	neidentificirana novinarka
Radio Aktual	Moja generacija 27. 8. 2008	Mojca Mavec
	Na sredi z Majdo Juvan 27. 8. 2008	Majda Juvan
	Na sredi z Majdo Juvan 24. 9.	Majda Juvan

	2008	
	Na sredi z Majdo Juvan 1. 10. 2008	Majda Juvan
Radio Hit	Na obisku 21. 8. 2008	Robert Pečnik - Pečo, Špela Močnik
	Na obisku 28. 8. 2008	Robert Pečnik - Pečo, Špela Močnik
	Na obisku 11. 9. 2008	Robert Pečnik - Pečo, Špela Močnik
Radio Študent	APR intervju 23. 10. 2008	Nejc ? in Urh ?
	APR intervju 2. 4. 2009	Igor Pavkovič
	Intervju RŠ 25. 10. 2008	Goran Ivanovič
	RKHV intervju 20. 9. 2008	Tanja P.
	RKHV intervju 29. 4. 2009	Miha Topolovec
	100 decibelov 2. 6. 2009	Goran Kompoš

PRILOGA 2: Transkripcije govora novinarjev (na priloženi zgoščenci)